

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEKİ EDEBÎ SANATLAR

HAZIRLAYAN
AYŞE ÇEVİRİCİ (ÇAĞIN)
2501557695

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KÂZIM YETİŞ

İSTANBUL.-2006

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDEKİ EDEBÎ SANATLAR AYŞE ÇEVİRİCİ (ÇAĞIN)

ÖZ

Edebiyat tarihimizde çok önemli bir yer tutan Servet-i Fünûn döneminin en karakteristik şairi Tevfik Fikret'tir. Tanzimat'la başlayan dilde ve muhtevâda yenileşme hareketleri, onun şiirinde zirveyi yakalamıştır. Tevfik Fikret, Servet-i Fünûn neslinin ve şiirinin tercümânıdır.

Tevfik Fikret'in şiirleri, edebiyat tarihçileri tarafından pek çok yönden incelenmiştir. Biz de "Hakîkî edebiyat, edibin yazdığı eserdir." görüşünden hareketle Tevfik Fikret'in şiirlerini edebî sanatlar yönünden irdelemeye karar verdik. Ancak bu, bizim için oldukça iddiâlıydı. Nitekim çok uzun süren bir çalışmanın sonunda ancak tamamlayabildik.

Çalışmamız, girişten sonra üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde edebî sanatların klasik edebiyat ve sonra gelen dönemlerdeki durumundan bahsettik. Daha sonra Tevfik Fikret'in kullandığı sanatlar hakkında bilgi verdik. Metin kısmında önce benzetmeleri ele alıp diğer söz sanatlarına III. bölümde yer verdik. Her bölümün ve ilgili alt bölümlerin başında çalışmamız hakkında bilgilendirip sonunda değerlendirme ve yorumlarımızı belirttik. Sonuç bölümünde ise kullanılan edebî sanatları, sayılarla ve bu sayıların bizi götürdüğü şâirin dünyasına ait neticelerle ifade ettik. Edebî sanatların, Tevfik Fikret'in şiirine ne veya neler kazandırdığı, üslûbunu nasıl şekillendirdiği konusundaki tespitlerimizi belirttik.

Bu çalışmayla, Tevfik Fikret'in dünyasında nelerin öne çıktığını, nelerin arka planda kaldığını ortaya çıkarmaya çalıştık. Tevfik Fikret'in kendi "ben"ini, sanatla ilgili görüşlerini, tabiata bakışını, kötümserliğini, ızdıraplarını, inanç ve inkâr arasındaki gelgitlerini, hakîkatten kaçıp hayallere sığınışını gördük. Bir resim çizer gibi ve müzikaliteye dikkat ederek şiir yazdığına şahit olduk.

Anladık ki Tevfik Fikret'i tanımak, bir devri, bir nesli tanımadır; ancak sanatının, kendi üslûbunu yansıtan dehâsı, ona edebiyat tarihi içinde müstesnâ bir yer kazandırmıştır.

LİTERATURE ARTS IN TEVFİK FİKRET'S POEMS

AYŞE ÇEVİRİCİ (ÇAĞIN)

ABSTRACT

Tevfik Fikret is the most characteristics poet of Servet-i Fünûn period being very important in our literature history. Modernization behaviour starting with Tazminat (Reform) in language and content has been at the top in his poems. Tevfik Fikret, is the translater of Servet-i Fünûn generation and poem.

The poems of Tevfik Fikret, has been investigated in many aspects historians. We have decided to investigate the literature arts in poems of Tevfik Fikret within the view of "The real literature is the work written by the author." But this is quite difficult for us. Thus we could complete it at the end of a long-term work period.

Our study is formed of three groups after introduction. In the introduction part we mentioned the situation of literature arts in classic literature. Then we gave information about the arts used by Tevfik Fikret. In the text part we considered the resembling and we gave place other statement arts in the third section. We gave information about our study at the beginning of every part and we mentioned our evaluations and interpretations at the end of every part. In the conclusion part we told about how these literature arts pashaped his style and poems, and the number of the literature art used by him.

With this study, we tried to bring to light, what are the dominant and what are the resesif things in the world of Tevfik Fikret. We have seen the own "self" of Tevfik Fikret, his opinions about the art, his view of nature, his pessimism, his poins, going and coming between belief and refusal taking refuge in dreams by escaping from reality. We witnessed that he wrote poems as drawing picture or paying attention to the musical.

Understanding and knowing him means understanding a period, an scholl and a generation as a whole. His studies gained him a private place in literature art.

ÖNSÖZ

Bir edebî eserde en önemli ve üzerinde en çok durulması lazım gelen şey, üslûbtur Bir şâiri üslûbuyla tanımak, onu külliyyen tanımakla eşdeğerdir. Zira, eskilerin tabiriyle üslûb-ı beyan, aynıyle insandır. Sanatçının yaşadığı hadiseleri, bunların ruhunda bıraktığı izleri, hissiyatındaki derinlikleri, fikirlerini, onun için öncelikli şahsiyetleri, bu şahsiyetlerin hayatındaki yerini tespit etmek istiyorsak, sadece hayatına değil, bunların, şiirindeki aksülamellerine bakmalıyız.

Bu çalışmamızda Tevfik Fikret'in şiirlerini, üslûbun en önemli cüzlerinden sayılan edebî sanatlar yönünden incelemek istedik. Ancak gençlik dönemi, divan; olgunluk dönemi, Fransız edebiyatının tesirinde olduğu için çok değişken durumlarla karşılaştık. Üstelik Tevfik Fikret'in incelenmesi, bir bakıma Servet-i Fünûn'un incelenmesi demek olduğundan, bu çalışmayı hakkıyla yapma zarureti bizi oldukça zorladı.

İlk iş olarak ulaşabildiğimiz kaynaklarda edebî sanatları araştırdık. Klasik eserlerden başlayarak, günümüze kadar yazılmış pek çok eseri inceledik. Bu safhada karşılaştığımız zorluk, sanatçılarımızın kimi sanatlar hususunda farklı görüşler ileri sürmesiydi. Birinin kabul ettiği sanatı, bir diğeri kısmen veya tamamen reddettiğini gördük. Bu konuda daha ziyade Recaizâde M. Ekrem'in Tâlim-i Edebiyat'ına itibar ettik. En son olarak Prof.Dr. Yektâ Saraç'ın Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat adlı eserinden faydalandık. Edebî sanatları tanıdıktan sonra, Tevfik Fikret'in bütün şiirlerini tek tek inceledik. Bu sırada Prof.Dr.İsmail Parlatır'ın TDK Yayınları arasında çıkan "Tevfik Fikret – Bütün Şiirleri" adlı eseri işimizi oldukça kolaylaştırdı.

Çalışmamız; önsöz, girişten sonra üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, klasik edebiyattan başlayarak Tanzimat, Ara Nesil, Servet-i Fünûn ve nihayet özellikle Tevfik Fikret'te edebî sanatların kullanımından bahsettik. Tezimizin esas kısmını üç bölüm halinde düzenledik. I. bölümde, Tevfik Fikret'in kullandığı edebî sanatları, çeşitli kaynaklardan ve Rübâb'tan aldığımız örneklerle açıklayıp sıralamayı alfabetik olarak yaptık. II.bölümde teşbih ve istiâreleri benzetilene göre tasnif ettik. Teşbihin çeşitlerini belirtmedik. Sadece temsili

teşbih ve istiâreyi ayrıca ele aldık. Benzetilenler için insan, hayvan, bitki, tabiatla ilgili olanlar, kozmik unsurlar, yer isimleri, mücerret unsurlar gibi alt başlıklar oluşturduk. Böylece şâirimizin dünyasını tespit etmeyi amaçladık. Gerekli gördüğümüz yerlerde yeni alt bölümler açtık. Bu alt başlıkları da çoktan aza doğru sıraladık.

III.bölümde, teşbih ve istiâre dışındaki teşhis, tezat, intak, mecaz, mecaz-ı mürsel, tenâsüb, iştikak, cinas, hüsn-i ta'lil, tecâhül-i ârif, terdîd, tedric, iltifat, aliterasyon, irsâl-i mesel, iktibas, tazmin, kat', telmih, tefrik, rücû, mübâlağa, nidâ ve tekrar sanatlarını ele alıp çoktan aza doğru sıraladık. Sonuç bölümünde, yaptığımız çalışmayı, amacı, usûlüyle tekrar tanıtip Tevfik Fikret'in dünyasında öne çıkan değerleri, sayıları ve adlarıyla sunduk. Böylece, tabiat, insan, kozmoğrafya, cennet, cehennem, güzellik, sanat gibi konuların Tevfik Fikret'teki akislerini ortaya çıkardık.

Sayfa sıralamasını başlangıçta orijinal Rübâb-ı Şikeste'ye göre yaptık. Daha sonra Prof. Dr. İsmail Parlatur'ın "Tevfik Fikret – Bütün Şiirleri"adlı çalışmasındaki sayfa sıralamasını esas alıp metin sayfalarını tekrar düzenledik. Metni yazarken şiirin ismini ve yer aldığı sayfayı belirttik. Birden fazla kelimedenden oluşan uzun isimleri kısalttık. Kısaltmaların listesi, İçindekiler bölümünden sonra yer almıştır.

Bu çalışmamızda sanatçının bütün şiirlerinde 24 adet edebî sanat kullandığını belirledik. Bunların içinde miktarı en çok olanların teşbih, istiâre, tezat, teşhis, tekrar, aliterasyon ve mecaz olduğunu gördük. Tespit edebildiğimiz toplam sanat ise 1661 oldu.

Bu çalışmanın konusunu şimdi emekli olan hocam Prof.Dr.Ömer Faruk AKÜN Bey'den aldım. Fakat o zaman çalışmadığım için kaydım silindi. Aftan yararlanarak yeniden kaydımı yaptırdım ve çalışmaya başladım.Yaptığım çalışmaları şekillendiren Prof.Dr.Kâzım YETİŞ hocam olmuştur. Kendilerine teşekkürleri bir borç bilirim.

Ayşe ÇEVİRİCİ (ÇAĞIN)

İZMİR , 2006

İÇİNDEKİLER

Öz.....	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
İçindekiler	vii
Kısaltmalar	xi
Giriş	1
I. Bölüm	11
(Tevfik Fikret'in Kullandığı Edebî Sanatlar)	
I. Bölümün Değerlendirmesi.....	48
II. Bölüm	49
(Teşbih ve İstiâreler)	
A) Teşbih	51
1. İnsanlarla İlgili Teşbihler	52
a) İnsanlık Halleri	53
b) Hayat Merhaleleri	61
c) İnsan ve Uzuvarı	67
İnsanlarla İlgili Sonuçlar	70
2. Tabiatla İlgili Teşbihler	72
a) Suyula İlgililer	73
b) Muhtelif Unsurlar	78
c) Yer Şekilleri	82
d) Mevsimler	84
Tabiatla İlgili Sonuçlar	86
3. Yer İsimleriyle İlgili Teşbihler	87
Yer İsimleriyle İlgili Sonuçlar	96
4. Mücerret Unsurlar	97
Mücerretlerle İlgili Sonuçlar	104
5. Hayvanlarla İlgili Teşbihler	105
Hayvanlarla İlgili Sonuçlar	112
6. Eşyalarla İlgili Teşbihler	113

Eşyalarla İlgili Sonuçlar	120
7. Bitkilerle İlgili Teşbihler	121
Bitkilerle İlgili Sonuçlar	127
8. Madenlerle İlgili Teşbihler	128
Madenlerle İlgili Sonuçlar	133
9. Kozmik Unsurlar	134
Kozmik Unsurlarla İlgili Sonuçlar	139
10. Askerlikle İlgili Teşbihler	140
Askerlikle İlgili Sonuçlar	142
11. Muhtelif Unsurlar	143
Muhteliflerle İlgili Sonuçlar	149
12. Teşbih-i Temsiliye	150
Teşbihin Değerlendirmesi	158
B) İstiâre	160
1. Hayvanlarla İlgili İstiâreler	161
Sonuçlar	169
2. İnsanlarla İlgili İstiâreler	170
Sonuçlar	173
3. Bitkilerle İlgili İstiâreler	174
Sonuçlar.....	176
4. Yer İsimleriyle İlgili İstiâreler	177
Sonuçlar	179
5. Mücerret Unsurlar	180
Sonuçlar	182
6. Tabiatla İlgili İstiâreler.....	183
Sonuçlar	185
7. Kozmik Unsurlar	186
Sonuçlar	188
8. Eşyalarla İlgili İstiâreler	189
Sonuçlar.....	190
9. Temsilî İstiâre	191
İstiârenin Değerlendirmesi	201

II. Bölümün Değerlendirmesi	202
III. Bölüm	204
(Diğer Edebî Sanatlar)	
A) Teşhis	205
Teşhisin Değerlendirmesi	233
B) Tezat.....	234
Tezatın Değerlendirmesi	257
C) Aliterasyon	258
Aliterasyonun Değerlendirmesi	279
Ç) Tekrir.....	281
Tekririn Değerlendirmesi	302
D) Nidâ	304
Nidânın Değerlendirmesi	346
E) Tecâhül-i ârif	348
Tecâhül-i ârifin Değerlendirmesi	365
F) Mecaz	367
Mecazın Değerlendirmesi	383
G) Tenâsüb	384
Tenâsübün Değerlendirmesi	393
H) Mecaz-ı mürsel	394
Mecaz-ı Mürselin Değerlendirmesi.....	401
İ) İştikak	402
İştikakın Değerlendirmesi	409
İ) Telmih	411
Telmihin Değerlendirmesi	420
J) Rücû	421
Rücûnun Değerlendirmesi	427
K) İltifat	428
İltifatın Değerlendirmesi	435
L) Mübâlağa	436
Mübâlağanın Değerlendirmesi	439
M) İrsâl-i mesel.....	440

İrsâl-i meselin Değerlendirmesi	442
N) Leff ü Neşr	443
Leff ü neşrin Değerlendirmesi	444
O) Hüsn-i Tâil	445
Hüsn-i Tâilin Değerlendirmesi	447
Ö) Terdid	448
Terdidin Değerlendirmesi	450
P) İktibas ve Tazmin.....	451
İktibas ve Tazminin Değerlendirmesi	453
R)Tefrik	454
Tefrikin Değerlendirmesi	456
S) Teşhis ve İntak	457
Teşhis ve İntakın Değerlendirmesi.....	460
Ş) Cinaz	461
Cinasın Değerlendirmesi	462
T) Tedric	463
Tedricin Değerlendirmesi	464
U) Kat'	465
Kat'ın Değerlendirmesi	467
III. Bölümün Değerlendirmesi	468
Sonuç	469
Kaynakça	474

KISALTMALAR

Ah Bilsen N.A.O.	: Ah,Bilsen Ne Âfet Olmuşsun
Bir Çocuk M.İ.	: Bir Çocuk Mezarı İçin
Bir Hicrân-ı M.S.	: Bir Hicrân-ı Muvakkatten Sonra
Bir Kız M.İ.	: Bir Kız Mektebi İçin
Bir Lahza-i T.	: Bir Lahza-i Taahhur
Bir Manzum H.M.	Bir Manzum Hikâyenin Mukaddimesi
Bir Şiire Ş.B.	: Bir Şiire Şöyle Başlamıştım
Bir Tenezzühten A.	: Bir Tenezzühten Avdette
Bir Yaz L.	: Bir Yaz Levhası
Dârü'l-Muallimîn M.	: Dârü'l- Muallimîn Marşı
Ekrem B.N.	: Ekrem Beyefendi'ye Nazîre
Hakikat H.Z.H.	: Hakikat Her Zaman Hakikattir
Hız.Muallimin B.G.T.	: Hazret-i Muallim'in Bir Gazelini Tahmis
Kamer H.H.	: Kamer Hanım'a Hitâb
Mahallebim ve M.	: Mahallebim ve Mektebim
Muallim N.N.	: Muallim Nâci'ye Nazîre
Selim-i Evvel 7 L.	: Selim-i Evvel 7 Lisanından
Sitâyîş-i H.Ş.	: Sitâyîş-i Hazret-i Şehriyârî
Sancak-ı Ş. H.	: Sancak-ı Şerif Huzurunda
Sevdâ mısın Ü.N.S.	: Sevdâ mısın Ümit misin Neşe misin Sen?
Şeyh Vasfî B.G.T.	: Şeyh Vasfî'nin Bir Gazelini Tahmis
Şeyh Vasfî E.N.	: Şeyh Vasfî Efendi'ye Nazîre
Tahmîs-i G.M.N.	: Tahmîs-i Gazel-i Muallim Nâci
Ud Çalarak Ş.S.B.G.	: Ud Çalarak Şarkı Söyleyen Bir Güzele
Uzlet-geh-i M.Z.	: Uzlet-geh-i Mâderi Ziyâret
Yapma Çiçek Y.K.	: Yapma Çiçek Yapan Kıza

GİRİŞ

Edebiyat denildiğinde akla ilk gelen, sanatlı söyleyişlerdir. Mecâzî ifadelerle veya kelime oyunları ile sanat yapmak, her devir ve nesilde revaç bulmuş, buna bağlı olarak devirlere ve ekollere mahsus terimler, temler ve üslûplar doğmuştur. Edebiyat tarihimizde Servet-i Fünûn şâiri olarak tanınan Tevfik Fikret'in şiirlerini edebî sanatlar yönünden incelemek amacıyla başladığımız bu çalışmada, edebî sanatların Tevfik Fikret'e gelinceye kadar geçirdiği değişimleri ve Tevfik Fikret'le ulaştığı merhaleyi kısaca ele almanın yerinde olacağı görüşündeyiz.

Çok defa ulu bir çınara benzetilen Osmanlı'nın gölgesi sayılabilecek Divan edebiyatı, başlangıcından 16.yüzyıla kadar Arap ve Acem şâirlerinin tesiri altındadır. Hayal âlemleri, dînî ve felsefî temâyüller, efsâneler ve menkıbelerle örülüdür. 16.yüzyıldan itibaren yerli edebî mahsulleri, imparatorluğun askeri başarılarından ve günlük hayattan ilham alan mecazları; eski şâirlerin sâde, külfetsiz üslûplarına mukâbil edebî sanatların sıkça kullanıldığını görürüz¹. Meselâ Fuzûlî ve Bâkî gibi bu yüzyılın zirve isimleri, gazel ve kasidelerinde kelime oyunlarına başvurur, cinası kullanır, benzetmeler yapar. Bunu yaparken Bâkî, üslûbunu bayağılıktan kurtarır; ancak Fuzûlî, kasidelerindeki tasvirlerde fena bir tasannûya düşer². Esâsen, 16. ve daha sonraki yüzyıllarda pek çok şâir, mazmun denilen kalıplaşmış ifadelerden kendini kurtaramaz. Divan şiirinin mânâ ve sanat örgüsü, mazmunlar ile estetik bir yapı kazanıp ince bir zevk dünyasını ortaya çıkarsa da "kendini tekrar etme" veya "taklit" kelimeleri ile ifade edebileceğimiz durum, tâ sebk-i hindî denilen, daha önce hiç söylenmemiş mazmunları söyleme akımına kadar devam eder. Ancak sebk-i hindîyi başarabilen, orijinal mazmunlar kullanabilen şâirlerin sayısı pek fazla değildir³.

Divan şâiri için en önemli husus, hüner ve mârifet gösterebilmek, muhtelif vesilelerle ilim, kâfiye, vezin gibi konulardaki üstünlüğünü ortaya koymaktır. Bunu

¹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Kültür Serisi 28, Ötüken Neşr., 3. basım, İst. 1986, s. 382

² Köprülü, a.g.e., s. 385-386

³ İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, Kültür Serisi 109, Ötüken Neşr., İlâveli 2. basım İst. 1996, s. 35

yaparken de sanat adı altında bazı cambazlıklara yani tasannûya yönelir⁴. Meselâ şâir, zâhirî ve bâtinî ilimlere, bâtil inanışlara, kıssalara, evliyâ menkıbelerine, enbiyâ mucizelerine telmihler yapar ve bunları çok iyi bildiğini muâsırlarına söylemek ister. Bunu yaparken şâir zorlanır ve tabîî söyleyişten uzaklaşır. İhtilâf cinaslar bulmak, teşbihler yapmak, aynı kökten türeyen sözcükleri isticak oluşturacak şekilde dizip Arapça bilgisini göstermek, birbiriyle münâsebetli sözcükleri bulabilmek, üstelik bunları bir beyitte düzenli olarak sıralayabilmek, bazen ârifâne lafızlar sarf edebilmek çabaları, divan şâirini tasannûdan tasannûya düşürür⁵.

Divan şâirleri, lafza ve mânâyâ ait sanatlara, bir hüner gösterme vasıtası olarak iltifat eder. Kullandıkları sanatların süslü, hatta abartılı olması için âzamî gayret sarf ederler. Bu durum, teşbih, istiâre, kinâye, mecaz gibi edebî sanatların kullanımını arttırır. Çoğu yerde sanatsız bir beyit, hattâ bir mısra bile bulamayız. Bazı şâirlerin bir mısradâ üç dört sanat kullandığına şâhit oluruz. Neredeyse her sözün sanatla söylendiği bu edebiyatı iyi anlamak, ondan zevk alabilmek, sanatlı söyleyişleri tanımakla mümkündür⁶.

19. yüzyılın son çeyreğinde kültür ve medeniyetin ibresi, doğudan batıya döner. Avrupâî hayat, bütün üniteleriyle ülkede hâkim duruma geçer. Elbette ki bu köklü değişimden edebiyat da nasibini alır. Yenileşme hareketlerine müsâvî bir sanat faaliyetine şahit olduğumuz Tanzimat devrinde edebiyat, politik ve sosyal konulara yöneldiği için ifade vasıtası olarak nesir kullanılır. Şinâsi ve Nâmık Kemal tarafından, kelime oyunları yerine fikir hâkim kılınır⁷. Avrupa'da eğitim gören Mehmet Şinâsi Efendi, batılı yazar ve şâirlerde gördüğü edebî türlerin birer örneğini vererek Türk edibi ve münevverini batılı türlerle tanıştırır. Dili, Arapça ve Farsça kelimelerden arındırmak, söyleyişi sâdeleştirmek gerektiğinden bahseder. Onun çabaları daha ziyade dille sınırlı kalırken, çağdaşı olan Nâmık Kemal'de bunun edebiyatla bütünleştiğini, edebî eserin tarifinin değişmeye başladığını görürüz.

⁴ Â. Sırrı Levent, **Divan Edebiyatı**, Enderun Yay.no 6, Enderun Kitabevi, 4. basım İst. 1984, s. 477-478

⁵ Levent, a.g.e., s. 478

⁶ Levent, a.g.e., s. 6

⁷ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret**, Dergah Yay. İnc. Dizisi 17, Dergah Yay., 2. baskı, Şubat 1987, s. 14

Namık Kemal ilk şiirlerinde tam bir dîvan şâiridir. Remizler ve mazmunlar, eski şiirimizin aynen devamıdır⁸. Leskofçalı Gâlip'in tesirinde kalarak, bir dîvan oluşturacak miktarda yazdığı bu tarz şiirlerde; teşbihler, istiâreler, mecazlar, telmihler arasında renkli, âhenkli bir telkin vasıtası olan kelimelerle âdetâ sarhoş olur⁹. Tasavvufî ilhâmın hâkimiyeti, kelime oyunları yerine fikir ve hayallerin doğrudan doğruya ifâdesi ve kuvvetli bir benlik duygusu, büyük bir kısmı dîvan şâirlerine nazire olan bu şiirlerin başlıca vasıflarındandır.¹⁰

Şinâsi ile tanışması, ona yeni bir dünyanın kapılarını açar. Çünkü Şinâsi'nin şahsında, duygu ve düşünceleriyle batıya açılır; hayalden gerçeğe yönelir. Sebki-hindî hayallerinden ve girift mazmunlardan sıyrılır¹¹. Ne var ki hürriyet, adalet, vatan mefhumlarını tıpkı bir müceddit¹² gibi şiirleştirirken, nazım şekilleri ve diliyle eskinin devamı olmaktan kurtulamaz.

Nâmık Kemal, milletlerin, gelişmeye, dil ve edebiyattan başladığına inanır¹³. Tasvîr-i Efkâr gazetesinin Şinâsi'den kendisine intikâlinden sonra hep Türk dili ve edebiyatının, devrindeki meselelerini yazar. "Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir." adlı makalesi, denilebilir ki dil ve edebiyat meselelerinin tartışmalı olarak ele alındığı ilk ve en geniş çaplı makaledir¹⁴.

Nâmık Kemal, bu ve benzeri makalelerinde eski edebiyatı, mânâ ve lafız bütünlüğü olmayıp lafzın mânâyâ tercih edilmesi; akla, mantığa uymayan ifadeler ve aşırı mübâlağalarla dîvanların dolu olması; sanâyi-i lafziyenin bir oyun haline getirilip eserlerin külfetli sanatlarla yüklenmesi; edebî olma özelliğini kaybetmesi; bize mahsus bir edebiyat dili yapamayıp şîve-i lisandan uzaklaşması gibi mevzûlarda tenkit ederken¹⁵ yeni edebiyatın nasıl olması gerektiğini de söyler. Fikir ile şeklin aynı güzellikte olup

⁸ Önder Göçgün, **Namık Kemal**, KBY Türk Büyükleri Dizisi 63, Ankara 1987, s.18

⁹ A.H.Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Edebiyat Serisi No:1, Çağlayan Kitabevi, 6. baskı, İst. 1985, s.368

¹⁰ Ö.F.Akün, "**Namık Kemal**", İslam Ansk., M.E.Basımevi, İst. 1964/1970, 2. baskı, c.9, s.65

¹¹ Tanpınar, a.g.e., s.370

¹² Yahya Kemal, **Edebiyata Dâir**, İstanbul Fetih Cemiyeti, 3. baskı İst. 1990, s.28

¹³ Kâzım Yetiş, **Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları**, Alfa Yay., 2. bsk., İst. Şubat 1996, s.4

¹⁴ Yetiş, a.g.e., s.23

¹⁵ Yetiş, a.g.e., s.37

birbirini tamamlayabilmesi yanında şiir ile şuurun izdivacını ister.¹⁶ O, akla ve gerçeğe uygunluk, hikmetli söz taşıma gibi vasıfları ihtivâ etmeyen bir eserin edebî sanatlar yolu ile edebî kılınamayacağını söyler.Çünkü edebiyat, “büyüğü büyük, küçüğü küçük, güzeli güzel, çirkin çirkin göstermek”tir.¹⁷ Bu edebiyatta, mânâ-fikir bütünlüğü esas alınıp mânâsız, tatsız lafzî sanatlar mümkün mertebe terk edilmelidir. Edebiyat, teâtî-i efkâra vâsıtalık yapmalı, fikri geliştirmeli, millî ve medenî birliği kurmalı, milliyeti muhâfaza edici olmalı, vatanperverliği aşılıp halka yön vermeli, sözler hakikate uygun ve hayaller bize mahsus olmalıdır.Acem tarzı mübâlağalardan kaçınılmalı; mânâ, sanat uğruna fedâ edilmemelidir¹⁸. Çünkü edebî eserde kalıcı olan, sözdür; mânâ geçicidir. Dolayısıyla eserin sonsuza kadar yaşaması, mânânın lafız ile birleşip bütünleşmesine bağlıdır.

Namık Kemal’de bunlardan başka daha geniş çaplı çalışmaları içeren teklifler görürüz. Türkçe gramer yapılması, lisanımıza mahsus bir belâgat kitabının te’lifi, yabancı dillerden alınacak kelimelerin tahdîdini temin edecek bir lûgat tanzimi, tıp tahsilinin Türkçe yapılması gibi son derece önemli, ancak tam olarak gerçekleştirilememiş tekliflerdir bunlar.

Tanzimat’ın II.nesil sanatçılarından olan Muallim Naci, Recâizâde Ekrem, Abdülhak Hâmid, önce kendilerine sonra devirlerine has olmak üzere ilk dönemden oldukça farklı bir hüviyette karşımıza çıkar. Bunlardan Muallim Nâci, tıpkı Namık Kemal gibi, sâde ve basit yazılıştan yanadır.Ona göre, anlatmak istediklerimiz ile kullandığımız lafızlar, bir bütünlük içinde olmalıdır. Çünkü Türkçe, bir sevgilidir ve lisan sevgisi, her kavim için cibillî olmalıdır.

II.nesil Tanzimatçılarda, politik ve sosyal meselelerin atılıp ferdî ızdırıp ve ihtirasların anlatıldığını görürüz¹⁹.Bu yönüyle en karakteristik şâir olan Abdülhak Hâmid, hiçbir kâide tanımayan engin bir romantiktir. Edebî güzelliği, şekli kâle almaksızın ruhta arar. His ve fikirlerini duyduğu ve düşündüğü gibi ifâde etmek

¹⁶ Yetiş,a.g.e.,s.30

¹⁷ Yetiş,a.g.e.,s.26

¹⁸ Yetiş,a.g.e.,s.38-39

¹⁹ Kaplan,Tevfik Fikret, s.17

ihtiyacıdır.²⁰ Onun üslûbunda, dâimâ mücerret kelimeler, dâimâ kimi zaman mekanik hâle gelen tezatlar vardır. Hatta denilebilir ki tezat, Hâmid'in ta kendisidir.²¹

Edebiyâtı, fikir, hayal ve histen mürekkep addeden, ancak daha ziyâde hissiyâtı kullanan Recâizâde Ekrem, edebiyatımızı yenileştiren Tanzimatçılardan sayılsa da başlangıçta şiiri Nâmık Kemal'in çizdiği "efkâr ve hissiyât-ı ulviye" çerçevesinin dışına çıkmaz.²² Daha sonra Mülkiye ve Galatasaray liselerindeki edebiyat derslerini topladığı "Talim-i Edebiyat" adlı eserinde yeni yetişen sanatçılara, şiirin şeklinde köklü değişimleri öngören hedefler gösterir. Süslü, sanatlı söyleyişten kendini kurtaramayan eski edebiyat yerine batı edebiyatını tanıtmaya çalışır. Ekrem, edebiyatı, "Halkın duygu düşünce, ahlak, âdet, hal ve tavırlarını çoğunlukla yalancı bir lisan ile doğrucu olarak târif eden eserler."²³ şeklinde tanımlar. Burada, "yalancı bir lisan" ile anlatmak istediği, sanatlı söyleyişlerdir. Ancak, onun sanatlı söyleyişten anladığı, Divan edebiyatından farklıdır. Şiirlerinde resme önem veren Ekrem, resmin temel unsuru olan renge karşılık, edebiyatta hayal gücü ve edebî sanatları gösterir. Edebî sanatlar, ona göre resimdeki renklerin yerini tutmaktadır.²⁴

Recâizâde Ekrem, Tâlim-i Edebiyat'ın "Belâgat" bölümünde, belâgati yaratan unsurların başında edebî sanatların geldiğini, bunların sözü güzelleştirdiğini, özellikle hayale dayalı edebî sanatlar ile bunların içinde de mübâlağa ile benzetmeye dayalı sanatların ön planda gelmesi gerektiğini söyler. "Söz, belîğ olmadan evvel fasih olmalıdır." diyen Ekrem, gramer kurallarına dayalı fesâhatin, edebî sanatlarla süslü belâgatten önce gelmesi gerektiğini savunur.²⁵

Tanzimat'tan sonra, özellikle, mübâlağa, cinas gibi sanatlara bu dönemde takınılan olumsuz tavır sonucunda, edebî sanatlara duyulan ilginin gittikçe azaldığını görüyoruz. Tanzimatçılardan sonra edebî varlık gösteren Ara Nesil sanatçıları (Nabîzâde Nâzım, Menemenlizâde Mehmet Tâhir, Beşir Fuad) edebiyatın çeşitli meseleleri

²⁰ Sabri Esat Siyavuşgil, "Abdülhak Hâmid ", İslam Ansk., M.E.Basımevi, İst. 1965, c. 1, s. 72

²¹ Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri, Dergah Yay. İnc. Dizisi 1, Dergah Yay., 9. bsk., İst. 1985, s. 80

²² A.H. Tanpınar, "Ekrem Bey ", İslam Ansk., M.E.Basımevi, İst. 1964, c. 4, s. 219

²³ Doç. Dr. İsmail Parlatır, Recâizâde M. Ekrem, KBY Türk Büyükleri Dizisi 25, 2. bsk., Ankara, Aralık 1986, s. 9

²⁴ Parlatır, a.g.e., s. 12

üzerinde konuşur ve tartışılır.Bunların içinde en önemlisi “Abes-Muktebes tartışması” şeklinde edebiyat tarihi içinde yerini alan, kâfiyenin göz veya kulak için olduğu meselesidir. Edebî sanatlar ise eskiye göre daha tabî ve daha sâde olarak devam eder.

Menemenlizâde Mehmet Tâhir, edebî sanatların gelişigüzel değil, ancak gereken yerde kullanılmasının doğru olacağını, “Sanâyi-i edebiyye, hüsn-i isti’mal olduğu halde ne kadar lezzet-bahş-ı vicdan olursa, sû-i isti’mal edildiği halde o kadar menfûr olur.”²⁶ sözleriyle ifade eder.Ona göre, tezyîn-i hakikat için yapılan teşbihat, hakikate aykırı olmamalıdır. Mübâlağadan da bahseden Tâhir, onu, cismi büyültüp hatayı küçülten bir hurdebîne benzetir.²⁷

Nâbizâde Nâzım gibi bazı Ara Nesil sanatçıları, gençlere şâirliği değil müspet ilimlerle meşgûliyeti tavsiye ederken, illâ da şâir olmak isteniyorsa; üniversite okumak, çeşitli ülkeleri gezmek, yabancı dil bilmek gibi şartlara riâyeti elzem görür. Kimileri edebiyatı siyâsi gâye olmaktan çıkarmak gerektiğini söyler.Nâbizâde Nâzım, “tab-ı selim” ve “zevk-i selim”e uygun olmak kaydıyla şiirde edebî sanatların kullanılmasının yerinde olacağı kanaatindedir.O, kullanılan edebî sanatların, şiirdeki hakikatleri daha kuvvetli ve daha açık şekilde ifâdeye yardımcı olmasını ister.²⁸ Bütün bunlar, Ara Nesil sanatçılarının, şiirdeki lafız ve mânâ bütünlüğünün bozulmaması, mânânın lafza kurban edilmemesi gibi beklentilerinin bulunduğunu ve bu yönden, Tanzimatçılarla aynı görüşü paylaştıklarını gösterir.

Tanzimat’tan sonraki nesil, tahsil imkânına sâhip olmaları, savaşın bitmesi, yabancı dil öğrenebilmeleri ve edebî türlerin ilk örneklerini görmüş olmaları yönüyle öncekilerden ayrılır. Politika ve sosyal fikirlerin önemli ölçüde terk edildiği, bunun yerine Recâizâde Ekrem’le başlayan romantik, ızdıraplı, aşırı duyarlılığın hâkim olduğu “derin bir sükût içinde medîd bir inilti”²⁹ şeklinde tarif edilen bir duyuş tarzı, edebiyata hâkim olur.

²⁵ Parlatır, a.g.e.,s.19-20

²⁶ Necat Birinci,**Menemenlizâde Mehmet Tâhir**,KBY Türk Büyükleri Dizisi 96,1.bsk.,Ankara 1988,s.17

²⁷ Birinci,a.g.e.,s.17-18

²⁸ Necat Birinci,**Nâbizâde Nâzım**,KBY Türk Büyükleri Dizisi 66,1.bsk.,Ankara 1987,s.8-9

²⁹ Kaplan,**Tevfik Fikret**, s.43

Namık Kemal “Edebi eser, büyüğü büyük, küçüğü küçük, güzeli güzel, çirkin çirkin göstermelidir.” der. Buna karşılık, “Yazılan şeylerin hepsinde yüzümüze mağmum bir nazar-ı şikayetle gülümseyen bir müteverrim bîtablığı var.” şeklinde Tevfik Fikret’te ifadesini bulan hastalık derecesinde aşırı duyarlılık, Servet-i Fünûncuların karakteri olarak kendini gösterir. Onlara göre hayat bir boşluktur. J.J. Rousseau’nun romantik hüznü, bu hayatın tek hâkimidir. Çünkü insanlar, mes’ûd olma hakkına sahip değildir. Bu yüzden, tabiatın her ânını, üzgün bir insan gibi resmederler. Meselâ asıl mesleği doktorluk olan Cenab Şehâbettin, tabiata ve insanlara bakarken, mesleğinden gelen kelimeleri de kullanarak, hasta dallar, ağaçlar, verem olduğu için öksüren veya kalp atışları elle tutulabilen tabiat gibi teşbih ve teşhislere yer verir.³⁰ Onların iç âlemleri ile yaşadıkları dış âlem, birbirine zıddır. Dış âlemde politik veya sosyal herhangi bir hedefleri yoktur. Aksine, ızdıraplarına kapanmışlar, hattâ Yeni Zelanda’ya kaçma planları yapmışlardır.

Cenab Şehâbettin ile başlayan, kelimenin tam anlamıyla orijinal “saat-i semen-fâm” gibi terkiplerin kullanımı, Recâizâde’nin “Her şey şiire konu olabilir.” görüşünün hâkimiyeti, Arapça ve Farsça sözcüklerin, mûsiki değerine iltifatla tercih edilmesi, resim çizer gibi ve nesre yakın cümlelerle şiir yazılması, tezatların mezbûliyeti, noktalama işaretlerine gösterilen fevkalâde ihtimam gibi şekli yeniliklerin yanında, edebî sanatlara duyulan ilginin azlığı dikkatleri çeker. Ancak sanatlı söyleyiş oluşturma gayretlerinin devam etmediğini söyleyemeyiz. Sadece şekli değil, tabii ve hissî benzetmeler, âhenk sağlayan ve müzikaliteyi artıran tekrarlar, seslenmeler görülür. Tabiata âit unsurlar, bir manzarayı resim çizer gibi gözümüzün önünde canlandırmak ve rûh-ı kâinâtı meydana çıkarmak amacıyla sıfatlar, benzetmeler ve mecazlar kullanılarak durmadan değiştirilir. Böylece hareketli bir manzara görüntüsü oluşturulur.³¹

Divan şiirinde nasıl hemen her fikir, bir mazmun ile ifâde olunuyorsa, Servet-i Fünûn şiirinde de hemen her intibâ ve her unsur, bir teşbih, mecaz veya istiâre ile ortaya konulur. Tanzimat edebiyatının genellikle çıplak ve mücerret üslûbu yerine, Servet-i

³⁰ İnci Enginün, *Cenab Şehâbeddin*, KBY Türk Büyükleri Dizisi 112, 1. bsk., Ankara 1989, s.15

³¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergah Yay.İnc. Dizisi 1, Dergah Yay., 9. bsk., İst. 1985, s.104-105-106

Fünûn edebiyatı, imajlarla dolu, süslü bir üslûb getirir. Servet-i Fünûncular, klasik edebî sanatlardan başka bilhassa sıfatlar vâsıtasıyla varlığın rengini ve mânâsını değiştirirler.

Servet-i Fünûn'un hassâsiyet zeminini hazırlayan Recâizâde Ekrem'dir. Şiirdeki şekli ve orijinal yenilikleri başlatan ve böylece bu mektebin teorisye haline gelen, Cenab Şehâbettin'dir. Ancak bu devrin ve neslinin lisânını en iyi kullanan, hususîyetlerini ve ruh hâlini en iyi yansıtan, Tevfik Fikret olmuştur.

1892'den beri neşredilen Servet-i Fünûn mecmuasının başına Recaizâde'nin tavsiyesiyle, 1895'in son aylarında Tevfik Fikret'in getirilmesi, edebiyat tarihimizde gerek şekil gerek muhtevâ yönüyle apayrı bir sayfa açılmasına sebep olur. Tevfik Fikret, mecmuayı, bir ekole dönüştürür.

İlk şiirlerini Galatasaray Lisesi'nde öğrenciyken hocası Muallim Feyzi'nin tesirinde kalarak eski edebiyat formatını taklit ve nazîreler şeklinde yazar. Bu ilk denemelerinde vezni, kâfiyeyi ve âhenkli sözcükleri kullanmayı öğrenir. Bu konuda, Arapça ve Farsça'nın üstünlüğünü görür. Benzetme ve mecazlarda Divan edebiyatının mazmunlarını taklit eder. Bir dönem, Muallim Nâci, Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Mahmut Ekrem'den etkilenir. Gençlik çağında, muayyen bir sanatkâr veya cereyan üzerinde durmaksızın bütün Fransız şâirlerini dolaşır.³² Fransızcadan çevirdiği şiirlerle hassasiyet, romantizm temalarını öğrenir. Tevfik Fikret, Halid Ziyâ ile başlayan *style artiste* denilen sanatlı üslupla yazmayı çok sever. Hatta bunun için kendini zorlar.³³ Sözcüklerin âhenk sağlamadaki önemini kavrayan Tevfik Fikret, şiirin zor bir iş olduğunu idrâk eder; vezin, kâfiye, ritim, melodi gibi âhenk sağlayıcı unsurları şiirine ustalıkla yerleştirir. Teşbihler, genişletilmiş istiâreler, gerçeğin sembolleştirilmesi ve mecazlar onun için çok önemlidir.

Tevfik Fikret'teki belli başlı temalar; sanat, kötümserlik, hayal, tabiat, Haluk, mevsimler, tasvirler, hakikatten çekinme, içe dönüklük, ölüm arzusu ve kaçıştır. Bunların her birinde kendi duyuş tarzına göre, edebî sanatları kullanmak ve şiir hamurunu böylece yoğurmak ister. Çünkü duygu ve düşünceler, kendilerine uygun edebî

³² Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, s.86

³³ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, s.39

sanatlarla ve sembollerle ifade edildikleri zaman güzellik kazanır. İŖte Tefvik Fikret, bazı Ŗiirlerinde bu terkibe ulaşır. Vezin ve Ŗiir cümlesine h kimiyyetten sonra sanatının en büyük gücü, duygu ve düşüncelerini kuvvetli Ŗekilde ifade eden hayaller ve semboller bulabilmesindedir. Fıtraten artist ruhlu bir Ŗair-ressam olan Tefvik Fikret, duygu ve düşüncelerini müşahhas olarak göz önünde canlandıran mecazlar, teşbihler, istiâreler ve timsaller icad etmekte hiç güçlük çekmemiştir.

Tefvik Fikret'in Ŗiirlerinde, her döneme hâkim olan edebî söyleyiş farklıdır. Meselâ, eski Ŗiirlerinde tenâsüb, telmih, mazmunlar Ŗeklinde görülen istiâre ve teşbih ağırlıklıyken, kendini en iyi yansıtan eseri sayılan R b b-ı Ŗikeste'de telmih ve ten s b n klasik misallerden uzaklaştığını, benzetilen ögesinin değiştiğini ve daha ziyâde tekrarlarla oluşturulan âhenge önem verildiğini görürüz. Bilhassa fiiller ve aynı gramer yapısına  it sözcükler, ard arda sıralanarak âhenk oluşturulur. Asonans ve aliterasyonlar, noktalama işaretleri ve bu Ŗekilde oluşan müzikalite, çok önemlidir. Tekriri, gâyet tabii olarak manzumelerine uygular. Divan edebiyatındaki zoraki sanatların Tefvik Fikret'e gelindiğinde oldukça tabii ve sâde bir hâle ulaştığını görürüz. Çocuklarda tabiata karşı alâka, sevgi ve merak uyandırmak için yazdığı ve çocukların seviyesine göre ifadeler kullandığı Ŗermin'de ise, kısa cümleler, k  k ve dağınık hayaller, yine tekrar ve nidâ, bol miktarda mecaz görürüz.

Onda en çok rastladığımız edebî söyleyiş, âhenk sağlayıcı ses ve kelime tekrarları, Fransız Ŗ irlerinde rastladığımız ve Tefvik Fikret'in tercüme Ŗiirlerle öğrendiği hitâbet cümleleri, basmakalıplıktan kurtulmuş teşbihler, yalnız Ŗ ir değil, aynı zamanda ressam olması hasebiyle bolca kullandığı solgun renkli tasvir cümleleridir. Arkadaşı Cenab Ŗeh bettin'in t biriyle, Tefvik Fikret'in sesinde ve sözünde, zevkinde ve intik dında bir âhenk vardır. Her manzumesi, âheng-i elfâz itibarıyla bir beste-i edeb dir.³⁴

Görüldüğü gibi, edebi sanatlar, klasik edebiyatımızdan başlayıp Tefvik Fikret'e gelinceye kadar, her nesil ve devirde ayrı bir hüviyet arz etmiştir. Kimi dönemde sanatın gâyesi sayılmış, kimi dönemde ise s z n güzel ve etkili söylenebilmesi için bir v s ta

³⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Ŗ irleri*, M.E. Basımevi, İst. 1970, c z 10, s. 1882

kabul edilmiştir. Ancak, mutlaka kabul edilmesi gereken; şiir dilinin etkileme ve heyecan uyandırma işlevinin asla değişmeyeceği ve edebî sanatların, edebiyat için vazgeçilmez olduğu gerçeğidir.

I. BÖLÜM

TEVFİK FİKRET'İN KULLANDIĞI EDEBİ SANATLAR

Tevfik Fikret, kendinden önce yaşamış veya kendisiyle aynı nesle mensub bazı sanatçılardan etkilenmekle birlikte kendine has bir şiir dili ve üslûbu oluşturmaya başarmış ender şahsiyetlerdendir. Bu yüzden o, yaşadığı ve müessir olduğu dönemi en iyi yansıtan şâirdir, diyebiliriz.

Şâirlerin kullandığı edebî sanatların miktarı ve keyfiyeti, bize hem şâir hem de yaşadığı dönem hakkında önemli ipuçları verir. Hatta diyebiliriz ki edebî sanatlar, bakabilen ve görebilen için sanatçının şahsiyetine açılan pencerelerdir.³⁵ “Hangi edebî sanatı, ne kadar ve ne şekilde kullanmış?” sorularının cevabını bulabilmek, oldukça külfetli ve zor bir çalışmayla mümkündür. Bunun için öncelikle edebî sanatlar hakkında bilgi edinmek, daha sonra da Tevfik Fikret'in kullandıklarını tespit etmek gerekli oldu.

Bu bölümde, Tevfik Fikret'in kullandığı edebî sanatlar hakkında çeşitli kaynaklardan istifade ederek ayrıntılı bilgi vermeye çalıştık.Çoğunluğu Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kaynaklarda, edebî sanatlar hakkında neredeyse her müellifin farklı mâlumatları ve yaklaşımları olduğunu gördük. Buna karşılık, verilen örnekler ya birbirinin aynısıydı veya örnek, hiç açıklanmadan geçilmişti. Bu tezatlar, bizi Tevfik Fikret'e en yakın dönemin mâlumatlarına daha fazla kıymet vermeye yöneltti. Recâizâde Mahmut Ekrem, Tâlim-i Edebiyat adlı eserinin Tezyinât-ı Üslûb bölümünde, edebî sanatları iki ana bölüme ayırır: envâ-ı mecaz ve sanâyi-i lafziyye. Recâizâde'den sonraki dönemlerde de gerek yerli gerek yabancı pek çok sanatçının tasnifini görürüz. En son Prof.Dr.Kaya Bilgegil, oldukça ayrıntılı bir sınıflandırma yapar. “Beyan” ve “Bedî” şeklinde edebî sanatları ikiye ayırır. Bunun içinde de lafız ve mânâyla ilgili olanları ayrı alt bölümlerde gösterir.

³⁵ Prof.Dr.M.A.Yektâ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, Gökkuşbu Yay.,3.baskı,İst.2004, s.30

Pek çok araştırmacının kabul ettiği diğer bir tasnif, edebî anlatımı, ilm-i maânî, ilm-i beyân ve ilm-i bedîî şeklinde üçe ayırır. Üslûp ilmi de diyebileceğimiz ilm-i maânî, kelimeler ve cümlelerle anlatım arasındaki münâsebetin, muktezâ-yı hâl ve mekâna uyma yollarını öğretir. Batıda stilistik diye bilinir. Beyân ilmi, mecazlar ve teşbih, istiâre, kinâye, ta'riz gibi mecaza dayalı sanatlarla ilgilenir. Bedîî ilmi ise anlatımı tezyîn eden mecaz dışı sanatları öğretir. Başlangıçta bir ayırım gözetilmeksizin söz sanatlarının pek çoğu için müşterek bir ad olarak kullanılmış, daha sonraları sanâyi-i mâneviyye ve sanâyi-i lafziyye şeklinde ikiye ayrılmıştır. Buna göre tevriye, tenâsüp, leff ü neşr, tezaad, tekrar, mübâlağa, hüsn-i ta'lil, tecâhül-i ârif, terdid, tedric, rücû, kat' gibi sanatlar, sanâyi-i mâneviyyedendir. Cinâs, kalb, seci, iştikak, telmih, aks, tedvir sanatları ise sanâyi-i lafziyyedendir. Bu arada mutlaka belirtmemiz gerekir ki bunlar da kendi arasında değişik gruplara ayrılabilir. Örneğin Kaya Bilgegil, düşünceye, zekâyâ, tahayyüllere, ihtiraslara, bilgiye, yapıya bağlı mânevî sanatlardan bahsettiği gibi bunları da çığlıklılı, dönüşlülük, kademeli, kesintili vs şekillerde alt başlıklara yerleştirir. Çalışmamız sırasında eserindeki bilgilerinden istifade ettiğimiz Prof.Dr.M.A.Yektâ Saraç ise mânâ ile ilgili olanları, anlam yakınlığı ve karşıtlığına göre; lafızla ilgili olanları ise ses tekrarı ve benzeşmesine, kelime tekrarına ve müşterek malzemeyi kullanmaya göre gruplandırır.

Yaralandığımız kaynaklardan farklı olarak aliterasyonu edebî sanatlara dahil ettik. Bunu da yeknesak diyebileceğimiz neredeyse hiçbir manzumesi bulunmayan Rübâb-ı Şikeste'nin, müzikal ve pitoresk(tasvir gibi) duruşunda yakaladığımız ses tekrarlarına ve diğer âhenk sağlayıcılara dayanarak yaptık.

Bu çalışmamızda, edebî sanatların, Arap ve Fars dillerinin ve Arap alfabesinin özelliklerine göre kurulduğunu ve bir bölümünün geçerliliğini kaybedip bir kısmının da çok seyrek kullanıldığını aklımızdan çıkarmaksızın hemen her retorik kitabında rastlanan, en mûteber ve en açık izahlarını vermeye çalıştık. Önce bir tanım yapıp varsa edebî sanatın bölümlerini gösterdik ve ilgili örnekler verdik. İhtilaflı bir meseleyle karşılaştığımızda klasik tanım ve örneklerle yetindik. Daha iyi anlaşılmasını sağlamak için farklı müelliflerin farklı örneklerinden yararlandık. Bazılarını günümüzden veya

günümüze yakın sanatçılardan seçerek edebî sanat kullanımının sadece eskiye ait olmadığını, edebî zevke uygun görülenlerin hâlâ sanattaki varlığını devam ettirdiğini göstermeye çalıştık. Prof.Dr.Yektâ Saraç'ın eserindeki örnekleri, açıklayıcı ve belirgin oluşuna bakarak tercih ettik. Tevfik Fikret'ten verdiğimiz örneklerde ise amacımız, asıl çalışmamıza zemin oluşturmaktır.

Edebî sanatları, bu bölümde, daha kolay ulaşılmasını sağlamak üzere alfabetik olarak sıraladık. Bölümün sonunda, tespit ettiğimiz sanatların miktarı ve bunun Tevfik Fikret'in sanatında ne gibi anlamlar ifade ettiğine dair değerlendirme ve yorum yaptık.

A. ALİTERASYON

Bir beyit, mısra veya cümlede aynı ses, harf veya hecelerin anlamı da etkileyecek bir âhenk oluşturmak amacıyla tekrarlanması sanatıdır.

Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar

Kâtil kuleler, kal'alı, zindanlı saraylar

(Sis, Tefvik Fikret)

Ken'an, köyüne yâreli dönmüş geliyordu.

Pîşinde bir âvâze-i şân yükseliyordu.

(Tefvik Fikret)

Şiirde, ünlülerin tekrar edilmesine “asonans” denir. Aliterasyondan ayrı düşünölemeyecek bir sanattır.

İşte en sonra sen de eksildin.

Onda bir şîve-i tehekküm var:

“Sen, diyor, sen benim esîrimsin.”

Tefvik Fikret, bu mısralarda “e” sesini çok kullanıp asonans yapmıştır.

Eski edebiyatta, harflerle oyun yapmak için husûsî gayret sarf edilirdi. Törlü yönlerden bir şeye benzeyen harfleri birleştirip anlamı o durumla ilgili bir kelime meydana getirmek, içinde dudak ünsüzü bulunmayan kelimelerle şiir yazmak, sadece noktalı veya sadece noktasız harflerden müteşekkil yâhut bitişen veya bitişmeyen harflerden oluşmuş manzumeler kurmak gibi durumlara rastlanırdı. Bunların her birinin de ayrı bir adı vardı. Batı edebiyatıyla temastan sonra pek çok şâir, bu sanatlar yerine aliterasyon ve asonansı tercih etmiştir. Özellikle, şekle taparcasına bağı olunan Servet-i Fünûn döneminde iyi bir âhenk sağlayıcı olarak aliterasyon çokça kullanılmıştır.

B. CİNAS

Yazılış ve söylenişi aynı, anlamları farklı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır. Buna tecnis (cinas yapma) denir. Cinas, lafzî sanatlardandır. Kulakta veya gözde yâhut bunların her ikisinde hoş tesir bırakıp lisânı süslemek için kullanılır; ancak mânâ ile tamamen ilgisiz değildir.

Çok anlamlı bir kelime, her defasında ayrı anlama gelecek şekilde kullanılır veya yazılışları benzeyenlerle tecnis yapılır. Cinası oluşturan kelimeler arasında nevi, sayı, heyet(hareke) ve düzen(sıra) yönüyle benzerlik bulunabilir. Buna göre cinas, “tâm ve nâkıs” olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Cinas-ı Tâmi (Tam Cinas): Harflerin çeşitleri, sıraları, sayıları ve seslerinin aynı olmasıdır. Cinası meydana getiren lafızlar, bir isimle bir fiil veya iki isim olabilir.

Kismetindir gezdiren *yer yer* seni

Arşa çıksan âkıbet *yer yer* seni

Birinci dizede “yer yer” ifadesi tekrar grubudur, ikinci dizede sırasıyla “yemek eylemi” ve “toprak” anlamında kullanılmıştır.

Eyleme vaktini zâyî, deme kış *yaz*, oku *yaz*.

(Sünbülzâde Vehbi)

Tam cinas, yapısı bakımından ikiye ayrılır. Cinası meydana getiren lafızların her ikisi de tek kelimeden ibâretse **basit cinas** denir.

Meclis-i erbâb-ı dîl bir lahza sensiz olmasın

Hürmetin inkâr eden âlemde **hürmet** bulmasın

(Nefî)

Bu mısralardaki ilk hürmet, “haram olma”, ikincisi “saygı” mânâsındadır. Cinası oluşturan kelimeler tek olduğu için basit cinas örneğidir.

Tecnis yapılan kelimelerin biri tek, diğeri birden fazlaysa veya ikisi de birden fazlaysa **mürekkeb cinas** olur.

Şah verdi, filiz sürdü sînemde **yara dalı**

Şu cihanda gülmedim yaradan **yaradalı**

(Halk Edebiyatı)

Mürekkeb cinas, imlâ tarzlarına göre müteşâbih, mefrûk ve merfû olmak üzere kendi içinde üç gruba ayrılır.

2. Cinâs-ı Nâkıs (Tam Olmayan Cinâs): Cinâsı oluşturan kelimelerden biri cins, sayı, hareke ve sıralanışıyla farklılık gösterir. Bu cinâs, farklı harfin başta, ortada veya sonda bulunmasına göre çeşitli bölümlere ayrılır. Bazen fazla harf de bulunabilir.

Bir zülf bulunca anberîn **bû**

Bin can ile bağlanır gönül **bu!**

(Tefîk Fikret)

Dostum etmez idin **gamzeni** böyle hûn-rîz

Beni **gamz** eylemese düşmen-i bed-hâh sana

(Enderunlu Vâsıf)

İlk mısırâdaki gamze, “bakış” mânâsındadır; ikinci mısırâdaki ise “kötüleme, ispiyonlama” anlamına gelir. Yazılışları birbirine benzemekle beraber arada bir harf farkı vardır.

Yar yüregim yar gör ki neler var

Bu halk içinde bize güler var

(Yunus Emre)

İlk dizedeki “yar”lar ile iki dizede de görülen “var”lar arasında tam olmayan cinas vardır.

C. HÜSN-İ TÂLİL

Anlatıma güzellik vermek için bir olayı hayalî ve gerçek nedenden daha güzel bir nedenle oluyormuş gibi gösterme sanatıdır. Olayın gerçek nedeni inkâr edilip, onun yerine heyecana uygun, yeni, kesin bir yargı ortaya konur. Tabîî olmayan bu sebebe öncelikle sanatçının inanması gerekir. Eğer bu sebep “acep, mi, midir?” ifadeleri kullanılarak şüphe ile söylenmişse “şibh-i hüsn-i tâlil” denir.

Pîş ü peşinde şevk ile rû-mâl olup gider
Sâyen de sana bencileyin müptelâ mıdır?
(Nahifî)

Bu beyitte gölgenin sevgiliyle birlikte gidişi, sevgiliye âşık olmak gibi güzel bir nedene bağlanmıştır.

Müzeyyen oldu reyâhin bezendi bağ-ı çemen
Meğer ki bağa haber geldi yârdan bu gece
(Ahmedî)

Bahçelere bahar gelmesinin sebebi olarak sevgiliden bu gece haber gelmesi gösterilmiştir. Ancak “meğer ki” ifadesinin kullanılması, bir şüpheyi akla getiriyor. Bu şekilde, kesin bir yargıya dayanmayıp kuşkulu olarak söylendiği için “şibh-i hüsn-i ta’lil”dir diyebiliriz.

Bekler çiçek açılmak için ibtisâmını:
Bekler hubûb için o seher-hîz olan sabâ
Bir hırâmını
(Tevfik Fikret)

Ç. İKTİBAS ve TAZMİN

İktibas, “ kor” anlamındaki “kabs” kelimesinden türemiş olup “ateş yakmak için bir yerden kor almak” mânâsındadır. Edebiyattaki mânâsı, anlamı pekiştirmek için âyet, hâdis, ya da bunlardan parçaları beyitte veya mısrada kullanmaktır. Yapılan iktibasın, âyet veya hadis olduğundan bahsedilmez.

Hâk-i pâyin olduğum gördü dedi kâfir rakîb
Taş ile bağrın döğüp “Yâ leytenî küntü türâb”

Beyitteki tırnak içinde gösterilen ifade, bir âyet-i kerimeden alınmıştır. Âhiret günü şeytan, topraktan yaratılan insanın büyük nimetlere kavuştuğunu görünce “Keşke ben de toprak olsaydım.” diyecektir.

Eyleyip iş bu beyti vird-i zebân
“Ki yekî hest hiç nîst cüz-i o
Vahdehû lâ-ilâhe illâ-hû”
(Tevhid, Tefvîk Fikret)

Bazı retorikçilere göre, âyet ve hadislerden başka, kelâm-ı kibâr ve diğer şairlerin sözleri, duâ ve temennî mâhiyetindeki cümleler de kullanılabilir ve hatta bunlar, iktibasın ana malzemesini oluşturur.

Bir şâirin mıs râsı ya da bir beyti alınarak yapılan sanata, “tazmin” denir. Tazmin yapılırken, zammedilen beyit veya dizenin sahibi de zikredilmelidir; ancak, herkesçe bilinen bir söz veya dize kullanılmışsa şâirin adı söylenmese de olur.

İktibas ve tazmin, fikri kuvvetlendirmek ve sözü güzelleştirmek için yapılır. Bir sözün tamamı alınmışsa, “İktibas-ı tam”, yarısı ya da bir parçası alınmışsa “İktibas-ı gayr-i tam” ortaya çıkar.

D. İLTİFAT

Sözlük anlamı, “dönmek, yüzünü başka yöne çevirmek”tir. Edebiyattaki anlamı, söz arasında, o anda doğan bir duygunun etkisiyle konu dışına çıkmadan sözü, hitab edilen kişiden bir başkasına yöneltmektir. Canlı veya cansız bir varlığa yöneltmek de iltifat sayılır. Hareket noktası, heyecandır ve en etkilişi, budur. Hitâba bağlı olmayan iltifatlar da vardır. Bunlarda, fiilin üslûbunda değişme olur. Haber kipinden, birden emre geçilir. Bu sanat, bir hitâbede, bir kitâbede veya bir şiirde karşımıza çıkabilir.

Aradan yıllar geçti işte o günden beri
Ne zaman yolda bir hana rastlasam, irkilirim
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim.

(F. Nâfîz Çamlıbel)

Şair başlangıçta meçhul bir okuyucuya seslenirken birdenbire “çünkü” ile başlayan mısırda, hana dönmüş ve ona hitap etmiştir.

Evet yiğitler, evet...fedâ-yı nefis ediniz.
Vatan yolunda fedâ-yı hayat eden , ölmez.
Kadınlar ağlamayın, çünkü her giden ölmez.

(Tevfik Fikret)

Tevfik Fikret, ilk mısırda savaşa giden yiğitlere sesleniyor. Daha sonra ise onları uğurlayan kadınlara hitap ediyor.

E. İRSÂL-İ MESEL

Fikri, konu ile ilgili atasözü veya tanınmış bir sözle aydınlatma, örneklendirme sanatıdır. Genellikle ilk dizede fikir söylenir, ikinci dizede örnek verilir. “îrâd-ı mesel” de denir.

Allah’a sığın şahs-ı halîmin gazabından
Zîrâ “Yumuşak huylu atın çiftesi pektir.”
(Ziya Paşa)

“Âlet işler, el övünür”
Derler, her söze kanmayın
İşitin de inanmayın
(Tevfik Fikret)

İktibas, tazmin ve irsâl-i meseli, kimi edebiyatçılar, aynı amaçla yapıldığı için tek başlık altında toplayıp hepsine birden “iktibas” demiştir. Gerçekten de bu sanatların kullanılma gâyesi, sözü güzelleştirme ve güçlendirmedir; ancak kullanılan malzeme yönüyle birbirinden ayrılırlar. Bir atasözü veya deyim kullanıldığında irsâl-i mesel; âyet veya hadis kullanıldığında iktibas; tanınmış birinin sözü kullanıldığında ise tazmin yapılmış olur.

F. İSTİÂRE (Eğretileme)

Teşbihin iki temel unsurundan benzeyen ve benzetilenin sadece biri söylenip söylenmeyen kısmın kastedilmesiyle istiâre oluşur. Teşbihin en öz şeklidir. Lügat mânâsı, “ Birinden iğreti bir şey isteyip almak.” şeklindedir. Edebiyatta, “ Bir kelimenin mânâsını, muvakkaten diğer bir kelime hakkında kullanmaktır.” Sözcük, kendi mânâsında kullanılmaz, mecazlıdır. Meselâ ebeveyn, çocuğunu “meleğim, çiçeğim, balım” gibi sözlerle sever. Gerçekte hiçbir çocuk melek veya çiçek değildir.

İstiâre “alâkası teşbih olan mecazlar” şeklinde de tarif edilir. Başka alâkası bulunanlara da mecaz-ı mürsel denir.

Bir istiârede, kelimenin kendi mânâsının dışında bir kavrama veya nesneye ad olması, benzetme amacının bulunması, kelimenin kendi mânâsında kullanılmasının imkansız olması (karîne-i mâniâ) şarttır.

İstiâre, teşbihten daha güçlü ve makbuldür. Çünkü en az sözle, anlamı en iyi ifade etmek mümkündür. “Üçüncü bölümün başında bir arslan, bayrağı tutmuş, ilerliyordu.” cümlesinde “arslan” kelimesi istiâre yoluyla kullanılmıştır. Bunun yerine “Askerimiz arslan gibi güçlüydü.” derse, sanat yönüyle aynı makbuliyeti hâiz sayılamaz. İstiârenin, teşbihe nispetle daha iktisâdî olduğunu söyleyen retorikçiler, bu yönden de haklıdırlar.

İstiârenin makbul ve mûteber olabilmesi, cebrî olmayıp kendi kendine doğmasına bağlıdır. Aslında bu, diğer sanatlar için de geçerlidir.

İstiârede, teşbihte olduğu gibi dört unsur vardır: benzeyen, benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı.

Benzeyen veya benzetilenin sadece birinin söylenmesine göre istiâre, üçe ayrılır :

1. Açık İstiâre : Sadece, kendisine benzetilenle yapılır. “Arım, balım, peteğim” şeklindeki hitaplar, açık istiâre örneğidir. Sevilen kişi (benzeyen) belirtilmeyip, onun benzediği unsurlar (benzetilen) sıralanır. Sabırlı birine “Eyyûb”

demek, güzel ezan okuyana “Bilâl” demek, “batmak” kelimesini “servetini kaybetmek” mânâsında kullanmak, açık istiâre yapmaktır.

Divan edebiyatındaki mazmunlar, genellikle açık istiâre örneğidir: serv, âhu, perî, meh...

İşte Nesrin, daha bir gonce-i nev-hande iken

Geçti, makhûr-ı kazâ, hep bu **dikenliklerden**.

“Nesrin” şiirinde Tevfik Fikret, kızın yaşadığı zorlukları dikenliklere benzetir. Hangi yönden benzediğini belirtmez ve benzetme edatı kullanmaz.

Kande olsam ey **perî** gönlüm senin yanındadır

(Fuzûlî)

“perî” sözüyle kastedilen, “sevgili”dir. Ancak ne sevgiliden ne de onun güzelliğinden bahsedilmiştir.

2. Kapalı İstiâre : Sadece benzeyenle yapılır. Bazen benzetilenin bir yönü belirtilir veya hissettirilir.

Bizimkiler ışığa gem vurur da binerler

Yerden göğe çıkmazlar, gökten yere inerler.

(Necip Fâzıl)

Bu dizelerde şair, ışığı bir ata benzetmiş ancak atın adını geçirmeyip karîne-i mânia olarak gem vurmaya kullanmıştır.

Söner ufûlüne bir lahza kâil olsa hayâl;

(Tevfik Fikret)

Benzeyen : hayâl

Benzetilen : güneş, ışık

B. yönü : ufûl, batma, sönme

Hayâlin ufûl özelliğine binâen, bir güneşe veya ışığa benzediği düşünülüyor.

3. Temsilî İstiâre : Teşbihin temel öğeleri olan benzeyen ve benzetilenden biri yanında birden fazla benzetme yönü gösterilerek yapılan istiâredir. Bu tür istiârede önce benzetmeler sıralanır. Âdetâ zihin, hayâller ile oyalanıp gerçeği düşünmesi ve tek bir şeyi tasavvur etmesi sağlanır.

Edebiyatımızda bu türün örneği sayılabilecek; Ahmet Hâşim'in, hayatı anlatan "Merdiven" şiiri, Yahyâ Kemal'in ölüm temasını hissettiren "Sessiz Gemi", Faruk Nafiz'in "At", Aşık Veysel'in "Uzun ince bir yoldayım" şiirleri gibi çok güzel manzumeler vardır. Bu istiârenin köklerini, temsilî şahısların konuştuğu Kutadgu Bilig'e, Şeyhî'nin Harnâme'sine, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk mesnevisine kadar götürmemiz mümkündür. Saydığımız bu eserler, sembolik karakterleri içermesi yönüyle tamamıyla temsilî istiâre örneğidir.

Temsilî benzetmeden farklıdır. Temsilî benzetmede her iki benzetme ögesi de söylenir. Temsilî istiârede ise yalnız biri söylenir.

Artık demir almak günü gelmişse zamandan
Mechûle giden bir gemi kalkar bu limandan
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol;
Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol

(Yahyâ Kemal Beyatlı)

Şiirde, benzeyen unsur olan rûh, bir gemiye benzetiliyor. Ancak asıl söylenmek istenen, ölümdür.

Tevfik Fikret'in İstanbul'a hitâben yazdığı "Sis" şiiri de bu türün güzel örneklerindendir. Şâir, burada, İstanbul'da bulunan saltanata öfkesini ve nefretini âdetâ kusar. Benzeyen İstanbul'dur. Benzetilenler ise şiirin tamamına yayılmış halde bulunan, akla gelebilecek kötülükleri bünyesinde barındıran, ahlaksız kadınlar, sefâhete düşkün erkekler ve zâlimlerdir.

Ey şa'şaanın, kevkebenin mehdi, mezarı;
Şarkın ezeli hâkime-i câzibe-dârı;
Ey kanlı muhabbetleri bî-lerziş-i nefret
Perverde eden sine-i meshûf-ı sefâhet;

(Tervik Fikret)

İstiarenin, bu üçü dışında birçok çeşidi vardır. Bunlar, sözün tek veya çok oluşuna (müfred, mürekkebe), ögelere âit özelliklere ve benzetme yönüne bakılarak gruplandırılır ve isimlendirilir.

G. İŞTİKAK

Aynı kökten türemiş birden fazla sözcüğü, bir dize veya beyit içinde, lafzı süsleme amacıyla kullanmaktır. Osmanlıca içindeki Arapça kelimelerin müştakları ve aynı kökten pek çok kelime türetilmesi iştikak sanatını yaygınlaştırmıştır. Özellikle Arapça ve Farsça kelime kullanmanın münevver olmakla paralel sayıldığı Divan edebiyatında, birbirinden türeyen kelimeleri bir arada sarf etme çabasının çok yoğun olduğunu görüyoruz.

Aşağıdaki ilk örnekte “hamd” kökünden türeyen üç kelime bir arada kullanılmıştır.

Sen **Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin** efendim.

(Şeyh Gâlip)

“cehl” kökünden iştikak eden “cehâlet”, bilgisizlik; “techil”, birinin câhilliğini ortaya çıkarma; “tecâhül” ise “bilmezlikten gelme” anlamındadır.

Hâlâ o **cehâlet** o **tecâhül** o **techil**;

(Tefik Fikret)

Aşağıdaki örnekte, iki farklı iştikak vardır. Hem “cehl ve câhil” kelimeleri hem de “üns” kökünden türeyen “dost” anlamlı “enis”, “dostluk” anlamlı “ünsiyet” lafızları kullanılarak iştikak yapılmıştır.

Enis-i cehl eder insanı **câhillerle ünsiyet**

(Tefik Fikret)

H. KAT'

Sözü, etkisini artırmak için, arkası kendiliğinden anlaşılacağı ve susmanın söylemekten etkili olacağı bir noktada kesmektir. Bu yüzden kesintili sanatlardandır. Şâirler, sözlerinin sonunu okuyucunun muhayyilesine bırakıp öncekinden daha belîğ bir şekilde merâmını anlatmak ister.

Aşağıdaki mısralarda, kimsesiz çocukların insan rûhunda oluşturduğu acıma hissini duyurabilmek için şâir, anlatımını kesmiş, okuyanda bu hissin doğmasını beklemiştir.

Ey mâder-i hicran-zede, ey hemser-i muber;
Ey kimsesiz âvâre çocuklar...Hele sizler;
Hele sizler...

(Tevfik Fikret)

Orhan Seyfi Orhon, eskiden beri kullanılan bu sanata cumhuriyet döneminde de yer vermiştir. Onun bu şiiri, kat' sanatının en güzel örneklerinden sayılır. Şâir, sevdiğini söylemekte zorlanan bir âşğın yaşadığı tereddüte, okuyan herkesi katmak ister

Sarâhaten acaba söylesem darılmaz mı?
Darılmak âdeti, bilmem ki çapkının naz mı?
Desem ki : "Ben seni..." yok, dinlemez ki, hiddet eder.
Niçin? Bu sözde ne var? Sanki hiddet etse ne der?
Desem ki : "Ben seni pek..." ya kızar, konuşmazsa?
Derim : "Ben seni pek çok..." hayır, kızar, bilirim;
Tereddütüm acaba hiddetinden az mı elîm ?
Desem ki : "Ben seni pek çok..." Sakın gücenme, emi;
Sakın gücenme, eğer anladınsa sevdiğimi.

(Orhan Seyfi Orhon)

I. LEFF Ü NEŞR

Bir beyit içinde, birinci dizede en az iki şeyi söyleyip ikinci dizede bunlarla ilgili benzer veya karşıt kelimeleri kullanmaktır. Buna göre her leff ü neşrde tenasüp vardır. Lügate, “toplamak ve yaymak” demektir. Birbirine karşılık olan lafızların sıralanması, bu sanatın sınıflandırılmasını gerektirmiştir. Buna göre ikiye ayrılır:

1. Leff ü Neşr-i Müretteb(Düzenli Leff ü Neşr): Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede düzenli olarak yani aynı sırada yazılır.

Aşağıdaki örnekte, “gülşen” ile “cennet” kelimeleri mânâca birbirinin münâsibidir. “ocak” anlamındaki “külhan” ile “cehennem” lafızları da ateşle ilgili olmaları yönüyle birbirine uyar. Bu mütenâsib kelimeler, aynı sırada yazılıp düzenli leff ü neşr yapılmıştır.

Gâh **gülşen** olursun dile gâhî *külhan*
Cennet mi *cehennem* misin ey âlem-i âşk

2. Leff ü Neşr-i Gayri Müretteb(Düzensiz Leff ü Neşr): Birinci dizede söylenenlerin karşılıkları, ikinci dizede ya ters yönden sıralıdır veya karışıktır.

Zülfün altında *ruhun* üstünde hâlin dil-berâ
Gül döşenmiş **sünbül** örtünmüş Habeş sultanıdır

(Ubeydî)

Divan edebiyatında, zülüfû sümbüle, yanağı güle, hâli yani ciltteki siyah beni Habeşlilere benzetmek çok rastlanan bir sanattır. Bu mısralarda, birbirine benzeyen lafızlar, karışık olarak verilip düzensiz leff ü neşr yapılmıştır.

İ. MECAZ

Lügatte “geçilip gidilen yer” anlamındadır. Edebiyatta ise, bir kelimenin bir münâsebetle kendi asıl mânâsından başka bir mânâda kullanılmasıdır. Bu münasebet, benzerlik yönünden ise, teşbih ve istiâre hâsıl olur; başka türlüyse mecaz-ı mürsel oluşur.

Mecaz, lisânın süsüdür. Ancak hislerin ve heyecanların ifadesinde tabîî hâl kaybedilmemelidir. Mecazların bütün kıymeti, i’tidal dairesinde bulunmalarındadır.

Türkçemiz, mecazlar yönüyle çok zengindir. Mecaz, hakikatin zıddıdır. “Çocuklar, sevinçten uçuyor.” cümlesinde “uçmak” fiilini gerçek anlamda düşüneyiz. “tahta” sözcüğü “ağaç parçası” anlamında kullanılırsa hakikattir. Bir öğretmen, öğrencisine “Tahtaya geç.” derse mecaz olur ; çünkü tahta sözcüğü burada “levha” anlamındadır. Eli açık sözüyle “cömert”, eli uzun sözüyle “hırsız”, eli kısa sözüyle “isteksiz” anlamlarını kastetmemiz, mecaz sebebiyledir.

Mecaza dayalı sanatlar , teşbih, istiâre, kinâye, mecaz-ı mürsel ve ta’rizdir.

Ki cevî-i gûşuna, pür-neş’e başka bir odadan

Gelip döküldü Haluk’un sedâ-yı bî-dârı

(Yarın, T. Fikret)

“Sesin kulağa dökülmesi”, hakiki anlamında gerçekleşmeyeceği için burada mecaz vardır. Söylenmek istenen, sesin duyulmasıdır.

Minimini omuzların

Taşıyacak yarın tüfek

Tüfek değil, vatan yarın

O omuza yüklenecek.

(Küçük Asker, T. Fikret)

“vatanın omuza yüklenmesi”, mecâzî bir ifadedir. Vatanı kurtarma görevinin ona da verilmesi anlamındadır.

J. MECAZ-I MÜRSEL

Bir sözü, benzetme amacı gütmeyen, gerçek anlamı dışında bir anlamda kullanma sanatıdır. Kelimeler arasında benzerlik ilgisi olmaması yönüyle teşbih ve istiâreden ayrılır. Mecaz-ı mürselde, benzetme ilgisi yerine başka alâkalar görürüz: âliyet, mazhariyet, hulûl, sebebiyet, cüz'îyyet, umum, ıtlak, kevnîyyet, evvelîyyet gibi.

“Ateşi yak.” denildiğinde kömür yerine ateşin ismi söylenmiştir ancak bunun sebebi ateşin kömüre benzemesi değildir. Ateş ile kömür arasında evvelîyyet ilgisi vardır. Kömür, ateşin evvelki halidir.

Bir annenin kocaman oğluna “Bizim çocuk” demesi, kevnîyyet ilgisidir; oğluna, eski halinin ismini vermiştir.

“Bu muharrir kalemiyle geçinir” ifadesinde sebebiyet ilgisi kurulup tahrîr yerine kalem sözcüğünün zikredildiğini görüyoruz.

Tekbirlerle halka ıyân oldu tuğlar

Sahrâ-yı Üsküdâr'a revân oldu tuğlar

(Yahya Kemal)

dizelerinde, tuğlar söylenip ordu kastedilmiştir.

Bir fazla tabak, sofrayı bir dağ gibi ezdi.

(Tevfik Fikret)

“tabak” sözüyle, o tabaktan yemek yiyen kişi kastedilerek mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

Gariptir ne zaman geçse pîş-i çeşmimden

Ufukta bir mütemevvic bulut, ya bir yelken

(Sezâ, Tevfik Fikret)

Yelken, geminin bir parçasıdır. Burada cüz'îyyet ilgisini görüyoruz. Parça söylenip gemi veya kayığın tamamı kastedilmiştir.

K. MÜBÂLAĞA

Bir şeyi târif ve tasvîr ederken ya olduğundan fazla veya eksik göstermektir. Eskiler buna “habbeyi kubbe, kubbeyi habbe yapmak” der. Mübâlağa, nükteli ve zarif olmalıdır. Maksat, hakikati değiştirmek değil, bütün şiddetiyle ifade etmektir. Bu yöneliş, zevk-i selime uygun olmalıdır.

Aşırılığın derecesine yani makbul olup olmamasına göre mübâlağa **tebliğ**, **ığrak** ve **gulüvv** adlarıyla üçe ayrılır:

Tebliğ : Akla ve göreneğe uygun olup en makbul mübâlağadır. Tebliğ, okuyucu veya dinleyici üzerinde hayal gücünü okşayarak tesir bırakır.

İğrak : Akla uygundur ,göreneğe aykırıdır, makbule yakın kabul edilir.

Gulüvv : Akla da göreneğe de aykırıdır, makbul sayılmaz.

Yüz elli gram oğlu olmuş

Adını da gürbüz koymuş

(Halk Edebiyatından)

Ezdin başınla taşları, yendin denizleri;

Tuttun elinle berki, o gurrende ejderi

Tuttun ve bağladın...

(Tevfik Fikret)

Bazı mübâlağalar latife yolludur. Buna da “mübâlağa-i latife” denir. Pek çok şâirde rastlayabileceğimiz bu mübâlağaya örnek olarak Mehmet Âkif’in Çanakkale Şehitlerine şiirinden iki mısra yazabiliriz.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın ?

Gömelim gel seni tarihe desem, sığmazsın.

(Mehmet Akif Ersoy)

L. NİDÂ

Şairin, çok duygulanması ve heyecanlanması sonucu “ Ey, eyâ, hey! ”gibi ünlemlerle seslenmesi sanatıdır. Bundan dolayı nidâ, tekrîr ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılır. Üzüntünün sebep olduğu şekvâ, pişmanlık, tövbe, öfke, yakarış, emirler, hayret, şüphe gibi yüksek perdeden seslendirilen duygular, insanlığın başladığı tarihten beri vardır ve içten ifadelerle, muhâtabına dönülerek dillendirilir. İşte şâir, bu ruh fırtınasını sanata dönüştüren kişidir.

Merhabâ, hoş geldin ey rûh-ı revânım merhabâ
Ey şeker-leb yâr-ı şîrin lâmekânım merhabâ
(Nesîmî)

Yâ Rab ne demdi âh! O dem-i inşirâh-ı tâm
Yâ Rab ne şebdi âh! O şeb-i vuslat ibtisâm
(.....)

Ey hak, yaşa; ey sevgili millet, yaşa...varol !
(Tevfik Fikret)

Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar,
Kâtil kuleler, kal'alı, zindanlı saraylar;
(Tevfik Fikret)

Bazen herhangi bir ünlem kullanmadan da nidâ sanatı yapılabilir. Bu durumda doğrudan muhâtaba seslenilir.

Bülbül yetişir bağırimi hûn etti figânın
Zapteyle dehânın
(İzzet Molla)

M. RÜCÛ

Söylenen bir sözü bir nükteden dolayı geri alıp, daha güçlü bir düşünceyi söylemektir. Sözlük anlamı “dönmek”tir. Şair, ilk söylediği sözden döndüğünü “yok öyle değil, galat ettim” gibi sözlerle belirtir. Sarf edilen sözün maksadı iyi ifade edemediğini düşünmek sebebiyle daha önce söylenen söze dönme veya söyleneni ortadan kaldırıp başka bir düşünceye yönelme şeklinde yapılır. Şâir, ifadenin şiddet ve letâfetini böylece arttırır, sözün yeknesaklığını kırıp anlatımına hareket kazandırır ve heyecanını okuyucuya yansıtır.

Erbâb-ı teşâür çoğalıp şair azaldı.

Yok öyle değil, şairin adı kaldı.

(Muallim Naci)

Naci, şâir müsveddelerinin çoğalıp gerçek şâirlerin azaldığını söylüyor. Daha sonra “Yok öyle değil.” sözüyle bir önceki lafından dönmüş gibi davranıyor. “Şâirin ancak adı kaldı.” ifadesiyle önceki sözünü kuvvetlendiriyor.

Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe

Neyleyeyim yüz bulamam ye's ile afvim talebe

Ne dedim? Tövbeler olsun, bu da fi'l-i şerdir

Benim özrüm günahımdan iki kat bed-terdir

(Şinâsî)

Ben olaydım bu... **Yok, inanma sakın!**

İnci olsam, denizden ayrılmam

(Tevfik Fikret)

N. TECÂHÜL-İ ÂRİF

Herkesçe bilinen bir gerçeği, bir nükteye dayanarak bilmez gibi söylemektir. Türlü nedenlerle dolaylı yoldan anlatma söz konusudur. Yani söze mecazi bir anlam kazandırılır. Bir anlam inceliği oluşturmak için başvuru bu sanatta hayret, övme, aşağılama, küçük görme, yüceltme gibi nedenlerden biriyle mutlaka bir nükte yapılmış olması gerekir. Kimisinde överken veya yererken mübâlağa yapılması da tecâhül-i ârif sayılır. Cümleler soru cevap şeklinde düzenlenir.

Tecâhül-i ârifte, mübâlağa ve istifham sanatlarından faydalanılır. İstifham, anlayıp öğrenmek için soru sormaktır. Sözü daha etkili hale getirmek ve okuyucunun dikkatini çekmek amacıyla düşüncelerin soru şeklinde söylenmesidir. Şair; öfke, kin, kıskançlık, üzüntü, acz, hayret, sevgi gibi sebeplerle soru sorar ama muhâtabından cevap beklemez. Sorunun cevabı, yine kendisidir.

Nedim-i nârı bir âfet esîr etmiş işitmişim

Sen ol cellâd-ı din ol düşmen-i imân mısın kâfir.

(Nedim)

Bu beyitte Nedim'in sevdiğine seslendiğini görüyoruz. Ağlayıp inleyen Nedim'i âfet gibi bir sevgilinin esir ettiğini işitmişim. "Ey sevgili: yoksa sen, o din cellâdı, imân düşmanı mısın?" derken, aslında sevdiğinin böyle olmadığını biliyor. Bir nükte oluşturabilmek için, bunu bilmez görünüyor.

Önünde nûr-ı tecellâ mıdır nedir bilmem

Şu berk uran o dîl-i arâm mıdır nedir bilmem

(Tevfik Fikret)

Tevfik Fikret, "nedir bilmem" ifadesiyle tecâhül-i ârif oluşturmuş.

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım

Kurbanın olam var mı benim bunda günâhım

(Nahîf)

O. TEDRİC

Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir hayali, tasavvuru, ihtirâsı, heyecanı ifade ederken onları, önem derecelerine göre artarak veya azaltarak tertib etmektir. Yerşekillerinden bahsederken önce dağları, sonra tepeleri söylemek, bir ormandan sonra küçük bir ottan bahsetmek veya bir çadırdan sonra apartmanı söylemekle tedric yapılmış olur. Fikir ve hislerin türüne ve mâhiyetine göre ifade bazen alçalır bazen yükselir. Aşağıdan yukarıya doğru ifade yükselerek sıralanıyorsa “tedric-i sâid” denilir. Yukarıdan aşağıya doğru inerek sıralanıyorsa “tedric-i hâbit” adını alır.

Ve hep **gazapları**, **âfât**-ı eflâkın

...

Yeter bu kahkaha-i **şevk** u **aşka** pâyân ver.

(Faik Ali)

Yukarıdaki iki mısırâda, “gazap” tan sonra ondan daha şiddetli olan “âfât”, “şevk” ten sonra da yine ondan daha güçlü olan “aşk” ın kullanılması, bunların birer tetric-i sâid örneği olduğunu gösterir.

Ecelle meğer pençeleşmek imiş

Demir pehlivanla güleşmek imiş

(İzzet Molla)

Şair, anlatmak istediğini önce “ecelle pençeleşme”ye sonra “demir pehlivanla güleşme”ye benzeterek birinciye ikinciden daha kolaymış gibi göstermekte. Oysa her şeyden daha zor olan ecelle pençeleşmektir. Buna göre şâir, tetric-i hâbit yapmıştır.

Ö. TEFRİK

Birinin üstünlüğünü vurgulamak amacıyla, ortak özellikleri bulunan iki şey arasındaki ayrımları gösterme sanatıdır. Tefrik; övme, yeme gibi maksatlarla yapılır. Şâir, öveceği veya yereceği şeyi daha iyi ifade edebilmek için onunla aynı neviden başka bir şeyle ayırım noktalarını belirtir.

Aşağıdaki dizelerde, sevgilinin yanağı ile mihr-i âlem-tâb olan güneş arasındaki tesir farkı belirtilmiştir.

Rûhunla mihr-i âlem-tâba kimdir söyleyen birdir

O ecrâma senin rûhsârın ervâha müessirdir.

Seni Kısra'ya adâlette muâdil tutsam

Fazladır sende olan devlet ü din ü îmân

(Bâkî)

Bu beyitte, kısra ile muhâtap karşılaştırılmış; devlet , din ve iman yönüyle muhâtabın üstün olduğu belirtilmiştir.

Anlamak fikre âit olsa bile

Duymak elbette rûha râcidir.

(Tevfik Fikret)

Tevfik Fikret, “anlamak” ile “duymak” arasında bir nevi mukayese oluşturup anlamanın fikre ait olduğunu, buna karşılık duymanın ruha dönük olmasıyla daha üstün sayılabileceğini belirtir.

P. TEKRİR

Sözün etkisini güçlendirmek için anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeğini yinelemektir. Tekrar teknikleri, âhenk sağlamada, vezin ve kâfiyeden önce gelebilir. Şiddetli bir ihtiras, yüce bir fikir, derin bir his, okuyucuda tesir bırakacak şekilde ifade edilmek istendiğinde bu hâli karşılayan lafız, nizâmî olarak tekrarlanır. Tekrarların, mânâyâ olumlu katkısı olmalıdır. Tekrarlanan lafızlar arasındaki mesafe, dile getirilen ruh hâlinin şiddetine bağlıdır. Yineleme, anlamı etkiliyorsa “kesret-i tekrâr” veya “tekrir”, anlamın etkisini arttırıyorsa “hüsn-i tekrar”, soru sözcükleriyle yapılıyorsa “istifham”, ünlemlerle yapılıyorsa “nidâ” adını alır.

Büyüksün İlâhî, büyüksün büyük

Büyükölük yanında kalır pek küçük.

(Ali Haydar Bey)

Çal sevdiceğim, çal güzelim, çal meleşim, çal.

(Tevfik Fikret)

Tabut...O heykel-i mükedder,

Tabut...O bürûdet-i mücessem

Tabut...O musibet-i mükerrer

(Abdülhak Hâmid)

Söz ola kese savaşı

Söz ola kestüre başı

Söz ola ağulu aşı

Yağ ile bal ide bir söz

(Yunus Emre)

R. TELMİH

Söz arasında, bilinen bir olaya, duruma, efsaneye, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da atasözüne işaret etmektir. Telmih edilen şey, bir iki kelime ile hatırlatılır, kaynak belirtilmez ancak herkesçe değilse bile erbâbınca bilinmesi gereklidir. Öyle olmazsa edebî sanat yapılmış değil, belirsiz bir söz söylenmiş olur.

Olsaydı bendeki gam **Ferhâd**-ı mübtelâda

Bir âh ile verirdi bin **bî-sütûnu** yâda.

(Fuzûlî)

Fuzûlî bu beytinde, Ferhat'ın bî-sü tûn dağını delmesi hadisesini hatırlatıyor. Bu hadise, herkesçe bilinen Ferhat ile Şirin hikayesinde geçer.

Gark-ı envâr-ı **cemâlüllah**tır **Mûsâ**-yı dil

Manzarım **Tûr**-ı **tecellâ**dır şeb-i mehtâbda

(Tevfik Fikret)

Bu dizelerde, Hz. Mûsâ, Tûr dağı, Tûr dağına Allah'ın cemâlinin tecellisi hatırlatılıyor. Hadise, kısas-ı enbiyâda geçer.

Ey nâme sen ol mâh-likâden mi gelirsin

Ey Hüdhdüd-i ümmid Sabâ'dan mı gelirsin

(Nâbî)

Nâbî, bu beyitte, Hz. Süleyman ile Sabâ melikesi Belkıs'ın kıssasına telmihte bulunmuştur.

S. TENÂSÜB

Aralarında türlü ilgiler bulunan en az iki kelime, terim veya deyimi bir mısra veya beyit içinde birlikte kullanmaktır. Mürâat-ı nazir, tevfik, i'tilaf, telfik, mütenâsib gibi adları da vardır. Sözcüklerin arasında, karşıtlık ilgisi bulunmamalıdır. Divan şâirleri, bu sanata, fevkalâde önem verirdi.

Aşağıdaki beyitte, “gonca”, “gül” ve gül fidanı anlamındaki “şah” kelimeleri, birlikte kullanılmış; güle âşık olmakla meşhur ‘bûlbûl’ de ikinci mısra da yer alınca tenâsüp sanatı oluşmuştur.

Bir şâhda iki **gonce-i gül**

Birbirlerine olurdu **bûlbûl**.

(Şeyh Galib)

Tevfik Fikret’in aşağıdaki şiirinde “hasret, firâk, hicran” kelimeleri, hüznü ve ayrılık acısından doğan üzüntüyü hatırlatıyor. Aynı mefhumları hatırlatan bu kelimelerin birlikte kullanımıyla tenâsüp sanatı yapılmıştır.

Bu böyle işte, senin **hasretin** ...Bu zehri bana

Firâkın ağlatıyor, besliyor bu **hicrânı**.

(Tevfik Fikret)

Bî-bâde vü **câm ü çeng ü sâki**

Her dem anı neşve-dâr edersin.

(Tevfik Fikret)

Bu iki mısra da, Tevfik Fikret, içki anlamındaki “bâde”, kadeh anlamındaki “câm”, içki sunan kişiyi tanımlayan “sâkî” ve meşk âlemlerinin çalgısı olan “çeng”i birlikte kullanarak tenâsüp yapmıştır.

Ş. TERDİD

Bir ifadede, aynı sözlerin farklı anlamlarda tekrarlanmasıdır. Tekrarlanan sözler, aynı anlamdaysa tekrar, farklı anlamdaysa terdid olur. Terdidin farklı tarifleri vardır. Sözü, cümlenin başı ile sonunda tezat oluşturacak şekilde tekrarlanmasıdır diye açıklayanlar da vardır. Bu farklı izahlar, terdidin, Tâlim-i Edebiyat'taki mânâsına uymaz. "Sözü, karşısındakini merakta bırakarak ve ilerisinin ne olacağını sezdirmeden sürdürdükten sonra beklenmedik, çarpıcı bir sonuçla bitirmek" şeklindeki tarif, A.Nihat Tarlan ve sonraki yazarlar tarafından benimsenmiştir. Ancak, bazıları da bu şekliyle terdidin farklı bir üslup özelliği olabileceğini söyler. Bizim kabul ettiğimiz, A.N.Tarlan'ın tarifidir. Bu anlamdaki terditten maksat, okuyucu veya dinleyicinin zihninde merak uyandırıp ifadeyi daha tesirli hâle getirmektir. Beklenmedik şekilde sözü neticelendirmekle bu maksat gerçekleşmiş olur.

Terdidin günlük hayatta kullanımı da mümkündür; ancak genellikle mizâhî bir nükte oluşturulmak istendiğinde karşımıza çıkar.

Dişin mi ağrıyor?

Çek, kurtul.

Başın mı ağrıyor?

Bir çeyreğe iki aspirin

Verem misin?

Üzülme, onun da çaresi var.

Ölür gidersin.

(Sabri Soran)

-Yarın, küçük gidecek, yalnız, öyle mi balığa?

-Gitmek istedi, "Sen evde kal." diyor.

-Ya sakın!

O gelmeden ben ölürsem?..

(Balıkçılar., T. Fikret)

T. TEŞBİH

Mânâya güç katmak için aralarında gerçek veya mecaz açısından benzerlik bulunan en az iki varlıktan zayıfını güçsüzüne benzetme sanatıdır.

Edebî sanatlarımız içinde şairlerimiz tarafından diğerlerine göre daha çok kabul görmüştür. Sanatkarlar, bir varlık, bir durum veyâ bir güzellik karşısında duyduğu heyecanı anlatırken, daha etkili olma düşüncesiyle teşbihi kullanmıştır. Bu yönüyle eski ve yeni edebiyat dönemlerinin tamamında teşbihe rastlanır.

Dağda şahin bakışlı bir duhter

Gezer âhu gibi tevahhuş ile

(Nefî)

Bu mısralarda kızın gözleri, şahin gözüne; ürkek ürkek dolaşması da âhunun dolaşmasına benziyor.

Teşbih, üslûbun revnak ve letâfetini attırır. Fakat yapılan teşbihler, güzel tesir hâsıl etmek için, doğru, tabîî, açık ve münasebetli olmalı; çok kullanılarak kıymetinden düşürülmemeli; zoraki, köhne, süflî ve kerih hayallerden kaçınılmalıdır. Zirâ bunlar, üslûbu süsleyeceği yerde, telvis eder.

Benzetmenin iki asıl, iki yardımcı olmak üzere dört ögesi vardır:

1. Müşebbeh (Benzeyen) : Birbirine benzetilen unsurlardan nitelikçe güçsüz olanıdır. Yukarıdaki mısralarda “duhter” müşebbehtir.
2. Müşebbehü’n-bih (Kendisine Benzetilen-Benzetmelik) :Birbirine benzetilen unsurlardan nitelikçe zayıf olanıdır. Yukarıdaki mısralarda “âhu” ve “şahin” benzetmelik unsurdur.
3. Vech-i Şebah (Benzetme Yönü) : Birbirine benzetilenler arasındaki ortak ilgi ve benzeyiştir. Bu ilgi; aklî, hissî, hayâli ve vehmî olabilir.

Bir benzetmede, benzetme yönü, bir veya birden fazla olabilir. Benzeyen ile benzetilen arasındaki ilgi bir yönden ise “müfred”, birkaç benzetme yönü anlamca birbirine bağlıysa “mürekkeb”, bağımsız anlamlar taşıyorlar ise “müteaddit” denilir.

Hac yollarında meş'ale-i karbân gibi
Erbâb-ı aşk içinde nümâyânsın ey gönül.

(Nedim)

Bu beyitte, gönül, hac yolunda ilerleyen kervanın meş'alesine benziyor.
Benzetmenin yönü, parlaklıktır(nümâyân).

4. Vâsita-i Teşbih (Edat-ı Teşbih-Benzetme Edatı): Benzetme sağlanırken kullanılan edattır. En çok kullanılan “gibi” edatıdır; ancak bundan başka da eski ve yeni edebiyat dönemlerinde tercih edilmiş farklı benzetme edatları vardır: sanki, kimi, güyâ, misâl, misl, tıpkı, âdetâ, çün, nitekim, gûyâ, mânend...Çoğu Farsça kökenli -veş, -âsâ, -var, -tek, -sıfat, -misal son ekleri; dönmek, benzemek, andırmak gibi mastarlar benzetme edatı olarak kullanılır. Türkçemizde -casına, -cileyin, -leyin ekleri de bu görevi görür.

Kalb-i âşık **gibi** virân ettiler meyhâneyi

(Sâni)

Bu dizelerde, meyhâneyi âşğın kalbine benzetirken “gibi” edatının kullanıldığını görüyoruz.

Sanki kandır şakağından akıyor.

(Ahmet Hâşim)

Bir garib öldü diyeler

Üç günden sonra duyalar

Soğuk su ile yuyalar

Şöyle garip **bencileyin**

(Yunus Emre)

Benzetme öğelerinden birinin veyâ birkaçının kullanılıp kullanılmamasına göre beş türlü benzetme vardır:

1. Teşbih-i Mufasssal (Ayrıntılı benzetme): Teşbihin dört ögesi de bulunur.

Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz

Uyuyor mâî deniz

(Tevfik Fikret)

benzeyen : mâî deniz
benzetilen : çocuk rûhu
b. edatı : kadar
b. yönü : münevver, lekesiz

Coştukça böyle sel gibi bağrında hisleri
Bir gün başında kalmayacaktır seyisleri
(F. Nafiz Çamlıbel)

Benzeyen : hisler
Benzetilen : sel
Benzetme yönü : coşmak
Benzetme edatı : gibi

2. Teşbih-i Müekked (Pekiştirilmiş Benzetme) : Benzetme edatı yoktur.
Teşbihin diğer öğeleri bulunabilir.

Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın
Kadın gürültüsü neşr eyliyordu ortalığa

“Balıkçılar” şiirinde yer alan bu dizelerde Tevfik Fikret, denizi hırçınlık yönüyle bir kadına benzetiyor; ancak benzetme edatı kullanmıyor.

Mayıs, bir kızdır; sâf u dilber, şûh u sevdâkâr
(Âveng-i Şühûr, T.Fikret)

3. Teşbih-i Mücmel (Kısaltılmış Benzetme): Benzeyen, kendisine benzetilen ve benzetme edatı söylenir, benzetmenin yönü belirtilmez.

Çölün samût u mukassî leyâl-i târında
Esen reyâh ona enfâs-ı kudsiyân gibidir.
(Tevfik Fikret)

Benzeyen : rüzgâr

Benzetilen : enfâs-ı kudsiyân

Benzetme Edatı : gibi

4. Teşbih-i Belîğ : Sadece benzeyen ve benzetilenle yapılır. Teşbihin, en makbul şeklidir.

Hâl kâfir, zülf kâfir, çeşm kâfir el aman

Ser-be-ser iklî-i hüsnün kâfîristân oldu hep

(Nedim)

Benzeyenler : hâl, zülf, çeşm

Benzetilen : kâfir

Gökyüzü bir sonsuz rüyâ denizi

Besleyen onlardır düşlerimizi

Her akşam peşinde götürür bizi,

Aşarken dağları bir bir bulutlar

Bu dizelerde şair Ahmet Muhip Dranas'ın gökyüzünü sonsuz bir rüya denizine benzettiğini görüyoruz. Bunu yaparken sadece benzeyen ve benzetileni kullanmıştır.

Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi

Kıralım hâil ise azmimize ten kafesi

(Namık Kemal)

Benzeyen : ten

Benzetilen : kafes

5. Teşbih-i Temsîliye (Yaygın Benzetme) : Benzeyen ile benzetilen arasındaki ortak özellikler sıralanır. Önce ortak nitelikler sıralanır, en son temel benzetme açıklanır. Benzetme yönü, ayrıştırılamayacak şekilde birden fazla unsurdan meydana gelir ve yoruma bağlıdır.

Tevfik Fikret'in Haluk'un Vedâ'ı şiirindeki, Osmanlı'yı bir çınara benzettiği bölüm, bunun örneğidir.

Hani bir gün seninle Topkapı'dan
Geliyorduk; yol üstü bir meydân
Bir çınar gördük; enli, boylu, vakûr
Bir ağaç, hiç eğilmemiş, mağrûr
Koca bir gövde, belki altı asır,
.....
Söyle ey muzdarip vatan bildir:
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir?

Tevfik Fikret, başlangıçta bir çınardan bahsediyor, onun hususiyetlerini sıralıyor. En sonunda, “ çınar ” sözüyle kastettiğinin, ızdıraplar içindeki “vatan” olduğunu söylüyor.

Namık Kemal'in “Vâveylâ” şiirindeki perişan halde ağlayıp feryat eden kadının aslında vatan olduğunu şiirin sonunda anlıyoruz.

U. TEŞHİS VE İNTAK

İnsan dışındaki canlı, cansız varlıkları, soyut duygu ve düşünceleri, insan kişiliğinde göstermeye “teşhis (kişileştirme)”, bu varlıkları konuşturmaya “intak” denir. İstiârenin pek müessir bir şekl-i mahsus kabul edilir.

Her intakta teşhis vardır; fakat her teşhiste intak yoktur.

Hint edebiyatında Kelile ve Dimne adlı eserdeki örnekler, teşhis ve intakın çok eskiden beri var olduklarını gösterir.

Edebiyatımızda tamamı teşhis ve intaktan oluşan şiirler vardır. En karakteristik örneği Şeyhi'nin Harnâme'sidir. Aşağıya bir örneğini aldığımız bu manzum hikâyede, bir merkebin kendini unutup başka biri olma çabası sonucu düştüğü hallerin kendi dilinden nazmedildiğini görüyoruz.

Bâtıl isteyü haktan ayrıldım.

Boynuz umdum kulaktan ayrıldım

(Harnâme'den)

Câm-ı şarâbı içmez elinde tutar durur.

Işkın meyinden oldu meger bî-mecâl gül.

(Bâki)

Beyitte, “gül”, güçsüz düşen bir güzele benzetilip ona kişilik kazandırılarak teşhis sanatı yapılmıştır.

Serpilip yatmış çemende subh-dem ol nev-nihâl

Sünbül ü gül reşk edip yanmış ruh u gîsûsuna .

(Tevfik Fikret)

Her hande-i nâz guncelerden

Der ki “ Eski gam ü melâl nerede ?”

(Tevfik Fikret)

Değirmenin ona, “Dön,dön” diyor yavaşça sesi

(Tevfik Fikret)

Ü. TEZAT

İki düşünce duygu ve hayâl arasındaki birbirine karşıt nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söyleme sanatıdır. Tıbâk, mutâbakat, tatbîk, mütezâd gibi adlarla da bilinir.

Aralarında zıtlık bulunan kelimeler, aynı cinsten yani her ikisi de isim veya fiil olabileceği gibi farklı cinslerden de olabilir. Gerçek ve mecaz anlamları arasında bile zıtlık bulunabilir.

Âyet-i hüsnünle sen vaslın **haram** ettin bana
Ben harâmî çeşmine kanım **helâl** etmek neden.
(Ahmet Paşa)

Gönüller toplu kâküller perişân
Ederdik yâr ile gülşende seyrân
(Bûse-çîn, T. Fikret)

Mahrûm-ı **bahâr** edip hezârı,
Uğratma **hazâna** kalb-i zârı!
(Tevfik Fikret)

Bir cümle veya beyitte yalnızca iki kelimenin tezât anlamda olması yeterli değildir. Tezât olabilmesi için birbirine karşıt olan özelliklerin de belirtilmesi gerekir.

Çeşm-i âşıkta imtizâc etmiş
Âb u âteş olup berâber dest

Bu beyitte karşıt anlamlı sözcükler “âb ve âteş”tir. Ancak tezaadı oluşturan durum, bu ikisinin çeşm-i âşıkta birleşmiş gibi gösterilmesidir.

Tezat, üslûbu süsler, heyecanları diriltir, fikri geliştirir. Açık, parlak, münâsebetli ve tabîî olmalıdır. Edebiyatımızda tezat sanatını en çok kullanan şâir, Abdülhak Hâmit'tir.

Tezatın kelime türlerine göre gruplandırılabilen başlıca bir türü vardır, o da "ihâm-ı tezat" tır.

I. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret, tespit edebildiğimiz kadarıyla 25 tane edebî sanat kullanmıştır. Bunların 5'i lafzî, 20'si mânevîdir. Rübâb-ı Şikeste'de bulduğumuz edebî sanatların mânâyla ilgili olanlarının sayısı, 1457 civarında seyrederken lafzî sanatların sayısı 97'dir. Bu arada Recâizâde'nin tasnifinde yer almayan ancak Fikret'in çokça kullandığı aliterasyon sanatının da 103 tane olduğunu söylemeliyiz. Sayılara baktığımızda mânevî sanatların çoğunluğu teşkil ettiğini, lafzî sanatlara pek itibar edilmediğini görüyoruz. Aslında bu noktada edebî sanatları lafzî ve mânevî şeklinde gruplarken kesin çizgiler çizemedik; çünkü bir sanatçının lafzî dediği sanata bir diğerinin mânevî dediğini gördük. Mesela, Recâizâde Ekrem, mânâyı dayalı sanatları mecaza bağlı olarak gruplarken; Bilgegil, bunları düşünceye, ihtiraslara, bilgiye, yapıya bağlı olmak şeklinde sınıflandırır. Bunu yaparken de ihtiraslara bağlı olanları, çılgınlık, kesintili, dönüşlü, kademeli, sorulu gibi adlarla birbirinden ayırır. Biz bu çalışmamızda, edebî sanatları, bu şekilde gruplandırmayıp sadece onları tanıma ve anlamayı sağlayacak bilgileri vermekle yetindik.

Lafzî sanatları az kullanıp mânâyı dayalı olanları daha çok tercih etmesi, Tevfik Fikret'in yenilikçi tarafını, dolayısıyla da klasik edebiyattan ayrıldığı noktayı belirginleştirir. O, mânâyı ikinci plana atan lafız oyunlarına itibar etmemiş, söyleyişlerinde söz ile mânânın uyumuna önem vermiştir. Hatta kimi sanatları hiç kullanmamıştır.

Topluma verecek mesajları olan her sanatçı gibi o da sanatını yenileşme yolunda kullanmış, gerek şekil gerek muhtevâ yönüyle yepyeni ve farklı şiirler yazmıştır. Edebî sanatları kullanımındaki seçiciliği de onun farklarından biridir.

II. BÖLÜM

TEŞBİH ve İSTİÂRELER

Teşbih ve istiâre, şairin edebî kişiliğini belirlemede hareket noktası kabul edilebilecek hususlardandır. Edebiyatçıların bunları kullanmadaki durumları farklı olabildiği gibi bazılarının birine diğerinden daha fazla önem verdikleri de görülmektedir.³⁶

Tevfik Fikret'in en çok kullandığı sanatlar, teşbih ve istiâredir. Bu yüzden şiirlerinde rastladığımız benzetmeleri, ayrı bir bölümde incelemeyi uygun gördük. Kendi içinde teşbih ve istiâreyi de birbirinden ayırarak uğraşımızı incelenmesi kolay hâle getirmeye çalıştık. Sıralamayı, teşbihin çeşitlerini değil benzetilen unsurunu esas alarak, çoktan aza doğru yaptık; çünkü bize göre şâirler, teşbih yaparken hangi çeşidi kullanacağını değil nasıl daha etkili ve daha câzip benzetme yapacağını düşünür ve benzetileni seçer. Buna göre benzetilen, şâirin dünyasını keşif ve tayinde bize hiç de azımsanmayacak ipuçları verir. İnsan, kozmoğrafya, tabiat, eşyalar ve ruh durumlarından hangisi şâirin hayatında önemliyse öne çıkar. Böylelikle öncelikli olanlar, hemen tespit edilebilir. Benzetileni esas almakla beraber çok sayıda benzerlik noktasının sıralandığı teşbih-i temsiliye ve istiâre-i temsiliyeyi ayrı bölümler halinde göstermek bize daha akıllıca geldi. Aksi taktirde, yaptığımız sıralama yeterince doğru ve isâbetli olmayacaktı.

Tevfik Fikret'in tarihe yaklaşımı, insana ve tabiata bakış açısı, gelecekte beklentileri ve birikimleri, ideal fikirleri, hâlet-i rûhiyesi, benzetmelerinde, izaha gerek olmayacak şekilde kendini belli eder. O, kimi zaman ateşli bir gelecek savaşçısı, kimi zaman bedbin bir âşık, bazen tabiata meftun ve merbut bir hümanist, bazen de oğlunun gözlerinde ülkesinin parlak istikbâlini görmeye çabalayan şefkatli bir ebeveynidir. Diyebiliriz ki onun her benzetmesi, okuyucusuna ayrı bir mesaj sunar.

Bir kalem tecrübesi sayılabilecek eski şiirlerinde, teşbih ve istiâreler, klasik mazmunların ötesine geçemez; ancak daha sonraki şiirlerine baktığımızda bir

³⁶ Saraç, **a.g.e.**, s.123

kuyumcu titizliğiyle işlenmiş ve bir ressamın elinden çıkmışçasına renkli, canlı benzetmeler görürüz.

Bu bölümde önce Tefik Fikret'in kullandığı teşbihleri, benzetilene göre gruplandırıp ele aldık. Son grup olarak teşbih-i temsiliyeye yer verdik. Benzeyen ve benzetilene,metinden sonra kalın punto ile yazdık.Her bölüme ayrı bir başlık verdik ve açıklamalarıyla birlikte bulduğumuz örnekleri sıraladık.A bölümünde teşbih için yaptığımız işlemlerin hepsini B bölümündeki istiârede aynen uyguladık. İstiâreyi de benzetilene göre taksim edip ayrı başlıklara böldük ve yine teşbihte olduğu gibi istiâre-i temsiliye için ayrı bir bölüm açtık. Her bölümün ve alt bölümlerin sonunda çıkardığımız sonuçları ve bölümle ilgili değerlendirmelerimizi belirttik.

Neleri ifade etmek istediğimizi ve neleri bulabildiğimizi, her bölümün başında belirttik. Bölüm sonlarında da en çok kullanılan unsurun hangisi olduğunu, en az nelere yer verdiğini ve bütün bunların ne mânâya geldiğini kendi bilgi ve anlayışımız doğrultusunda açıklamaya çalıştık.

A. TEŞBİH

Tevfik Fikret'in kullandığı edebî sanatlar içinde sayısı en çok olan, teşbihtir. Bu duruma gerek eski edebiyat gerekse yenileşme dönemi içindeki pek çok şâirde rastlamamız mümkündür. Onun farkı, teşbihlerindeki benzetilen unsurunun devrine ve kendi mizacına göre şekillenmiş olmasıdır. Tevfik Fikret, bazı kalıplaşmış unsurları kullansa da bunları ifade ediş tarzıyla bir yeniliğin öncüsü olmuştur. Kesik cümleler, tamamlanmamış ve düzyazıya yakın dizeler, mükemmel aruz tekniği ve heyecanlı seslenişler arasında rastladığımız teşbihler, bize yeni bir söyleyiş tarzının sinyallerini verir.

Teşbih, şâirin elinde bir sihirli değnek gibidir ki dokunduğu her mefhumu veya nesneyi, muhayyilemizde daha renkli, daha tesirli hâle getirir. Bunu sağlayabilmek ise şâirin, bir servet değerindeki teşbihi, süflî hayallerden uzakta, latif ve münâsebetli bir şekilde kullanabilmesine bağlıdır. İşte Tevfik Fikret, ince ve sağlam zevki, temiz üslûbu ile doğru kelimeleri, doğru yerlere yerleştirerek farklı ve rengîn bir teşbih hâsıl etmiştir.

Tevfik Fikret'in kullandığı teşbihlerde en çok dikkatimizi çeken, benzetilen unsurunun çeşitliliği olmuştur. İnsan ve insanla ilgili her şey, tabiat ve ilgilileri, eşyalar, bitkiler, hayâlî veya gerçek yer isimleri, madenler, askerlikle ilgili nesne veya durumlar, hayvanlar, mücerret unsurlar, kozmoğrafya ile ilgili olanlar, mevsimler ve bir yere yerleştirmekte zorlandığımız, en sonunda “muhtelif” adı altında tasnif ettiğimiz unsurlar şeklinde sıraladığımız bu çeşitlilik, onun dünyasının rengini tayinde çok önemlidir. Bu noktadan baktığımızda Tevfik Fikret'i sadece bir şâir değil, aynı zamanda yaşadığı topluma ve kendine ait öncelikleri dile getiren mükellef bir sanatçı olarak kabul etmemiz gerekir.

Bu çalışmamızda, tespit ettiğimiz benzetilen unsurlarını ayrı gruplar hâlinde tasnif ettik. Karşımıza 11 farklı grup çıktı: insan, tabiat, eşyalar, bitkiler, yer isimleri, mâdenler, askerlik, hayvanlar, mücerretler, kozmoğrafya ve muhtelifler. Bunları da en çoktan en aza doğru sıraladık ve gerekli görülenleri kendi içinde tekrar bölümlere ayırıp her bölüme bir isim verdik.¹² grup olarak teşbih-i temsiliye örneklerini yazdık. Teşbihleri, “benzeyen + benzetilen” şeklinde kalın punto ile gösterdik.

1. İNSANLARLA İLGİLİ TEŞBİHLER

Bu bölümde teşbihlerden hareketle, Tevfik Fikret'in insana bakış açısını tespit etmeye çalıştık. İnsanı nasıl algılıyor, ona ve onunla ilgili varlıklara ne kadar değer veriyor gibi soruları cevaplamak amacıyla benzetilenin "insan" olduğu teşbihleri aradık ve toplam 95 tane olduğunu gördük. Diğer teşbihlerle ve edebî sanatlarla kıyaslandığında anlaşılan o ki Tevfik Fikret'te öncelik, insan ve ona ait her şeydir.

"Dünya dönecek cennete, insanla, inandım." mısralarında ifadesini bulan insan, onun için en değerli varlıktır. Terakkîye inanan herkes gibi o da insanlığa karşı sonsuz bir ümit besler. Dünyanın cennete dönüşebilmesi için gereken güç, ona göre bilgi ve medeniyettir. Siyah toprağı bile altın hâline getirmek mümkündür. Bunu yapabilecek tek varlık da insandır; ancak insanın çok çalışması ve üretmesi, şarttır. Nitekim Fikret, oğluna yaptığı tüm tavsiyelerde ileri hedef olarak medeniyeti gösterir ve çalışkanlığın altını çizer.

İnsan; ızdıraplarıyla, fikirleriyle, muhitiyle, bilgisiyle, müspet ve menfî taraflarıyla ele alınması gereken son derece kompleks bir varlıktır. Hal böyle olunca, şâirlerin işi çok zorlaşmakta ve gözlem, ölçü, renk, mûsikî, âhenk, selâmet-i zevk, kelimelere hâkimiyet, coşkunluk gibi kriterleri, insanda yakaladıkları değerle birleştirip gerçekçi ve fevkalâde câzibeli, âdetâ sihirli bir insan armonisi nazmetmek, tam bir ustalık istemektedir. İşte Tevfik Fikret, bu ustalardandır. İnsan ve insanlık, onun elinde, yoğrulmayı bekleyen bir hamur gibidir. O, bütün insanlara nezâket, fazilet, vakar, nezâhet, asâlet ve medeniyet dersi vermeye azmetmiş bir muallim edasıyla kara tahtanın önünde, gönüllü havarilik yapar.

Tevfik Fikret'in insana ait önceliklerini, derli toplu ve sistemli bir şekilde sunabilmek için insanla ilgili teşbihleri, en çok kullanılan en aza doğru olmak üzere kendi arasında da insan vücudu ve uzuvları, hayat merhaleleri, insanlık halleri şeklinde üçe ayırdık. Bunların her birinden ne kadar kullanıldığını tespit ettik. İnsan ve el, yüz, göz gibi uzuvları; serserilik, sarhoşluk, fakirlik, yetimlik gibi insanî durumları; insanın çocuk, kadın, kız olma hallerini Tevfik Fikret'in atfettiği kıymete göre sıralamaya çalıştık. Her bölümün örneklerini ise sayfa sırasına uyarak dizdik.

a) İNSANLIK HALLERİ

Bu kısımda insanın yetimliği, fakirliği, ağlama veya gülmeleri, seslenişleri veya suskunluğu gibi çeşitli halleri söz konusu edilecektir.

Bârân kesildi...Kaldı bulut yâni giryeden,
Güldürdü rû-yı kevni sabâhın şetâreti

Bârân + girye

Uzletgeh-i M.Z., s.72

Bir teselli-i ıztırârîdir
Yaşarız böyle cümlemiz ,heyhât!
Mütehârrik nüûş halinde!

Biz, hepimiz + nuûş

Bir Feylesofa, s.191

Eyler çiçeklerin biri bir hande âşikâr
Sen o handesin

Sen + hande

Ey Kız, s.206

Uçan tuyûra, açan dilrübâ şükûfelere
-Şükûfeler ki birer hande-i müzehherdir.

Şükûfeler + hande-i müzehher

Subh-ı Bahârân, s.209

Çıkar yakındaki bir külbeden cenâze gibi
Perîde reng-i tahassür,melûl,bîtâkat;

[Hayâl-i zâ'ir] + cenâze

Hayâl-i Zâ'ir, s.242

Görmekteyim o gülşeni kim gark-âb ü tâb

Bir gonce-i sefîdi onun hande-i şebâb

Gonce-i sefîd + hande-i şebâb

Geçmişte, s.252

Şimdi öksüz, kefen-be-dûş-ı melâl

Geziyor serseri perî-i hayâl

Perî-i hayâl + serseri, öksüz

Girye-i Hüsrân, s.256

Diye hem aşkını ithâm ederek hem nevmîd

Bir verem hastası halinde müselsel ve medîd

[Nesrin] + verem hastası

Nesrin, s.278

Kılar yetîmi için Hâlıkından istimdâd,

Yetîmeler gibi eyler için için feryâd

[Anne] + yetîmeler

Hasta Çocuk, s.285

Kış en acı bir fakr ile gelmişti berâber.

Kış + fakr

Küçük Âile, s.290

Lâkin bu sefer kış,o soğuk zâir-i sekrân

Bulmuştu küçük âileyi şâd u mübeşşer.

Kış + zâir-i sekrân

Küçük Âile, s.291

Bu hutbe sanki bir âvâze-i semâvîydi.

Hutbe + âvâze-i semâvî

Hasan'ın Gazâsı, s.295

Çölün samut u mukassî leyâl-i târında
Esen reyâh ona enfâs-ı kudsiyân gibidir.

Reyâh + enfâs-ı kudsiyân

Kamîs-i Yusuf, s.301

Bazen sürûd-ı bûse kadar tatlı bir sedâ.

Sedâ + sürûd-ı bûse

Âşiyân-ı Dil, s.316

Bir şâirâne zemzeme-i sâf-ı selsebîl
Tekrîr ederdi sem-i hayâlimde bî-misîl
Bir aks-i can-rübâ

Sebîl[in sesi] + aks-i can-rübâ

Âşiyân-ı Dil, s.317

Evet, mest-i hayâl ammâ şu enhâr,
Benim gönlüm değil bundan haber-dâr.

Enhâr + mest-i hayâl

Bahâr-ı Mağmûm, s.325

Çiçekler hep açılmış yârelerdir.

Çiçekler + yâre

Bahâr-ı Mağmûm, s.326

Uzaktan bir sadâ, bir lahn-ı giryân,
Bükâ-yı tıfla benzer bir boğuk ses

Ses + bükâ-yı tıfl

Bahâr-ı Mağmûm, s.326

O zıll-ı müphem-i sâir, o mevceler, o cibâl
Birer misâl-i emeldir ki reh-güzârında
Görür bülend ü mutarrâ, edersin isti'cal.

Zıll,mevce,cibâl + emel

Yaşadıkça, s.338

Akşam...Hayatımın şu sükûnetli hâlidir.

Akşam + insanın sâkin hâli

Akşam, s.341

Hayır, suâle mahal yok; sunûf-ı hâr-ı beşer
Bütün o soytarının aynıdır ki, pâ-be-ser
Tuhaflık etmek için yerde elleriyle gezer.

Sunûf-ı hâr-ı beşer + soytarı

Balıkçılar, s.355

Açılır sonbahâr olunca ayân
Krizantem içimde bir yâredir.

Krizantem + yâre

Krizantem, s.370

Krizantem, bu hande-i safâ
Münkalib, girye-i yetim-i hazân

Krizantem + girye-i yetim

Krizantem, s.370

...karanlık,
Bir zâir-i mechûl idi...Hep nûr ü nüvâziş!

Karanlık + zâir-i mechûl

Bir Hicrân-ı M.S., s.372

.....şu dallardan
Sızıp düşen katarâtın sukût-ı nâlânı
Bükâ-yı hasretidir...

Katarât + bükâ

Sükûn İçinde, s.378

İstemem, gülmesin o çehre bana,
Müteverrim likâ-yı istihzâ

Çehre + veremli biri

Bir Mersiye, s.405

Ne olurdu günûde-i nisyân,
Geçebilseydi bî-emel, bir an.

Nisyân +uyku

Bir Mersiye, s.406

Ümitsiz,ne kadar yavrucakların şimdi
Siyah mâteme benzer terâne-i îdi.

Îd + mâtem

Haluk'un Bayramı, s.413

Döner beynim berâber; ihtiyârım, sanki bir sarhoş
Düşer, lağzide-pâ, her sâha-i ümmîde bir kerre.

İhtiyâr + sarhoş

İnanmak İhtiyacı, s.421

İnanmak...işte bir âguş-ı rûhânî o gurbette.

İnanmak + âgûş

İnanmak İhtiyacı, s.421

Böyle hep korkulu rüyâ doludur hâb-ı hayât!

Hayât + hâb

Kahkaha-i Ye's, s.433

Gece bir meyyitâne hâb-ı ta'b

Gece + meyyit

Büyük İkrâmiye, s.441

Durur soğuk iki nâş-ı remîde halinde

Fezâ-yı târ-ı hayâlinde şimdi kahr u sürûr...

Kahr u sürûr + na's

Biraz Ümid, s.445

Şimdi bir mürde-i hâb-ı efkârım.

[Ben] + mürde

Son Nağme, s.452

Beşer, bu şimdi muazzeb sürüklenen meflûç.

Beşer + felçli hasta

Hayât, s.456

Ancak tenebbüt eyleyen, ancak pinekleyen

Mensûh u münkasif, mütenahnih, ateh-likâ

Bir varlık...İşte çehre-i mâzî-yi zîbekâ!

Mâzî + ateh-likâ bir varlık

Mâzî...Âti, s.464

Ki hep sinirli ve hummâlî hastalar gibi yer

Birden için için ve uzun

Bir ihtilac ile çırpındı, kırdı, yıktı...

Yer + hummâlî hastalar

Zelzele, s.533

Sen işte böyle siyah günlerin misafirisin.

Sen[zelzele] + misâfir

Zelzele, s.534

Sükûnetle başlar bu ulvî gece

Bir âgûş-ı takdîse pek benziyor.

Gece + âgûş

Hayavata, s.535

...ve bir katre-i bârid asabî

Bir tebessümde sinen girye gibi

Alındaki ter + girye

Hakîkatin Yıldızı, s.558

Zehrinle kudur gel, sana her katre-i hûnum

Bir karha-i tel'in olacaktır şerer-âgîn

Katre-i hûn + karha-i tel'in

Sancak-ı Ş.H., s.667

Bu bölümde insanın çeşitli hallerini gösteren 41 örnek yazdık. İnsan; ağlaması, gülmesi, hastalıkları, emelleri, fakirlik ve yetimliği, yaraları, hayalleri, bunaklık veya dinçliği ile insandır. Tabiattaki pek çok unsurda onun bu hallerinin yansımasını, benzetmeye dönüşmüş halde görebiliriz; yâni insan ve tabiat, birbirine benzetilip bütünlük hissi oluşturulabilir. Nitekim tespit ettiğimiz benzetmelerde genellikle gece, toprak, çiçek, ses, karanlık, kış, yağmur, rüzgâr gibi tabîî unsurlar, insanın çeşitli halleriyle birleştirilmiş. Yağmur, gözyaşına; kış, fakirliğe; gece, bir kucağa veya meyyite; karanlık, meçhul bir ziyâretçiye; çiçekler, birer yaraya benzetilmiş.

Dikkatimizi çeken bizce önemli bir husus, kullanılan tüm unsurların hüznünlü olması, bize hep ölümü ve bedbinliği hatırlatmasıdır. Girye, bükâ, cenâze, verem, yetimlik, fakirlik, yaralar, sarhoşluk, mâtem, mürde, meyyit, bunaklık, na's, mahkûm, hummâlî veya felçli hasta, serserilik, öksüzlük... Bütün şiirlerde bunlar var.

“hande” sözcüğüne sadece 3 yerde rastladık. Bu durum bize, Tefik Fikret’in dünyasında nelerin önemli ve etkili olduğunu göstermesi bakımından fevkalâde mühimdir. Bir ızdırap ve mutsuzluk şâiri diye tanıdığımız Tefik Fikret, sadece hayatıyla değil sanatıyla da bunu ispatlamak ister gibidir. Bir anlamda o, insana bedbin bir gözle bakmaktadır. Bu, aynı zamanda Servet-i Fünûn edebiyatının bir özelliğidir. Bilinen bu gerçek, benzetmelerde kendini açık ve kesin olarak göstermektedir.

b) HAYAT MERHALELERİ

Bu kısımda insanı çocukluğundan itibaren çeşitli merhaleleriyle ele alacağız.

Solgun benizli, boynu bükük, tozlu bir demet

.....

Bir kimsesiz çocuk gibi muhtâc-ı merhamet

Demet + kimsesiz çocuk

Eski Şeyler, s.202

Mâzî, o yâr-ı güm-şüde, âlûde-i gubâr

Mâzî + yâr

Hücre-i Şâir, s.220

Ne demler geçti, bak, hâlâ o tıfl-ı dilsitânsın sen.

Sen + tıfl-ı dilsitân

Terennüm, s.235

Duvaklı bir gelin süsü verirdi karşı sâhile

Gubâr-ı nûra benzeyen hafif ü sâf bir nikâb

Sâhil + duvaklı gelin

Eski Bir Nağme, s.237

Gurûb edip de güneş bir veremli tâze gibi

güneş + taze[genç insan]

Hayâl-i Zâ'ir, s.242

Bizim muhabbetimiz bir çocuk ki hep dalgın

Muhabbet + çocuk

Sühâ ve Pervin, s.266

“Nazarıyla gökte küçük bir bulutu âheste tâkip eder”

-Şu nazlı tıfl-ı semâ kadar melûl olsa.

Bulut + çocuk

Sühâ ve Pervin, s.267

Yavaş yavaş azalan tâb-ı tal’atiyle kamer

Çıkıp görünmeli bir hasta kız kadar muğberr

Kamer + hasta kız

Sühâ ve Pervin, s.268

Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın;

Kayık, çocuk gibidir; oynuyor mu, kaydetme.

Kayık + çocuk

Balıkçılar, s.275

Deniz kadın gibidir, hiç inanmak olmaz ha!

Deniz + kadın

Balıkçılar, s.275

Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın

Kadın gürültüsü neşr eyliyordu ortalığa

Deniz + hırçın kadın

Balıkçılar, s.275

Ben o seyyâha benzerim ki mehîb

Çölde şemsin şuâ-yı sûzânı

Yakarak gözlerinde elvânı

Görmez artık selâmet imkânı.

Ben + yolunu kaybetmiş, ümitsiz bir seyyâh

Sahâyif-i Hayâtımdan, s.310

Uyur sevdâ; o hırçın, tıfl-ı bîdâr

Sevdâ + tıfl-ı bîdâr

Hâb-ı Girîzân, s.330

Uyur fikr-i beşer, tıfl-ı muazzeb

Fikr-i beşer + tıfl-ı muazzeb

Hâb-ı Girîzân, s.330

A'mâk-ı târ-ı leyle birer kimsesiz çocuk

Vaz'-ı mükedderiyle bakar hep sitâreler

Sitâreler + kimsesiz çocuk

Ufk u Hilal, s.343

Bâzîçe-i âmâl ederek hep sademâtı

Bir mehd-i serâbîde çocuklar gibi yattık...

[Biz] + çocuklar

Bir Hicrân-ı M.S., s.372

Onun da matemi bir dul kadın ki en mübkî

Fâciâlarla geçen bir hayatı nakleyler.

Mâtem + dul kadın

Sükûn İçinde, s.378

Benzer duruşum abûs u muğberr

Bir mu'tekîf-i adem-refîka...

Duruş + mu'tekîf-i adem-refîka

Firâk u Telâkî, s.379

Mısır'ın o şehriyârına benzer ki tıynetin

Öldürmedikçe, vaslını etmezdi râyegân

[şiir perisi] + Mısır'ın şehriyârı

Perî-i Şi'rime, s.383

Ey gâze-i sehâ-ı herem-pûş! Güzelsin,
Lakin mütegayyir
Bir kız gibi, heyhât!

Gâze + mütegayyir bir kız

Süs, s.388

Bir çocuk rûhu kadar pür-nisyan,
Bir çocuk rûhu kadar şimdi münevver, lekesiz
Uyuyor mâî deniz.

Deniz + çocuk ruhu

Mâî Deniz, s.409

...ferdâ
O bir cenin ki bugün tevellüd eyleyemez.

Ferdâ + cenin

Yarın, s.417

Güneş gurub ediyor penbe, mâî, leylâkî
Zılâl içinde güzel bir kadın vakarıyla

Batan güneş + kadın

Şehitlikte, s.426

Ruhum çocuk gibiydi, ser-âzâde, bîhaber

Ruh + çocuk

Teşrik-i Melâl, s.431

Ve bir bebek gibi, sırtında süslü bir pelerin
Ağır ağır dönüyor karşınızda size bakıyor

Manken (o) + bebek

Para ve Hayat, s.444

Mâzi, o bir muallim, o bir pîr, o bir peder

Mâzi + muallim

Mâzi + pîr

Mâzi + peder

Mâzî...Âti, s.464

Zillet, üstünde bir cilâ-yı gurur

Dâimâ aç bir ihtiyâc-ı akûr

Zillet + açgözlü bir insan

Cevap, s.466

Mayıs bir köylü kızdır, sâf u dilber, şûh u sevdâkâr

Mayıs + saf, dilber, şuh, sevdalı bir köylü kızı

Âveng-i Şühûr, s.514

Her ağustos bu infilâk-ı mesârî;

Sanki yıllarca kayd içinde iken

Zincirinden kaçan ve mest-i firâr,

O çalınmış ferâğ-ı ânîden

Her safâsıyla istifâde için

Türlü yollar, vesileler düşünen

Bir esîrin, esir-i pür-ye'sin

Mütehevvir neşât-ı serşarı...

Ağustos + esirin sevinci

Şehrâyin, s.537/538

Zahmetin, himmetin ve fazlın için

Koyar elbet vatan; bu, hasta nine

Bir sıcak bûse terli nâsiyene...

Vatan + hasta nine

Haluk'un Vedâ'ı, s.550

Kimdir hakîkaten şu beyaz bir gelin kadar

Hassas u şûh akasyaların gölgesinde gök

Akasyalar + gelin

Sultânî'ye, s.561

...şu gördüğün

Zümrüt bakışlı, inci şetâretli kızcağz

Kimdir, bilir misin? Vatanın...

Vatan + kız

Ferdâ, s.564

Yüze gülen o nâzenîn

Gelin yüzlü papatyalar

Papatya + gelin

Papatya, s.596

Bu bölümdeki 33 örnekte, insanın zorunlu veya gayriihtiyârî yaşayabileceği halleri ve çocukluk dönemi başta olmak üzere kız, kadın, gelin, dul kadın merhaleleri dile getirilmiştir. Çoğunluk, çocukluk dönemine âittir. Çiçek demetini, muhabbeti, bulutu, oynayan kayığı, sevdâyı, insan düşüncesini, denizi, rûhu, yıldızları ve mankenlik yapan kızı çocuğa benzetirken bâzen kimsesizliğini bâzen de dillere destan güzelliğini ön plana çıkarır. Çocuk, onun için bir mâsumiyet timsâlidir. Hayatının her ânında çocuklarla ilgili bir duyuş veya düşünüş vardır. Bilhassa oğlu Haluk, onu hayata bağlaması ve geleceğe dâir ümitlerinin dayanağı olması bakımından gerek yaşamında gerekse şiirlerinde varlığını hep hissettirir.

Görülen o ki Tefik Fikret, insanın her hâline şiirlerinde dikkat etmektedir. Tabiattaki tüm unsurları, insânî bir tarafla birleştirip teşbihe dönüştürmüştür.

c) İNSAN VE UZUVLARI

Cezbe-dârân-ı cünûn aşka karşı berk urur
Mâh-ı enver vech-i Leylâdır şeb-i mehtâbda

Mâh + vech-i leylâ

Ekrem B.N., s.16

Gaybeylemişti şa'sâ-i dil-fürûzunu
Bî-nûr olan gözüm gibi giryân idi sehâb.

Sehâb + giryân göz

Uzletgeh-i M.Z., s.71

O zî-nikâb-ı cemâlin fürûğ-ı âli gibi
Nigeh-fürûz idi envâr-ı lâle-reng-i şafak.

Lâle renkli şafağın aydınlığı + yüzün kırmızılığı

Subh-ı Bahârân, s.209

Şu bir sitâre ki ufkun yegâne zînetidir,
Garîb-i hüzn ü sükûnetle çarpıyor nazara
Geçen leyâl-i safânın o çeşm-i hasretidir
Ki dûrdan nazar etmekte âlem-i seher...

Sitâre + çeşm

Subh-ı Bahârân, s.210

Bugün birer mütehassir, veremli çehre-i muğber
Soğukluğunda içimden doğup ufûl eden âmâl

Âmâl + mütehassir, veremli, muğber çehre

Mehd-i Âmâlim, s.336

Ooh, bak dalgaların cezbe-i sâfiyyetine;

Sanki bir hamle-i sevdâya açık bir sîne.

Dalgalar + sîne

Leyl-i Vedâ, s.371

Gösterir dest-i sübha-dâriyle

Gösterir bir likâ-yı handânı

Bu gülen îd-i neşve-bahşâdır.

Îd + likâ-yı handân

Ramazan, s.423

Müşfik vatan, ey sîne-i feyyâz u mutarrâ

Vatan + sîne-i feyyâz-ı mutarrâ

Dârü'l-Muallimîn M., s.491

Kânun şu yumulmuş koca el: müşt-ı tagallüb.

Kânun + el

Hilâl-i Ahmer, s.570

Çırılçıplak ağaçların

Küme küme, yığın yığın

Yerde yatan soluk, sarı,

Ölü yüzlü yaprakları

Acı acı hışırdarmış.

Yaprak + ölü yüzü

Kış Baba, s.607

İnsan ve uzuvlarına âit 10 örnek tespit ettik. Bunun 5 tanesi insanın çehresi, 2'si gözü, 2'si sînesi, diğer 1 tanesi de eli şeklindedir. Bulutları ve yıldızları, gökyüzünden bize bakan bir göze; mâhı , hayatı, şiirleri, emelleri, yaprağı, şafak vaktinin kırmızılığını ve bayramı, güzel bir insan çehresine; vatani ve dalgaları, sîneye; kânunu da bir ele benzetir. İnsanla ilgili teşbihlerinde tabiatı kullanmaktan

burada da vazgeçmez. Tefvik Fikret için sembolist bir bakışla gözlemlediği tabiat ve materyalist olarak baktığı insan, bir bütünün birbirinden ayrılması imkânsız parçalarıdır.

Tefvik Fikret'in şiirlerinde, oğluna tavsiye niteliği taşıyanları hâric, vatan ile ilgili teşbihlere pek rastlamayız. Bir örnekte, vatanı tertemiz bir sîneye benzettiğini görüyoruz. Bunun, oldukça az sayıdaki teşbihlerinden biri olduğunu söylemeliyiz.

İNSANLARLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret'in yaşadığı dönem, siyâsî olarak son derece sıkıntılı günlere denk gelir. Bu dönemde rastlanan tecessüs, korku, endişe, gizlilik, ölüm hatta intihar düşüncesi, Tevfik Fikret'in gerek sosyal konulu gerekse ferdî ızdıraplarını anlattığı şiirlerine bolca yansımıştır. Bu görüş ve düşüncelerinde ailesinin yaşadığı bazı musibetlerin de etkili olduğunu söylemeden geçemeyiz. Babası bir sebepten memuriyetten alınıp taşraya sürgün ediliyor ve bir daha ailesini göremeden burada vefat ediyor. Annesi, Hicaz'da kolera hastalığından kurtulamayıp ölüyor ve cenazesi orada defnediliyor. Annesiyle birlikte Hicaz'a giden küçük kız kardeşi, orada yalnız kalıyor ve zorluklarla İstanbul'a dönebiliyor. İki kardeş, başkalarının gözetimi ve terbiyesinde yaşamak zorunda kalıyorlar. Bu ve benzeri olaylar, onun muhayyilesini fevkalâde derin ve acılı izlerle donatıyor ve ortaya bedbin ama insaniyetperver bir Tevfik Fikret çıkıyor.

O, hırçın, asabî ve içe dönük mizacıyla, sosyal hayata pek karışmamış, kendine bir nevi gurur yaratmış, şiirlerinde yoğun olarak şahsî, duygusal ve hastalıklı temleri kullanmıştır. O, kendini anlatırken genel olarak, olması gereken insanı anlatmak istemiştir. Bu yüzden Tevfik Fikret'in şiirlerinde Tanrı'ya kafa tutan bir benlik mücadelesi içindeki insanı görürüz. Hattâ kimilerinde insanı Tanrı'yla özdeşleştirdiğine tanık oluruz.

İnsan söz konusu olduğunda Tevfik Fikret'in en çok değer verdiği, çocuklardır. Nitekim insanla ilgili 75 teşbihte benzetilen olarak, en fazla 12 misal ile çocukları kullanmıştır. Çocuklar, kendisi de bir baba olması hasebiyle Tevfik Fikret için saflık, temizlik ve gelecek demektir. O, oğlu Haluk'un şahsında çocukların tertemiz dünyasına öylesine hayrandır ki onlar için başlı başına bir şiir kitabı yayınlar.

Çocuklardan sonra en çok kullandığı, insan uzuvlarıyla ilgili teşbihlerdir. 10 adet tespit edebildiğimiz bu teşbihlerde, en çok “yüz ve göz”ü, bir örnekte de “el”i görürüz. “insan” ı doğrudan benzetilen olarak kullandığı 8 örnek bulduk. İnsanın; hasta , ölü, serseri, sarhoş, fakir, soytarı, mahkum, yetim, öksüz, misafir, seyyah ve benzeri halleri, gülüşü, uykusu, sesi, gıyresi ve emelleri, muhtelif şekillerde

karşımıza çıkar.Bunların arasında da en çok kullandığı, ölü, hasta ve sarhoşluk halleridir.Bu duruma sadece Tevfik Fikret'te değil, Servet-i Fünûn'un tamamında rastlarız.Hattâ bir nevi kimlik haline geldiğini bile söyleyebiliriz.Çünkü ölüm, hastalık ve hassasiyet, Servet-i Fünûn'un tamamına sirayet etmiş bir felaket senaryosunun ana karakterleridir.

Tevfik Fikret'in kullandığı insan tiplerinin içinde sevgili konumundaki kadının çok az sayıda olması, oldukça dikkatimizi çekti. Onun şiirleştirdiği kadın, eski şiirlerindeki mazmunlar hâriç, hep acılı, muzdarip anneler, tâlihsiz kız kardeşler, kıymeti hiç bilinmeyen refikâlardır. Öyle ki zaaf ve zillet içindeki bu kadınlar, ancak öldüklerinde rahata erebilirler. Aslına bakarsak erkekler de aynı tâlihsizliğin kurbânıdır. Kederini unutmak için sarhoş dolaşan, yeni doğacak bebeğinin masrafını düşünmekle iki büklüm olan erkekler, en az kadınlar kadar muzdariptir.

2. TABİATLA İLGİLİ TEŞBİHLER

Tabiat, Servet-i Fünûn şâirleri ve bilhassa Tevfik Fikret için fevkalâde mühim bir anahtardır. Divan şâirlerinde gördüğümüz hayâlî, mücerret, masalsı tabiat unsurları, Servet-i Fünûn'da daha dinamik, daha renkli ve aydınlık olarak karşımıza çıkar. Divan şâiri, tabiatın neredeyse tamamını, sevgilisini tarif ve tasvir etmek için kullanır. Servi, mâşukunun boyu; elma, yanağı; yılan, saç; badem, gözü için vardır. Üstelik bütün teşbihlerde, kullandığı benzetilen unsurları aynıdır ve ona “mazmun” denilir. Kasidelerin nesib bölümlerini saymazsak, mükellef bir tabiat manzumesine rastlayamayız. Tabiat, daima silik, daima durgun bir vaziyet arz eder. Daha sonraları, Cenab Şehabettin'in tesiriyle bu tür tabiat tasvirlerinin yerini, panteist görüşe uygun bir tabiat alır. Hatta Cenab Şehabettin, J.J.Rousseau'dan esinlenen romantik anlayışla, tabiatın bir ruhu olduğundan, bunun bizim ruhumuzun aynası sayılabileceğinden ve şâirin, kendi ruhunu sevdiği gibi ruh-ı kâinatı da sevmesi gerektiğinden bahseder. Tevfik Fikret, Cenab'ın bu duyuş ve düşünüşünü benimser ve tabiatı, basit, riyâsız bir hayatın dekoru gibi algılayıp tabiatın içinde yaşamayı hayal eder. Hattâ bu yüzden Yeni Zelanda'ya kaçmak, o olmazsa Manisa civârında bir çiftliğe yerleşmek hülyâlarına kapılır.

Bir ressam-şâir olan Tevfik Fikret, bir yandan tabiatta müşâhede ettiği, renk ve şekil cümbüşü olan manzarayı tespate çalışırken; diğer yandan da mûsikiyle alâkadar olur. Bu dönemde rastlanan resim altına şiir yazma modasına Fikret de uyar ve 19'u tabiatla ilgili olmak üzere 31 tane resim altı şiiri yazar.

Bu bölümde, Tevfik Fikret'in şiirlerindeki tabiat ve ona ait unsurların benzetilen olduğu teşbihleri sunmayı ve böylece onun dünyasındaki tabiatı göstermeyi hedefledik. Çalışmamız sırasında, tabiatın her unsurunun değil; bilhassa, deniz, göl, yağmur gibi suyla ilgili olanların, bazı yeryüzü şekillerinin ve ışıkla alâkalı öğelerin ağırlıklı olarak kullanıldığını gördük. Bu yüzden, kendi içinde “suyla ilgili olanlar, yer şekilleri, mevsimler ve muhtelif unsurlar” şeklinde 4 alt başlıkta inceledik. Bunları da çok kullanılanı az kullanılanı doğru sıraladık. İlgili örnekleri ise sayfa sırasına göre dizdik.

a) SUYLA İLGİLİLER

Her yâre dilde sûz-ı muhabbet nişânıdır.

Her dâne gözde aşk yemm-i bî-kerânıdır.

Dâne + engin deniz

Muallim N.N., s.13

Mevc-i nagamât-ı bülbülânî

Boğmakta safâ-yı kalb ü cânı

Bülbülün nağmeleri + mevc

Mes'udiyet-i Aşk, s.21

Hep nefha-i lâtime-i aşkıdır eyleyen

Sâhil-resîde mevc-i perişan şî'rimi.

Şiir + mevc-i perişân

Çiçekler İçinde, s.245

...hevâ-yı visâl,

Sıcak deniz gibi etrafımızda çalkalanıyor.

Hevâ-yı visâl + sıcak deniz

Sühâ ve Pervin, s.266

Âh ey pîş-i istifâdemden

Bî-tevakkuf uzaklaşan mevcât,

Ey mübârek dakikalar, sizi ben

Böyle gayb eylemekteyim, heyhât!

Dakikalar + mevcât

Kendi Kendime, s.318

Sukûta başladı birden bütün o yapraklar
Yağardı pîş-i nigâhımda bir müzehheb kar.

Yapraklar + kar

Berf-i Zerrîn, s.324

Budur sebep ki en âsûde nevha-i şî'rim
Verir sadâsını bir gizli mevc-i pervâzın.

Nevha-i şî'r + mevc-i pervâz

En Ferahlı Günüm, s.327

Nâlende bir sürûd ile bir yâd-ı pür-hazan
Ba'zan olur buhayre-i kalbimde mevc-zen

Sonbahar hatırası + mevc

Akşam, s.341

Nâlende bir sürûd ile bir yâd-ı pür-hazan
Bazen olur buhayre-i kalbimde mevc-zen

Kalb + buhayre

Akşam, s.341

Açık tesâdüm-i emvac-ı kahra sîneleri,
Birer kayıktan ibaret bütün hazîneleri,

Kahr + emvâc

Balıkçılar, s.355

Bir ömr-i muhayyel...Hani göllerde yeşil, boş
Göllerde, o safiyet-i vecd-âver içinde
Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü muğfil
Bir ömr-i muhayyel !

Ömr-i muhayyel + dalga

Ömr-i Muhayyel, s.368

Savt-ı billûru, cû-yı pür-safvet

Setr-i hicrâna bulmuyor kudret

Savt + billûr

Dinle Rûhum, s.382

Ey mevc-i safâ! Rûha kef-efşân-ı emelsin.

Emel + köpük

Süs, s.388

Yayılsın sükûnetle mevc-i hayâlin

O girdâb-ı cûşâne, ey hâb-ı mahmûr...

Uyku + girdâd

Ey Hâb, s.398

Benim o dem geliyordu sımâh-ı dikkatime

Safalı aksi gibi gizli bir meşâirenin

Hazin terâne-i billûru bir küçük derenin.

Şiir + derenin sesi

Zavallı “Evet”, s.436

Döker dudaklarının ihtizâz-ı handânı

Zemîn-i san’ata bir ince nükte bârânı.

Nükte + bârân

Şâirin Çubuğu, s.438

Hepsi parmaklarıyla gösteriyor

Bu yatan kitle-i münevvereyi

Kumlar üstünde mevc uyan dereyi

Ki onun hûn-ı şûle-perveridir,

Hun + dere

Hande-i Bûm, s.446

Mâzî.....

.....

...O şimdi ölen, şimdi canlanan

Mevcûd; evet, o dalga, girdâb-ı hâtırât

Mâzî + dalga

Mâzi + girdâb

Mâzî...Âtî, s.463

Toprağın cevher, suyun kevser, bahârın bî-hazân;

Su + kevser

Vatan Şarkısı, s.489

Kapılmamak ne kadar güç o seyl-i ezvâka

Zevkler + sel

Nedim, s.499

Eyvah! Otuz üç yıl o zehir giryeleriyle,

Hüsrânları, buhrânları, ehvâli, melâli,

Âmâl-i devâhîsi ve sulh u zaferiyle

Bir sel gibi akmış, mütevvekkil, mütehâli...

Otuz üç yıl + sel

Doksan Beşe Doğru, s.649

Suyla ilgili 21 adet teşbihin 9 tanesi, deniz ve dalgadan seçilmiştir. Tabiatı bir bütün olarak algılayan Tevfik Fikret'in denize ve dalgaya bu derece önem vermesi hiç de şaşırtıcı değildir; çünkü o, bir âhenk ustası olarak tabiatın hem sesine hem de görüntüsüne âşıktır. Bülbülün nağmelerini, şiirini, dakikaları, insan ömrünü ve hislerini dalgalara benzetirken bu aşkı dile getirir. Yaprakları, kar'a benzetmesi, bize Cenab'ı hatırlattı.Tabiatın her ânında bir hüznün gören Tevfik Fikret'in bahsettiği deniz, sıcak ve engin bir denizdir.

Derin bir melankolinin timsâli olan Fikret'in uykuyu ve mâziyi girdâba benzetmesi, yine ondan beklediğimiz bir teşbihtir. Biliyoruz ki o, gerek şahsî gerekse

millî olsun mâzidekilerden hiç hoşlanmaz; çünkü tarihini bir vahşet sahnesi olarak görür. Herkesin fetih dediğine o, istilâ der; mâziye girdâb demesi, bu ruh hâlinin icâbıdır.

1 örnekte suyu kevser benzettir. Vatanın suyunu, kevser gibi temiz ve duru görür. Bir başka örnekte, kalbinin enginliğini belirtebilmek için onu göle benzettir. İnsan zevkinin coşkunluk ve açlığını bir sele benzetmesi, mûtedil bir hayat yaşayan ve hiçbir zaman para kazanmak için izzet-i nefsinin fedâ etmeyen Fikret'e çok uygundur. 1 örnekte ise Abdülhamid Han idaresinde geçen yılları sele benzettir.

b) MUHTELİF UNSURLAR

Bir ateştir ki dilde sevdâ
Ta'rîz ona şiddet ile ihdâ.

Sevdâ + ateş

Şiir Parçaları, s.59

Hep taş yüreklerin neye âlemde şevk u sûr?

Yürek + taş / belîğ teşbih

Kitabe(2), s.141

“Bittin!” demek onun gibi nûr-ı dehâete,
Yâ Rab, ne anlaşılmayacak nükte-i bekâ!

O + nûr / mufassal teşbih

Nevha-i Bî-sûd, s.192

O hadd u gâyeti mefkûd olan sirişk ile ben
Hazân bulutlarının bir misâliyim, ahker;

Ben + hazân bulutları / mufassal teşbih

Subh-ı Bahârân, s.211

Heyhât! Sen ey nûr-ı semâvî
Sâfillere mekşûf olamazsın.
Ey nazra-i mahmûr-ı semâvî
Zulmetlere ma'tûf olamazsın.

Sen + nûr-ı semâvî / belîğ teşbih

Musset İçin, s.231

Gubâr-ı nûra benzeyen hafif ü sâf bir nikâb.

Nikâb + gubâr-ı nûr / mücmel

Eski Bir Nağme, s.237

Donuk ziyâlı nücûmuyle âsûmân her şeb

Döker bu levha-i hicran-meâle girye-i nûr

Girye + nûr / belîğ

Hayâl-i Zâ'ir, s.242

Tekâsûf eyleyerek bir sehâbe hâlinde

Teneffüs-i ezhâr.

Teneffüs-i ezhâr + sehâbe / müekked

Rûh-ı Eş'ârım, s.319

.....âmâl

Leylâ-i muzlimenin vahdet-i sükûn-eserinde

Günûde makberelerden çıkan parıltıya benzer.

Âmâl + parıltı / mücmel

Mehd-i Âmâlim, s.336

Lerzîş-nümûn olur görürüm şu'le-i bekâ

Bir künc-i muzliminde sehâb-ı hayâtımın

Hayât + sehâb / belîğ

Ukde-i Hayât, s.337

Nazranla içimde sanki taştan

Bir kütle duran hayâta bir his,

Bir neş'e yarattığın dakika,

Hayât + taş / mücmel

Firâk u Telâkî, s.379/380

Ey şûle-i berkıyye! Ukûsunla gülümser

-Mehtâba mûmâsil-

Her tûde-i zulmet;

Şimşek ışığı + mehtâbın ışığı

Süs, s.387

Biteceksin, zavallı cism-i zelîl

Sen bu zulmette böyle müstağrak

Aynı bir torba, bir yığın toprak

Cism + toprak

Cism + torba

Büyük İkrâmiye, s.440

Sarışın tıpkı fecr-i Nîsân'ın

Mütenevvir sehâib-i güheri

Para + sehâib

Büyük İkrâmiye, s.441

...Âtî, o pür-seher

Bir ufk-ı muhtecib ki füyûzâta mehd-i nûr,

Efkâr için sipihr-i teâlî bilinmeli.

Âtî + mehd-i nur

Mâzî...Âtî, s.464

Toprağın cevher,suyun kevser,bahârın bî-hazân;

Toprak + cevher

Toprak + kevser

Vatan Şarkısı, s.489

Görünür safâ-i emvâca düşen lem'a gibi

Alnının çîn-i bülendinde o rûh-ı asabî

Rûh-ı asabî + lem'a

Nef'i, s.504

Osmanlılık, ufukta kızıl bir bulut gibi,

Ulvî bir inkişâf ile etrâfa ra'seler,

Endîşeler nisâr ediyor;.....

Osmanlılık + bulut

Bir Kız M.İ., s.566

18 adet teşbihin pek çoğunun tabiatın ışıltısını dile getirdiğini görüyoruz. Parıltı, nur, mehtâbın ışığı, lem'a, ateş gibi kelimeler, onun şiirlerine bir aydınlık katmakla kalmayıp iç âlemindeki vesvese ve karanlıkları dağıtır.Tevfik Fikret, puslu bir camın ardından tabiata bakar gibidir. Bu pus, onun, gerçekleri görmesine bir engel teşkil etmekte ve gerek tabiatı gerekse günlük hayatı sadece kendi adesesinden gözlemlemesine sebep olmaktadır. Bu yüzden o, görmek istediklerine doğru bakar. Işıltı, onun görmeyi en çok istediği ufuktur; çünkü fevkalâde karanlık bir zamanda ve tehlikeli bir yerde yaşadığını düşünür.

Kullanılan diğer benzetilenler; taş, bulut, toprak, toz, cevher ve ufuktur. Tabiatın bu, vazgeçilmez unsurlarına Tevfik Fikret'in pek çok teşbihinde rastlarız.

c) YER ŞEKİLLERİ

Eylerse hayâlini remîde

Dağlar gibi dalgalarla deryâ

Dalgalar + dağlar / mücmel

Bir Mektuptan, s.76

...dalların arasından karlı bir şâhika

gibi görünen bulut parçası...

Bulut + karlı bir şâhika / mücmel

Sühâ ve Pervin, s.263

Bir fazla tabak,sofrayı bir dağ gibi ezdi.

Tabak + dağ / mufassal

Küçük Âile, s.290

Nekkâre önde; bir müteharrik cebel gibi

Geçmekte zî-vakar u tarâb mevkîb-i zafer

Mevkîb-i zafer + cebel

Asker Geçerken, s.428

Dağlar, dereler sanki birer mahfil-i emvât.

Yalnız koca bir fem

Bir dağ gibi âdem

Âdem + dağ

Timsâl-i Cehâlet, s.448

...Evet, sen kucakladın,

Tuttun; önüm bütün uçurum, hep sukut iken.

Âtî + uçurum

Sultânî'ye, s.561

Sâhil, dikenli bir uçurum; sonra teknesiz
Cankurtaran, sükûn ve liman bilmeyen deniz!

Sâhil + uçurum

Rübâbın Cevâbı, s.653

Boş bir uçurumdur ki, ölüm doldurur ancak
Vîcdân-ı siyâhın;

Vîcdân + uçurum

Sancak-ı Ş.H., s.667

Yer şekillerinden sadece dağları ve uçurumları kullanmış olması oldukça ilginç geldi bize. Son derece mûtedil bir hayat yaşayan Tevfik Fikret, içindeki hisleri ifade ederken yüce dağları ve dağlarda yer alan uçurumları seçerek bir bakıma bize ufkunun enginliğini ve erişilmezliğini duyurmak ister. Hakikatte o, tıpkı bir dağ zirvesi gibi uzak ve yalnızdır. Buradaki 8 örneğe baktığımızda bunu daha iyi anlayabiliyoruz.

d) MEVSİMLER

Seherî jalelerle cevher-dâr
Goncelerden latîf ü şî'r-âlûd,
Şu güzel yavru sanki tıfl-ı bahâr...

Güzel yavru + tıfl-ı bahâr / mufassal

Kurularken, s.197

Mümkün, şu mevsimin bakarak ihtizârına,
Bir sonbahâra benzetivermek zevâlini;

Edibin zevâli + sonbahar

Nevha-i Bî-sûd, s.192

Feyz-i bahardır, deheninden uçan ziyâ;

ziyâ + feyz-i bahar

Ey Kız, s.205

Mâzî dem-i bahâridir eyyâm-ı ömrümün,

Mâzî + bahar

Geçmişte, s.252

Mahmur u müzehher, mütelevvin, mütenevvir,

Bir fecr-i bahârî gibi zulmetler içinden

Reyyân-ı tebessüm doğuyor;...

Reyyân-ı tebessüm + fecr-i bahârî

La Dans Serpantine, s.384

Ey sihr-i nazarperver-i sanat, mütenevvir

Bir fecr-i bahârî gibi zulmetler içinden

Doğdun, yine zulmetlere döndün;...

Sanat + bahar sabahı

La Dans Serpantine, s.38

Hayatı bir mütefekkir hazan sabahı gibi
Rakîk sislerin altında pür-sükûn, bî-hâb.

Hayat + hazan sabahı

Üstad Ekrem, s.502

Tabiatın hüznünlü hallerini anlatmasına alıştığımız Fikret, bu defa hep bahardan bahsediyor. 7 örneğin 2'sinde sonbahar, diğerlerinde bahar var. Baharın feyzi, fecri, sabahı, bahar çocuğu gibi kullanımlar oldukça içi açıcıcıdır. Fikret; mâziyi, ziyâyı, aşkı, sanatı, çocuğu ve tebessümü bahara benzetiyor. 1 örnekte edibin ölümünü sonbahara teşbih etmesi çok mânidârdır. Diğer sonbahar örneğinde ise hayatı kullanmaktan kendini alamadığı kanaatindeyiz.

TABIATLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret, kabiliyetli bir ressam ve musavvirdir. Yalnızlıktan ve intizamdan hoşlanır.Odasının camekânına “Ressam Tevfik” diye tabelavârî bir yazı asması onun gelecekteki tercihinin ne olacağını daha çocukken belirlediğini gösterir. Nitekim o, hayatı boyunca tabiattaki hârikulâde düzen ve estetiğe hayran olmuş, sürekli gözlemlemiş ve gördüklerini resim gibi şiirler yazarak dile getirmiştir.

Tevfik Fikret, tabiatı, renk, şekil ve mûsikî değerlerine hususi bir kıymet atfederek tasvir etmiş olması hasebiyle pek çok sanatçıdan ayrılır.Tabiat, onun için bazen kenarsız bir deniz, bazen karlı bir şâhika, kimi zaman uçurum, kimi zaman da hazan bulutlarıdır.Ancak, kullandığı benzetilenleri çoktan aza doğru sıraladığımızda ilk sırayı suyla ilgili olanların aldığını görürüz.Toplam 54 adet benzetmenin 21 adedi su ve onunla ilgili olanlardır. Bunlardan 12 tanesi, deniz ve dalga; 1’i denizdeki girdâb;1’i kevser; 2’si sel; 3 tanesi, nehir, dere ve su sesidir; 2 tanesi de yağmur ve kar şeklindeki yağışlarla alâkalıdır.

Dağ, tepe ve uçurum şeklindeki yer şekilleriyle ilgili 8 örnek vardır.Anâsır-ı erbaadan toprak ve ateşe ait 2 örnek görüyoruz. En az sular kadar önemli bir diğer misal, ışık ve nurdur.Bununla ilgili 7 teşbih tespit ettik. Tabiatın önemli bir cüzünü teşkil eden bulutlar ise genellikle hüznü bir halde karşımıza çıkar.5 örnekte, bulutları, bazen tek tek bazen küme küme görürüz.

Mevsimlere ait olmak üzere 7 örnek vardır.Bunun 2’si hazan sabahı ve sonbahar, 5’i ise bahar, feyz-i bahar, fecr-i bahar ve bahar sabahı şeklindedir.Geleceğe dâir ümitler taşıyan biri için hazandan çok bahardan söz etmek hiç de şaşırtıcı değildir.

Tevfik Fikret -kimilerinde Fransız şâirlerini taklit etmiş olsa da- tabiat şiirlerinde oldukça başarılıdır.O, denizleri, bulutları, dağları, hem şâir hem ressam olarak gözlemlemiş ve kendi mizacıyla birleştirip canlı bir organizma gibi sunmuştur.

3. YER İSİMLERİYLE İLGİLİ TEŞBİHLER

Bir şâirin dünyasını tespitte, yaşadığı veya şiirlerini yazdığı yer, çok önemlidir. Ruh halinin, kötümser veya heyecanlı oluşunu; dünya ve âhiret hakkındaki düşüncesini; sevinçlerini; bedbahtlığını; kullandığı yer isimlerine bakarak anlayabiliriz. Mesela, Tevfik Fikret, “mezar” kelimesini, pek çok kelimedenden daha fazla kullanır. Bu durum, gerek onun gerekse devrinin karakteristik hususiyetidir. İşte bu şekilde bir çalışma ile şâirin dünyasını keşfedebilir ve onu daha iyi anlayabiliriz.

Tenezzül eylemez mi sînemi seyrâna ol âfet
Ki kendi açtığı dağlarla zîb olmuş gülistandır.

Sine + gülistan / belîğ

Gazel, s.3

N’ola bâğ-ı cihânda hiç gül ü reyhâna bakmazsa.

Dünya + bâğ-ı cihân / belîğ

Gazel, s.3

Safâlı bir gecedir tâb-dâr ü feyz-âsâr
Ki her safâlı tecellisi bir sabâh-ı bahâr
Görür uyûn-ı temâşâ cihânı bir gül-zâr

Cihân + gül-zâr / belîğ

Sitâyîş-i H. Ş., s.86

İşte mâzi... Bir de istikbâli seyret, şâd-kâm;
Bir müzehher vâdi-i nevvâr-ı firdevs-ibtisam...
Esselâm, ey gülşen-i ikbâl-i millet, esselâm !

İstikbâl + vâdi

İstikbâl + gülşen / belîğ

Kasîde-i Terciiyye, s.137

Benziyor hâb-gâh-ı emvâta
Hâli sakf-ı giyâh-bestesinin;
Sakf + hab-gâh-ı emvât / mücmel
Âşiyân-ı Peder, s.222

Anda her kûşe bir mezarımdır.
Kûşe + mezar / belîğ
Âşiyân-ı Peder, s.222

Deşt-i cahîme benzetirim kâinâtımı,
Kâinât + deşt-i cahîm
İktirâb, s.227

Cünbüş-geh-i sâfiyyeti âmâl-i visâlin :
Zevrakçe, o bir neşeli geh-vâre-i sevdâ,
Bir lâne-i cevval.
Kayık + beşik, yuva / müekked
Bir Levha İçin, s.229

Gönül avâlim-i lâhut-pâye-i şî'rîn
Tasavvur eyleyemez hâricinde ulviyyet,
Tasavvur eyleyemez hâricinde bir cennet!
Avâlim + cennet / belîğ
Sevdâ-yı Şî'r, s.234

Bulur el'an
Dil-i nâlân
Gül-i hüsnünde bir nûkhet
Sabâvetten , o cennetten.
Sabâvet + cennet / belîğ
Terennüm, s.235

Öğleyin bir cahîm olur âlem

Âlem + cahîm / belîğ

Bir Yaz L., s.239

Mazi, o bir cihân idi hep reng ü nûrdan.

Mâzi + cihân / belîğ

Geçmişte, s.252

Şu cedelgâh-ı mukassîde bütün hüsrânla,

Bütün âlâm u fecâyî'le geçen günlerimin

İki üç katredir ancak silecek mâtemini.

Dünyâ + cedelgâh

Kâri'lerime, s.260

Mezar gibi oda samt ü sükûn ile pürdür.

Oda + mezar / mufassal

Hasta Çocuk, s.285

Bir kaç zaman da öyle güzâr etti günleri;

Dönmüştü bir mezâra evin gerçi her yeri,

Ev + mezar / belîğ

Tecdîd-i İzdivâc, s.288

Bu yol bugün daha bir saat önce mahşerdi.

Yol + mahşer

Hasan'ın Gazâsı, s.294

Yüreğim pür lehîb-i mihnetle,
Donarak serde-i muhabbetle,
Acı bir nefha-i burûdetle
Bozulan âşiyânı andıracak.

Yürek + âşiyân / müekked

Belki, Hayır, s.315

İçim bir medfen-i âmâl-i zinde!

İç + medfen / belîğ

Hâb-ı Girîzân, s.331

Çıplak ağaçlarıyla,beyaz damlarıyla gâh

-Mahsûl-i vâhime-

Bir bî-hudud-ı mahşer-i emvât olur;

Kar manzarası + mahşer-i emvât / müekked

Karlar, s.347

Lâkin sorun şu penceresinden bakanlara

Kâh-ı tahayyülün

Tahayyül + köşk

Karlar, s.348

Bir türbeyi andıran köşemde

Benzer duruşum, abûs u muğberr

Bir mu'tekîf-i adem-refika...

Köşe + türbe / mücmel

Firâk u Telâki, s.379

Yalnız o zaman bu lahd-i gamdan.

Gam + lahd / belîğ

Firâk u Telâki, s.380

Her yer bu sükûnetle hem-arâmiş-i cennet...

Her yer + hem-arâmiş-i cennet

Bir Ân-ı Huzûr, s.402

İnanmak...İşte bir şehráh-ı nûrânî o zulmette.

İnanmak + şehráh

İnanmak İhtiyâcı, s.421

Şu sâde makbere beş asrın âşiyânesidir.

Makbere + yuva

Şehitlikte, s.426

Muhitimin beni yekpâre seng-i hâre gibi

Sıkıp erittiği demler...

Muhit + seng-i hâre

Biraz Ümîd, s.445

Dağlar, dereler sanki birer mahfil-i emvât,

Dağlar,dereler + mahfil-i emvât

Timsâl-i Cehâlet, s.448

Âtide, o gayya-i serâirde müheyyâ

Âti + gayya-i serâir

Kocaman Sâ'ate, s.457

Kalbi ümid ü hırsa çâh-ı şuûn

Kalp + çâh

Cevab, s.465

Bir kabir olan muhîtime gördüm nüzûlünü;

Cebrî, sürüklenir gibi indin adım adım!

Muhît + kabir

Hemşirem İçin, s.471

Örtün, evet ey hâile...Örtün, evet , ey şehir;

Şehir + sahne

Sis, s.476

Vatan bir lâne-i idbâre dönmüş , titrer ağırlarken

Vatan + lâne

Kitâbe, s.492

Düşünce firkate, âlem gözünde zindândır.

Âlem + zindân

Fuzûli, s.496

Kenâr-ı bahre kurulmuş cesîm bir eyvan;

Önünde ruh-fezâ bir hadîka-i reyyân;

Deniz + bahçe

Nedim, s.499

Sükûnlu bir gecenin ufk-ı nâiminde kamer

Bu neşve-zâr-ı behiştîye arz-ı hasret eder;

Neşve-zâr + behişt

Nedim, s.500

Ölmek nedir şebâb için?..Ümmîd ölür mü hiç?

Fânî beşer o çeşme-i Hızırın zülâlîni

Her an tecerrü etmese her dem zevâlîni

Ümmîd + çeşme-i hızır

Ümmîd Ölmez, s.531

Koca ev sanki bir gunûde mezar.

Ev + mezar

Şehrâyin, s.539

Elvedâ, ey şerefli yolcu ! Hayât

Bir karış yol ;.....

Hayat + yol

Haluk'un Vedâ'ı, s.546

Her yol sırat'a eş: Ne tevakkuf, ne düşmeden

Geçmek ümidi var...Kimi tutsun fakat düşen?

Yol + sırat

Resminin Karşısında, s.555

.....senin bugün

Cennet kadar güzel vatanın var.

Vatan + cennet

Ferdâ, s.564

Âfâka doğ, önünde şu mâzi-i pür-mihen

Sönsün müebbeden

Sönsün müebbeden o cehennem...

Mâzi + cehennem

Ferdâ, s.564

.....Herkes, küçük büyük

mihmânıdır ribât-ı hayâtın ; fakat bilir.

Hayat + ribât

Bir Kız M.İ., s.567

.

.....Evet sadr-ı ümmühât

Firdevs-i akdes-i medeniyettir ;

Sadr-ı ümmühât + firdevs

Bir Kız M.İ., s.568

.....Semâ pâk u cevherîn

Meş'alleriyle lâ-yetenâhi ve pür-edeb

Bir mâbed ihtişamını almış,...

Semâ + mâbed

Gökten Yere, s.572

-Mazi,o bir definedir

Onu biraz açsan fırlar

Bir çok zehir hâtıralar;

O mezarın çıyanları,

Akrepleri yılanları

Mâzî + mezar

Hasbihal, s.609

Her zafer bir harâbe, bir medfen;

Ey cihan-gir, utan şu makbereden.

Zafer + harâbe

Zafer + medfen

Zafer + makbere

Tarih-i Kadîm, s.641

Yırtılır, ey kitâb-ı köhne, yarın

Medfen-i fikr olan sahîfelerin

Sahîfeler + Medfen

Tarih-i Kadîm, s.642

Kanun diyoruz; nerde o mescûd-ı muhayyel?

Kânun + mescûd

Doksanbeşe Doğru, s.650

Hep samt u ra'ş e ; kaynaş ıyor canlı gölgeler ;

Bir mahş er-i cünûn gibi , pür-cûş ü bî-haber!

İnsanlar + mahş er-i cünûn

Rübâbın Cevâbı, s.654

Semâ ufukları mestûr-i ebr-i zulmet eder,

Olur o heyet ile kâinat bir makber

Kâinat + makber

Şarl Foster'den, s.682

YER İSİMLERİYLE İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret, milletin âfâkının bunaldığı, siyâsî baskıların aydınları çalışamaz duruma getirdiği çalkantılı bir dönemde yaşamıştır. Eserlerine bu durumu aksettirmemiş olması elbette ki düşünülemez. Nitekim son derece karamsar ve bedbin bir hayat görüşünü temsil eder. Bunu, şiirlerinde yer alan kelimeleri, ihtivâ ettikleri mânâları yönüyle ele aldığımızda açıkça görebiliriz.

Tevfik Fikret, “gül ve gonca” kelimelerine çok önemli bir yer ayırırken, gül bahçesini sadece 3 kez kullanır; bahçe ve bağ kelimelerini de 1’er kez geçirir. Buna karşılık, “mezar,medfen,kabir,lahit” sözcüklerini 14 kere kullanır. Servet-i Fünûn’da “ölüm”temasının yoğun olarak işlendiği gerçeğine baktığımızda bu rakamın hiç de abartılı olmadığını düşünebiliriz.

51 tane yer isminin diğer önemli bölümü, cennet ve cehennemle ilgili olan 14 teşbihtir. Bunun 6 tanesi cennet, 4 tanesi cehennem, 3’ü mahşer, 1’i sırat kelimesidir.Gerçekte, cennet ve cehennemi dünyada yaşadığımızı; âhiretin bir aldatmaca olduğunu düşünen Tevfik Fikret için öte dünya ile ilgili bu kadar çok benzetmenin kullanımı oldukça mânidârdır.

Bunların dışında, yuva sözcüğünü 4; mâbet, mescid, türbe sözcüklerini 3; yolu 2; vâdi, cihan, köşk, zindan, harabe, kuyu, beşik, sahne, çeşme kelimelerini 1’er kez geçirir.

4. MÜCERRET UNSURLAR

Hayâlî varlıklar, her zaman insanların ilgisini çekmiş, farklı mülâhazalara sebep olmuştur. Gerek içtimâî hayatta gerekse edebiyatta peri, melek, hayalet gibi varlıklar ve bunlarla ilgili sırlı hâdiseler, insanlar arasında hüsn-i kabul görmüştür. Bilhassa eski edebiyatta şâirler, peri mazmununu “çok güzel sevgili” anlamında çok miktarda kullanmıştır. Şiirlerinde eski edebiyatın izlerini ara sıra da olsa gördüğümüz Tevfik Fikret, bu ve benzeri mazmunlara, diğer mücerret unsurlara, bizleri şaşırtacak kadar çok yer vermiştir. Kaldı ki Tevfik Fikret, oldukça maddeci görüşlere sahip olmasıyla bilinir ve melek, hayalet gibi rûhânîler, onun için pek inandırıcı bir mânâ taşımaz. Bu sebepten, şiirlerindeki mücerret unsurları tespit edip buna ayrı bir bölüm tahsis ettik.

Sende ey şuh-ı perî-peyker o câdû gamzeler

Gamze + câdû

Gazel, s.6

Sende ey şuh-ı perî-peyker o câdû gamzeler

Sevgili + peri

Gazel, s.6

Bahar lütf ü sür’atiyle ayn-ı vasl-ı yâdır!

Bahar + vasl-ı yâr

Bahar, s.39

Bir melektin seni, ey rûh-ı revân!

Arş-ı âlâsına çekti Yezdân

Rûh-ı revân + melek

Girye-i Mâtem, s.82

Kız anlayamaz, sevdiceğinden haber ister,
Şâirse duyar âhını bir kalb-i nihânın.
Bir hande-i hûrî gibi nâzendedir ol âh,

Âh + hande-i hûrî

Bir Söz,s.128 / 129

Ne güzel ne güzel şûh-ı peri-ten!

Ten + perî

Ne Güzel Çocuk, s.130

Billâh bu kız hûr-ı seherdir!

Kız + hûri

Ne Güzel Çocuk, s.131

O mûsîkâr-ı muhabbet ki târ-ı nâzında
Kanatlı nağmeler eyler perî misâli hırâm.

Nağmeler + perî

Müsâhabe-i Edebiyye, s.148

Vücûd-ı nâzı, ki safvette rûha benzerdi.

Vücûd-ı nâz + rûh

Subh-ı Bahârân, s.211

“Benim gülüm “dediğim bir melekti, bir dil-ber
Çocuktu kim nazar-ı mübheminde bulmuştum

Çocuk + gül

Çocuk + melek

Subh-ı Bahârân, s.211

Yazık değil mi fakat nazlı bir vücûd-ı melek
Sevilmeden ölmek?...

Vücûd + melek

Senin Yerinde, s.219

Benzer azâb-ı kabre nihânî bir ızdırıp

Izdırıp + azâb-ı kabr

İktirab, s.227

Ta'bımda bir kelâl ki benzer şebâbete,
Ruhumda bir melâl ki benzer muhabbete,
Karşımda bir cemal ki benzer hayâlete,
Fikrimde bir hayâl ki benzer hakîkate;

Kelâl + şebâbet

Melâl + muhabbet

Cemâl + hayâlet

Hayâl + hakîkat

İktirab, s.228

Şi'rinde periler gibi mahfî
Bin câzibe-i şi'r-i tabiat

Câzibe-i şi'r-i tabiat + perîler

Musset İçin, s.232

Çocuktun, bir melektin sen.

Sen + melek

Terennüm, s.235

Sevdâ,yatağında bir periydi
Koynunda geçip zamân-ı aşkım.

Sevdâ + perî

Nakş-ı Nâzenîn, s.246

Yoktur ki atılmak ihtimâlin
Hâlâ üzerindedir nigâhı
Yârin,o ferîşte-i hayâlin.

Yâr + ferîşte

Şükûfe-i Yâr, s.251

Şu parlayan tepecik yok mu?...Âh bir sarsar,
Anîf sadme-i gûlânesiyle bir kuvvet,

Sarsar + sadme-i gûlâne

Sühâ ve Pervin, s.263

Birer hayâlet-i pûşide-i çehre hâlinde
Gezip dolaşmalıyız;.....

Sühâ ve Pervin + hayalet

Sühâ ve Pervin, s.268

Ağlasam, belki biraz yağsa o rahmet, görürüm

Gözyaşı + rahmet

Nesrin, s.278

Olunca tıfl-ı melek- çehre leb-küşâ-yı figân
Kapar dehânını gül-bûse-i muhabbetle.

Çehre + melek

Vâlide, s.303

Geçer boş sokaktan, hayâlet gibi;
Şîtâbân ü pûşide-ser bir sabî;

Sabî + hayâlet

Yağmur, s.346

Hulâsâ öyle melek bir çocuk ki aynen, sen!

Çocuk + melek

Aşk u Firâk, s.357

Tasavvur-ı ebediyyet hayat u sevdâda,

Bu bir hayâl idi, lâkin hayâl-i dilberdi;

Evet, bu, rü'yâda

Cinânı görmeye benzerdi, ruh-perverdi !

Tasavvur-ı ebediyyet + rüyâda cenneti görmek

İlelebed, s.360

Âh olaydı yaşatmak imkanı

Geçen ikbâl-i ömrü...Yok, muğber.

Ben o rüyâ-ı şevka muğberim.

Ömür + rüyâ

Bir Mersiye, s.404

Melek çocuk, baban senin sesinle bahtiyar olur.

Çocuk + melek

Halûk'un Sesi, s.411

Evet melek çocuğum,ben o seng-pâre ile

Çocuk + melek

Haluk'a, s.414

Hayır melek çocuğum, hep yalandı söylediğim.

Çocuk + melek

Yarın, s.418

Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;

İnanmak...İşte âgûş-u rûhanî o gurbette.

Yalnızlık + gurbet-i kabr

İnanmak İhtiyacı, s.421

Bu vehm-âlûd bir zulmet ki benzer zulmet-i kabre

Zulmet + zulmet-i kabr

İnanmak İhtiyacı, s.421

Ey gırra sütunlar ki birer dîv-i mukayyed.

Sütunlar + dev

Sis, s.476

O bir perî-i tarabtır ki raks içinde nihân;

[Nedim] + peri

Nedim, s.500

Hazân sabahı kadar mest-i girye bir mehtab

Şeb-i hayâlini okşar,peri cenâhı gibi,

Mehtâb + peri kanadı

Üstad Ekrem, s.502

Köpürür her gûşeden demdeme-i dîv-i memât.

Memât + dev

Nef'i, s.505

Hayatı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır.

Hakikat + dev

Zelzele, s.534

Seri mâziye, yâni rüyâya
Pâyı âti denen heyûlâyâ
Sürünen heykel-i kadîd...

Mâzî + rüyâ

Âti + heyûlâ

Tarih-i Kadîm, s.639

O biraz feylesof, biraz sırtlan,
Ve bütün gılzetiyle bir hortlak,

O + sırtlan

O + hortlak

Tarih-i Kadîm, s.639

Ey bir dem-i rüyâ gibi geçmiş kara günler,
Bir lahza edin seyr-i cahîmizi tekrâr ;

Kara günler + rüyâ

Doksan Beşe Doğru, s.649

Sen bak: Ne bünyeler boğuyor gûl-i inhitât;

İnhitât + gûl

Rübâbın Cevabı, s.653

MÜCERRET UNSURLARLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret, 43 adet mücerret unsuru, benzetilen olarak kullanmıştır. Bunun 31 tanesi hayâlî varlıklar, 12'si hayâlî ve izahı zor durumlar ile ilgilidir. Hayâlî varlıklardan da en çok melek, peri ve heyûlâyı tercih etmiştir. 12 melek, 7 peri, 7 heyûlâ, 3 dev, 1 ruh, 1 cadı teşbihi vardır. Melek teşbihini çocuklara yakıştırmış; sevgilisi, ten ve genç bir kız söz konusu olduğunda peri benzetilenine yer vermiştir. Bu benzetme bize klasik edebiyatın kalıplaşmış ifadelerini hatırlatıyor. Hakikat ve ölüm mefhumlarını ise birer deve benzetmiştir.

Kabir azabı, kabir karanlığı, muhabbet, rahmet, rüyâ, rüyâda cenneti görmek gibi içtimâî hayatta rastlanan mefhumları, dînî mânâsından uzak, daha ziyâde insânî tarafıyla dile getirmiştir. Bu ve benzeri durumları ifade eden 12 teşbih vardır.

5. HAYVANLARLA İLGİLİ TEŞBİHLER

Tabiatın önemli bir cüzünü teşkil eden hayvanlar, Tevfik Fikret'in şiirlerinde, 41 benzetilen örneğiyle oldukça mühim bir yer tutar. Bu yüzden hayvanlarla ilgili benzetmeleri ayrı bir bölümde inceledik. Bu incelemeyi yaparken kuş, aslan, yılan gibi hayvanların eski edebiyattaki kullanımıyla mukayese ettik.

Mecnûna döndüm ey saçı Leylâ gamınla ben
Fevk-i serim tuyûr-ı belâ âşiyânıdır.

Ser + âşiyân-ı tuyûr

Muallim N. N., s.13

Nasıl da lâl oluyor karşısında bülbül-i cân

Cân + bülbül

Nedir Bilmem, s.92

Bir hezâr-ı zârınım ey verd-i rahşân ben senin

Ben + hezâr-ı zâr

Tesdîs, s.97

Kuşlar gibi mesrûr-ı seherdir

O + kuşlar

Ne Güzel Çocuk, s.130/131

Uyandırmak hatâdır gırre bir şîri menâmından;

Hazer, ey hasm-ı bî-insâf-ı dîn, Osmanlı nâmından!

Osmanlı + şîr

Teşyîden Avdette, s.166

Gösterdiniz umûma neymiş tûvân-ı islâm,
Hâbîde zannedenler şîr-i jeyânı görsün.

Tûvân-ı islam + şîr-i jeyân

Yenişehir Gâzîlerine, s.168

Kuşlar gibi terâneye başlar;bu nağmede

Şâir + kuşlar

Hücre-i Şâir, s.221

Bir ma'îşet onu velyetti...Bu bir hayye gibi
Çocuğun mâil-i ulviyyet olan tıynetini
Sanki tesmim ederek...

Maişet + hayye

Nesrin, s.278

Uzakta, Heybeli'nin tâ ucunda, martı gibi
Güşâde-bâl-i tenezzühtü bir beyâz kotra.

Kotra + martı

Sezâ, s.282

Fakat ne çâre ki bir kurşunuyla hasm-ı zebûn
Düşürdü hâke o şîr-i gazâyı, garka-i hûn,

Hasan, o + aslan

Hasan'ın Gazası, 299

Âmal-i zindegî, o müzehheb tuyûr-ı nûr
Etmmişti hep o lânede teşkîl-i âile.

Âmâl-i zindegî + tuyûr-ı nûr

Âşîyan-ı Dil, s.316

Güneşli sath-ı sükûn-perverinde bir havzın
Uçan hevâm-ı heveskârı andırır fikrim.

Fikir + hevâm

En Ferahlı Günüm, s.327

Nasıl kolayca perişan olursa ebr-i hevâm
Hafif darbe-i bâliyle bir nesîm-i terin,
Yeter hayâlimi tahdîşe bazı en nârin
Bir ihtizaz, ufacık bir teheyyüc-i ilhâm.

İlhâm + ebr-i hevâm

En Ferahlı Günüm, s.327

Şimdi yâd ettirir o hülyâmı
Ne zaman geçse pîr-i çeşmimden
Böyle sâf u sefîd bir yelken.
Bana tasvir eder o sevdâmı
Bir beyaz kuş ki nevha-perverdir
Bir beyaz leyl-i mâh-perverde!...

Yelken + kuş

Beyaz Yelken, s.329

Bir vakitler gönül ederdi hayâl
Süt beyaz bir deniz, beyaz kayalar

Deniz + süt

Beyaz Yelken, s.329

Benim tayr-ı huzûrum, bir melâlin
Gezer dest-i sitem-kârında medhûş.

Huzûr + tayr

Hâb-ı Girîzân, s.331

Bir ömr-i muhayyel...Hani gül-bünler içinde

Bir kuşçağız ömr-i bahârîsi kadar hoş;

Ömr-i muhayyel + kuş

Ömr-i Muhayyel, s.368

Bir siyah kuş gibi âmâde-i pervâz u firâr,

Bu vefâsız gecenin koynunda

Edelim gel, ebedî kalmak için bir ısrâr...

Gece + kuş

Leyl-i Vedâ, s.371

Bazen kocaman bir kelebektir ki müzehheb

Pervâz-ı hamûşânesi birlikte sürükler

Enzâr-ı temâşânızı ;.....

O + kelebek

La Dans Serpantine, s.385

Uyuşsun rakîk-i sükûnunla âsâb

O müz' iç yılanlar ki zîr ü berimde

Âsâb + yılan

Ey Hâb, s.398

Birer cenâha mûmâsil duran o fıstıklar

Olup tezâhum-ı envâra câbecâ hâil,

Kuruldu karşıma bir tâk-ı şu'le-dâr-ı zafer.

Fıstıklar + cenâh

Şehitlikte, s.427

Dalgalar bir canavar sanki kudurmuş, çılgın...

Dalgalar + canavar

Kahkaha -i Ye's, s.432

Şevâhikten kopan bir hande-i şârikla zulmetler
Perîşân bir bulut halinde titrerken bevâdîde,
Derin gurrende aks-i savletiyle ra'd-ı hevl-âver
Kımıldar bir siyah ejder gibi âğûş-ı vâdîde.

Zulmetler + siyah ejder

Heykel-i Sa'y, s.450

Gergin kanatlarıyla mu'azzam birer ukâb
Tecsîm eden bulutlar o mevvâc u pür-şitâb

Bulutlar + ukâb(kartal)

Dün Gece,s.460

Siz ey yürekli ve aslan yürekli insanlar!

İnsan + aslan

Rücû, s.480

Bir vatan, bir hak tanır ahrarız, arslan canlıyız.

Can + arslan

Vatan Şarkısı, s.489

Dehâsı, -şiveli, âhû bakışlı bir dilber-
Olur o çehreye bûşişleriyle hüsn-âver.

Bakış + âhu

Nedim, s.498

Gezer tuyûr-ı emel sâye-gâh-ı târında

Emel + tuyûr

Nedim, s.499

Sığmamış sadr-ı pelengânene kalb-i şîrin,

Yetmemiş kudretine şöhrat-i âlem-gîrin.

Sadr + kaplan

Kalp + aslan

Nef'i, s.506

Döner âvâre-ser tehzîz-i bâd-ı pür-tehevvürle,

Müşâbihtir birer pervâne-i sekrâna yapraklar;

Yapraklar + pervâne

Âveng-i Şühûr, s.521

Kırık dallar...

Hazânın pençe-i kahrında vakf-ı iğbirâr, ağlar.

Hazân + pençe-i kahr

Âveng-i Şühûr, s.521

Etvâr-ı levendâne, o bâzû-yı gazanfer

Âsâbını oynattı...

Bâzû + aslan

Bir Tasvir Önünde, s.532

Gözler,o bakırdan göğüs, atlar

Bir kaplanın evzâi kadar tîz ü mücennah

Etvâr-ı levendâne...

Etvâr + kaplanın atlayışı

Bir Tasvir Önünde, s.532

Onun bir beyaz martı vaz'ındaki

Hırâmıyla hem sâde hem muhteşem

O[sandal] + martı

Hayavata, s.535

Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara
Doymaz beşer dedikleri kuş, i'tilâlara...

Beşer + kuş

Ferdâ, s.565

Ezdin başınla taşları, yendin denizleri;
Tuttun elinle berki, o gurrende ejderi,

Berk + ejder

Gökten Yere, s.574

Ürkütücü tavırları
Baykuş bakışıyla geçer.

Bakış + baykuş

Veli Baba, s.634

Bize vaktiyle zehr-i gayzından
Verdiğin cür'adır, odur bu yılan
Bileceksin bu hasmı elbet sen:
Şüphe...En zâlim, en kavî düşman:

Şüphe + yılan

Târîh-i Kadîm, s.645

Günlerle inler, inlerim artık...Tegallübün,
Kahrın demir dudakları, cehlin, ta'assubun
Masrû ü müfteris canavar dişlerinde hep
İnsanlığın asırlara mevdû u pür-ta'ab
Şekvâ-yı iktirâbını dinler ;...

Cehl,taassub + canavar

Rübâbın Cevâbı, s.654 / 655

Gel yak beni, ben şimdi tevekkül ve sükûnum

Sen ejder-i pür-kîn!

Sen [sancak] + ejder

Sancak-ı Ş.H., s.667

HAYVANLARLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret'te hayvanlarla ilgili 41 tane teşbih bulduk. Muhtelif hayvanlar ve bunlarla ilgili durumlar, hepsi birbirinden farklı benzeyenlerin benzetileni olmak üzere karşımıza çıktı.Tevfik Fikret, farklı benzeyenler ile teşbihler oluşturmuştur.Örneğin, kuşa benzeyen can, yelken, bulutlar, emel, beşer, bakış gibi 15 unsurun hepsi birbirinden ayrıdır.

Benzetilen olarak en fazla kuş kullanılmış, bazen bülbül, kartal, martı şeklinde kuşların cinsi de belirtilmiştir. Kuş, bir çeşit özgürlük demektir. Bağımsızlıktan hoşlanan Fikret'in kuşlara bu yüzden ağırlık verdiğini söyleyebiliriz. Bunu, 7 misal ile arslan izler. Şâir, Osmanlı'yı, İslam âlemini, gazâyâ giden Hasan'ı, pazuyu ve kalbi kuvvet ve cesaretin sembolü olan arslana benzetir.

3 yılan ve 3 ejder teşbihlerinde yine farklı benzeyenler karşımıza çıkar.Bulut, berk ve sancak, ejdere benzerken maişet, âsâb ve şüphe bir yılanı teşbih ediliyor.Bakışın âhûya benzetilmesinde eski edebiyatın izlerini buluyoruz.Buna karşılık fikrini ve ilhamını 2 örnekte böceklere benzetmesi, eskilerden oldukça farklıdır.Pervâne sözcüğü, bir ışığa benzeyen sevgilinin etrafında dönüp duran âşığı teşbih ederken burada yaprakların benzetileni olarak karşımıza çıkar.

Bütün bunların dışında, kuşun yuvası, kanadı, kaplanın atlayışı, aslanın pençesi gibi doğrudan hayvanlarla ilgili benzetilenleri görürüz.

6. EŞYALARLA İLGİLİ TEŞBİHLER

Edebiyat, ince duyguları ve latif hayalleri dile getiren mânidâr ve âhenkli bir ifade tarzıdır. Buna göre bir edebî eserde en son aranacak şey, günlük hayatımıza ve kullandığımız eşyalara ait ayrıntıları içermesidir. Nitekim klasik edebiyatımızda cansız eşyaların benzetilen olarak kullanımına pek rastlayamayız. Kimi eşyalar, sevgiliyle ilgisi nispetinde şiire girer. Yeni edebiyatta, yeni temler ve söyleyişler söz konusu olunca cansız eşyalar da edebiyatta yerini almıştır.

Cenap Şehâbettin ile başlayan “rûh-ı kâinat” fikri, eşyaların da rûhu olduğu istikametinde gelişmiş ve eşyalar, şiirde lâıyk olduğu yeri almıştır. Tevfik Fikret, pek çok konuda olduğu gibi eşyaların şiirde kıymet görmesi hususunda da öncülük yapmıştır. Bilhassa ev eşyalarına çok yer vermesi, bunun için ayrı bir bölüm açmayı gerekli kıldı. Bu bölümde, Tevfik Fikret’in kullandığı eşyaların neler olduğunu, hangisine daha çok yer verdiğini, bütün bunların ne anlama geldiğini, sayılarıyla tespit etmeye çalıştık.

Etekle gülşene saçtı nukûd-ı ezhârı
Ulûvv-i kadrini gösterdi şehriyâr-ı bahâr.

Çiçeklerin açılması + etekle saçılan para

Bahâriye, s.18

Görüp o sevb-i siyeh-reng içinde cânâmı,
Dedim ki, baht-ı siyahım ne hoş vücûd almış!

Baht-ı siyâhım + sevb-i siyeh-reng

Kıt’a, s.113

Konmuş femine hande-i ismet,
Parlak yüzü mir’ât-ı muhabbet,

Yüz + mir’ât

Ne Güzel Çocuk, s.131

Ey taş, sen ey kitâbe-i jengîn-i kün-fekân;
Bir ser-şikeste heykel-i bül-hevli andıran
Va'zınla seyr-i hilkat edersin, pür-iştibâh

Taş + heykel

Kitâbe(2), s.141

O çehre-i müdevverin
Yüzünde hâli hâverin
Gönül senin semâverin
Fıkırdıyor Kamer Hanım
Ne dersiniz buna cânım

Gönül + semâver

Kamer H.H., s.172

Eller...Bu kadın onlara bâzîçe-i yek-dem,
Bir darbe-i hicrân ile makhûr u şîkeste
Bâzîçe-i sevdâ;

Kadın + bâzîçe-i sevdâ

Metrûke, s.175

Bak şimdi ne câmid
Bir kitle-i ye'sim...Oku, tasvîr-i melâlim:
Âzürde-i leb-teşne, dil-efsürde-i şiven,
Melbûs u mülevven
Bir heykel-i bârid.

Tasvîr-i melâl + heykel-i bârid

İncimâd-ı Rûh, s.185

Bir âfıtab-ı ruhun bürka-i cemâli gibi

Hafif bir sise hep kâinat müstağrak

Sis + bürka-i cemal(yüz örtüsü)

Subh-ı Bahârân, s.209

Hazân-resîde çemen sanki sütün-i zerdır

Sonbaharın çemeni + altın örtü

Hayâl-i Zâ'ir, s.242

Sermâye-i safâsı odur câm-ı ömrümün

Ömür + kadeh

Geçmişte, s.252

-Kaldırın şu perdeleri;

Kefen midir nedir onlar?

Perde + kefen

Hasta Çocuk, s.285

O şimdi yâresinin aks-i tab-dârı gibi

Gurûba karşı geniş sînesinde berk-efşân

Madalyanın leme'âtıyla sanki dalgalanan

Yara + madalya

Hasan'ın Gazası, s.300

Yegâne zînet-i âğûşu, bir güzel mâsum,

Mâsum (çocuk) + zînet

Vâlîde, s.303

Benim elimde, benim benliğim de bâzîçe...

Benlik + bâzîçe

Tefelsüf, s.361

Ayılmıyor ki utansın cezâ-yı fi'linden

Onun o künc-i mezellet serîr-i ââmî

Künc-i mezellet + serîr-i ââmî(taht)

Bir Ayyaşın Karşısında, s.323

Gel, ey bîçare fâni, gel ; zılâlim

Firâş-ı sâfıdır dildâr-ı hâbın,

Zılâl + firâş

Hâb-ı Girizân, s.330

Bazen o târ-ı şî'ri kırar nâhun-ı kazâ

Artık sahâyifinde kitâb-ı hayâtımın

Hayat + kitap

Ukde-i Hayat, s.337

Şî'rimle kâh zâhir olur hoşça bir sadâ

Târ-ı şîkestesinde rübâb-ı hayâtımın.

Hayât + rübâb

Ukde-i Hayât, s.337

Üstünde âsumân

Bir mâi tül yığıntısı hâlinde sallanır.

Âsumân + mâi tül

Ufk u Hilâl, s.342

Semâ bir buzlu cam halinde bârid bir kesâfetle

Tutar pîrûze-i nevvârını bir an için mestûr.

Semâ + buzlu cam

Mihr-i Zemherîr, s.349

Birinde zehr-i kakikat, birinde şehd-i hayâl;
Mine'lezel, iki peymâne-i mukadderden
Zavallı hastacık, eyler tecerru'-i âmâl,

Hakikat + peymâne

Hayâl + peymâne

Zavallı Hasta, s.353

Ey tıfl-ı hayâlî ! Yed-i lehvinde kadınlık
Bin şekle girer, hırpalanır, âciz ü mağlûb,
Güyâ bir oyuncak.

Kadınlık + oyuncak

Süs, s.388

O meshûf-ı meserret günlerin yâd-ı melâliyle
Bugün ayrılmıyor minâ-yı lebrîz-i saâdetten;

Saâdet + kadeh

Bütün Bir Sergüzeşt, s.394

Dolaş kâse-i pür-tanîn-i serimde

Baş + kâse

Ey Hâb, s.398

.....nüsha-i hayatın ben
Bugün önünde açılmış duran şu yaprağına.

Hayat + sayfa

Yarın, s.417

Bulutlarıyla semâ şimdi bir ridâ-yı memât.

Bulutlar + ridâ

Şehitlikte, s.427

Ablak yüzünün lihye-i cârûb-nümâsı
Enzâr-ı temâşâyâ verip sıklet u vahşet.

Lihye + süpürge

Timsal-i Cehâlet, s.448

Sâfî köpüklerin, o ipek saçların, bırak
Sarsın hayal u rûhu, sarılsın, kucaklasın.

Saç + ipek

Dün Gece, s.459

Ba'zan bu muhteşem geceler, sen derin derin
Başlarsın ihtizâzına bir organûn gibi ;

Sen + organûn

Dün Gece, s.460

Fikir ordusuyuz, meş'al-i irfanla mücehhez

İrfan + meş'ale

Dâr'ül-Muallimîn M, s.491

Her yer beyaz ; lifâfe-i emvâtı andırır.

Her yer + lifâfe-i emvât

Âveng-i Şühûr, s.522

..... Ey Rabb-i müntakim

Mahlûk-ı eşrefin şu oyuncak mı târümâr?

İnsan + oyuncak

Resminin Karşısında, s.555

O, muannid , mütegâfil

Bakıyor,

Sanki bir heykel.

O + heykel

Hakîkatin Yıldızı, s.559

Garb, iştiyâk-ı fikre açık bir ufuk , ve sen

Şarkın bu ufka ilk açılan bir derîçesi!

Sen + derîçe

Sultânî'ye, s.562

Birden bütün harıltısı dehrin sükût edip

Yükseldi bir sadâ-yı müheykel; bu hâtifi

Sadâ + heykel

Gökten Yere, s.572

Seri mâzîye , yâni rüyâya

Pâyı âtî denen heyûlâya

Sürünen heykel-i kadîd...

[Târih] + heykel

Târih-i Kadîm, s.639

Ey gözlerinde mâi güneşler gurûb eden,

Altın başında fırtınalardan, didişmeden

Bir tâc-ı nur olan o güzel saç didik didik,

Nâzan vücûdu bir kucak ot, bir yığın kemik!

Saç + tâc-ı nûr

Rübâbın Cevabı, s.655

EŞYALARLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret'in içe dönük, evcil kişiliğini, kullandığı teşbihlerden yakalamamız mümkündür.O, gerek mizacı gerekse yaşadığı dönemin siyasi keşmekeşlerinden uzak, yaşamı yönüyle son derece farklı bir şâir profili çizer.Çocuk yaşlarından itibaren görülen “âşiyân kurma” hissi, hayatının neredeyse her dönemine hâkimdir. Şiirlerinde rastladığımız, ev eşyalarıyla ilgili teşbihlerin çokluğu, dikkatleri celbedecek orandadır. Eşyalarla ilgili 37 adet teşbihin 16 tanesi ev eşyalarından oluşur.Ayna, semâver, kadeh, kâse, süpürge, örtü ve benzeri eşyalar, çeşitli sayılarda karşımıza çıkar.

Kadeh sözcüğü 2, kâse 2, örtü 4, kitap ve sayfası 1, ayna, semaver, döşek, süpürge ve cam, 1'er kez kullanılmıştır. Erganon ve rübâb, Fikret'te yer bulabilmiş iki müzik aletidir.Üstelik rübâb, şiir kitabının adı olacak kadar mühimdir. Buna rağmen sadece 1 örnekte rastlıyoruz. Kişiye has olmak üzere evde bulundurulmuş eşyalardan elbise, yüz örtüsü ve zinet, 3 örnekle yer bulur.Bunlardan başka en çok rastladığımız benzetilenler, 4 örnekle oyuncak, 5 örnekle heykeldir. Para, kefen, madalya, taht, ipek, meş'ale, sargı, pencere, taç sözcükleri ise 1'er defa kullanılır.

Günlük hayatta kullanılan eşyaların edebî eserde yer bulması, eski edebiyatta görülmeyen bir durumdur.Bu yönüyle Tevfik Fikret, bir yeniliğin öncüsüdür.

7. BİTKİLERLE İLGİLİ TEŞBİHLER

Eski edebiyatta bitki denildiğinde akla gelen, çiçek; bilhassa gül ve goncadır. Sevgiliyi anlatmak için dudak goncaya, yanak güle, kâkül sümbüle, boy serviye teşbih edilir.Tevfik Fikret'in eski tarz şiirlerinde, mazmun dediğimiz, bu sabit teşbihlere bolca rastlanır.Bu durum, onun, klasik şiirin kalıplarından vazgeçemediğini gösterir.

Bu bölümde, Tevfik Fikret'in hangi bitkiyi, ne kadar ve ne şekilde kullandığını tespit etmeye çalıştık.Kaldı ki bitkiler, aynı zamanda tabiatın da önemli bir cüzünü teşkil eder.Ancak kullanım miktarının fazla olması, bizi, bitkiler için tabiattan ayrı, yeni bir bölüm açmaya mecbur etti.

Hûn-ı dil fikr-i lebinle hep döküldü dîdeden.

Dağlar zikr-i ruhunla oldu gül gül sînede.

Yaralar + gül

Bir Gazel, s.10

Düşünmeden kalayım, varsa ger bu demde bile

Düşündüğüm o leb-i gonce-fâmdan başka.

Leb + gonce

Başka,s.68

Şâir nedir?

.....

Şebnemli gonceler gibi memnûn-ı giryedir,

Şâir + şebnemli gonceler

Şâire Dâir, s.91

Nasıl da lâl oluyor karşısında bülbül-i cân
Dehânı gonca-i güyâ mıdır nedir bilmem.

Dehân + gonce

Nedir Bilmem, s.92

Gül cemâline ,ey gonce,sen mi âl ettin?

Cemâl + gül

Tahassür, s.94

Gül ruhlarının o reng-i sâfı
Üstündeki gözden güzeldir,

Ruh + gül

Yapma Çiçek Y.K., s.110

Ey tâir-i zîbâ! O münevver per ü bâlin
Bir lem'a-yı bîdârı mıdır leyl-i visâlin?
Nâbûd şu pervâz-geh-i gamda misâlin,
Bir gonca-i perrânı mısın bâğ-ı hayâlin?

Tâir-i zibâ + gonca-i perrân

Sevdâ mısın Ü.N.S., s.111

Herkes bu güzel levhaya ancak nazar eyler,
Gül-bûselerin nağmesini gûş ederim ben !

Bûse + Gül

Bir Söz, s.128

El ayak küçücük, ince fidan bel

Bel + fidan

Ne Güzel Çocuk, s.130

Gerden-i semeni

Büküldü kaldı garibâne;bir menekşe gibi

Gerden + semen

Gerden-i semen + menekşe

Bir Hâtıracık, s.152

En hafif okşayışla hırpalanır,

Cism-i şeffaf-ı jâle-perverini

Nazlı gül bûseler kurutmalıdır.

Bûse + gül

Kurularken, s.197

Ma'şûka, o bir gonca-i nevhane-i zîbâ,

ma'şûka + gonca

Bir Levha İçin, s.229

Ruhum, sana; ey şükûfe-i yâr.

Yâr + şükûfe

Şükûfe-i Yâr, s.250

Âh ben , ben ki henüz gonca iken solmuş gül

Gibiyim; böyle mülevves, bana ölmek bile zül!

Ben + gül

Nesrin, s.278

Sonra bî-çâre kadın –dul , beceriksiz , bed-nam-

Bir çürük meyva kadar hâr u mülevves , bitecek

Kadın + çürük meyva

Nesrin, s.279

İşte nesrin, daha bir gonce-i nev-hande iken.

Nesrin + gonce

Nesrin, s.279

Güneş, tulûa henüz başlamış kadar mahmûr
Pamuk bulutların üstünde eyliyordu huzûr.

Bulut + pamuk

Sezâ, s.282

Ne sandılar beni, bir torba ot kadar cansız.

Ben + bir torba ot

Hasan'ın Gazâsı, s.296

Olunca tıfl-ı melek-çehre leb-küşâyı figân
Kapar dehânını gül-bûse-i muhabbetle

Bûse + gül

Vâlide, s.303

Fırçam, kadîd bir ağacın hasta bir dalı.

Fırça + dal

Resim Yaparken, s.312

Müfekkirem o zaman bir nihâle benzer ki
Alîl ü ra'se-nûmâ şah-sâr-ı bî-berki
Şikest olur küçücük darbesiyle bir kanadın

Müfekkire + nihâl

Tefekkür, s.313

Ezhâr-ı hâtırât ile, pür şemme-i visal

Hâtırat + ezhâr

Âşiyân-ı Dil, s.316

Onlarca aynıdır bu bürûdetli manzara
Bir sîne-i semende gülün bir beyaz gülün.

Manzara + gül

Karlar, s.348

Pamuk bulutların âgûş-ı bî-karârında

Bulut + pamuk

Aşk u Firak, s.356

Birlikte açılmış iki zanbak gibi hem-ser
Birlikte geçirdik bütün eyyâm-ı şebâbı

Biz + zanbak

Birlikte, s.367

Hindin zehirli goncelerinden nümûnedir.
Bazen yanaklarındaki muhrik parıltılar.

muhrik parıltılar + zehirli gonce

Perî-i Şi'rime, s.383

..... o semâî
Bir tûde-i ezhâr-ı muhayyel gibi lertzân
Lertzân ve perîşân dönüyor...

O (balerin) + tûde-i ezhâr

La Dans Serpantine, s.384

Saf u masum; sanki bir zanbak.
O kadar saf idim ki ...

Ben + zanbak

Yaşamak Aşk, s.419

O nazlı saçlara gül-bûseler nisâr eyler
Bulutların arasından şükufte bir leb-i nûr

Bûse + gül

Sabah-ı Îd, s.425

Kîse-i şûle-reng-i fecr-âmiz
Gülüyor gül yüzünde istikbâl!

Kese + fecr

Büyük İkramiye, s.442

Açılır gonce-i ilhâmı leb-i hârında

İlhâm + gonce

Nef'î, s.504

Münevver nergis-i çeşmânı handân-ı tarâvettir.
Mu'attar sünbül-i geysûsu tâlân-ı şetârettir,

Çeşman + nergis

Geysû + sünbül

Âveng-i Şühûr, s.514

Kalbin, semahatin, hele ilmin yarattığı
Her şeyde kızların, bu muazzez çiçeklerin
Bir hakkı var... Verin!

Kızlar + çiçek

Bir Kız M.İ., s.568

Bak bak, şu mülevves, şu soğuk cîfe... O bir bey,
Bir zâbit, otuz yılda açılmış koca bir gül.,

Bey, zâbit + gül

Hilâl-i Ahmer, s.570

Veli Baba,
Kaba saba
Bir adamdır;
Adam değil, o bir çamdır...

Veli Baba + çam

Veli Baba, s.632

Nâzân vücûdu bir kucak ot, bir yığın kemik!

Vücut + ot

Rübâbın Cevâbı, s.655

BİTKİLERLE İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret'in şiirlerinde bitkilerle ilgili 36 tane benzetme tespit ettik. Bunun 19 tanesi gül ve bazen şebnemli bazen zehirli halde karşımıza çıkan goncadır. Tevfik Fikret gibi bir yenilikçinin bile eski edebiyatın mazmunu sayılan gül ve goncayı bu kadar çok kullanması, bu unsurun edebiyatçılar için vazgeçilmezliğini göstermesi bakımından önemli bir durumdur. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Tevfik Fikret, gülü, sadece sevgilinin yanağını veya dudağını teşbih etmede değil kimi zaman yara, kimi zaman şâir, kimi zaman sevgilinin bûsesi, kiminde de manzaranın benzetileni olarak kullanır. Bazen de ilhamını bir goncaya benzetir.

Gül ve gonca dışındaki örneklerde yine eski edebiyatın sümbül, fidan ve çiçek benzetilenini görüyoruz. 4 örnekte çiçek, 1 tane de sümbül vardır. Bulutlar söz konusu olduğunda "pamuk", vücudu için "ot" ögesini 2'şer kez kullanmıştır. Bunların dışında 2 kez fidan, 1 kez menekşe, 1 çam, 1 dal, 1 yasemen, 1 çürük meyve örneği yer almıştır. Çürük meyve, hiç rastlamadığımız bir teşbih olması yönüyle önemlidir.

8. MADENLERLE İLGİLİ TEŞBİHLER

Edebiyatımızda, muhtelif madenlerin kullanımına çokça rastlarız. Bilhassa sevgilinin sinisini gümüşe, güzel huylu olmasını cevhere, sesini billura teşbih edenler makbuldür. Aslında tabiatın bir parçası olan ve eski edebiyatımızda rağbet gören madenlerin, Tevfik Fikret'in şiirlerinde, 30 teşbihte benzetilen olarak kullanıldığını görünce bunu, ihmal edemeyeceğimizi ve ayrı bir bölüm halinde ele almanın doğru olacağını düşündük.

Bârân-ı bahar arza olunca güher-efşân,
Ezhâr-ı safâdan duyulur şemme-i cennet;

Bârân-ı bahar + güher

Bir Söz, s.129

Hayâyı boş yere etmek revâ mıdır isrâf?
Geçer mi dest-i telâfiye hiç o gevher-i sâf?

Hayâ + gevher-i sâf

Bir Muhâvere-i Edebiyye, s.187

Sehâba, şebneme, hattâ o katre-i gühere.∴
Latîftir neye baksan, latîf ü muğberdir.

Şebnem + katre-i güher

Subh-ı Bahârân, s.209

Ufukta bir sıra kûh-sâr-ı âhenîn-manzar;

Kûhsâr + âhenin

Âşiyane-i Lâl, s.247

Düşmüş türâba zırh u silâhıyla bir yığın

Enkâz-ı âhenîn gibi, hûn-ı celâdeti

O + enkâz-ı âhenîn

Bir Tablo, s.248

Hasan bu hâle inanmazdı : Bir cılız kurşun

Demir vücûdunu sersin...

Vücut + demir

Hasan'ın Gazâsı, s.299

Çocuk o vâz-ı yetimânesiyle bir dürr-i nâb

Çocuk + dürr-i nâb

Vâlîde, s.304

Kadın o hâl-i harâbıyla bir şikeste-sadef

Kadın + şikeste-sadef

Vâlîde, s.304

Benim yapan bu hayât-ı melûl ü mes'ûdu;

Benim veren o ruhâm-ı hakîre keyfince

Şu va'z-ı dilberi,yâhut şu şekl-i merdûdu;

Hayât + mermer

Tefelsüf, s.311

Berf-i zerrîn

Berf + zerrîn

Berf-i Zerrîn, s.324

Küçük, pür-heves, gevherîn katreler

Katre + gevher

Yağmur, s.346

Semâ bir buzlu cam hâlinde bârid bir kesâfetle
Tutar pîrûze-i nevvârını bir an için mestûr.

Semâ + pîrûze

Mihr-i Zemherîr, s.349

Söner leâli-i bârân içinde girye-künân!

Bârân + leâli

Fener, s.351

Nâf-ı zerrîni serper etrâfa
Acı bir nefha, bir şemîm-i hazân.

Nâf + zerrîn

Krizantem, s.370

Günler geçer ki paslı bulutlarla kasvetin
Bir âhenin siper gibi örter semâmızı;

Kasvet + âhenin siper

Perî-i Şi'rime, s.383

Döküldü son katarât-ı semîne-i rahmet;

Katarât + semîne

Şehitlikte, s.426

Benim o dem geliyordu sımâh-ı dikkatime
-Safâlı aksi gibi gizli bir müşâ'arenin-
Hazin terâne-i billûru bir küçük derenin.

Terâne + billûr

Zavallı "Evet", s.436

Para...derler ki akla reh-zendir;
Bence hiç şüphe yok ki sendendir,
Ey güzel cevher-i füsûn-perver,
Rûhu ecsâda bağlayan teller;

Para + cevher

Büyük İkrâmiye, s.443

Fakat halas olamazsın; omuzlarından ağır,
Haşın, demir iki el muttasıl itip zedeler ;
Ve çâre yok, ineceksin...Bu işte ömr-i beşer.

El +demir

Hayât, s.455

Sarsın hayâl ü rûhu; sarılsın, kucaklasın
Hülyâ-yı aşk u san'atı zümrüd kanatların!

Kanat + zümrüd

Dün Gece, s.459

Toprağın cevher,suyun kevser,bahârın bî-hazân;

Toprak + cevher

Vatan Şarkısı, s.489

Rahîkler sunulur cevherîn kadehlerle,

Kadehler + cevher

Nedim, s.500

Duyulur ka'r-ı beyânında sadâ-yı âhen:
Darb-ı şeşperle çıkan ka'ka'a miğferlerden.

Beyân + sadâ-yı âhen

Nef'î, s.505

Altın başaklı tarlasının bir kenarını
Tezyin eden ağaçların altında, bî-haber
Dalmış tahayyüle;

Başak + altın

Âveng-i Şühûr, s.515

Zümrüd bakışlı, inci şetâretli kızcağız.

Bakış + zümrüd

Şetâret + İnci

Ferdâ, s.564

Bahâr olsun da seyredin

Nasıl süsler bayırları

Zümrüd gibi çayırları

Yüze gülen o nâzenin

Gelin yüzlü papatyalar

Çayır + zümrüd

Papatyalar, s.596

Veli baba

Kaba saba

Bir adamdır

Adam değil, o bir çamdır...

Görürseniz ürkersiniz.

Yaşı belki yüz, yüz sekiz:

Tam bir Osmanlı altını!

Bilmem, kim koymuş adını

Veli Baba + Osmanlı Altını

Veli Baba, s.632

Anlat: ciğerlerin ne için yorgun? Ah, o kan
Sînende, kollarında kimin, hangi cân-fedâ
Âşıkların hediye-i yâkutu, bî-bahâ?!.
Kan + yâkut

Rübâbın Cevâbı, s.655

MADENLERLE İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret'te madenlere ait 28 tane teşbihe rastladık. Bunun 6'sı "cevher-güher"sözcükleridir.Bazen bahar yağmurunu, bazen şebnemleri, kimi zaman insanın saflığını, kimi de parayı cevhere benzetmiştir.Bu yönüyle eski edebiyattan ayrıldığını söyleyebiliriz;çünkü benzeyen olarak sevgiliyi değil başka unsurları kullanmıştır.

Şiirlerde demir madeni 6 örnekle "güç, dayanıklılık" anlamlarında kullanılırken altın madeni bazen insanın bazen de tabiattaki bir unsurun benzetilene olarak 4 örnekle karşımıza çıkar.Bunların dışında 2 gümüş, 3 zümrüt, 2 inci örneğini görürüz. Sedef, mermer, leâli, pirûze, billur ve yakut gibi mücevherlere ait ise 1'er örnek kullanılmıştır.Tevfik Fikret, madenleri seçerken daha ziyade mücevher kıymetinde olanları tercih etmiş veya demir gibi, kuvveti sembolize edenlere şiirlerinde yer vermiştir.

9. KOZMİK UNSURLAR

Gökyüzü ve içindekiler, muhtelif şekillerde, bütün şâirler tarafından kullanılmıştır desek, yanlış bir şey söylemiş olmayız. Kaldı ki kozmoğrafyanın, kimi edebiyat dönemlerinin tamamına hâkim olduğunu bile görebiliriz. Klasik edebiyatta çok rastladığımız güneş, ay, gece, yıldız ve berk teşbihleri daha sonraki edebiyat dönemlerinin hepsinde, değişik oranlarda karşımıza çıkar. Bu durum, kozmik unsurları, ayrı bir bölümde ele almayı zarûrî kıldı. Tabiatın çok önemli bir bölümü olan gökyüzü, tabiat âşığı Tevfik Fikret için fevkalâde güzelliklerin ülkesidir. Tabiatı, bir sembolist gözüyle izleyen Fikret, onun da canlı bir organizma gibi çok uzakta görünse de aslında çok yakından bizi izlediğine inanır.

Mısr-ı hüsne öyle pertev-bahştır mihr-i ruhun

Yanak + mihr

Gazel, s.6

Berk urunca hançer-i cevri ü tegâfûl sînede

Âteş aldı harmen-i sabr ü tahammül sînede.

Hançer + berk

Bir Gazel, s.10

Bir bârikadır sanki nigâhın,

Can-gâhıma te'siri hüveydâ;

Nigâh + bârika

Hüsnün, s.42

Sabah-ı aşka muğdil bu kâkül-i pür-tâb

Şeb-i mücessem-i yeldâ mıdır nedir bilmem

Kâkül + şeb-i mücessem-i yeldâ

Nedir Bilmem, s.92

Şebâb, bir şeb-i mehtâbı andırıp geçti;

Şebâb + şeb-i mehtâb

Tahassür, s.95

Bak sînesine,nûr-ı seherdir,

Kumral saç, deycûr-ı seherdir

Sîne + nûr

Saç + gece

Ne Güzel Çocuk, s.130/131

Meh cephesi, pür-nûr-ı berâet,

Cephe, yüz + meh

Ne Güzel Çocuk, s.131

Erdin göz açmadan şeb-i ömrün nehârına,

Bittin, bitirmeden daha devr-i kemâlini

Ömür + gece

Nevha-i Bî-sûd, s.192

Hüsnünle sen âftâb-ı dîğer,

Gül-zârı kııldın âsümân-hâl:

Sen + âftâb

Bir Mektuptan, s.75

Daha dün mihr idi... Mihr-i enver,

Ayn-ı hâk oldu bugün ol mâder!

Mâder + mihr

Girye-i Mâtem, s.82

Mahmur dîdeniz -ki verir şî're âb ü tâb-
Lâyık semâ-yı aşka, o bir necm-i nîm-hâb,
Baygın nigâhınız, o da bir mübhemü'l-meâl,

Dîde + necm-i nîm-hâb

Hayâl, s.101

Evet, bu hâki, bu leyl-i siyahı tenvîre
Şükûfeler, o muattar nücûm kâfildir;

Şükûfeler + nücûm

Subh-ı Bahârân, s.210

Donmuş bütün harâreti cism-i zaîfinin
Dökmüş olanca berk-i ümîd-i şebâbını

Ümîd-i şebâb + berk

Vagonda, s.322

Nasıl berk-i dehâ'ettir ki lemh-i in'ikâsıyla
Hayât-engîz olur bir kütle-i câmidde?... Hayretler!

Dehâet + berk

Heykel-i Giryân, s.350

Sancak, o reng-i âl ile fecr-i ezel gibi
Fark-ı mehâbetinde saçar mevce mevce fer.

Sancak + fecr

Asker Geçerken, s.428

Sana ey sef-i mücellâ, sana ey berk-i zafer,
Sana ey şanlı silah!

zafer + berk

Kılıç, s.429

Sarışın...Tıpkı leyl-i hülyânın

Beni meshûr eden sitâreleri;

Para + sitâre

Büyük İkrâmiye, s.441

Para...Ey şems-pâre-i âmâl,

Para + şems-pâre

Büyük İkrâmiye, s.442

Ey hande-i tulû-ı hayâ, bîkr-i gül-nikâb...

Hayâ + güneş

Hemşirem İçin, s.471

Sen ey muhît-i teceddüd...

.....

Doğan güneş gibi sâfi bir infilâkın var.

İnfilâk + güneş

Rücû, s.479

Mâlik sesin o sûret-i ra'din-i gayza ki

Her yerde hiss-i hakk u halâsın muharriki.

Gayz + ra'din

Bir Lahza-i T., s.483

Şöyle temsil edeyim: Bir yeni ufk-ı meşhûd,

Bir semâ-pâre-i nev-dîde ki her çeşm-i şühûd

Göremez, görse de idrâk edemez fûshatini.

Cenab + ufk-ı meşhûd

Cenab + semâ-pâre

Cenab, s.497

Berk urur şu'le-i endişesi enzârında.

şu'le-i endişe + berk

Nef'i, s.504

Ser-be ser ra'd-ı heyâhâ-yı veleh-zâ-yı süfûf,

Veleh-zâ-yı süfûf + ra'd

Nef'i, s.505

Sû-be-sû berk-i çekâçek-ı şerer-nâk-ı süyûf

şerer-nâk-ı süyûf + berk

Nef'i, s.505

.....Ey pembe Haluk'un

Al sözleri ...Ey fecr-i hilâl-âvere karşı

Bir ebr-i bahârîde çakan berk-i şerer-hîz,

Sözler + berk

Haluk'un Defteri, s.530

.....Aldatır

Dünyâyâ boş nazarla bakan kendi kendini...

Tetvîc eden bu hârikalardır, güneş gibi,

Eyvân-ı hilkatın ser-i tâc-ı bülendini!

Taç + güneş

Bir Kız M.İ., s.568

KOZMİK UNSURLARLA İLGİLİ SONUÇLAR

Tevfik Fikret, kozmoğrafyaya ait unsurlardan en çok berk ve güneşi kullanmıştır. Ra'd, ra'din, bârika kelimelerini yıldırım, şimşek anlamına gelen berk kelimesiyle birlikte kabul edip saydığımızda 10 tane olduğunu görürüz. Güneş kelimesi ise “ mihr – âftâb – şems ” karşılıklarıyla birlikte 7 tanedir. Bunun dışındaki kozmik ögeler; 4 tane gece, 2 tane yıldız, 1 sitâre, 1 ay, 1 ufuk, 1 fecr, 1 seher şeklindedir. Buna göre toplam kozmik öge sayısı 27 olup Tevfik Fikret'in önceliklerinin tespitinde mühim bir oranı teşkil eder.

10. ASKERLİKLE İLGİLİ TEŞBİHLER

Tarihi gerçekler ışığında diyebiliriz ki bizde batılılaşma, askerlikle başlar. Nizâm-ı Cedîd oluşumundan itibaren Türk efkâr-ı umumiyesi, yönünü batıya döner. Başlangıçta askeri alanda cereyan eden yenileşme hareketi, zamanla içtimâî hayata hakim hâle gelir ve nihayet sanata ve edebiyata sirâyet eder. Bu esnâda savaşların da yaşanıyor olması pek çok şâirin askerlik ve kahramanlık şiirleri yazmasına sebep olur.

Tevfik Fikret'te askerlikle ilgili unsurların azlığı dikkatimizi çekti. Buna, ayrı bir bölüm açmamızın sebebi, Tevfik Fikret'in neleri çok, neleri az kullandığını tespit etmektir.

Nâil olmak maksadıyla devlet-i pâbûsuna

Baş eğer kalb-i hazînim hançer-i ebrûsuna

Ebrû + hançer

Gazel, s.11

Tîr-i nigehiyle ben uruldum,

Düştüm...o meh olmadı haber-dâr.

Nigeh + tîr

Bir Subh-ı Safâ İdi, s.46

Gelindi gel Kamer hanım

Benim gümüşlü kalkanım.

Kamer hanım + gümüşlü kalkan

Kamer H.H., s.171

Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi

Döğerdî sâhili binlerce dalgalar,asabî.

Dalgalar + ordu

Balıkçılar, s.275

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar

Yine hançer gibi keskin iki mânâlı nazar

Kaş + hançer

Nef'î, s.504

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar;

Yine hançer gibi keskin iki mânâlı nazar...

Nazar + hançer

Nef'î, s.504

...o kaşlar,

Bir ok gibi âteşli nazarlarla müsella

Gözler, o bakırdan göğüs,

Nazar + ok

Bir Tasvir Önünde, s.532

Zulmün gazûb ayakları altında tellerin

Kapmak değil, çelik kesilirken, bugün niçin

-bir oklarından ayrı düşen yay kadar- hazin,

Rübâbın telleri + yay

Rübâbın Cevâbı, s.652

ASKERLİKLE İLGİLİ SONUÇLAR

Okul yıllarında gücü ve korkusuzluğu ile pek çok arkadaşının imdadına koşan Fikret, her Türk genci gibi askerliği sever ve bir zamanlar ordularımızın kazandığı zaferlerden bahsettiği eski şiirlerinde hamâsî duygu ve düşüncelerle doludur. Ancak o, daha sonraları, askerliği bir çocukluk hevesi gibi yansıtmış, hâlet-i rûhiyesi ve hayata bakışı farklı istikamete kaydığı için şiirlerindeki askerlik unsuru bir enstantane olmaktan öteye geçememiştir.. Nitekim askerlikle ilgili benzetilen sayısının azlığı bunu ispatlar niteliktedir.

Tevfik Fikret'te , askerlikle ilgili 8 teşbih bulabildik.Bunun 7'si savaş aleti yani hançer, kalkan, ok ve yay gibi silahlardır. Sevgilinin kaşını, bakışını hançere veya oka benzetme gibi klasik edebiyata ait unsurları Tevfik Fikret de kullanmıştır.Diğer örnekte ise dalgaları orduya benzetmiştir.

11. MUHTELİF UNSURLAR

Tevfik Fikret'in şiirlerindeki her teşbihi ortak bir başlık altında toplamamız mümkün olmadığı için bir kısmını da bu şekilde değerlendirmeyi uygun gördük. Kaldı ki her birinde çok farklı benzetilenlerin kullanıldığı teşbihleri hangi bölüme katacağımızı epey düşündük. Sonunda ayrı bir bölümde, bir birinden bağımsız bu teşbihleri sıralayıp farklı bir durum oluşturduk. Karşımıza 46 adet teşbih çıktı. Öncelikle diğerlerini yazıp sayısı çok da olsa bu bölümü en sona almaya karar verdik.

Berk urunca hançer-i cevri ü tegâfûl sînede
Âteş aldı harmen-i sabr ü tahammül sînede

Sabr ü tahammül + harmen

Bir Gazel, s.10

Sen bu âfet-nümûd kâmetle
Sevdiğim! Bir kıyâmet olmuşsun!

Kâmet + kıyâmet

Âh, Bilsen N.Â.O., s.40

Ey şi'r-i nev-tulû-ı tabâat, dem-i seher!

Dem-i seher + şi'r

Şâire Dâir, s.90

Eylersiniz eflâke teâlî;
Sâyen gibi rûhum da beraber

Rûh + sâye

Musset İçin, s.232

Hayata raġbet edersem, senin yüzündendir.

Bu dam-gâha senin saçlarınla merbûtum.

Hayat + damgâh

Eş'âr-ı Muhabbeten, s.213

Ve bir ketîbe-i raksân-ı sûr u neş'e gibi

Gönüllüler yola doğruldu, hande-kâr-ı ümid;

Gönüllüler + ketîbe

Hasan'ın Gazâsı, s.295

.....en âlî

Yaşayanlar bile hissetmede en müstahkar

Yaşayanlar gibidir...Aynı çamurdan bu yığın!

Yaşayanlar + yığın

Kâri'lerime, s.261

“İsti'câl eder...Ve câmid bir kitle-i tahayyür

hâlinde bakakalan Sühâ'yı bîgâne bir nazarı

altında ezerek koşar.”

Sühâ + câmid kitle

Sühâ ve Pervin, s.271

Evet, bu dâr-ı hakâyıkta her eser mutlak

Şikâr-ı nâhun-ı tenkid olur;

Eser + şikâr

Zekâ, s.273

Hakikat, âh hakikat; onunladır meşhûn

Bütün şu âlem-i câmid; o bir nefes gibidir

Ki her vücûd-i cemâdiye bir hayat verir;

Hakikat + nefes

Zekâ, s.273

Lâkin, artık yetişir: Aşk, o benim menfûrum,
O benim zehr-i hayâtım...

Aşk + zehir

Nesrin, s.277

.....ona artık yaşamak

Bir felâket gibi olmuştu;.....

Yaşamak + felâket

Nesrin, s.278/279

Şimdi artık bütün âmâlini tahlîl etsen
Bir yudum zehr olacak; bir acı vahşet duyuyor

Âmâl + zehr

Nesrin, s.279

Görür o toprağa üftâde nûr-ı didesini,
Mezar iniltisidir zanneder boğuk sesini

Boğuk ses + mezar iniltisi

Hasta Çocuk, s.285

Zemine toz gibi rîzandı rûh-ı esmer-i şâm

Rûh-ı esmer-i şâm + toz

Hasan'ın Gazâsı, s.297

Sabah olup da hücum emri, müjde-i zaferi
Bütün taburlara ismâ' edince her yandan

Hücum emri + müjde-i zafer

Hasan'ın Gazâsı, s.298

.....öteden

Çamur yığıntısı şeklinde bir zemin katının

Yıkık temelleri manzûr,.....

Zemin kat + çamur yığıntısı

Verin Zavallılara, s.305

Soğuk, soğuk...Acı bir nevha-i teşekkîsi

Yolunda kalb-i hayatın, gelir enîn-i riyâh;

Enîn-i riyâh + nevha-i teşekkî

Ramazan Sadakası, s.307

Gûyâ çiçek diye

Bir hâk-i sebze döktüğü kanlarla titriyor.

Çiçek + kan

Resim Yaparken, s.312

İşte fırsat, şu yapma sevdâdan

Müstefîd ol, ki bir ganîmettir...

Yapma sevdâ + ganîmet

Belki, Hayır, s.314

Şimdi bir nâğme, bir terâne gibi

Dinle şî'r-i muhabbet-ârâmı

Şî'r-i muhabbet-ârâm + nağme

Belki, Hayır, s.315

Bu mermer sanki bir zî-ruh idi, zî-rûh-ı muğberdi.

Mermer + zî-rûh

Heykel-i Giryân, s.350

Birinde zehr-i hakikat, birinde şehd-i hayâl;

Hakikat + zehr

Hayâl + şehd

Zavallı Hasta, s.353

Titriyor dest-i nekbetinde hayât

Bir mülevves paçavra hâlinde.

Hayât + paçavra / müekked

Sarhoş, s.354

Sen şi'r-i mücessem,

Ben şâir-i mülhem;

Sen hüsn ü füsûn, ben sana günden güne meftûn!

Sen + şi'r

Sen + füsûn

Baharda, s.363

Ayrılık bir azâb imiş,doğru!

Ben de tattım o zehri işte bu gün.

Ayrılık + zehr

Şekvâ-yı Firâk, s.374

Bu böyle işte, senin hasretin...Bu zehri bana

Firâkın ağlatıyor,...

Hasret + zehr

Sükûn İçinde, s.378

... Düşünmeyen

Teşbih eder şu varlığı boş bir seyâhate.

Varlık + seyahat

Bir Kız M.İ., s.567

Şunu kendi adıyla anın:Toprak!
Beşerin menşe-i hayât-eseri;
Bu da bir şi'r-i muzlim ü muğlak

Toprak + şi'r

Toprak, s.400

Bakın nasıl tütüyor: Bir amûd-ı mevce-nümûd

Dumanlar + amûd-ı mevce-nümûd

Şairin Çubuğu, s.438

Ne diyordun bak: Âdem evlâdı
Canlı bir cîfe, bir yürür pıhtı.

İnsan + cîfe

Cevab, s.465

Aks-i âvâze-i heycâ gibi eyler izhâr
Bir derin gulgule nazmında hurûş-ı efkâr.

Hurûş-ı efkâr + aks-i âvâze-i heycâ

Nef'i, s.505

Sen işte böyle siyah günlerin misafirisin,
Hayâtın elbette
Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhat olmayacak;

Hayat + seyâhat

Zelzele, s.534

Sen cesur ol, gayur ol, en sâkin
Yolculuk, uykudur...

Uyku + yolculuk

Haluk'un Vedâ'ı, s.546

-Mâzi,o bir defînedir;
Onu biraz açsan fırlar
Birçok zehir hatıralar;

Mâzî + defîne

Hasbihal, s.609

Eyvah! Otuz üç yıl o zehir giryeleriyle,

Girye + zehir

Doksan Beşe Doğru, s.649

MUHTELİFLERLE İLGİLİ SONUÇLAR

36 adet örneğin içinde zehir sözcüğü 6 kere, seyahat 2, şiir ise 3 kere kullanılmıştır. Aynı benzetilenin kullanıldığı örnek sayısı oldukça azdır Bunun dışındaki tüm örneklerin 1'er kere yer aldığını görüyoruz. Harman, kıyamet, sâye, terâne, bal, yolculuk, kahır, define, tuzak, nefes, felâket, kan, füsün, ganimet, şikâr ve benzeri kelimelerin anlamca hiçbir ortaklığı yoktur.

12. TEŞBİH-İ TEMSİLİYE

Teşbih-i temsiliye, benzetme öğelerinin çok sayıda olmasıyla diğer teşbihlerden ayrılır. Bu yüzden ayrı bir bölümde ele almayı daha doğru bulduk. Bu teşbihte, benzeyen ve benzetilenin her ikisi de şiirde belirtilir. Şâirlerin çok fazla kullanmadığı teşbih şekillerinden biridir. Tevfik Fikret'in 8 şiirinde karşımıza çıktı. Bunlardan 6'sının tamamı, Haluk'un Vedâ'ı şiirinde ise oğluyla Topkapı'dan gelirken gördüğü bir çınarı vatana benzettiği bölüm, temsilî teşbihtir.

İki Bayram'ın benzeyen olduğu aşağıdaki şiirde, benzetilenler; pembe renkli nurlu bir çehre, gonca, sitâre ve tayf-ı bülenttir.

İki tâbende çehredir gül-gûn,
Nûrdan bir sehâbe altında;
İki nev-hande goncedir ki uyûn
Fark eder leblerinde jâle-i hûn;
İki tayf-ı bülend fecr-alûd;
İki enmûzec-i şafak...yâhûd
Nûrdan bir sehâbe altında
İki hûnîn sitaredir meşhûd.
Başka bir rengi var fakat hûnun
Bu güzel çehrelerde...Feyz-âver,
“Rûh-perver”desem de ahrâdır...
Bu iki vech-i şu'le-meşhûnun
Biri îyd-i ferah-bedîd-i zafer,
Biri îyd-i sa'îd-i adhâdır!

İki Bayram,s.170

Hayat şiirinde Tevfik Fikret, “ömr-i beşer” i yani hayatı, çocuğuna tanıtırken benzetmelerden faydalanıyor. Hayatı, denize düşen bir çocuğun haline benzetiyor. Burada benzeyen, ömr-i beşerdir. Benzetilenler ise çok ve karmaşıktır.

Nedir bilir misin, oğlum?... Önünde hârelenen
Şu mâî safhaya bak; şimdi ansızın seni ben
Tutup da fırlatıversem onun derinliğine,
Düşün biraz ne olur?...Korku bilmesen de yine
Tahammül eyleyemez, çırpınırsın, ağlarsın;
Zavallı kollarının hükmü yok ki kurtarsın!
O mâî şey seni yuttukça haykırır, bağırır,
Fakat halâs olamazsın; omuzlarından ağır,
Haşîn, demir iki el muttasıl itip zedeler;
Ve çâre yok ineceksin...Bu işte ömr-i beşer.

Hayat, s.455

Gayyâ-yı Vücûd şiirinde Tevfik Fikret, varlığı bir cehennem çukuruna benzetir.
Batak, zulmet, girdâb kelimelerini de benzetilen olarak kullanır.

Ba'zı kırlarda gezerken görülür nefretle;
Bir çukur yerde birikmiş mütekeddir bir su,
Solucanlarla,sülüklerle, yılanlarla dolu.

Adacıklar gibi sathında yüzen ebr-i hevâm,
Sazların zıll-i kesîfnde o bî-hadd, bî-nâm
Kaynaşan mahşer-i müntin, acı bir haşyetle

Titretir kalbi, fakat kurtulamaz gözleriniz
Nazar etmekten o mir'ât-ı sem-âlûde yine,
Sizi bir câzibe almış gibidir pençesine.
Rûhunuzdan ne kadar gelse nidâ-yı nefret
Oradan ayrılamaz dikkatiniz bir müddet,
Oradan dönmeye kuvvet bulamaz gözleriniz...

İşte gayyâ-yı vücûd, işte o zulmet, o bataklık;
Beşerin işte, pür-ümmîd ü heves, kıvranarak

Ka’r-ı târında şînâh ettiği girdâb-ı ufûl...

Gayyâ-yı Vücûd, s.339

Haluk’un Vedâ’ı şiirinde Tevfik Fikret, bir gün oğluyla Topkapı’dan gelirken gördüğü bir çınarı, vatana benzetir. Vatan da tıpkı bir çınar gibi vakûr, mağrûrdu; fakat artık gövdesinde bir filiz veya yaprak yok. Hâin bir balta, onu içten içe yok ediyor. Bir kurt, sürekli kemiriyor. Onu kurtaracak kimse de yok. Tevfik Fikret, oğluna bir hedef göstermeye çalışırken çınar örneğini kullanıyor ve çınara âit özellikleri sıralıyor.

Hani bir gün seninle Topkapı’dan
Geliyorduk; yol üstü bir meydan,
Bir çınar gördük; enli, boylu, vakûr
Bir ağaç; hiç eğilmemiş, mağrûr
Koca bir gövde; belki altı asır,
Belki ondan da fazla, dalgın, ağır,
Kaygısız bir ömür sürüp gelmiş;
Öyle serpilmiş, öyle yükselmiş,
Ki civârında kubbeler, damlar
-Ser-te-ser secde-gîr-i istiğfâr-
Onu haşyetle seyreder gibidir,
Duyulan hep onun menâkıbıdır;
Görülen hep odur uzaklardan;
Fakat ayyûka ser çeken, uzanan
Bu mehâbetli gövdede çırpıplak,
Ne yeşil bir filiz, ne bir yaprak...
Kuruyor; âh, pek yazık! Şu derin
Şerha böğründe belki bir hâ’in
Baltanın bir gazaplı yıldırımın
Zehridir...Söyle, ey çınar, bağrın
Hangi odlarla yandı? Hangi siyah
Kurt içinden kemirdi? Hasta, tebâh,

Seni kim şimdi bağlayıp saracak?

Kim şifâlar verip de kurtaracak?

Şu dönen kargalar başında senin,

Söyle, bunlar mıdır zehirleyenin?

Halûk'ın Vedâ'ı,s.545

Şermin'den alınan, aşağıdaki “ Bahar Kalfa, Yaz Nine, Hazan Teyze, Kış Baba” şiirlerinde Tefvik Fikret, bir çocuğun gözüyle mevsimleri nazmetmiştir. Baharı, evdeki güzel Çerkez kızına; yazı, dindâr ve çalışkan bir nineye; sonbaharı, baygın bakışlı, hasta bir kadına; kışı da dağlarda yaşayan soluk benizli bir çobana benzetmiştir.

Bahâr ...Bahâr...Hattâ adı,

O nâzlı, dil-rübâ adı

Başka ada benzemiyor,

Güzel, ve herkes seviyor.

Güneşin doğduğu yerden

Geliyormuş; görünce ben

Dedim: -Bu bir güneş kızı.

Güneşin altın yaldızı

Parıldıyor kâkülünde

Yanaklarının gülünde

Pembe bir neş'e var; birer

Mavi nilüfer o gözler.

Bahâr kalfa gül yanaklı,

Kırmızı gonca dudaklı

Bir dilber Çerkez kızıdır;

İnsânı baktıkça alır.

Çerkez...demek bir çetrefil,

Çetrefil mi? Hiç de değil,

Dinleyenin ömrü artar;

Ben o güle bülbul derdim,

Söz söyleyen bülbül olsa...

Kıvrım kıvrım saçları var;

Ben onlara sümbül derdim,

Eğer altın sümbül olsa.

Bahar mevsimi + genç kız

Bahâr Kalfa,s.602

Güneş, bilmem kime kızgın;

Ateş püskürüyor gine.

Orak elinde yaz nine

Dereye doğru yürüyor.

Yanık alını ter içinde,

Yüzü alevler içinde,

Al al olmuş bir ilişsen

Kan fışkıracak gözünden.

Öğle ezânı okunmuş;

Galibâ abdest alacak.

O da öğleyi kılacak.

Hayır, güneş mi dokundu.

Bilmem ne oldu? Yürürken

Orağı attı elinden,

Kendisi de biraz sonra

Düştü çayın kenârına...

Çınar dalı, çınar dalı,

Düşkünleri korumalı

Geldi sana komşu diye,

Biraz gölge yaz nineye!

Yaz Mevsimi + nine

Yaz Nine,s.603

O her sabâh uykusundan
Uyanırken mahmûr mahmûr,
Baygın gözlerinde giryân
Bir mahrûmiyet okunur.
Hasta, yazık Hazân Teyze;
Hicrân oldu hâli bize!

Gine çakmak çakmak olmuş
O tahrîrli yeşil gözler;
Tıpkı sislere boğulmuş
Bir sabâhtır alnı muğber.
Hicrân oldu hâli bize;
Hasta, yazık; Hazân Teyze!
Yanar al al kıvılcımlar
Çökük, soluk yanağında;
Böyle söner, gören ağlar
O güzeli yatağında
Hasta, yazık; Hazân Teyze;
Hicrân oldu hâli bize;

Bir haftanın içinde, bak,
O gül yüz nasıl sararmış;
Elde mi, âh, acımamak ?
Üç aycağız ömrü varmış...
Hicrân oldu hâlin bize;
Ölme, sakın, Hazân Teyze!

Hazân Mevsimi + hasta bir kadın

Hazan Teyze, s.604/605

Dağımızda bir çoban var,
Ne yer? Ne içer? Ne yapar?

.....
Onun geçtiğini gören
Pek çok, fakat selam veren
Yokmuş, herkes ona muğber
Adı nedir derim;derler
Ördek kovar gibi “Kış,kış!”
O bembeyâz bir adammış!
Beyâz kebe, beyâz kalpak;
Saç, sakal, bıyık, hep ak.
Yalnız çirkin, korkunç yüzü,
Bir de ölüm saçan gözü,
Kara, zifir gibi kara,
Ve soğukmuş...Ara sıra
Kalpağından düşen tüyler
Dağı, bayırları örter
De onun çiğ beyazlığı
Ürpertirmiş ortalığı.
Nefesinde zehir varmış,
Neye dokunsa solarmış,
Bazı elinde bir boru
Üfledikçe bütün koru
İniltiler, uğultular-
La titreşir; teknil sular
.....
Buz kesilir;.....

Âh, o çoban, o ihtiyâr!

.....
Köyümüze yaklaşırken
Diyorlar ki; köyümüzden,

Betbereket uzaklaşır,
Açlık onun heybesinde,
Ölüm onun kebesinde,
Mezârlık onun ortağı,
Yıkar o birçok ocağı;
Aramızdan o her sene
Birkaç baba, birkaç nine,
Birkaç çocuk alıp gider,
Topraklara teslim eder!..

.....
“Kış! Kış!” diyorlardı, sakın
Bu ihtiyâr kış olmasın!

Kış Baba, s.606/607/608

TEŞBİHİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde ele aldığımız teşbih, bütün şâirlerde ortak olarak en çok kullanılan sanat olduğunu bir kez daha ispat etmiştir. Benzetilene göre yaptığımız sıralamada çoktan aza doğru dizisini tercih ettiyse de muhtelif unsurları en sona almayı uygun gördük. Çünkü öncelikle, bir başlık altında toplayabildiklerimizi belirtmeyi, böylece Tevfik Fikret'in dünyasındaki ağırlıklı unsurların neler olduğunu tespit edebilmeyi hedefledik.

Eşyalarla ilgili 37, tabiatla ilgili 54, bitkilerle ilgili 36, yer isimleri 51, madenlerle ilgili 28, askerlik 8, hayvanlarla ilgili 41, mücerret unsurlar 43, kozmik unsurlar 27, muhtelifler 36 ve temsili teşbih 8 olmak üzere 444 adet teşbih bulabildik.

Sayılara baktığımızda görüyoruz ki 444 adet teşbihin 75 tanesi insan ve onunla ilgili öğelerdir. Bu bizim için bir sürpriz olmadı. Çünkü Tevfik Fikret, insan merkezli yaşayan, insana her şeyden daha çok değer veren biridir. İnsana ait her mefhum; aşk, kötümserlik, hayal, sanat, benlik, istikbal endişesi ve onunla at başı giden ümit, bazen korku, umumiyetle endişe, neredeyse her şiirinde kendini hissettirir.

İkinci önemli unsur olan tabiata ait 54 örnekte, sembolist şâirlerin ilhâmını ve romantiklerin tasvir gücünü, biraz taklidî bir üslupla da olsa, görebiliyoruz. “Kelimelerle resim yapmak” şeklinde bir ifade tarzını tercih eden Tevfik Fikret'in şiirlerinde, tabiatla kendisi arasında, mizacen bağlı olduğu ve derinden hissettiği bir bağ vardır. Deniz, bulut, göl, yapraklar gibi tabiata âit unsurların, bazen bir rüya âleminden izlendiğini bazen de camlarda, sokaklarda hissedildiğini görürüz. Hakikatte Fikret, şekle karşı son derece hassastır. Hayatının önemli bir bölümünde tabiata taparcasına bağlı olduğunu düşününce bu hassaslığın sebebini anlayabiliyoruz. Çocuklara yazdığı şiirlerinde dahi hedef olarak tabiatı gösterir ve tek gerçeğin o olduğunu söyler. Böylece tabiatı sevdirmek ve ona karşı bir merak uyandırmak ister.

Yer isimleriyle ilgili tercihlerinde, mezar ögesi ve cennet cehennem gibi uhrevî unsurlar önemli bir sayı teşkil ediyor. Bitkilerden, en çok gül ve goncasını;

hayvanlardan, en çok kuşları; mücerret unsurlardan, melek ve periyi; kozmik unsurlardan ise güneşi kullanmıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki Tevfik Fikret, bir yandan yeni bir edebiyatın öncüsü olurken öte yandan da klasik edebiyatın şekil ve muhtevâyâ âit belli başlı hususiyetlerini kullanmaya devam etmiş ve bunları şiirlerine yansıtmıştır. Diğer şâirlerden farkı ise şiirin tüm imkânlarını kullanarak sahip olduğu dünya görüşünü, çocuklardan başlayıp herkese duyurmak ve herkesi bu doğru düşüncelerle donatmak olarak belirleyebiliriz.

B. İSTİÂRE

İstiâre, teşbihin en makbul şeklidir.Çünkü benzetme ögelerinin sayısı azaldıkça teşbihin kıymeti artar.İstiârede, benzeyen ve benzetilenden ya sadece biri bulunur veya benzetme yönüyle birlikte belirtilir.

Klasik edebiyatta, şâirliğin özü sayılan ve şâirin kıymetini belirleyen istiâre sanatının Tefik Fikret'teki izlerini görmeyi ve sunmayı hedeflediğimiz bu çalışmayla, aynı zamanda onun dünyasına bir pencere açıp şâiri bu pencereden seyretmiş olacağız.Herkesçe mâlumdur ki bir şâiri tanımak, ancak eserlerini anlamakla mümkündür.

İstiâre, benzeyen veya benzetilenin sadece birinin söylenmesine göre açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılır.Benzetilen, tek başına kullanıldığında açık istiâre olur.Şâirlerin en çok tercih ettiği şekil budur. “mazmun” dediğimiz kalıplaşmış ifadeler aslında birer açık istiâredir.Benzeyen, tek başına kullanıldığında kapalı istiâre olur. Benzetme yönü de söylenebilir

Teşbihle birlikte ele aldığımızda karışıklık olabileceği düşüncesiyle istiâreyi ayrı bir başlık altında inceledik; ancak, açık ve kapalı diye ayırmadık Tıpkı teşbihte olduğu gibi, benzetileni esas alarak gruplandırdık ve örnekleri; insanlarla, tabiatla, eşyalarla, bitkilerle, hayvanlarla ilgili olanlar; yer isimleri, mücerret unsurlar, kozmik olanlar ve temsilî istiâre şeklinde 9 gruba ayırdık.. Temsilî istiârede, benzetilen sayısının birden fazla ve muhtelif olması, bu bölümü açmayı gerekli kıldı. İstiârenin alt bölümlerinin sıralamasını, sayısı çok olandan az olana doğru yaptık. Her alt başlığın sonunda onunla ilgili sonuçları belirttik. Beyit veya dizeden sonra “benzeyen + benzetilen” şeklindeki açıklamayı, kalın punto ile gösterdik. Söylenmeyen ögeyi, parantez içine aldık.

1. HAYVANLARLA İLGİLİ İSTİÂRELER

Dön geri ey tâvus-ı verka-hirâm

(Sevgili) + tâvus

Cânân-ı Girîzâna, s.25

“Kanatlı nağme”, Bu tâbiri siz beğenmediniz

Değil mi?.....

Nağme + (kuş)

Müsâhabe-i Ebediyye, s.148

Eder bin rûhu darb-ı şehperiyle

Ufak bir mevc-i dâmânın perîşân.

Dâmân + (kuş)

Salıncakta, s.190

Ervah kanatlanmış uçar pîş ü peşinde;

Ervâh + (kuş)

Ey Yâr-ı Nagamkâr, s.207

Şâir, bütün bu şeylere atf-ı hayâl ile

Eyler vürûd-u refref-i ilhâma intizâr.

İlhâm + (kuş)

Hücre-i Şâir, s.220

Yükselmeyi ister, fakat efsûs!

Ankâ ile bir serçe ne mümkün,

(Musset) + ankâ

(Kendisi) + serçe

Musset için, s.232

Aşkın getirdi rûhuma bir tatlı ihtizaz,

Duydum o dem taharrükünü şah-bâlimin.

(Şâir) + kuş

Çiçekler İçinde, s.245

Çamlar, zümrütlü şehperiydi.

Çamlar + (kuş)

Nakş-ı Nâzenin, s.246

Ben isterim ki garâmım açınca şehbâlî

Nihayet olmasın artık fezâ-yı nüzhetime;

Garam + (kuş)

Sühâ ve Pervin,s.263

Vücûdunuzdan uçan nur...

Nur + (kuş)

Sühâ ve Pervin, s.264

Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi

Döğerdi sâhili binlerce dalgalar, asabî

Ordu + (aslan)

Balıkçılar, s.275

Şu sönük iştiyâk-i bâlimle,

Hâl + (kuş)

Belki, Hayır, s.314

Oooh, ey neş'e sen kanatlansan

Bu kadar belki dilber olmazsın.

Neşe + (kuş)

Beyaz Yelken, s.328

Şûh pervâne-i müzehheridir

Pâk u nevvâr olan şu manzaranın.

(Yelken) + pervâne-i müzehher

Beyaz Yelken, s.328

Bâzen o târ-ı şi'ri kırar nâhun-ı kazâ,

Artık sahâyifinde kitâb-ı hayâtımın.

kazâ + (canavar)

Ukde-i Hayat, s.337

Binlerce ankebût-ı siyah-mest ü gec-nigâh

Pirâmeninde pâ-yı şitâb-ı hayâtımın

Gûyâ ki ukde-sâz-ı kelâl ü melâl olur!

(Hayattaki sıkıntılar) + ankebût

Ukde-i Hayât, s.337

Bu şimdi bir nazar-ı âşıkânedir ki taşır

Cenâh-ı sâkini üstünde bir şeb-i hülyâ...

(Fener) + cenâh

Fener, s.351

Yalnız ikimiz, bir de o :ma'bûde-i şî'rim;

Yalnız ikimiz, bir de onun zıll-ı cenâhı;

Ma'bûde-i şî'r + (kuş)

Ömr-i Muhayyel, s.368

Çâk etti, biz etbâk-ı tahayyülde uçarken,

Bir sadme-i bâliyle hakîkat bu zilâli;

Hakikat + (kuş)

Bir.Hicrân-ı M.S., s.373

Uçar ,uçar gibi kumlar, çimenler üstünde

Geçen şu taze kadın bir nümûne-i hevesât;

Kadın + (kuş)

Bisiklet, s.386

Ayaklarında kanatlarla sanki aşk u hayat

Uçar, uçar gibi kumlar, çimenler üstünde.

Aşk ve hayat + (kuş)

Bisiklet, s.386

Şitâbı, titreyerek sîne-i tarâvetini

Pırıl pırıl uçuyor, muttasıl uçup gidiyor.

Bisiklet + (kuş)

Bisiklet, s.386

Binlerce sukûtun oluyor bâisi, eyvâh,

Bir darbe-i bâlin!

(Süs) + darbe-i bâl

Süs, s.388

İsterim bir nigâh-ı giryân ki

Uçsun, âvâre, çeşm-i hasretten;

Nigâh + (kuş)

Bu da Bir Emel, s.397

Çocuk, çocuk...Şu mücessem şetâret-i mutlak

Tutup koşar o hayâlin de şah-bâlınden!

Hayâl + (kuş)

Haluk İçin, s.410

Kapılan pençe-i teaddîne

Ağlasın kendi za'f u zilletine...

(Para) + yırtıcı hayvan

Büyük İkrâmiye, s.443

.....Sen, güzel deniz,

.....

Sarsın hayâl-i rûhu; sarılsın, kucaklasın

Hülyâ-yı aşk u san'atı zümrüd kanatların!

Deniz + (kuş)

Dün Gece, s.459

Gönlüm sanır:Emelleri...ulvî, küşâde-per,

Mağrur, azim emelleri kalb-i hamîyyetin,

Pîşinde intihar ediyor zulm u zilletin!

Emeller + (kuş)

Dün Gece, s.460

Bittin çamurlu tırnağı altında gılzetin!

Gılzet + (yırtıcı bir hayvan)

Hemşirem İçin, s.471

Hamle-i saf-şiken-i cân-fiken-i pîl-i demân,

Pîl + (arслан)

Nef'î, s.505

Çiçekli bir dala konmuş,kanatlı bir hülyâ...

Hülyâ + (kuş)

Âveng-i Şühûr, s.513

Mevsim vedâ eder gibidir, zâr u bî-mecâl

Son lerziş-i cenâhı döker hâk-i nâ'ime

Mevsim + (kuş)

Âveng-i Şühûr, s.524

Ey Bizans'ın çürük, sukut-âlûd

Kollarından, pür-iştîyâk-ı su'ûd

Sıyrılan yolcu...

.....

Uç git,.....

Yolcu + (kuş)

Haluk'un Vedâ'ı, s.549

Bir şeyler anlatır gibi, yâhud sorar gibi
Durdukça, ben biraz gücenir râz-ı fitrate,
Kükrer, ve...

Ben + (arслан)

Resminin Karşısında, s.554

Haydi yuvana yavrucak;
O mârifet yuvasıdır.
Ve fazilet yuvasıdır,
Orda fikrin uyanacak;
Orda kanat açacaksın.
Yükseklere uçacaksın!

Çocuk + (kuş)

İthaf, s. 577

Ve soğukmuş...Ara sıra
Kalpağından düşen tüyler
Dağı ,bayırları örter
De onun çiğ beyazlığı
Ürpertirmiş ortalığı.

(Kar) + tüy

Kış Baba, s.606

Size mâzî ne hisle aldanmış
Bilsem? Ey kargalar, ki âkil-i hûn,
Her karanlık sizinledir meşhûn;

(Yöneticiler) + karga

Tarih-i Kadîm, s.642

Doksan beşi aç; gölgesi bir tâc-ı harîsin
Saklar mütelâşî, mütereddit, mütemerrid
Evzâ-ı şeb-engîzini bir bûm-ı habîsin;

(II.Abdülhamid) + baykuş

(II.Abdülhamid) + yarasa

Doksan Beşe Doğru, s.650

Farz eyle ki sağdır, yine, elbet siperinde,
Her an ölümün pençe-i kahlhârına hâzır.

Ölüm + (canavar)

Harb-i Mukaddes, s.670

Gerdûne-i şükûhunu teşyi' eden kadın!
Anlat : O bağra hangi yılan zehridir, akan?

(Zarar verenler) + yılan zehri

Rübâbın Cevâbı, s.655

Bir lahzacık açsın gözünü şîr-i gunûde,
(Savaşçı, uyanık ruh) + gunûde arslan

Sancak-ı Ş.H., s.667

SONUÇLAR

Hayvanlarla ilgili 41 tane istiâre tespit ettik.Bu rakam, diğer istiârelerin hepsinden fazladır. Genellikle insânî ögeleri çokça kullanmasına alışık olduğumuz Tevfik Fikret, mazmunlaşmış benzetmelerinde bu kuralı bozmuştur. En çok kullandığı hayvan, kuştur; 35 örnekte tavus, anka, serçe, baykuş, yarasa, karga ve pervâneyi doğrudan isimleriyle geçirirken kalanında da kuş ismini kullanmış veya kuşa âit ögeleri söyleyip onu hissettirmiştir.

Ankebut, arslan, yılan ve canavar, kullandığı diğer hayvanlardır. Hayatına ağ geren sıkıntıların, bir ankebuta yani örümceğe benzetmesi son derece güzel ve anlamlıdır. Diğer taraftan orduyu ve savaşçı rûhu, arslana benzettiğini görüyoruz. II. Abdülhâmid'i baykuşa ve yarasaya istiâre etmesi, beklenen bir durumdur.Kendine zarar verenlerin bir yılan, yöneticilerin bir kargaya benzemesi ise her yerde rastlanabilecek bir sanattır; çünkü ona göre yılanın özelliği zehrini kusması, yöneticilerin özelliği de karga gibi her yerde tünemesidir. Parayı ve kaba davranışları canavara benzetmesinde, onun ince rûhunun yansımalarını görüyoruz ki -herkesin itirafıyla sâbittir- o, hassas biri olup kabalıktan nefret derecesinde uzaktır. Üstelik o, hayatının kimi devrelerinde parayı, hiç önemsememiş, elinin tersiyle itip geçmeyi bilmiştir. Görülen o ki Tevfik Fikret, istiârelerinde kullandığı hayvanları, rastgele seçmemiş olup kendi duygu ve düşüncelerine yakınlık ve uygunluk esâsını gözetmiştir.

2. İNSANLARLA İLGİLİ İSTİÂRELER

Nevâzişiyle tarâvetlenir benât-ı bahâr
Bahar kızlarıdır döndüren cinâne yeri.

(Çiçekler) + kız

Subh-ı Bahârân, s.210

Lakin yine ey melîke-i rûz!
Dîdârın olunca tal'at-efrûz

(Sevgili) + melîke

Tulûa Karşı, s.215

Uzak yakın bütün eşya, bütün bu sâhiller
Güler gibiydi,...

Sâhiller + (insan)

Sezâ, s.282

Bir yolcunun kudûmu idi orda muntazır.

(Bebek) + yolcu

Tecdîd-i İzdivac, s.288

Ev bir yeni mihmâna tahammül edemezdi.

(Bebek) + mihmân

Küçük Âile, s.290

Sana baktıkça teselli bulurum, aldanırım;
Mâi bir göz elem-i kalbime ağlar sanırım...

(Deniz) + göz

Mâi Deniz, s.409

Nüvişte cebhe-i hüznünde bir “hüvelbâkî”,

(Mezar taşı) + alın

Şehitlikte, s.426

Güneş kemin-i ufûlünde parlayıp sönerek

Fezâda gösteriyor handeler, tezehhürler;

(Gurub vakti) + hande, tezehhür

Şehitlikte,s.427

Eyler iki engüşt-i dürüştün bize îmâ

(Akrep ve yelkovan) + engüşt-i dürüşt

Kocaman Sâ'ate,s.457

Ey savlet-i evham ile bî-tab-ı tahassüs

Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs;

(İstanbul) + gûş-ı tecessüs

Sis, s.477

Örtün, evet, ey hâile...Örtün, evet, ey şehr!

Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!

(İstanbul) + fâcire

Sis, s.478

Fikir ordusuyuz, meş'al-i irfanla mücehhez

Muallimler + ordu

Dârü'l-Muallimîn M., s.491

Hazan sabâhı kadar mest-i girye bir mehtâb

Mehtâb +(insan)

Üstad Ekrem, s.502

Fezâ-yı bî-tenâhîsiyle, ebhâr ü cibâliyle,

Fürûğ-ı şûh-ı eshârîyle, zulemâ-yı leyâliyle,

Bütün volkanlarıyla, berk u ra'd-i pür-celâliyle,

Şü'ûn-ı reng-reng-i inşirâh u infiâliyle

O fitrat pür-garâib bir tecelli-gâh,bir âlem.

Tabiattan büyük bir âlem-i külliyyet-i ezdâd:

[Hâmid] + âlem

Hâmid, s.507

Çirkin değil, fakat acı bir yüz ki mürtesim

En nazlı hatlarında huşunet alâ'imi...

Hırçın, sinirli bir kadının hâl-i dâ'imi.

(mart ayı) + hırçın bir kadının yüzü

Âveng-i Şühûr, s.512

Ufkun bir ihmîrâr-ı ketûmunda, kuşların

Çılgınlıklarında, köyleri tekfîn eden karın

Levninde.....

Köyler + (ölü)

Rübâbın Cevabı, s.655

Mahzûn bir ihtifâl ile mâzî-i şâdının

Gerdûne-i şükûhunu teşyî' eden kadın!

(Osmanlı'nın saltanatı) + kadın

Rübâbın Cevabı, s.655

SONUÇLAR

İnsanla ilgili 17 adet istiâre tespit ettik. Bunun 5 tanesi insanın organlarını içermektedir. Bir kısmı kadınlarla, bir kısmı da insanın bakışı, gülümsemesi ve çehresi ile ilgilidir. “insan” sözcüğü 3 kez, “ölü” sözcüğü 1, insanın ömrü 1 kez geçer. Yine insanla ilgili olmak üzere, “yolcu” ve “mihman” sözcüklerine de rastlıyoruz.

Teşbihte olduğu gibi istiârede de Tefik Fikret’in insan ögesine önem verdiği gerçeğini sayılara bakarak anlayabiliriz.

3. BİTKİLERLE İLGİLİ İSTİÂRELER

Sana düştüğüne ey gül ! O da, bin kez peşîmândır.

(Sevgili) + gül

Gazel,s.4

Serpilip yatmış çemende subh-dem ol nev-nihâl

(Sevgili) + nev-nihâl

Gazel,s.11

Şuâ-ı âteşîn-i mihrin tek etmesin te'sîr

Sehâb-ı âh ile ol serve sâye-bân çekelim!

(Sevgili) + serv

Gazel, s.20

Naz ü hırâmın görüp ey rûy-ı gül

(Sevgili) + gül

Canân-ı Girizâna, s.25

Gittin, esîr-i hasret edip, sevdiğim beni,

Târ eyledin hezârına ey gonce gülşeni!

(Sevgili) + gonce

Şarkı, s.54

Gül cemâline, ey gonce, sen mi âl ettin ?

(Sevgili)+ gonce

Tahassür, s.94

Yok şübhe ki, ey nihâl-i ismet!

(Kız) + nihâl

Yapma Çiçek Y.K., s.110

Kıldı elhânın beni bir âşık-ı nâlân sana:

Bülbülüm ey gonca-sîmâ-yı hezâr elhân sana!

(Hâfize) + gonca

Bir Hâfize-i Kur'ân'a, s.119

Bulmuş kadar latîfsin, ey gonca-pîrehen,

Rûhtan vücûd.

(Kız) + gonca

Ey Kız, s.206

Bulur el'ân

Dîl-i nâlân

Gül-i hüsnünde bir nûkhet

Sabâvetten, o cennetten

(Çocuk) + gül

Terennüm, s.235

Solsan da güzelsin, ey çiçek, sen !

(Sevgili) + çiçek

Şükûfe-i Yâr, s.250

Bir gonca durur kadîd u muğberr

(Sevgili) + gonca

Şükûfe-i Yâr, s.250

Son gonca-i sevdâsını dökmüştü nihâlân,

(Yaprak) + gonca

Küçük Aile, s.290

Müstefîd ol şu berg ü bârımdan.

(Şiirleri, sözleri) + berg, bâr

Belki, Hayır, s.314

.....bâzen de mutarrâ

Bir zanbağa benzer ki değildir mutasavver

Bir mislini görmek şu tabiatta ; mükevkeb

(Dansçı) + zanbak

La Dans Serpantine, s.385

Hep o ma'sûkalar türâb oldu;.

Gençliğin ravza-i hayâlinden

Pür-heves toplamıştım onları ben;

O gülistân bütün serâb oldu.

(Ma'sûkalar) + gül

Bir Mersiye, s.404

SONUÇLAR

Bitkilerle ilgili 16 adet istiâre tespit ettik. Bunun 10 tanesi, gül ve gonca mazmunudur. Eski tarz şiirlerinde rastladığımız bu istiâreler, hep sevgiliyi kastetmiştir. Diğerleri; serv, nihâl, sümbül, berg, bâr ve çiçektir. Aslında bunlar da klasik mazmunlardır. Diyebiliriz ki Tefik Fikret, bilhassa eski şiirlerinde kendine has ifadelerini değil divan edebiyatından gelen sembolik benzetmeleri kullanmıştır.

4. YER İSİMLERİYLE İLGİLİ İSTİÂRELER

O soğuk hücrenin sükûnetidir

Mün'akis şî'r nev-hayâtında,

(Gece) + hücre

Şî'r-i Bârid,s.181

Muhabbetinle bu zindân-ı gamda mazbûtum.

(Dünya) + zindan

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.213

Görmekteyim o gülşeni kim gark-ı âb ü tâb

(Eski günler) + gülşen

Geçmişte, s.252

İşte Nesrin, daha bir gonce-i nev-hande iken

Geçti, makhûr-ı kazâ, hep bu dikenliklerden.

(Hayat) + dikenlik

Nesrin, s.279

Bir örtü dizlerinde, bu ma'lûl-ı derd-i yâr

Hâr u şikeste müntakil-i hufre-i heder...

(Kabir) + hufre

Vagonda, s.321

Gezmek bu dikenlikte girân-bâr-ı sefâlet,

(Dünya hayâtı) + dikenlik

Nâdim-i Hayat, s.399

Tûde-ber-tûde mahşer-i esrâr,

(Toprak) + mahşer

Toprak, s.400

Sarışın her çiçek bu cennette.

(Yaşanan yer) + cennet

Çiçek + (altın)

Büyük İkrâmiye, s.441

Sen inmedin, seni indirdiler o mezbeleye.

(gittiği yer) + mezbele

Hemşirem İçin, s.470

Ben yıkmak istedim yapılırken bu medfeni

(gittiği yer) + mezar

Hemşirem İçin, s.471

Ey şa'şanın, kevkebenin mehdi, mezârı;

Ey şarkın ezeli hâkime-i câzibedârı;

İstanbul + mehd, mezar

İstanbul + kraliçe

Sis, s.475

.....O cennetin

Mahrûmu kalmasın beşerîyyet ki bî-huzûr

Eyler şu köhne berzâhı pek neşesiz mürûr!

(Ümit) + cennet

Ümid Ölmez, s.531

İşte bir yol ki hep çakıl ve diken;
Geçeceksin yarın bu yoldan sen.

(Hayât) + yol

Haluk'un Vedâ'ı, s.546

Göreceksin, o medfenin
Biraz kuytu, biraz derin
Yerlerinde neler neler,
Ne tükenmez hazineler
Saklanmıştı...

(Mâzi) + medfen

Hasbihal, s.609

Bu harmanın gelir sonu, kapıştırın giderayak!
Yarın bakarsınız söner, bugün çatırdayan ocak.

(Gelir, fayda) + harman, ocak

Hân-ı Yağma, s.662

SONUÇLAR

Yer isimlerinin kullanıldığı 15 örnek bulduk. Bunun 3 tanesinde cennet bahçesini, 2 tanesinde hayatın dikenli yollarını, 7 tanesinde ise mahşeri ve mezarlığı gördük. Hüzün ve öfkesini dile getirdiği şiirlerde, genellikle kabir ve medfen benzetmesini yaparken ümitten ve eski güzel günlerinden bahsettiğinde cennet, gülşen istiârelerini kullanmıştır. Bu durum, Tevfik Fikret'in, ruh hâli ile şiirleri arasında organik bir bağ olduğunu gösterir

5. MÜCERRET UNSURLAR

Vakfeyledikçe yâdına kalb-i mükedderi,
Bin türlü ızdırâbâ düşer hâtır ey peri!

(Sevgili) + peri

Şarkı, s.54

Uyan, uyan ki ey melek, uyanmak üzere tâliim

(Sevgili) + melek

Neşide,s.56

Beyhûde bütün bu cüst u cûlar :

Zâhir...o peri-i rûh-peyker,

Enzârdan eyliyor teberrî.

(Sevgili) + perî

Şiir Parçaları, s.61

Bir haftayı geçti ki taharri,

Etmektedir işte böyle bî-sûd,

Uçmuş o melek semâya...nâ-bûd!

(Sevgili) + melek

Şiir Parçaları, s.61

Bir şâiri bir hûrî-yi nâzân seviyormuş,

Cânân seviyormuş beni, cânân seviyormuş!

(Sevgili) + hûrî

Bir Söz, s.129

Lâkin zaman zaman o heyûlâ-yı müntakim

(Hatıralar) + heyûlâ

Eski Şeyler,s.202

Çal sevdiceğim, çal meleğim, çal güzelim, çal!

(Sevgili) + melek

Ey Yâr-ı Nagamkâr, s.207

Melek, senin de bu feryâd-ı rûha var meylin,

Değil mi?.....

(Sevgili) + melek

Sevdâ-yı Şi'r, s.233

Melektin, çırpınır yâdında her dem aks-i pervâzın.

(Sevgili) + melek

Terennüm, s.235

Bu şetâretle işte Marmara'nın

Bir perî-i küşâde-şehperidir;

(Yelken) + peri

Beyaz Yelken, s.328

Bir şekl-i sehâbîde melekler gibi tâir,

(Dansçı) + melek

La Dans Serpantine, s.384

Sanat sarı, mor, penbe, yeşil, kırmızı, mâî
Elvân-ı ziyâiyeye bir kudret-i cevân
Bahşeyleyerek, hepsi periler gibi mahfî,
(Elvân) + Perî

La Dans Serpantine, s.384

O geçti: Süslü, şetâretli, nazlı, şûh melek!
(Sevgili) + melek

Son Tesâdüf,s.393

Bir ebr-i gonce-hîze bürünmüş ve muhteriz,
Lâkin her iştiyâka gülen nazlı bir perî...
(Hayat) + perî

Hayâta Karşı Beşer,s.553

SONUÇLAR

Tevfik Fikret, mücerret unsurları benzetilen olarak kullandığı istiârelerde, eski edebiyatın peri, melek, hûri gibi klişe tâbirlerine yer vermiştir.5 tane peri, 7 tane melek, 1'er tane hayalet ve hûri örneğini kullanmıştır.Toplam 14 adet istiârede, en çok sevgiliyi olmak üzere yelkeni, renkleri, hâtırâları ve hayatı periye benzetmesinde onu farklı kılan bir tarz bulamadık. Bilhassa eski şiirlerinde mazmunlaşmış ifadeler daha çok yer verdiğini söyleyebiliriz.

6. TABİATLA İLGİLİ İSTİÂRELER

Yağardı sâhili tezyîn eden ağaçlardan
Sadefli kumlara titrek, rakik bir sâye.

Sâye + (yağmur)

Sezâ, s.282

Endîşeden gönülleri hâlî değildi hîç;
Olmuştu bir şitâ bu gönüllerde mündemiç!

(Sorunlar) + şitâ

Tecdîd-i İzdivac, s.288

Son katre-i gevherle bezenmişti çemenler

(Çiğ) + gevher

Küçük Âile, s.290

Sabah olup da hücum emri, müjde-i zaferi
Bütün taburlara ismâ edince, her yandan
Hurûşa başladı bir nehr-i âteşin-cereyân.

(Tabur, ordu) + nehr-i âteşin

Hasan'ın Gazâsı, s.298

.....Ben, alîl-i bî-ârâm,
uçan bu gölgeyi teshîre eylerim ikdâm.

(Gece) + gölge

Yaşadıkça, s.338

Bir mislini görmek Şu tabiatta, m¼kevk

Tirâje-n¼mâ...

(Dansçı) + g¼k kuŐağı

La Dans Serpantine, s.385

Hayır, bu zehrime sen vâris olma evlâdım.

(Hayât) + zehir

Hayât, s.456

Havâsse ra'Şe veren bir nesîm-i hâr-ı visâl.

(Nedim) + nesîm-i hâr-ı visâl

Nedim, s.500

Sanki ma'reke, bir ma'reke-i c¼Ő-â-c¼Ő:

Sıyt-ı velvâl-i vega, velvele-i ceng-i c¼y¼Ő.

(Nef'i 'nin ifadeleri) + velvele, ma'reke

Nef'i, s.505

Öyle bir nehr-i muazzam gibi c¼Ő etmiŐsin;

Fakat, eyvâh, çorak yerde akıp gitmiŐsin!

(Nef'î) + nehir

Nef'î, s.506

Ey fecr-i hande-zâd-ı hayât, işte herkesin

Enzârı sende;.....

(Gençlik) + fecir

Ferdâ, s.564

Coştukça coşar ma'reke-i levs-i adâvet

Yağdıkça yağar üstüne tûfân-ı şeâmet

Tûfân-ı şeâmet + (yağmur)

Harb-i Mukaddes, s.670

SONUÇLAR

Tabiatla ilgili 12 adet istiâreye rastladık. Bunun en çoğu sularla ilgili olup diğerleri gökkuşağı, şitâ, gevher, gölge, zehir, duman, berk gibi tabiî unsurlardır. Tevfik Fikret'in neredeyse tüm şiirlerinde ortak olarak rastlarız bunlara. Resimle husûsî ilgilenen biri için tabiata bu denli alâka, şaşırtıcı değildir. Kaldı ki benzetmelerde tabiatı kullanma, eski edebiyattan beri en çok rastladığımız tarzıdır. Tevfik Fikret'teki mazmunların eskilerden farklı olduğunu söylesek bile neticede eldeki malzeme aynıdır; yine gök, yine dağ, yine denizler kullanılacaktır. Aradaki fark, bunların kullanım sayısı ve şeklidir. Tevfik Fikret, klasik tabiat unsurlarını, hüznü dünyasını resmederken birer şâhit olarak kullanır.

7. KOZMİK UNSURLAR

Tîr-i nigehiyle ben uruldum,
Düştüm...O meh olmadı haber-dâr.

(Sevgili) + meh

Bir Subh-ı Safâ İdi, s.46

Ederdik gâh - mağlûb-ı muhabbet -
O meh-pâreyle müştâkâne sohbet.

(Sevgili) + meh

Bûse-çin, s.48

Ne oldum ben de bilmem böyle derken
O mâhın bûse-çin oldum lebinden.

(Sevgili) + mâh

Bûse-çin, s.48

Zemin-i aşka feyzidir şafak-nisâr-ı ibtisâm
Yegâne âftâbıdır denir semâ-yı behcet

(Sevgili) + âfitâb

Neşide,s.56

Uyan,uyan ki ey melek,uyanmak üzere tâliim
Açıl, açıl ki ey güneş sabâhıdır saâdetin

(Sevgili) + güneş

Neşide,s.56

Fürûğ-ı mehtâb ile müzeyyen bu hacle-i hâb-ı dil-rübâdır;

O mâhı i'zâz için ya inmiş zemine bir pâre-i semâdır.

(Sevgili) + mâh

Nazîre, s.115

Senin yerinde olaydım, bütün şümûs-ı garâm;

Zebun u bî-ârâm

Dönerdi titreşerek pîş-i iğtirârımda:

(Sevenler) + güneş

Senin Yerinde, s.219

Ey cephe-i dehâya vuran şu'le-i seher!

Ey matla-i edebte doğan kevkeb-i zekâ!

(Nejat) + şu'le-i seher, kevkeb

Nejad'a, s.224

Nazar-rübâ mı desem dîde-i siyâhından?

Aman ne tatlı bakış var, şu necm-i ezherde!

(Sevgili) + necm-i ezher

Sevdâ-yı Şi'r, s.233

Bugün birer mütehassir, veremli çehre-i muğber

Soğukluğunda içimden doğup ufûl eden âmâl,

Bütün o lahd-i siyâhın zılâl-i girye-verinde

Gelir vücûda, parıldar, söner...

(Âmâl) + güneş

Mehd-i Âmâlim, s.336

Söner ufûlüne bir lahza kâil olsa hayâl;

(Hayâl) + güneş, ıfık

Sen Olmasan, s.365

...siz ey fezâ-yı ferdânın

Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!

(Çocuklar) + güneş

Sabah Olursa, s.462

SONUÇLAR

Teşbihte kozmik unsurları kullanmaya, çok sık rastlarız. Eski edebiyatta şâirler, sevgiliye hitâb ederken “meh” veya “âfitâb” derlerdi. Bu, klasik edebiyatın mazmunlarından sayılır. Tervik Fikret’te de bu mazmunlara rastladık. 12 adet kozmik unsuru benzetilen olarak kullandığını gördük. Bunun 7’sinde sevgiliye “meh, güneş, meh-pâre, necm” derken diğerlerinde Nejad’ı, hayallerini, sevenleri ve çocukları, güneşe ve yıldıza benzetmiştir. Bir ressam şâirin, tabiatın en güzel hallerine ilgisiz kalmasını elbette bekleyemeyiz. Kaldı ki o gözleme ağırlık veren parnasyenlerin etkisinde şiirler yazmıştır; ancak sevgiliyi kastettiği örneklerde eski edebiyatın etkisinde olduğunu ve ortak mazmunları kullandığını da söylemeliyiz.

8. EŞYÂLARLA İLGİLİ İSTİÂRELER

Titretir kalbi, fakat kurtulamaz gözleriniz
Nazar etmekten o mir'ât-ı sem-âlûde yine,

(Gayya) + mir'ât

Gayya-yi Vücûd, s.339

Hatmeyleyelim, gel, gam-âlûde kitabı!

(Hayat) + kitap

Birlikte, s.367

Tekrir ile mâzîyi, - Gel ey hem-dem-i dilber ! -

Birlikte okurduk, yine birlikte, berâber

(Hayat) + kitap

Birlikte, s.367

Onlar da hep karanlık olur, bir kalın nikâb

Örter birer birer

Gündüz hayatının bütün evsâhını...

(gece) + kalın bir örtü

Dün Gece,s.459

Güzîde heykel-i rûhü'l-edeb ki sadrında

Vurur şafakzede bir kalb-i sermedî heyecân.

(Üstad Ekrem) + heykel

Üstad Ekrem, s.502

İşledikçe bu makine

Çarklarına,dişlerine

Kuvvet gelir.

(İnsan) + makine

Hasbıhal, s.610

SONUÇLAR

Tevfik Fikret, eşya isimlerini 6 örnekte kullanmış. Bunların 2'si kitap, diğerleri birer tane ayna, örtü, heykel ve makinedir. Kitap, onun hayatının vazgeçilmezidir. Nitekim, kitaba benzettiği şey de hayattır. Karanlığı örtüye benzetirken bir nevi, hayata bedbîn bakışını yansıttığını söyleyebiliriz. İnsanı bir makineye benzetirken de materyalist dünya görüşünün etkin olduğunu göz ardı edemeyiz.Recâizâde Ekrem'i heykele benzetmesinde ise güzel sanatlara duyduğu alâkayı hissediyoruz.

9. TEMSİLÎ İSTİÂRE

İstiâre-i temsiliye, benzetme ögelerinden yalnız biriyle, çok sayıda benzerliği sıralayarak yapılır. Zihinde tek bir tasavvur hâsıl etmek üzere istiâreler, ard arda söylenir. Bazen bir mısra, bazen de bütün bir şiir, temsilî istiâre örneği olabilir. Benzetilen ögesi çok sayıda olduğu için ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük. Üstelik Tevfik Fikret'te tespit ettiğimiz temsilî istiâre örnekleri, genellikle, uzun şiirlerin tamamını kapsıyordu. Bu yüzden, istiâre örneği olmak üzere şiirin tamamını yazıp onunla ilgili istiâre olmasını gerektiren durumları ifade ettik.

Aşağıdaki dizede Tevfik Fikret, birden fazla benzeyeni “ateş” benzetilenine bağlamıştır.

Sabırım tutuştu, yandı sebât ü karârım âh!

Sabır, sebat, karar + (ateş)

Uzlet-geh-i M.Z., s.70

Zerrişte adlı şiirinde Tevfik Fikret, çeşitli yönlerden bir kediye benzettiği kadınları anlatmıştır.

.....

Yaltaklanır, atlar, sürünür, okşatır, okşar;

Tatyîbime elbette o gün çâre bulurdu;

Lâkin üzerimden

Bir kere o hüzn oldu mu zâil, kurulurdu:

“Sâyemde bu neş'en!” demek ister gibi mağrûr;

Mağrûr u muhakkir,

Başlardı vefâsızlığa, ben, âciz ü meshûr,
Her türlü huzûzâtına, her keyfine tâbî;
Ba'zan mütehayyir,

Ba'zan mütehakkim; yine âciz, yine kâni,
En şüpheli bir meylini görsem inanırdım,
Bî-çâreliğimden;

Hep tırmalanır, tırmalanır, tırmalanırdım!...
“Yaz aşkına dâir” dediniz...İşte misâli:
Sevdiklerimin ben

Hepsinde bu tırnakları, hepsinde bu hâli,
Hepsinde bu hırçın kedi sîmâsını gördüm...
Bir ömr-i cahîmin bütün ezvâkını sürdüm!
Zerrişte, s.359

Tevfik Fikret, herkesin bildiği gibi, siyâsî düşüncüyü ifade etmenin çok tehlikeli olduğu, tecessüs ve iftirânın kol gezdiği, bilhassa karşıt fikri savunmanın imkânsız hâle getirildiği bir istibdâd döneminde kalem oynatmıştır. Bu dönemle ilgili târihî gerçekleri bir yana bırakıp bunların Tevfik Fikret'teki aksülamellerine baktığımızda Tanzimatçıların cesur ve inançlı çıkışlarının aksine sadece karşı cepheyi tutma temâyülünü görürüz. Fikret, çoğu düşüncesini gizlice belirtmiş ve bunu yaparken de kimi yerde temsîlî istiâreyi kullanmıştır. Aşağıda, açıklamalarıyla birlikte yer verdiğimiz Hande-i Bûm, Sis, Timsâl-i Cehâlet, Revzen-i Mahlû, Devenin Başı ve Bir Lahza-i Teahhur şiirleri bu tarzda kaleme aldığı manzumeleridir.

Hande-i Bûm şiiri, oldukça iyi gizlenmiş siyâsî bir görüşle kaleme alınmıştır. Tevfik Fikret, bu şiirde, bir rüyâ âleminde gördüğü tabiat hâdisesini kullanarak Abdülhamid istibdâdını anlatmaya çalışır. Benzeyen, Abdülhamid; benzetilen, baykuş olmak üzere istiâre yapar; ancak şiirde, baykuşla kimi kastettiğine dâir bir söz yoktur. Âdetâ, okuyucu veya dinleyicinin bu mânâyı kendisinin çıkarmasını bekler.

Mütehâlik, samût bir mahşer...
Nâzil olmuş edîm-i arza kamer;
Toplanıp seyr için bütün kişver,
Ediyorlar büyük küçük, mebhût,
Karşıdan ihtirâz içinde sükût.
Gündüzün böyle zulmet-i yeldâ,
Sonra toprakta mâh-ı arş-ârâ,
Bütün ezhâna bir kesel veriyor;
Hepsi parmaklarıyla gösteriyor
Bu yatan kütle-i münevvereyi,
Kumlar üstünde mevc uran dereyi,
Ki onun hûn-ı şu'le-perveridir;
Soruyorlar: “Kimin bu iş, bu sihir?
Hangi sehhâr-ı mu'cizin bu füsûn?
Hangi Hârût olup acîbe-nümûn
Eylemiş kubbe-i semâyı nigûn;
Bedri, pâ-yı türâba indirmiş?..”
Nâgehân bir tarâka-i mûhiş
Sarsıyor hep kulûb-ı huzzârı;
Kamerin safha-i ziyâ-bârı
Bir mukassî dumanla örtülüyor.
Tâ uzaklarda bir sadâ gülüyor;
Bir sadâ, bir sadâ ki ra'd-efşân,

Veriyor hâke lerziş-i heyecan;
Bunu dehşetle eyliyor ta'kîb
Bir hurûş-ı hamûş-ı dîv-i jiyân...
Sonra her yanda bir sükûn-ı mehîb;
O dumanlar, o cûyibâr-ı lehîb,
Hepsi bir ân içinde mahvoluyor;
O zaman sanki ortalık soluyor.
Bu teneffüsle parlayan gözler
Bakıyorlar ki, yok yerinde kamer.
Şimdi kumlarda bir yığın haşerât,
Nice bin engerek, çıyan, akrep,
-Hepsi meşbû-ı zehr-i kahr u gazab,-
Ediyor cüstücû gıdâ-yı hayât..

Bu hayâlât içinde ben meşgûl,
Sanki cidden o hârikât-ı ukûl
Geliyormuş bütün vücûda gibi
Titriyordum ki bağıteten asabî
Bir gülüş, bir medîd sayha-i şûm
Baş ucumdan zemîne aksetti;
Sonra bir bûm-ı bed-likâ, meş'ûm
Çırpınışlarla yükselip gitti...

Hande-i Bûm, s.446-447

Aşağıda yer verdiğimiz Timsâl-i Cehâlet şiiri, Servet-i Fünûncuların hiç sevmediği Ahmet Mithat Efendi'yi hicvetmek için kaleme alınmıştır. Şekle çok önem veren Tevfik Fikret, bu şiirde, Ahmet Mithat'ın dış görünüşünden duyduğu nefreti de yansıtır.Şiire baktığımızda kesin olarak Ahmet Mithat'dan bahsettiğine dâir hiçbir ipucu bulamayız. Benzetilen unsuru çok iyi gizlenmiştir.

Merkûz idi leylin nazar-ı hadşe-nisârı
Âfâk-ı şühûda;
Olmuştu bütün lem'aların ma'kes-i târı
Emvâc-ı gunûde.

Bir samt-ı siyeh-reng ile meşbû hayâlât,
Dağlar, dereler sanki birer mahfil-i emvât,
Yalnız koca bir fem,
Bir dağ gibi âdem
Dikmiş nazar-ı gayzını bî-havf ü mübâlât,
Eylerdi o boş âleme îrâd-ı makâlât...
Kükre, bağıır; dağlara çarpar da sadâsı
Bî-fâide, eylerdi bütün kendine avdet;
Ablak yüzünün lihye-i cârûb-nümâsı
Enzâr-ı temâşâyâ verip sıklet ü vahşet,
Titrerdi civârındaki, pîşindeki eşyâ
Nutkundan uçan zehr-i bürûdetle; o hâlâ
Pür-cür'et ü nahvet
Eylerdi hitâbet;
Eş'âr ü fûnûn hep o dudaklarda müheyyâ
Çirkâb-ı ta'arruzdan ederlerdi tehâşâ...

İnsanlığı muhtâc idi şâyân-ı tefekkür
Binlerce gevâha;
Atmıştı bu manzar beni hem-reng-i teneffür
Bir havf-i siyâha!

Timsâl-i Cehâlet, s.448-449

Sis, Tevfik Fikret'in saltanatın ve hilâfetin merkezi İstanbul için yazdığı, nefret ve öfkeyle dolu bir sesleniş şiiridir. Kimi edebiyatçıya göre bir roman kimine göre ise bedduâdır. İstanbul, eski sevgililerini kaybetmiş yaşlı ve kötü bir kadına; sis, çirkinlikleri kapayan bir perdeye benzetilmiştir. İstanbul; zulümlerin sahnelendiği, Marmara'nın mavi kucağında ölmüş gibi uyuyanlarla dolu bir yerdir.

Ey sahn-ı mezâlim...Evet,ey sahne-i garrâ,

Ey sahne-i zî-şâ'sâ-i hâ'ile-pîrâ!

Ey şa'saanın, kevkebenin mehdi, mezârı;

Şarkın ezeli hâkime-i câzibe-dârı;

Ey kanlı muhabbetleri bî-lerziş-i nefret

Perverde eden sîne-i meshûf-ı sefâhet;

Ey Marmara'nın mâ'î der-âğûşu içinde

Ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde-i zinde;

Ey köhne Bizans, ey koca fertût-ı müsahhir,

Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;

.....

Çeşmân-ı kebûdunla ne mûnis görünürsün!

Mûnis, fakat en kirli kadınlar gibi mûnis;

.....

Örtün, evet ey hâ'ile...Örtün, evet, ey şehir;

Örtün ve müebbed uyu, ey fâcîre-i dehr!..

.....

Ey dahme-i mersûs-ı havâtır, ulu mâbed:

Ey girre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed.

.....

Ey dişleri düşmüş, sırtan kâfile-i sûr;

.....

Ey servilerin zıll-ı siyâhında birer yer

Te'mîn edebilmiş nice bin sâ'il-i sâbir;
“Geçmişlere rahmet!” diyen elvâh-ı mekâbir;

.....
Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar
Vîrâneler ,ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirrâ;

.....
Ey her biri bir leyleğe; bir çaylağa mavtın
Gam-dîde ocaklar ki merâretle somurtmuş,
Yıllarca zamândan beri tûtmek ne ... unutmuş!

.....
Ey savt-ı kilâb, ey şeref-i nutk ile mümtâz
İnsanda şu nankörlüğü tel'în eden âvâz;

.....
Ey bâr-ı hazerle iki kat gezmeye me'lûf
Eşrâf ü tevâbi', koca bir unsur-ı ma'rûf;
Ey re's-i fûrû-bürde, ki akpak, fakat iğrenç;
Ey tâze kadın, ey onu ta'kîbe koşan genç;
Ey mâder-i hicrân-zede, ey hem-ser-i muğber;
Ey kimsesiz, âvâre çocuklar...

Sis,s.475/476/477/478

Padişah II. Abdülhâmid Han'a yapılan suikastin başarısız neticelenmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdiği Bir Lahza-i Teahhur şiirinde bu üzüntü gizliden hissettirilerek temsilî istiâre yapılmıştır. Bunu alenen yazması haddizâtında imkansızdı; çünkü devir ve şartlar buna müsâit değildi.

Bir darbe...Bir duman...Ve bütün bir gürûh-ı sûr,
Bir ma'şer-i vazî-i temâşâ, haşin, akûr
Tırnaklarıyla bir yed-i kahrın, didik didik,

Yükseldi gavr-i cevve bacak, kelle, kan, kemik...

Ey darbe-i mübeccele, ey dūd-ı müntakīm,
Kimsin? Nesin?...Bu savlete sâik, sebep ne? Kim?..
Arkanda bin nigâh-ı tecessüs, ve sen nihân,
Bir dest-i gaybı andıryorsun, rehâ-feşân.
Mâlik sesin o sevret-i ra'dîn-i gayza ki
Her yerde hiss-i hakk u halâsın muharriki.
Sadmenle pâ-yi kâhiri titrer tegallübün,
En gırre tâc-ı haşmeti sarsar takarrübün.
Silkip ukûd-ı ribka-i a'sârı, en çetin
Bir uykudan uyandırır akvâmı dehşetin.
Ey şanlı avcı, dâminı bî-hûde kurmadın!
Attın...Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!

Dursaydı bir dakîkacağz devr-i bî-sükûn,
Yâhûd o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
Kanlarla bir cinâyete pek benzeyen bu iş
Bir hayrolurdu, misli asırlarca geçmemiş.
Lâkin tesâdüf...Âh, o kavîler münâdimi,
Âcizlerin, zavallıların hasm-ı dâimi,
Birden yetişti mahva bu tedbîr-i hârikı;
Söndürdü bir nefeste bu ümmîd-i bârikı.
Nakşetti bir tehekküm için baht-ı bî-şuûr
Tarih-i zulme bir yeni dibâce-i gurûr.
Kurtuldu; hakkıdır, alacak şimdi intikâm;
Lâkin unutmasın şunu tarih-i sifle-kâm.

Bir kavmi çiğnemekle bugün eğlenen...(denî)

Bir lahza-i teahhura medyûn bu keyfini!

Bir Lahza-i Teahhur, s.483-484

Devenin Başı şiiri, oğlu Haluk'un ezberi olmak üzere kaleme alınmış bir temsili istiâredir. Devenin başı, padişah; karga, kaderci din adamları; hörgüç, devletin ileri gelenleri; gövde, millet; kuyruk da dalkavuklardır.

Vaktiyle büyük bir devenin bir başı varmış...

Başsız deve olmaz ya, masal, neyse; bütün gün

Yaz kış, bu beyinsiz, bu çürük baş

Çöl, kır, tepe, dağ, taş,

Bî-çâreyi bî-hûde sürükler ve yorarmış...

Bî-çâre ağır gövde ne yapsın, kime küssün?

Bir karga bulup derdini dökmüş, o demiş: -Vah!

Baştan büyük Allah...Başa gelmiş, çekeceksin.

Artık işe hörgüç bile şaşmış,

Kuyruksa dolaşmış

Baştan başa enhâyı; fakat kimseyi Allah

Baştan düşürüp kuyruğa baktırmasın; ilkin

Bir parça durup dinleyen olmuşsa da git git

Âlem bu uzun derdi işitmekten usanmış;

Artık kime dinletmeye gitse,

Kim duysa, işitse,

Yüz vermediğinden, devecik sâkin ü sâkit

Bir hendeğe inmiş, başı sokmuş ve uzanmış,

Birden çekilip: "Haydi - demiş - dûzaha, murdar!"

Haksızlık eden başları bir gün...koparırlar.

Devenin Başı, s.540

Revzen-i Mahlû şiirini, Fikret, Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına Abdülhâmid Han'ın çok sevindiğini hayal ederek yazar. Ona göre bu kapanış, bütün bağımsızlık ümitlerinin sonudur ve penceresinden sinsi sinsi bakan padişah, mağrur bir kakhahayla buna gülmektedir.

Heyhât!..Hep hatâ mı tecellîsi ümmetin?
Biz bâb-ı ihtişâmını ikbâl-i milletin
Alkışla, hutbelerle kaparken ve boş yere
Kânûnu hırpalarken, uzak bir harâbeden
-Altında korkular dolaşan, süngüler gezen-
Bir gizli, bir kilitli ve nekbetli pencere
Pür-inşirâh açıldı ve mağrûr u müntakim
Bir kakhahayla güldü... “Aman, görmeyim!” dedim.

Ey ser-nüviştimizle bizim oynayan fuhûl!
İsterseniz, şu anda kapansın kütüb, ukûl;
Günler kararsın, ufk-ı tesellî de gülmesin;
İsterseniz, şu gözler, ağızlar...Biraz bakan,
Bir parça fark eden, düşünen... “Hak, şeref, vatan,
Kânûn!” diyen ne varsa silinsin, görülmesin;
Hattâ semâ yüz üstü kapansın ve ağlasın...

Yalnız o gülmesin!

Revzen-i Mahlû, s.657

İSTİÂRENİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te 141 adet istiâre tespit ettik. Bu sayı, teşbihten sonraki en yüksek rakamdır. İstiârelerinde en çok hayvanlarla ilgili benzetmeleri kullanmış, onu insanlar izlemiştir. Tabiata önem veren Tevfik Fikret, gözlem yeteneğini de sergileyerek 12 örnekte tabiî ögelere yer vermiştir. Hayvanlarla ilgili 41, insanlarla ilgili 17, bitkilerden 16, eşya isimlerinden 6, yer ismi olarak 15, mücerret ve kozmik unsurlardan 14 ve 12, temsilî olarak da 8 istiâre vardır. Bu demektir ki tabiatı, tapılacak bir varlık olarak algılayan hattâ onun bir rûhu olduğuna inanan şâirimiz, bir bütünün âhenkli parçaları saydığı insan, hayvan, dağ, dere, bulut, gökyüzü, yıldız ve gece gibi tüm unsurları, şiirlerine almakla kalmayıp bunları, his ve hayallerinin, kimi yerde fikirlerinin tercümanı, aynı zamanda da hissettirmeye çalıştığı mânâ, nüans, renk ve duyuş tarzının ince, zevkli yansıması olarak bize sunmuştur.

İstiârelerde, Tevfik Fikret, eski edebiyatı devam ettirmiştir. Klasik mazmunların neredeyse hepsine onun şiirlerinde rastlamak mümkündür. Bu yönüyle, temsil ettiği yenilikçi cepheyle her konuda aynı çizgide olduğunu söyleyemeyeceğiz; ancak şu da bir gerçektir ki hiçbir sanatçı, tamamen yeni ve tamamen farklı olamaz. Nitekim eski şiirlerinde tâkip ettiği dîvan tarzı, yeni şiirlerinde görülmez.

II. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Teşbih ve istiâreler, her dönemde ve her şâirin ortak tercihidir. Günlük hayatta dahi bir nükte oluşturmak istediğimizde benzetmeye başvururuz. Hattâ istiâre olduğunu bilmeden, sevdiklerimizi “canım, meleğim, kuzum, aslanım” gibi hitaplarla sever; sevmeyip düşman olduklarımızı da “yılan, karayılan, baykuş, akrep” gibi hayvanların isimlerini kullanarak kötüleriz. Bu durumda şâirlerin teşbih ve istiâreye önem vermesini daha iyi anlayabiliriz.

Bu bölümde Tevfik Fikret’in şiirlerinde bulabildiğimiz teşbih ve istiâreleri ele aldık. Anlamı daha somut ve daha anlaşılır kılma çabasıyla şâirler, kullandıkları pek çok sözcüğü gerçek anlamının dışında olmak üzere bir şeye veya şeylere benzetir. Böylece az sözle çok anlamları ifade ettikleri gibi başkalarından farklı olmayı da sağlarlar. Her sanatçıda rastlanan bazı ortak benzetmeler yanında sanatçının şahsî tercihlerini ve böylelikle hayata bakışını, beklentilerini, haz veya nefret ettiklerini, iç acılarını, sevinçlerini ya da kederlerini, ye’s veya ümitlerini dile getirenler vardır. Bu bölümdeki çalışmamızla, Tevfik Fikret’in dünyasına bir pencere açtık. Gördük ki onun kullandığı teşbih ve istiâreler, klasik edebiyattan izler taşısa bile kendi ele veren mesajlarla dolu.

Kullandığı benzetmelerde, kelimelerin öz anlamlarının duygu ve düşüncelerini anlatmaya yetmediğini hissederiz. Gerçek şu ki sanatçılar bu kifâyetsizlik karşısında edebî sanatların süslü ama etkili gücünden mutlaka istifade ederler. Tevfik Fikret de içinde yaşadığı dünyaya duyduğu sevgisizliği ve hatta nefreti dile getirirken bu dolaylı anlatımları tercih etmiş, böylece ifadesini daha tesirli ve daha güçlü kılmıştır.

Tevfik Fikret’te tespit ettiğimiz teşbih ve istiârenin toplam sayısı 585’tir. Bu da demektir ki Tevfik Fikret; bazen ince, hassas, bazen fırtınalı, hırçın hislerini ifade etmede en iyi yol olarak benzetmeyi bulmuştur. İlk şiirlerinden başlayarak yaptığımız incelemede, Tevfik Fikret’in hayat hikâyesi ve mizacının birbiriyle fevkalâde uyumlu olduğunu gördük. Bu uyumun sanatına yansması da elbette ki kaçınılmaz bir gerçektir. Hüzünlü ve bir o kadar da ye’s dolu, okuyana hep medenî ama münzevî bir hayatı hedef

gösteren, kırık bir sazdan memleket sathına yayılıp gençlere, çocuklara, bütün münevverlere seslenen şiirlerinde, sanat gayesi gütmmediği halde teşbih ve istiâreyi çokça kullanmıştır. İçindeki özgürlük hislerini ifade ederken kuşları, çocukça saflıklarda suyun duruluğunu, güç ve tâkattan bahsederken aslanı, şüphelerinde yılanı, bazen eski edebiyatın âhûlarını, servini, ejderini, ye's ve karamsırlıklarında kara bulutları ve bunun gibi her biri ayrı anlam ifade eden benzetilen unsurlarını tercih etmiştir.

III. BÖLÜM

DİĞER EDEBÎ SANATLAR

Teşbih ve istiâreyi, hem sayıca çokluğu hem de şâirin iç dünyasının izlerini taşıyor olması sebebiyle ayrı bir bölümde incelediğimiz bu çalışmamızda, diğer 24 edebî sanatı III. Bölüm olarak ele aldık. Gerek mânâyla ilgili olanları gerekse lafzî sanatları, bu yönlerine bakmaksızın en çok kullanılanı en aza doğru sıraladık. Zaten çalışmamızın ağırlıklı bölümünü, sanâyi-i mânevîye oluşturmaktadır. Tevfik Fikret, klasik formun dışına çıkıp lafzî sanatlara pek itibâr etmemiş, âhenk sağlayanlarını kullanmakla yetinmiş, bunları da kendi kişiliğiyle ve üslûbuyla birleştirmiştir.

Bu bölümde; tenâsüp, leff ü neşr, tezat, tekrar, mübâlağa, hüsn-i ta'lil, tecâhül-i ârif, terdid, tedric, rücû, kat', tefrik, iktibas, tazmin, irsâl-i mesel, teşhis, intak, nidâ ve iltifat gibi mânevî sanatlarla cinas, iştikak, telmih gibi lafzî sanatlara yer verdik. Beyân ilminin içinde teşbih ve istiâre ile aynı gruba katılan mecaz ve mecaz-ı mürseli burada inceledik. Bunun yanında Divan edebiyatında örneğini görmediğimiz, batı kaynaklı aliterasyon ve asonanstan bahsetmeden geçemedik; çünkü Tevfik Fikret, bir âhenk ustası olarak batı edebiyatının bilhassa ritm ve melodi sağlama amaçlı tüm materyallerini kullanır. Klasik edebiyatın muammâ, lügaz, lebdeğmez gibi kelime oyunları yerine gözlemlerini ve derin hislerini, müzikli lafızlarla anlatmayı tercih eder. Bu yönüyle o, eskilerden ve hattâ pek çok muâsırından ayrıлып şahsî ve münhasır bir üslûp kurar.

Yukarıda saydığımız edebî sanatların incelenmesi sırasında hepsinin örneklerini yazmakla birlikte gerekli gördüklerimize âit ayrıntılı açıklamalar da yaptık. Misal verecek olursak; tenâsüplü kelimeleri, tekrar edilenleri, rücûları, cinasları, kalın punto ile göstermekle yetindik. Buna karşılık telmihleri, mürsel mecazları, iştikakları, tezatları, teferruâtıyla izah ettik.

A. TEŞHİS

Cansız veya mücerret varlıklara insan kişiliği verilmesi sanatına teşhis denir. Mecâzî sanatlar içinde en çok kullanılanlardan biridir. Bazen intakla birlikte olup varlıkların konuşturulduğuna şâhit oluruz. Bu çalışmamızda teşhisi ayrı, teşhisin intakla birlikteki kullanımını ayrı başlık altında topladık. Hakikatte, her intakta teşhis vardır; ama her teşhiste intak yoktur. Bu yüzden intak örneklerinin sayısı, teşhisten çok daha azdır.

Edebiyatımızda teşhis, şâirin okuyucuya iletmek istediği mesajı, hissettirmek istediği duyguyu, en net ve kısa yoldan duyurabileceği bir sanat olması keyfiyetiyle çok tercih edilmiştir. Tevfik Fikret de bu sanatın büyüünden kendini kurtaramamış ve bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla 150 örnekte teşhisi kullanmıştır. Aşağıdaki sıralamada, kişileştirilen varlıkları, alt sıraya kalın punto ile yazdık.

Sünbül ü gül gül reşk edip yanmış ruh u gîsûsuna

Sünbül ü gül

Gazel, s.11

Berk-i gülde in'ikâs-ı nûr-ı mehle jaleler

Gıpta-fermâ-yı Süreyyâ'dır şeb-i mehtâbda

jale

Ekrem B.N., s.17

Hava müstağrak-ı envâr-ı safvet,

Çemen mesrûr... pür-feyz ü tarâvet.

Çemen

Bûse-çîn, s.47

Nesîm üşkûfelerle sohbet-engîz,
Nevâ-yı şevk-ı bûlbûl rikkat-engîz

Nesim

Bûse-çîn, s.47

Bakan sanırdı haline tebessüm üzre bir seher
Yüzünde iltimâını görürdü bir hakîkatin

Seher

Neşîde, s.55

Zaman şükûh-ı tabiatla şâtir ü fâhir ,

Zaman

Bir Mektuptan, s.76

Bir neş'edir ufukları mahmûr-ı nâz eder ;

Ufuklar

Şaire Dâir, s.90

Kuşlar , güzel çiçeklere arz-ı niyâz eder;

Kuşlar

Şaire Dâir, s.90

Zerrât bir teessür ile ihtizâz eder ;

Zerrât

Şaire Dâir, s.90

Dağ , taş, deniz, feza, çemen, eşcâr ü kûhsâr
Ervâh-ı râz-perver-i sevdâya cilve-zâr;
Dağ, taş, deniz, fezâ, çemen eşcâr ü kûhsâr
Şâire Dâir, s.90

Hûrî-yi seher bâğ-ı bahârîden uçarken
Dâmânını bûs eyler anın penbe çemenler ;
Çemenler
Bir Söz, s.128

Gâhî konarak destine bir duhter-i ânın ,
Sık sık nefes almakta iken gamlı kebûter
Kebûter
Bir Söz, s.128

Ol şemme-i lisândır ki anınla eder elbet
Her tâze çiçek bir çiçeğe aşkını ilân.
çiçek
Bir Söz, s.129

Ey taş , sen ey kitâbe-i jengîn-i kün-fekân;
Bir ser-şikeste heykel-i Bül-hevli andıran
Va'zınla şeyr-i hilkat edersin , pür-iştibah,
Ettin mi bâri sen o büyük sırrı iktinâh ?
Taş
Kitâbe (2), s.141

Bir subh-ı bahar idi müzehher ...

Bîdar olmuştu rûh-ı meşcer

Nâzende terennümât içinde .

Rûh-ı meşcer

Sevgili Hemşireme, s.142

Bir başkası gülşen-i bahârın

Sahnında bulur seni bedîdâr

Hoş ninnileriyle cûy-bârın ,

Cûy-bar(nehir)

Ey Şevk, s.145

Güneş penâh ederek bir sehâb-ı mağmûmu

Bahâra gamzeler etmekte , ...

Sehâb

Bir Hatıracık, s.153

Güneş penâh ederek bir sehâb-ı mağmûmu

Bahâra gamzeler etmekte , ...

Güneş

Bir Hatıracık, s.153

.....bir serin rahmet

Kesik kesik dökölüp her tarafta bir rikkat

Gülümsemekte idi;.....

rikkat

Bir Hâtıracık, s.153

..... sanki âsümân da o gün
Kızın o hâli için kâinâta hep küskün ,
Fakat o bi-kese memnun görünmek isteyerek
Hem ağlamak yüzü izhâr ederdi ; hem gülmek !

Âsümân

Bir Hatıracık, s.153

Penbe envâr-ı fecre karşı çemen
Hani dalmaz mı mâî rüyâya ?

Çemen

Bir Tenezzühten A., s.155

Gece , bir leyl-i ebred-i semâ ;
Yalnız, dâr-ı iştigâlinde ,
Bir mumun lerze-dâr u girye-nümâ
Şu'le-i zerd ü bi-mecâlinde

Mum

Şi'r-i Bârid, s.180

Gece....bir leyl-i ebred-i sermâ;

.....

Gâh u bî-gâh bir suâl-i hazîn
İnletir sîne-i mükedderini.
Bir küçük sekte-gâh sözlerinin
Sarsar âheng-i aşk-perverini ...

Gece

Şi'r-i Bârid, s.180

Şu dalların arasından bakıp kaçan mehtâb ,

Mehtâb

Aşk ve Şebâb, s.182

Şu boş ufuk, şu müzehheb sitâre-i nâim.

sitâre

Aşk u Şebâb, s.182

Soluk bir gül -sönük bir kalb-i muğber-

Güzel parmaklarından bûse bekler ...

Gül

Gül-efşân, s.183

Salıncak şimdi çılgın bir hevesle

Uçarken -bûsiş-i pâynla mes'ûd-

Salıncak

Salıncakta, s.190

Bahar en tâze , en sâfi nefesle

Fısıldar bir müzehher şi'r-i memdûd.

Bahar

Salıncakta, s.190

Bütün meşcer, çiçekler, kuşlarıyla

Olur pîrâmen-i şevkînde raksân !

Meşcer(ağaçlık)

Salıncakta, s.190

Beş adım sonra mevc-i berrâkı

Serper etrâfa nazlı bûşişler .

Mevc-i berrâk

Şelâle, s.199

Nazmeylerim zevâlime ağlar neşîdeler.

Neşîdeler

Eski Şeyler, s.202

Hava latîf, deniz râkid, âsuman mahmûr;

Âsümân

Subh-ı Bahârân, s.209

Eyler çiçeklerin biri bir hande âşikâr

Çiçekler

Ey Kız, s.206

Sabâ geçer, ona hep ser-fürû kılar eşcâr

Eşcar

Subh-ı Bahârân, s.210

Sabâ ki okşamadan geçmez âşiyâneleri;

Sabâ

Subh-ı Bahârân, s.210

Ey şems-i münîr, kim zuhûrun
Tenvîr ile çehre-i hayatı
Pür-hande kılar şu kâinâtı;

Kâinât

Tulû'a Karşı, s.215

Bir siyah inci , pür-emel ,saçının
Nazlı kıvrımlarında saklanıyor,

Siyah inci

Ayrılmam, s.217

Sarı bir gül ipekli korsajının
Nefha-i lerzişiyle gaşy oluyor,
Orda mes'ûd u mübtesem , soluyor...

Sarı bir gül

Ayrılmam, s.217

Dersem ne var : Eşcâr bile mest-i hevâdır.
Bir hisse alırlar şu iki rûh-ı rakîkin
Şevk u şegâfından

Eşcâr

Bir Levha İçin, s.230

Geçirir kâinât baygınlık
Sanki mest-i hamîm-i nîrândır .

Kâinât

Bir Yaz L., s.240

Bir de sahil, ki dilber-i mahzûn,
Sürünür zeyl-i nâzına deryâ...

Sâhil

Bir Yaz L., s.240

Sabâ eser, gusûn-ı ter
Ki mürğ-i aşka lânedir,
Fısıldaşır, sükût eder...
Bu bir güzel terânedir .

Sabâ

Bahar-ı Terâne-dâr, s.243

Sönük likâ-yı sükun- perverinde deryânın
Veremli bir kamerin aksi muttasıl ağlar.

Kamer

Âşiyâne-i Lâl, s.247

..... hûn-ı celâdeti
Aktıkça dalga dalga , cebininde toprağın
Bir çin-i hande fark ediyor çeşm-i nefreti.

Toprak

Bir Tablo, s.248

Yadınla çeşm-i hasreti yumdukça gâh gâh,
Ey ân-ı hoşgüzeşte,gülümser durursun, âh!

Hoş bir an

Geçmişte, s.252

Dondu kalbimde ağlayan heyecan .

heyecan

Girye-i Hüsrân, s.256

Melâli çehre-yi eşyâya pek yaraştırırım .

Eşyâ

Sühâ ve Pervin, s.267

İçinde bir derecik, bir şelâle-i giryân.

Derecik

Sühâ ve Pervin, s.267

Sizinle ben o mükedder, o solgun eşcârın

Adım adım uzanan ra'şe-i zılâlinde

Eşcâr

Sühâ ve Pervin, s.268

Fısıldaşan iki serv-i siyâha

Serv

Sühâ ve Pervin, s.268

Semâ dalar o zaman bir perili rüyaya,

Semâ

Sühâ ve Pervin, s.268

Ufukta nâir ü nâim sitâreler görünür .

Sitâreler

Sühâ ve Pervin, s.268

Leb-i tabiate bir bûse-i hafî sürünür;

Bûse

Sühâ ve Pervin, s.268

Bütün o vahşet-i giryân içinde biz, ikimiz .

Vahşet

Sühâ ve Pervin, s.270

Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi

Döğerdi sahili binlerce dalgalar, asabî

dalgalar

Balıkçılar, s.275

Dışarda fırtına gittikçe pür-gazab, cûşân

Bir ihtilâc ile etrâfa ra'seler vererek

Uğulduyordu...

Fırtına

Balıkçılar, s.275

Yürür zavallı kırık teknecek, yürür; “Yürümek ,

Nasibin işte bu!.. Hâlâ göziün kenarda... Yürü !

Teknecek

Balıkçılar, s.276

Yürür, fakat suların böyle kahr-ı hiddetine

Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne ?..

Sular

Balıkçılar , s.276

Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne ?..

Tekne

Balıkçılar, s.276

Çoktan olmuş ona bîgâne bu mat'ûn-ı hayat.

Mat'ûn-ı hayat

Nesrin, s.278

Güneş, tulûa henüz başlamış kadar mahmûr,

Pamuk bulutların üstünde eyliyordu huzûr;

Güneş

Sezâ, s.282

..... fakat bir hazin tebessümle;
olurdu ra'se-nümâ reng-i infiâl-i seher .

reng-i infiâl-i seher

Sezâ, s.282

Sadefli kumları bûs eyleyen köpükte bile.

Köpük

Sezâ, s.282

Nedir iniltisi hâriçte bâd-ı sermânın ?

Bâd-ı sermâ

Hasta Çocuk, s.285

Güşâde-sîne bulutlarla süslenen gökten
Leb-i vedâ'ı nehârın zemine bûse-fiken.

Leb-i vedâ'ı nehâr

Hasan'ın Gazâsı, s.294

Güşâde bir âlemin al tevevvücâtında
Bir ibtisâm-ı zafer, şanlı bir seher görerek,

İbtisâm-ı zafer

Hasan'ın Gazâsı, s.295

Hayır o dönmeyecek; bak şu karşı dağlardan
Esen hava ne kadar şanlı müjdeler veriyor;

Hava

Hasan'ın Gazâsı, s.296

Uzakta köy üç ay evvel ki vâz-ı sâfıyle
Günûde ormanın âğuş-ı lerzedârında

Köy

Hasan'ın Gazâsı, s.300

Değirmenin açılan kollarında bir şefkat,

Değirmen

Hasan'ın Gazâsı, s.300

Ağaçların eğilen dallarında bir hürmet!..

Ağaçlar

Hasan'ın Gazâsı, s.300

Bütün tabiat o dem kıldı secde-i şükrân!

Tabiat

Kamîs-i Yusuf, s.302

Derin, iniltili çarpıntılarla sîne-i hâk

Teesürâtını söyler bu levh-i âlâma;

Sîne-i hâk

Verin Zavallılara, s.306

Soğuk, soğuk ...denizin lerze-dâr-ı girye sesi

Eder yüreklere târî bir ihtizâz-ı cenâh.

Deniz

Ramazan Sadakası, s.307

Soğuk, soğuk...Âsabî darbelerle bir yağmur

Ufukta parçalanan bir sehâba hiddetle

Gelip likâ-yı zelîl-i hayâtı kamçılıyor .

Yağmur

Ramazan Sadakası, s.308

Çocuk harâb olacak; âh ey saâdetle

O süslü haclelerin sîne-i muattarına

Koşanlar,.....

Hacle

Ramazan Sadakası, s.308

Deniz emvâc-ı pür-sürûduyla

Emvâc

Sahâyif-i Hayâtımdan, s.309

Sanki her dalga bir lisanla bana

Haykırır nâ-şinîde bir mânâ

Dalga

Sahâyif-i Hayâtımdan, s.309

Sanki leylin zılâl-i hamûşu

Canlanır pîş-i irtiâbımda...

Leyl

Sahâyif-i Hayâtımdan, s.309

Fırçam, kadîd bir ağacın hasta bir dalı,

Destimde müşteki heyecanlarla titriyor;

Fırça

Resim Yaparken, s.312

Tekrîr ederdi sem'i hayâlimde bî- mesîl

Bir aks-i can-rübâ;

Hayâl

Âşiyân-ı Dîl, s.316

Bir âşiyân-ı bekâret ki bekler eshârın

Nigâh-ı bî-dârı,

Eshâr

Rûh-ı Eş'ârım, s.319

Başında neşeli bir ninni söyler enhârın

Sürûd-ı ser-şârı

Enhâr

Rûh-ı Eş'ârım, s.319

Hazân, hazân... Yine sen, ey remide fasl-ı hüzâl!

Hüzâl

Derd-i Nihân, s.320

Şu kırdığın mütehassis, nahîf dallardan
Şu döktüğün müteverrim, zavallı yapraklar,
- zavallı acz-i hayat! -
Bilir misin nasıl izhâr-ı derd eder ağlar?..

Yapraklar

Derd-i Nihân, s.320

Bugün nasılsa gam-alûd sislerinde cibâl,

Sisler

Derd-i Nihân, s.320

Ölür bütün şu menâzır, donar şu ırmaklar,
Donar; fakat heyhat,
İçin için yine hepsinde bir melâl ağlar !..

Menâzır

Derd-i Nihân, s.320

Kaçıp sümûm-ı sefâlet onun civarından
Gelir bu âile-i bî- günâhı ifnâyâ!

Sümûm-ı sefâlet

Bir Ayyaşın Karşısında, s.323

Serin serin eserek bir nesîm-i pür- halecan

Nesim

Berf-i Zerrîn, s.324

Yaslanıp şöyle dūş-ı emvâca
-Sanki meczûb u mest ü müstağrak,
Bir serâb-ı kebûde aldanarak,-
Gidiyor şâirâne, tenhâca;

[Beyaz yelken]

Beyaz Yelken, s.328

Uyur nağmenle efvâc-ı hayâlât ;

Efvâc-ı hayâlât

Hâb-ı Girîzân, s.330

Uyur dağlar, sular, eşcâr u ezhâr;

dağlar, sular, eşcâr u ezhâr

Hâb-ı Girîzân, s.330

Uyur sevdâ, o hrçın tıfl-ı bîdâr;

Sevdâ

Hâb-ı Girîzân, s.330

Uyur fikr-i beşer, tıfl-ı muazzeb,

Fikr-i beşer

Hâb-ı Girîzân, s.330

Uyur hattâ şu pehnâ-yı mükevkeb...

Pehnâ-yı mükevkeb

Hâb-ı Girîzân, s.330

Benim tayr-ı huzûrum bir melâlin
Gezer dest-i sitemkârında medhûş;
Ve şekvâlarla hâl-i şivenimden
Firâr eyler şikâf-ı revzerimden.

Kuş

Hâb-ı Girîzân, s.331

Geçen zamanlarımın ey hayâl-i hodbîni,
Şu ihtizâra yakın hâl-i inkisârında
Garîk-i neş'e, melâlimle eğlenirsin sen,
.....

güler; geçer; bırakırsın...

hayâl-i hodbîn

Hayâl-i Hodbîn, s.332

Anîf darbe-i kahırla bâd-ı bî-insâf

Bâd

Enîn-i Gam, s.333

Tulû eden güneşin her nigâh-ı işrâkı
Eder zavallıların mâtemiyle istihfâf .

Güneşin nigâh-ı işrâkı

Enîn-i Gam, s.333

Neler, ne giryeler ölmüştür öyle titreyerek
Dudaklarında neşât u saâdetin, eyvah !

Giryeler

Enîn-i Gam, s.333

Âciz reh-i güzârımı göstermeden bana

Âvâre iltimâi şehâb-ı hayâtımın

İltimâ'

Ukde-i Hayât, s.337

Önünde bir gece; bir gavr-ı lâciverd-i zalâm

Derinleşir beni pûyân görüp kenarında;

Derinleşir ve güler ...

Gece

Yaşadıkça, s.338

Bir çukur yerde birikmiş mütekeddir bir su,

Solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu.

Su

Gayyâ-yı Vücûd, s.339

Dûşunda bir günün yükü, bir zıll-i pür-ta'b

Sevk eyliyor ufuklara pâ-yi girânını.

[Akşam]

Akşam, s.341

Tâ nokta-i gurûba yakın mâi bir sehâb,

Ateşli gamzelerle süzer âşiyânları;

Sehâb

Akşam, s.341

Güyâ bütün kucaklamak ister cihânları
Yorgun kanatlarıyla uzaktan bir âsiyâb .

Âsiyâb

Akşam, s.341

Vâdi hayâl eder gibidir nevm içinde bir
Yek-rengî-i hayat.

Vâdi

Ufk u Hilâl, s.342

Bir kuş, uzakta muhteriz, âvâre, dil-harâb
Bir kuş eder figân.

Kuş

Ufk u Hilâl, s.343

A'mâk-ı târ-ı leyle birer kimsesiz çocuk
Va'z-ı mükedderiyle bakar hep sitâreler;

Sitâreler

Ufk u Hilâl , s.343

Öksüz kalan ufuk
Süslense bir hilâl ile, mes'ûd olur... güler.

Ufuk

Ufk u Hilâl, s.343

Hâbîde-i nâz iken yosundan
Bir bister-i nerm içinde mestûr,
Bir balta sesiyle uykusundan
Bîdâr olarak, latîf ü mahmûr
Dinler etrâfı pür-tefekür:

.....

Ağlar o da giryemiz,figânsız;
Eyler yüzü an-be-an tegayyür.

Perî

Perî-i Hazân, s.344

Sokaklarda seylâbeler ağlaşır.

Seylâbeler

Yağmur, s.345

Küçük, pür-heves, gevherîn katreler...

Sokaklarda, damlarda pür-ihizaz

Olur muttasıl nevha-ger, nağme-sâz

Sokaklarda, damlarda pür-ihizaz

Katre

Yağmur, s.346

Bu bir mermerdi: Câmîd bir beşâset vech-i sâfında

Gülümser; sonra siz nasb-ı nigâh ettikçe dikkatle,

Bütün evvelki aks-i hande-i şevkîn hilâfında

Samimî bir merâret gösterir, ağlardı rikkatle.

Mermer

Heykel-i Giryân, s.350

Düşen her dem'a-i mevhûme ecfân-ı sefîdinden
İnerken, pür-harâret, ârız-ı sengîni titrerdi,
Güzâr eyledi bir sis cephe-i sevda bedîdinden;
Bu mermer sanki bir zî-rûh idi, zî-ruh-ı muğberdi.

[Ârız-ı sengîn]

Heykel-i Giryân, s.350

Uzakta bir mütereddit ziyâ-yı bî-mânâ

Ziyâ

Fener, s.351

Uzar, kopar, kırılır; bir küçük nefesle hava
Eder zavallıya bin şekl-i muzdarib iksâ.

Fener

Fener, s.351

Bakarsınız; mütefekkir, medîd, girye-nümâ ;
Bu şimdi bir nazar-ı âşıkânedir ki taşır
Cenâh-ı sâkini üstünde bir şeb-i hülyâ...
Bakarsınız; mütehâlik, münevver ü şeydâ,

Nazar-ı âşikâne

Fener, s.351

Zavallı, dâhil olurken sabaha pür-âmâl
Söner leâli-i bârân içinde girye-künân!

Fener

Fener, s.351

Muhteriz bir ziyâ, basık tavanın
Hüzn-i mebhût-ı pür-gubârında
Titreyip söndü;....

Ziyâ

Ninni, s. 352

Hayat alır gibi eshâr-ı hande-perverden.

Eshâr

Zavallı Hasta, s. 353

Yosunlu bir derenin sath-ı mevce-dârında
Söğütlerin asabî ihtizaz-ı giryânı;

Söğütler

Aşk u Firâk, s.356

Pamuk bulutların âğuş-ı bî-karârında

Bulutlar

Aşk u Firâk, s.356

Terânekâr iki nermin kebûter-i mağrûr;

Kebûter

Aşk u Firâk, s.356

Şafak-âlûde bir hadîka gibi
Nazra-gâhında ibtisâm eyler
Sarı, fes rengi, penbe, sincâbî
Bir kucak, bir yığın şükûfe-i ter.

Şükûfe-i ter

Krizantem, s. 370

Ufkun o derin sîne-i sâfındaki lerzîş
Her gün bizi şefkatle kucaklardı;

Lerzîş

Bir Hicrân-ı M.S., s. 372

Her gün bizi şefkatle kucaklardı; karanlık,
Bir zâir-i mechûl idi...Hep nûr ü nüvâziş!

Karanlık

Bir Hicrân-ı M.S., s.372

İki bî-çâre haste-i firkat,
İki bî-çâre, işte inliyoruz...
Seni bilmem, zavallı dalga, fakat
Yaşamam bir dakika ben onsuz.

Dalga

Şekvâ-yı Firâk, s. 375

Sükûn içinde... şu bir hafta çarpınan, bağırان
Gırv-i mûhiş-i emvâc ağır ağır sönerek

Emvâc

Sükûn İçinde s. 377

Sükûn içinde... fakat muzdarib, eminim ki
Tabiatın da büyük bir melâli var bu gece;
Onun da hüznü samîmî derin, hafî, ince;
Onun da mâtemi bir dul kadın ki en mübkî
Fecî'alarla geçen bir hayâtı nakleyler,
Şakaklarında vakitsiz beyazlanan teller.

Tabiat

Sükûn İçinde s. 378

İnce, nazik, nahîf, belki de şûh
Bir güzellik ...Terennümâtında
Öyle bir şemme-i sitem var ki,
O kadar bî-kesâne ağlar ki,

Güzellik

Dinle Rûhum, s . 381

Şimdi bir mevc-i bûsiş-i nağamât
Süzülüp sîne-i rakîkinden ,
Sarıyor leblerinde pür-şûle
Bir figân-ı garâm-ı şefkatle;

Mevc-i bûsiş-i nağamât

Dinle Ruhum, s .381

Meşâm-ı rûha emel lezzetinde neşrediyor.
Ten-i rakîki baharın esîr-i nûkhetini;

Rûh

Bisiklet, s.386

Ey şûle-i berkıyye! Ukûsunla gülümser
-Mehtâba mümâsil-
Her tûde-i zulmet.

Tûde

Süs, s.387

Mûnis, açılan her leb ü âgûşa koşarsın;

[Süs]

Süs, s.388

Bütün sâfiyet-i meşcer
Öpüp, mes'ûd, o dâmân-ı dil-ârâmı
Benim okşardı hülyâmı.

Sâfiyet-i meşcer

Fırsat Yolunda, s.389

Likâ-yı hüzn-i tabiat pür-ihzâz-ı bükâ...

Tabiat

Son Tesâdüf, s.393

Güneş de şimdi açılmış ufukta hande-nümâ,
Eder gibiydi uzaktan benimle istihzâ...

Güneş

Son Tesâdüf, s.393

O muattar müşâfehat-ı riyâh...

Rüzgârlar

Ne İsterim, s.401

Bu köyde her gece birkaç dakika meksederim
Olup hayâlîme peyrev seyahat eylerken
Dühûr-ı muzlimenin sîne-i melâlinde;

Dühûr-ı muzlime

Yeşil Yurt, s.403

Hepsi, en bî-vefâ emellerden
En samîmî tahayyülâta kadar,
Hepsi kalbimde şimdi bir medfen,
Bir penâh-ı sükûn u hasret arar.

Emeller ve hayaller

Bir Mersiye,s.404

Titriyordum ki, bağıtaten asabî
Bir gülüş, bir medîd sayha-i şûm
Başucumdan zemine aksetti;

Baykuş

Hande-i Bûm, s.447

Titrerdi civârındaki, pîşindeki eşyâ
Nutkundan uçan zehr-i bürûdetle;...
eşyâ

Timsâl-i Cehâlet, s.449

Müşfik vatan, ey sîne-i feyyâz u mutarrâ,

Vatan

Dârü'l-Muallimîn M., s.491

Câmid nazarlarıyla, soğuk çehresiyle kış
Ayrılmak istiyor, fakat ayrılmıyor gibi;
Örter, açar, bakar yine örter sehâibi...
Birçok sürer bu reng-i tereddüt, bu nazlanış.

Kış

Âveng-i Şühûr, s.511

Kırık dallar, bozulmuş âşîyanlar hep tehayyürle
Hazanın pençe-i kahrında vakf-ı iğbirâr, ağlar.

Dallar, âşîyânlar

Âveng-i Şühûr, s.521

Mevsim vedâ eder gibidir, zâr ü bî-mecâl;

Mevsim

Âveng-i Şühûr, s.524

İşte karşında titriyor, miskin!

[güneş]

Doğan Güneşe, s.557

Güler yüzlü papatyalar

Altın gözlü papatyalar.

Papatyalar

Papatya, s.596

Yürümüş; o zaman koru,

Diyorlar ki irkilerek,

Tâ yerlere eğilerek

Onu selamlamış;.....

Koru

Veli Baba, s.633

Cankurtaran, sükûn ve liman bilmeyen deniz!

Deniz

Rübâbın Cevabı, s.653

TEŞHİSİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'in şiirlerindeki 150 teşhisin en çoğunu tabiat oluşturur. Tabiattaki her unsuru hem işitme hem görme hem de koklama duyusuyla algılayan Servet-i Fünûnculardan biri olan Tevfik Fikret, dış âlemi, bütün enginliğiyle yakalama ve böylelikle onun dinamik bir resmini, şiirle yapma çabasındadır.

Rüzgâr, bahar, fırtına, sular, deniz ve dalgaları, yağmur, toprak, dağlar, vâdiler, nehirler, hava gibi tabîî unsurlara âit 52, tabiatın bir parçası olan bitkilere âit 19 örnek tespit ettik. Bitkilerden, bilhassa gül, sümbül, lâle, papatya gibi renkli ve kokulu çiçekleri tercih etmiştir. Bunun dışında mükedder ağaçlara, izhâr-ı derd edip ağlayan yapraklara, asabî söğütlere rastladık. Tabiatın rûhunun varlığına inanan bir ekolün temsilcisi olduğunu hatırlarsak Tevfik Fikret'teki bu tabiat temâyülünü daha gerçekçi ve daha doğru anlayabiliriz.

Dikkatimizi çeken bir husus, hayvanlar âleminden sadece kuşları kişileştirmiş olmasıdır. 2 örnekte kebûteri, birinde baykuşu, diğer 4 örnekte de kuşları kullanmıştır. Özgürlük arayan; ancak kendini, kuşlardan esinlenip “Âşiyân” adını verdiği yalnız ve yaşadığı dönemin her türlü meselesinden uzakta bir eve hapseden Tevfik Fikret'in kuşları, gamlı, gururlu, asabî ve keder doludur.

Kozmik unsurlar, 21 örnekte karşımıza çıktı. Süreyyâ, güneş, gece, âsümân, sitâre, mehtâb ve kameri, diğer tabîî ögelerde olduğu gibi en hüznü halleriyle görürüz.

Mücerret unsurlar; mum, salıncak, tekne, fırça, mermer, fener gibi eşyalar; sâhil, köy, değirmen, vatan, koru gibi yer isimleri de kişilik kazanarak edebî mânâ ifade eder hâle getirilmiştir. Toplam 150 adet teşhis örneğinde ortak olan şey, insanın hüznü hallerinin temel alınıp bütün varlıkların kederli ve bedbîn gösterilmesidir. Tüm hayatı kederlerle, isyanın neticesi huzursuzluklarla geçen Tevfik Fikret, şiirlerine de bunu yansıtmış, kendi penceresindeki tûfanları, fırtınaları, bütün dünyanın ortak derdi olarak algılamış ve bunu edebî duyuş ve düşünüşüyle birleştirerek nazmetmiştir.

B. TEZAT

Tezat sanatı, iki nesne, iki duygu, hayal, fikir veya durum arasındaki karşıtlıkları yan yana getirip bize bir arada sunar. Eski edebiyattan beri tüm şâirler, gâyet tabî olan karşıtlıkları şiirlerine alarak etkileyici dizeler veya beyitler kurmaya çalışmıştır. Zıtlıklar, her zaman insanların ilgisini celb etmiştir. Üstelik sözcüklerin anlamları, karşıtları ile daha iyi anlaşılır. Karşıtlık ve benzerlikler, kavramların zihnimizde belirginleşmesini sağlar. Aydınlığın önemini karanlıkta kaldığımızda anlarız. Kavuşmanın tadını, ayrılık acısı olgunlaştırır. Bu ve benzeri karşıtlıklar, söz söyleme sanatını daha etkileyici ve daha kalıcı yapar. İşte bunları, bir şiirde, yoğun his ve fikir hamuruyla yoğrulmuş halde görmek, bir edebî zevke dönüşür ve bize sanatçının dünyasından ipuçları verir.

Tevfik Fikret, birer mecaz sanatı olan teşbih ve teşhisten sonra en çok tezatı kullanmıştır. Zâten onun hayatı, zıtlıklarla doludur ve bu zıtlıkları anlatmaktan büyük zevk alır. Hattâ bilindiği gibi o, mizâcen de tezatların adamıdır. Hal böyle olunca onun şiirlerinde bu kadar çok tezadın bir arada bulunmasını sorgulamak da gereksizdir. Bu çalışmamızda Tevfik Fikret'in mizacından şiirine süzülen tezatları tespit etmeyi, böylece onu daha iyi anlamayı amaçladık. Bulabildiğimiz tezat örneklerini kalın punto ile belirttik.

İnhizâm pek güç olmaz nahvet-i cânânenin

Ger müsâvî olsa lûtfu ettiği tahkîrine.

Lûtuf / Tahkîr

Gazel, s.5

İşte ben sustum da hâlâ tercümânım söylüyor.

Susmak / Söylemek

Şeyh Vasfi E.N., s.9

Kapandı mı reh-i âsûdegî-yi penâh-ı bekâ
Neden bu râh-ı fenâ mahbesinde cân çekelim!

Bekâ / Fenâ

Gazel, s.20

Pür-zulmet iken gözünde dünyâ
Nûr içre olup o dem hüveydâ

Zulmet / Nûr

Mes'ûdiyyet-i Aşk, s.21

Pek de alışmıştı gönül vuslata
Şimdi nasıl mûnis olur firkate,

Vuslat / Firkat

Cânân-ı Gîrîzâna, s.24

Dünya zalâm içinde olurken keder-nümâ,
Sen parlatınca şevk ile bir hande-i safâ,

Keder / Safâ

Ey Şive-kâr,Gül !, s.33

Gönüller toplu kâküller perîşân,
Ederdik yâr ile gülşende seyrân.

Toplu / perişan

Bûse-Çîn, s.48

Neş'e-yâb etmekte hüzn-i kalb-i nâ-şâdım seni,

Neş'e / Hüzün

Şarkı, s.50

Bir subh-ı dil-pezîrde gül , bûlbûl ,âfitâb, bir leyl-i münirde
ecrâm-ı bî-hisâb;şevk-i bahâr,hüzn-i hazân;pertev ü zalâm;
seng ü nebât u bahr ü berr ü zerre vü hevâm...

Bahar / Hazan - Pertev / Zalâm

Tevhîd, s.52

Mehtâb-ı safâ, şeb-i münevver;

Şeb / Münevver

Şi'r Parçaları, s.64

Mahrûm-ı bahâr edip hezârı

Uğratma hazâna kalb-i zârı !

Bahar / Hazan

Şi'r Parçaları, s.64

İçim kan ağlar iken siz behîc-i nâz idiniz,

Ne gösterirdi yüzüm ibtisâmdan başka?

Ağlamak / İbtisâm

Başka, s.68

Vermezdi gam göz açtırmaya bir dem müsâade,

Göz yummak istedim ana da b^İ-mecâl idim;

Göz açmak / Göz yummak

Uzletgeh-i M.Z., s.69

Feryâd çıktı arşa dil-i nâle-kârdan,

Mâtemler indi çarh-ı felâket-medârdan.

Çıkmak / İnme

Uzletgeh-i M.Z., s.70

Ey cezbeden cihâna beni şevk-i vuslatı !

Ey teng eden cihânı bana hüzn-i firkâtı !

Vuslat / Firkat

Uzletgeh-i M.Z, s.72

Etmez mi incilânı talep, ey nühüfte nûr !

Gönlüm nasıl görür sana lâyük bu zulmeti ?

Nûr / Zulmet

Uzletgeh-i M.Z, s.73

İnmiş de sanki yerlere eltâf-ı kibriyâ,

Çıkmıştı âsümâna kadar feyz-i ihtişâm.

İnmek / Çıkmak

Gonce, s.78

Daha bir hitâb-ı aşkın beni etmemiştir iskât

O sükût olur mu lâyük bu kadar figâna karşı

Sükût / Figân

Karşı, s.84

Nasıl da lâl oluyor karşısında bülbül-i cân

Lâl olmak / Bülbül

Nedir Bilmem, s.92

Nedir, safâlar içinde garîk-i ekdârım?

Safâ / Ekdâr

Tahassür, s.94

Sizde kasvet, keder bükâ ne demek

Sizde bunlar hilâf-ı hilkattir.

Bir güzel yüzde ibtisâm gerek;

Güle şâyân olan tarâvettir.

Kasvet, keder, bükâ / ibtisâm

Dedim Ki, s.106

Bir melek ağlasın da ben güleyim,

Ağlamak / Gülmek

Dedim Ki, s.106

Şimdi ben kimden isteyim imdâd,

Nûra tahvîl için zılâlinizi?

Nûr / Zilâl

Dedim Ki, s106

Hitâb etmede rûha lisân-ı gayb gibi;

Bu pek küçük eserin pek büyük fesâhatı var.

Küçük / Büyük

Bir Çocuk M.İ., s.114

İnsan -zaman olur ki- arar hüzn ü şevkine

Rikkatli bir nedîm-i teessür...Hafî, ayân;

Hafî / Ayân

Âh ! Ağlasam..., s.134

“Âh ağlasam, senin ile leb-ber-leb ağlasam;
Bir kerrecik de bunda meserretle ağlasam.”

Meserretle ağlamak

Âh ! Ağlasam..., s.136

Âh ! Ey sevdâ! Seninle bulmuş
Âlem ebedî mesâr ü ekdâr.

Mesâr / Ekdâr

Sevgili Hemşireme, s.143

Düşer zemînine hep mevce mevce zıll ü ziyâ;

Zıll / Ziyâ

10, s.151

Fakat o bî-kese memnun görünmek isteyerek
Hem ağlamak yüzü izhâr ederdi; hem gülmek!

Ağlamak / Gülmek

Bir Hatıracık, s.153

Bir güzel levhanın serâirini
Seyredenler bütün görüp duyamaz;
Kimi çok ihtisâs eder, kimi az.

Çok / Az

Musâhabe-i Edebiyye, s.177

Bu şeb de işte sevincimden ağlıyor gibiyim;

Sevinçten ağlamak

Aşk ve Şebâb, s.182

O telakkî de i'tibâridir,
Bu telakkî de ...Bence mevt ü hayât
“Bir ölür, bir doğar” meâlinde .

Mevt / Hayât

Ölüm / Doğum

Bir Feylesofa, s.191

Erdin göz açmadan şeb-i ömrün nehârına,

Şeb / Nehâr

Nevha-i Bî-Sûd, s.192

Kızlık, hayâl içinde bir hakîkatın incilâsıdır.

Hayâl / Hakîkat

Ey Kız, s.206

Bak ağlıyorum, giryeme bin hande fedâdır!

Girye / Hande

Ey Yâr-i Nağam-kar!, s.207

Derim : “Fenâ bulamaz, kâ'inât bâkîdir!”

Seninle katlanırım ben bu çaresiz derde,

Derim o şevk ile hattâ: “Hayât, bâkîdir,”

Fenâ / Bekâ

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.213

Buhâr-ı neş'eye gark olmak ihtirâzından

Melâl yüksелеmez âsmân-ı ismetine.

Neş'e / Melâl

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.213

Güzel bir çehrenin, ya bir hazin şi'r-in müfâdından,
Coşarkan bir dem evvel nâle-i hicran-fuâdından
Bakarsın, müşteki ân-ı visâlin imtidâdından;

Hicran / Visâl

Şi'r-i Perîşân, s.226

Ta'bımda bir kelâl ki benzer şebâbete
Ruhumda bir melâl ki benzer muhabbete
Karşımda bir cemâl ki benzer hayâlete
Fikrimde bir hayal ki benzer hakîkate

Hayâl / Hakikât

İktirab, s.228

Eyler darâbâtında tecellî
Ahzân-ı tarab, neşe-i mâtem.

Ahzân / Neş'e

Tarab / Mâtem

Musset İçin, s.231

Heyhât ! Sen ey nûr-ı semâvî
Zulmetlere mâtuf olamazsın.

Nûr / Zulmet

Musset İçin, s.231/232

Fakat şu tıfl-ı can-rübâ
Ki ruhtan nişânedir,
Gülerken ağlıyor...

Gülmek / Ağlamak

Bahâr-ı Terâne-dar, s.244

Pîşinde ben şikâyet-i hasretle ağlayım
Gülsün...Fakat va'd-i visâl, anlaşılmasın!

Hasret / Visâl

Ağlamak / Gülmek

Anlaşılmasın, s.254

Ben ağlıyorum, gülen hayatın
Bir gölgesidir yüzümde gümrâh.

Ağlamak / Gülmek

Neş'esiz, s.255

Bu iftirâkı, bunun telhî-i lezîzini siz
Tahayyül etmeye bilmem ki muktedir misiniz?

Telhî(Acılık) / Lezzet

Sühâ ve Pervin, s.269

Bir şifâ bekleyerek, kaç gecedir pür-nefret
Bir telezzüz, acı bir zevk ile eğlenmişti.

Acı / Zevk

Nesrin, s.278

Hüdâ büyüktür, eder mâtemi mübeddel-i sûr...

Mâtem / Sûr

Hasta Çocuk, s.286

Şeklindeki noksan ile d nunda cih n n,
Kalbindeki cevherle, fakat cevher-i gayret,
Hep kendini tezyif ile memnûn c hel n n
Fevkinde idi...

D n / Fevk

Ken' n, s.292

Koğan, kaçan, boğu an, öldüren, ölen, ezilen...
Meh b mah er-i heycâ!..Zavall  yaralı, sen
Bu harbi seyredecek miydin öyle h ricten?..

Koğmak / Kaçmak

 lmek /  ld rmek

Hasan'ın Gaz s , s.299

Nasîb-i ömrüm olan nekbet   sa'âdet de
Gelir vücûda bütün kedd-i ihtiya ımla .

Nekbet / Saâdet

Tefelsüf, s.311

Yüreğim p r leh b-i mihnetle,
Donarak serd i-i muhabbetle,

Leh b / Serd 

Belki, Hayır!..., s.315

N m de her k  sesinden uk s-  gün- -gün,
Zil l-i reng- -reng,

Reng renk karanlıklar

R h-  E ' r m, s.319

“Cezası, mest-i müdâmın humâr-ı zillettir!..

Evet, bırakmalıyız, belki bu saâdettir.

Zillet / Saâdet

Bir Ayyâşın Karşısında, s.323

Beyaz berfi sevâd-ı leyâle mezc ediniz:

Beyaz / Sevâd

Berf-i Zerrîn, s.324

Bahâr oldu bütün feyziyle, gördüm :

Cihân pür-hande, cennetten nişandır,

Benim gönlüm fakat vakf-ı hazândır.

Bahâr/Hazân

Bahâr-ı Mağmûm, s.325

Bütün rengiyle, âhengiyle gülşen

Garîk-i neş’e, lâkin bence mâğmûm;

Neş’e / gam

Bahar-ı Mağmûm, s.325

Niçin benim kederim başkasında zevk olsun?

Yazık değil mi, niçin bir tanîn-i şevk olsun

Benim enîn-i gamım bir leb-i meserrette?..

Keder / zevk, tanîn-i şevk

Enîn-i gam / leb-i meserret

Enîn-i Gam, s.334

Öter gûş-ı rûhumda boş bir enîn,

Boğuk bir tezâd-ı sükûn u tanîn;

Sükûn / Tanîn

Yağmur, s.346

Bu böyle işte, için ağlıyor, fakat güleceksin;

Ya sen hayâtını satmış değil misin ?...Öleceksin!

Ağlamak / Gülmek

Balıkçılar, s.355

Fakat bu üç senelik tıfl-ı neş'e-perverde

Zaman zaman o te'essür nedir, bilinmez ki,

Ne'se / Te'essür

Aşk u Firâk, s.357

Güler görür de o çeşm-i siyâhı, ağlardım,

Gülmek / Ağlamak

İle'l-ebed, s.361

Geçip tehâşî-yi firkatle hep leyâl-i visâl

Sabah olurdu sükûn bulmadan tahassürler;

Fîrkat / Visâl

İle'l-ebed, s.361

Kırlarda, o tenhâyî-i hüzn-âver içinde

Titrer gibidir hilkatin elhân-ı sürûru;

Hüzün / Sürûr

Baharda, s.362

Birlikte, ne yaptıksa şu insanlığa benzer,
Birlikte, ne gördükse mukassî ve münevver...

Mukassî / Münevver

Birlikte, s.367

Hâkilere bahşeyleyerek hâk-i siyâhı
Düşunda beyâz bir bulutun göklere âzim.

Siyah / Beyaz

Ömr-i Muhayyel, s.368

Krizantem, bu hande-i sâfa
Münkalîb girye-i yetîm-i hazân...

Hande / Girye

Krizantem, s.370

Kimbilir, belki son leyle-i sevdâmızdır;
Bunda her lahza, biraz ömr-i saâdet sayılır.

Lahza / Ömür

Leyl-i Vedâ, s.371

Bir rûz-ı siyâhı tev'em eyler
Bir leyl-i sefîd-i mâtemîye.

Siyah / Sefîd

Firâk u Telâkî, s.379

Ey nahl-i müzehheb ! Ki çıkar berk ü berinden

Bir sâf u mu'anber

Zehr-âbe-i nûşîn;

Zehr / Nûşîn

Süs, s.387

Ey nehr-i mutalsam! Ki uçar mevcelerinden

En rûh-firîb, en güzel, en şûh u münevver

Bir bûşiş-i nefrîn

En rûh-firîb, en güzel, en şûh ve münevver / bûşiş-i nefrîn

Süs, s.387

O meshûf-ı meserret günlerin yâd-ı melâliyle

Meserret / Melâl

Bütün Bir Ser-güzeşt, s.394

Seni isminle sâde yâd etmek

Bana ye's-i fenâ verir...Gerçek

Besleyen var mı sende hiss-i bekâ ?

Fenâ / Bekâ

Toprak, s.400

Şu incimâd-ı âteşîn ki yaktı rûh-ı gülşeni,

İncimâd / Âteşîn

Haluk'un Sesi, s.411

Âh, ey medârı bende melâl ü meserretin,

Melâl / Meserret

Teşrîk-i Melâl, s.431

Çarpın, ey bâd-ı hazân camlara, hırçın hırçın,

Bir hakâretli sükût işte hep ıslıklarına;

Kudur, ey lücce-i zulmet, mütehevvir, çılgın,

Gülerim kahkaha-i ye's ile çığlıklarına !

Sükût / Çığlık

Kahkaha-i Ye's, s.433

Sanıyor muydun ihtizâz edecek

Ölü bir telde bir sürûd-ı hayât?

Ölü / Hayat

Son Nağme, s.452

Bu gün zehirlerinin kar-ı neş'esinde yüzen,

Bu gün doğan çocuğundan terâne beklerken

Figân duyan beşeriyyet,

bu nuhbe-i hilkat,

Terâne / Figân

Hayat, s.455

Yolum aynı şey: hep çakıl, hep diken;

Yürürdüm fakat ben mübeşşer, vakûr.

Zorluklar / Ümitli olma

İzler, s.458

Hayâta neş'e güneştir, melâl içinde beşer ,

Neşe / Melâl

Sabah Olursa, s.462

Bir zulmet-i beyzâ ki pey-â-pey mütezâyid.

Beyaz karanlık

Sis, s.475

Ey Marmara'nın mâi der-âgûşu içinde

Ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde-i zinde;

Dalgın uyumak / zinde yığın

Sis, s.475

Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir.

Kocadan ayrılmış / Bâkir

Sis, s.476

Dünyada şereftir yaşatan milleti, ferdi;

Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden.

Şeref / Mezellet

Millet Şarkısı, s.488

Cehlin, gecenin hâdimiyiz; hâdim-i ilmiz;

Cehl / İlim

Dârü'l-Mu'allimîn M., s.491

Ne varsa aşkı içindir, onunladır bî-dâr;

Birer latifesidir aşkının hazânla bahâr.

Hazân / Bahar

Fuzûlî, s. 496

Uçar bâl-i hayâl açmış hakikâtler semâsında;

Hayal / Hakikat

Hâmid, s.507

Geçer hengâmeler, mesûd u muzlim, şâtır u nâ-şâd.

Şâtır / Nâ-şâd

Hâmid, s.507

.....şimdi mübtesim

Bir nazra, şimdi giryeli bir çehre-i melâl;

Mübtesim nazrâ / giryeli çehre

Âveng-i Şühûr, s.512

Şu büyük cünbüş-i umûmîde

Yine biz yaslı, bizde bir şeb-i târ:

Cünbüş / Yas

Şehrâyin, s.539

İşte bir yol ki hep çakıl ve diken;

Gececeksin yarın bu yoldan sen...

Gececeksin, ayakların yorgun,

Ellerin şerha şerha, bağrın hûn,

Fakat alnın açık, yüzün handân,

Gözlerin ufka feyz ü nûr akıtan
Bir tecellîye müncezib, meshûr...

Dikenli yol / zorlukları aşma isteği

Haluk'un Vedâ'ı, s.546

Varlık değil bu yokluğa bir rahne-i güzâr...

Varlık / Yokluk

Resminin Karşısında, s.555

Bir tebessümde sinen girye gibi

Tebessüm / Girye

Hakîkatin Yıldızı, s.558

Bütün efrâd-ı beşer kör de, şu dünyada gören;

Anlayan bir senin aklın mı?.....

Kör / Görmek

Hakîkatin Yıldızı, s.559

Ona her darbe şifâ, her acı söz bir müjde:

Acı söz / Müjde

Hakîkatin Yıldızı, s.559

Senden de bir hesâb arar âtî-yi müştekî.

Mâziye şimdi sen bakıyorsun pür-intibâh,

Âtî / Mâzî

Ferdâ, s.565

..... bir kırık salı
Şâhâne bir donanmaya ancak nasîb olan
Şâhâne bir zafer taşıyor;.....

Sal / Donanma

Bir Kız M.İ., s.566

Elbette feyzi bunda da mevcûd; evet, bugün
Siz vâris-i hayâtısınız dünkü milletin!

Bugün / Dün

Bir Kız M.İ., s.566

..... Herkes, küçük büyük,
Mihmânıdır ribât-ı hayâtın...

Küçük / Büyük

Bir Kız M.İ., s.567

Evlâd-ı Beşer, işte şu uhlûta-i ezdâd:
İblis ü melek, akl ü cünûn, şefkat ü bîdâd.

İblis / Melek

Akl / cünûn

Şefkat / bîdâd

Hilâl-i Ahmer, s.570

Hep tefrika ettikleri, biçtikleri hep kin;
Geçtikleri yerlerdeki iz bir hatt-ı hûnîn

Ekmek / Biçmek

Hilâl-i Ahmer, s.570

..... Yine Rabbin acımış da
Zehrâbe-i tel'înine bir dem'a-yi rahmet
Mezc etmiş; onun zâde-i mes'ûdu şu hey'et.

Tel'in / Rahmet

Hilâl-i Ahmer, s.571

Evet, yüzü baykuş, doğru;
O baykuşun, rûhu kumru!

Baykuş / Kumru

Şermin / Veli Baba, s.635

Mutlaka bir muzaffer, on mağlûb;
Çiğneyen haklı, çiğnenen ma'yûb;
Kahra alkış, gurûra secde; kerem
Za'f u zilletle dâimâ tev'em;

Muzaffer / Mağlûb

Ayıplama / Alkış

Tarih-i Kadîm, s.640

Doğruluk dilde yok dudaklarda;
Hayr ayaklarda şer kucaklarda.

Hayr / Şer

Tarih-i Kadîm, s.640

Her şeref yapma, her saâdet pîç;
Her şeyin ibtidâsı, âhiri hiç;

İbtidâ / Âhir

Tarih-i Kadîm, s.640

Biz sabah isteriz, sabah; o uzun

Geceler nâimîne hayr olsun.

Sabah / Gece

Tarih-i Kadîm, s.641

Kimbilir, belki hepsi doğru da, ben

Bî-haber kendi sehv-i hissimden,

Varı yok bilmek istedim, yoku var.

Var / Yok

Tarih-i Kadîm, s.644

O her tarafta, o her şeyde var ve yok gibi hâl,

Var / Yok

Hüsn ü Ân Nedir?, s.647

Güzellik, işte şu çirkin hayata bir zînet

Ve bir tesellidir.

Güzellik / Çirkinlik

Hüsn ü Ân Nedir?, s.647

Hâlâ düşünen başlara hep lâtme-i tenkîl,

Hâlâ sırttan dişlere hep lokma-i in'âm !

Düşünenlere tokat / Yüzsüzlere nimet

Rübâbın Cevâbı, s.654

Soruyorsunuz defeât ile:

Medeniyyetin ne lüzumu var?

Sorarım: Bu züll-i hayât ile

Ya bedâvetin ne lüzûmu var?

Medeniyyet / Bedâvet

Hakikat H.Z.H., s.659

Hemen yutun, düşünmeyin harâmını, helâlini...

Harâm / Helâl

Han-ı Yağma, s.662

Şevk-i cennetle hayâlim meşgûl,

Yüreğim havf-i cehennemle melûl,

Cennet / Cehennem

Tarih-i Kadîm'e Zeyl, s.663

Bendedir hayr u şerrin esbâbı.

Hayr / Şerr

Tarih-i Kadîm'e Zeyl, s.665

Artar, beni ezdikçe belâ, hazz u huzûrum;

Belânın ezmesi / Huzûrun artması

Sancak-ı Ş.H., s.668

Ben Rabbime doğru

Her an müteveccih, mütevekkil ve sabûrum;

Ölsem de ne mutlu bana, kalsam da ne mutlu!

Ölmek / Kalmak

Sancak-ı Ş.H., s.668

Erbâb-ı cedel, belki cihânın medenîsi
Zannetmeyiniz, hepsi de akvâm-ı denîsi,

Medenî / Denî

Harb-i Mukaddes, s.669

Vatan için ölmek de var
Fakat borcun yaşamaktır.

Ölmek / Yaşamak

Küçük Asker, s.676

TEZATIN DEĞERLENDİRMESİ

Tezat, coşkun duyguları ve iddialı efkârı ifâde ve nazmetmede en geçerli sanatlardandır. Bir şâir, his ve tefekkürünü terennüm ederken zıtlıkları kullanırsa, daha renkli ve daha canlı, aynı zamanda daha tesirli bir lisan bulmuş olur. Tevfik Fikret, bu zıtlıkları kendi üstün söyleyişiyle birleştirip kalıcı ve ses getirici bir üslûba kavuşmuştur.

Tevfik Fikret'te 124 adet tezat örneği bulduk. Bunların pek çoğunun mücerret unsurlardan oluştuğunu gördük. Bilhassa ağlamak ve gülmek, keder ve safâ, ölüm ve hayat, hasret ve visâl, nûr ve zulmet, bahâr ve hazân, hayâl ve hakîkat, sükût ve figân tezatlarını kullanan Tevfik Fikret'in iç dünyasındaki zıtlaşmaları ispatlaması bakımından bu tespitlerin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Servet-i Fünûncuların ortak duyuş ve düşünüş tarzlarından biri, hulyâdan hazzetmek, buna karşılık hakîkatten kaçınmaktır. Gerek tabiatı gerekse insanları nazmederken bu tezatı asla ihmal etmezler. Kaldı ki Tevfik Fikret, muayyen bir mekânı tasvir ederken veya bir insanın ruh hâlini en ince teferruâtıyla anlatırken zıtlıkların doğal seyrini takip eder ve böylece yaşadığı çevre, devir ve hayat süzgecinden geçmiş hakîkatleri, bize en tesirli şekilde duyurur.

Kimi örneklerde hayr ve şer, âtî ve mâzî, cennet ve cehennem, uyku ve dinçlik, kör ve görmek, dîn ve fevk, şakacı ve ciddî, çok ve az, büyük ve küçük, lütuf ve tahkir, inmek ve çıkmak, derli toplu ve perişan, tel'in ve rahmet, iptidâ ve âhir, ayıplama ve alkış, güzellik ve çirkinlik gibi tezatları bir veya birkaç kez kullanmıştır. Bazılarında iki durumu veya iki kavramı değil, birbirine tezat teşkil eden bir ruh hâlini dile getirmiştir. Örneğin bahara mersiye okumak, rengârenk karanlıklar, türkü söyleyerek cenge gitmek, sevinçten ağlamak gibi. Bu kullanımlarda da son derece başarılıdır.

Tevfik Fikret, zıt kavramları karşılaştırırken onları, doğal karşıtlıkları içinde yansıtır; çünkü bu tezatlar, hayatın gerçeğidir. Ölüm ile hayat, gülmek ile ağlamak, karanlık ile aydınlık, hayâl ile hakîkat, her zaman bir aradadır. O, diyalog tarzındaki şiirlerinde günlük konuşmaları nasıl âhenkle dile getiriyorsa hayatın zıtlıklarını da aynı tabiîliği içinde ifade etmesini bilmiştir.

C. ALİTERASYON

Aynı ses, harf veya hecenin şiirde tekrarlanması sanatına aliterasyon denir. Şâirler, söylemek istediklerine âhenk katmak, okuyucuyu etkilemek, onlara iletmek istediği duygu veya düşüncüyü daha canlı ve daha heyecanlı olarak hissettirmek için aynı sesleri tekrarlamaktan çok hoşlanırlar. Bu durum her edebiyat döneminde ve her şâirde böyle olmuştur. Eski tarz şiirlerde, cinasın bilimum nevilerine rastlanabileceği gibi lafzî sanatların hepsine âit örnekler, bazen zorlamayla bazen de tabîî olarak karşımıza çıkar. Batı tesirindeki edebiyatlarda ise âhenk sağlamayı gâye edinmiş şâirler tarafından aliterasyonlar yapılmıştır.

Ünlü harflerin tekrarına asonans, ünsüzlerin tekrarına ise aliterasyon denir. Biz bu çalışmamızda asonansları ayrı bir başlık altında ele almadık. Her iki sanatın da yapılış şekli ve amacının aynı olması bizi bu şekilde davranmaya itti. Bulduğumuz örnekleri yazdıktan sonra, altına hangi ses veya seslerin tekrar edildiğini belirtip asonans veya aliterasyon olduğu yönündeki ayrımı da gösterdik. Bu yönündeki açıklamayı kalın punto ile yazdık.

Ben sana aşık değilim, bendeyim
Hâk-i der-i pâkine efgendeyim.

Cânân-ı Girîzâna, s.24

(e sesi – asonans)

Terk edemem ölmeden evvel seni
Hak bu ki sensin eden ihyâ beni

Cânân-ı Girîzâna, s.25

(e sesi – asonans)

Olur hayret-fezâ nuzzâra nüzhet-gâhı zîbâsı

Tahmis-i G.M.N., s.35

(z sesi – aliterasyon)

Latîftir. Fakat figân, figân ki bî-karârdır!

Bahar, s.39

(â – î sesi – asonans)

Bütün safvet, bütün rûh u letâfet,

Bütün ulviyyet ü sevdâ vü rikkat.

Bûse-Çin,s.47

(ü sesi – asonans)

Hezâr-ı zâr ile dem-sâz olurduk,

Nesim ü cûya harf-endâz olurduk.

Bûse-Çin,s.48

(z sesi – aliterasyon)

Âşıkının hâl-i perîşânına

Handeler etmek mi düşer şânına?

Bir Gazel, s.99

(ş sesi – aliterasyon)

Çal sevdiceğim, çal sana kurban olayım, çal!

Ud Çalarak Ş.S.G., s.125

(ç sesi – aliterasyon)

Bir hande-i hûrî gibi nâzendedir ol âh,

Bir Söz, s.129

(**h sesi – aliterasyon**)

Me'yûs-ı aşk, hâsılı, dil-haste-i sitem...

Lerziş-i Hazân, s.157

(**a – e sesi – asonans**)

Terk-i vücûd eder gibi emr-i mukaddere...

Lerziş-i Hazân, s.157

(**e sesi – asonans**)

Her yanda bir hurûş u temevvüc, bir izdihâm;

Her yüzde, her nazarda hüveydâ hulûs-ı tâm.

Teşyî'den Avdette, s.165

(**h sesi – aliterasyon / e sesi – asonans**)

Çal sevdiceğim, çal meleğim, çal güzelim...Çal!

Ey Yâr-ı Nagamkâr, s.208

(**ç sesi – aliterasyon / e sesi – asonans**)

Seherde seyre koyuldum semâyı, sahrâyı...

Subh-ı Bahârân, s. 209

(**s sesi – aliterasyon**)

Gel, ey nedîme-i cân u cinân u vicdânım!

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.214

(**c sesi – aliterasyon / â sesi – asonans**)

Hemîşe teşne-i şevk-i tecelliyâtındır!

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.214

(e sesi – asonans)

Kuşlar ötüşür, uçar melekler,

Çağlar dereler, açar çiçekler.

Tulûa Karşı, s.216

(a – e sesi – asonans / r sesi – aliterasyon)

Minderde, yerde bir nice evrâk-ı târümâr.

Hücre-i Şâir, s.220

(e sesi – asonans / r sesi – aliterasyon)

Girdâblar açar önüme bir derin serâb...

İktirab, s.227

(r sesi – aliterasyon)

Her hâli anlaşılsa da bir ihtimâl ile

Zîr-i lebinde gizli süâl anlaşılmasın.

Geçmişte, s.254

(l sesi – aliterasyon)

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl

Kendi cevvim, kendi eflâkimde, kendim tâirim,

İnhinâ tavk-ı esâretten girândır boynuma;

Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şâirim.

Rübâb-ı Şikeste, s.259

(e sesi – asonans / r - m sesi – aliterasyon)

-Âh, işte güldünüz; gülünüz!

Bugün hayâtımı tecdîd eden tenezzülünüz,

Sühâ ve Pervin, s.265

(ü sesi – asonans / z sesi – aliterasyon)

Onunla şöyle uzaktan güzelce eğlenmek...

Sühâ ve Pervin, s.265

(l sesi – aliterasyon)

Yosunlarında, uçan kuşlarında, her şeyde

Sühâ ve Pervin, s.268

(-de hecesi – aliterasyon)

“...yavaş yavaş kendinden uzaklaşan

mâşukasına doğru tehâlükle...”

Sühâ ve Pervin, s.268

(ş sesi – aliterasyon)

Bu sâye-zâr-ı serâirde böyle yapıyorsunuz

Yürür, yürür, yürüyorken habersiz ayrılırsınız.

Sühâ ve Pervin, s.268

(s – z sesi – aliterasyon / ü sesi – asonans)

Uzakta, birbirimizden uzakta herşeyden

Uzakta, benliğimizden de...

Sühâ ve Pervin, s.269

(z sesi – aliterasyon)

Yolunda bir de harâretli nutk edip îrâd
“Şi’r değil!” diye bühtân ederdi ber-mûtağ.

Zekâ, s.273

(r sesi – aliterasyon)

Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi
Döğderdi sâhili binlerce dalgalar, asabî

Balıkçılar, s.275

(r sesi – aliterasyon)

Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın
Kadın gürültüsü neşr eyliyordu ortalığa.

Balıkçılar, s.275

(r sesi – aliterasyon)

Dışarda fırtına gittikçe pür-gazab, cûşân
Bir ihtilâc ile etrâfa ra’seler vererek
Uğulduyordu...

Balıkçılar, s.275

(r sesi – aliterasyon)

.....deniz aynı şiddetiyle şırak-
Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını...

Balıkçılar, s. 276

(ş – s sesi – aliterasyon)

Çekti mâzisine bir sût-re-i nisyân, pür-nûr.

Nesrin, s.280

(s sesi – aliterasyon)

Sadefli kumları bûs eyleyen köpükte bile
Sükûn-ı manzaradan sanki hisse-yâb olarak

Sezâ, s.282

(s sesi – aliterasyon)

Nedir iniltisi hârîçte bâd-ı sermânın?
Bükâsı hastaya âit midir şu bârânın?

(â sesi – asonans)

Hasta Çocuk, s.285

Birkaç zaman da öyle güzâr etti günleri
Dönmüştü bir mezara evin gerçi her yeri

Tecdîd-i İzdivac,s.288

(e sesi – asonans / r sesi – aliterasyon)

Ken'ân köyüne yaralı dönmüş geliyordu.
Pîşinde bir âvâze-i şân yükseliyordu!

Ken'ân, s.293

(n sesi – aliterasyon)

Bâzen sürûd-ı bûse kadar tatlı bir sedâ
Bir şâirâne zemzeme-i sâf-ı selsebîl
Tekrîr ederdi sem’-i hayâlimde bî-mesîl

Bir aks-i can-rübâ;

Âşiyân-ı Dil, s.316

(s sesi – aliterasyon / e sesi – asonans)

Bürehne sîne vü sâ’id, bürehne sâk u serin,
Bürehne ser-tâ-pâ.

Rûh-ı Eş’ârım, s.319

(s sesi – aliterasyon)

Peyinde cism-i girânımla eylerim pertâb.
Konar, yakınlaşır; şimdi tutmak üzereyken
Kaçıp gider; bakarım dest-i râ’şe-dârımda
Durur kanatlarının bir gubâr-ı zerrîni...

Hayâl-i Hodbîn, s.332

(r sesi – aliterasyon)

Sever hayâtı beşer, tâ ser-i mezârında!

Yaşadıkça, s.338

(r sesi – aliterasyon)

.....şimdi kâinat

Titrer, kalır dumanların altında müstetir;

Ufk u Hilâl, s.342

(r sesi – aliterasyon)

Bir bister-i nerm içinde mestûr,
Perî-i Hazân, s.344

(r sesi – aliterasyon)

Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür-ihizâz
Yağmur, s.345

(r sesi – aliterasyon)

Küçük, pür-heves, gevherin katreler...
Sokaklarda, damlarla, pür-ihizâz
Yağmur,s.345

(r sesi – aliterasyon)

Onlarca aynıdır bu burûdetli manzara,
Karlar, s.348

(r sesi – aliterasyon)

Tutar pîrûze-i nevvarını bir an için mestûr;
Bu bir ân-ı tesettür bürka-i berg ü burûdetle,
Mihr-i Zemherîr,s.349

(r sesi – aliterasyon)

İnerken pür-harâret,ârız-ı sengini titrerdi,
Bu mermer sanki bir zî-rûh idi,zî-rûh-ı muğberdi.
Heykel-i Giryân,s.350

(r sesi – aliterasyon)

Terânekâr iki nermin kebûter-i mâğrûr;

Aşk u Firâk, s.356

(r sesi – aliterasyon)

Yaltaklanır, atlar, sürünür, okşatır, okşar;

Zerrişte, s.359

(r sesi – aliterasyon)

Bu bir hayâl idi, lâkin hayâl-i dilberdi;

İle'l-ebed, s.360

(l sesi – aliterasyon)

Sen olmasan...Seni bulmak hayâli olsa muhâl,

Sen Olmasan, s.365

(l sesi – aliterasyon)

Soğur, donar, kırılır, senden ayrılınca nazar;

Sen Olmasan, s.365

(r sesi – aliterasyon)

Gurûba karşı düşündüm sükûn içinde bunu:

Sen Olmasan, s.366

(u – ü sesi – asonans / n sesi – aliterasyon)

Bir ömr-i muhayyel...Hani göllerde, yeşil, boş

Göllerde, o sâfiyyet-i vecd-âver içinde

Bir dalgacığın ömrü kadar zâ'il ü muğfel

Ömr-i Muhayyel, s.368

(l sesi – aliterasyon)

Çamurlu kaldırım taşlarında pek seyrek
Geçen adımları sezdirmiyor; derin, muztar
Sükûn İçinde, s.377

(r sesi – aliterasyon)

Setr-i hicrâna bulmuyor kudret;
Dinle, Rûhum, s.382

(r sesi – aliterasyon)

Tâ kalbimin içinde çukurlar açar, derin...
Perî-i Şi'rime, s.383

(r – ç sesi – aliterasyon)

Mahmûr u müzehher, mütelevvin, mütenevvir,
Bir fecr-i bahârî gibi zulmetler içinden
Reyyân-ı tebessüm doğuyor; şimdi muayyen
Bir şekl-i sehâbîde melekler gibi tâir,
Derken mütegayyir,
Bin heyete birden giriyor, berk-i hırâmı
Hatfeyliyor enzâr-ı hevesdâr-ı garâmı,
La Dans Serpantine, s.384

(r – m sesi – aliterasyon / e sesi – asonans)

Kuşlarla, çiçeklerle, ipeklerle yaşarsın;
Süs, s.388

(ler hecesi – aliterasyon)

Seni isminle sâde yâd etmek
Bana ye's-i fenâ verir...Gerçek
Besleyen var mı sende hiss-i bekâ?
Toprak, s.400

(s sesi – aliterasyon)

Mütecerrid bütün alâyikten;
Mütebâid bütün hakâyikten;
Ne İsterim, s.401

(e – ü sesi – asonans)

Ben sürmedeyim şimdi hayâlimle bu köyde
Bir köylü hayatı;
Bir Ân-ı Huzûr, s.402

(y sesi – aliterasyon)

Onu gördükçe artıyor kederim.
Bir Mersiye, s.405

(r sesi – aliterasyon)

Hayâlim olmasa hâkim hayât-ı hülyâma;
Berîd-i Ümmîd, s.407

(h sesi – aliterasyon / â sesi – asonans)

Siyah saçların altında bir likâ-yı seher
Haluk İçin, s.410

(s sesi – aliterasyon)

Bu şeylerin biri mümkün müdür nazîr olmak?..

Haluk İçin, s.410

(r sesi – aliterasyon)

Husûle geldi bu tıflâne, şâirâne emel;

Haluk’a, s.414

(l sesi – aliterasyon / e sesi – asonans)

Başım döner olmuştu, sanki sarhoştum,

Yarın,s.418

(r sesi – aliterasyon)

Şu sâde makbere, beş asrın âşiyânesidir.

Şehitlikte,s.426

(ş – s sesi – aliterasyon)

Civar uyur gibi; esrâr içinde aksediyor

Şehitlikte,s.427

(r sesi – aliterasyon)

Yüzlerde, süngülerde, kılıçlarda berk urur.

Asker Geçerken,s.428

(r sesi – aliterasyon)

Bir seyf-i âmirâne parıldar: - Selâm dur!

Asker Geçerken, s.428

(s sesi – aliterasyon)

Sonunda gördü nedir sırrı hep bu esrârın.

Buda, s.434

(r sesi – aliterasyon)

Sorun şu ismeti tesmîm eden o kâtilden.

Hemşirem İçin, s.470

(s sesi – aliterasyon / e sesi – asonans)

Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;

Kâtil kuleler, kal'alı, zindanlı saraylar;

Sis, s.476

(ler hecesi – aliterasyon)

Can kardeşi, kan kardeşi, şân kardeşiyiz biz..

Millet Şarkısı, s.487

(a – e sesi – asonans / ş sesi – aliterasyon)

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;

Millet Şarkısı, s.488

(u sesi – asonans)

Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lânet.

Bir Güfte,s.490

(l – t sesi – aliterasyon)

Rahîkler sunulur cevherîn kadehlerle,

Ümîdler verilir işve-i mükerrerle.

Nedim, s.500

(r sesi – aliterasyon)

Leyâl-i târ-ı melâlinde, lâl ü müstağrak;

Üstad Ekrem, s.502

(l sesi – aliterasyon)

Ser-be-ser ra'd-ı heyâhâ-yı veleh zâ-yı sufûf,

Sû-be-sû berk-i çekâçâk-ı şerer-nâk-ı süyûf.

Nef'i, s.505

(s – ç sesi – aliterasyon)

Sanki bir ma'reke, bir ma'reke-i cûş-â-cûş:

Sıyt-ı velvâl-i vega,velvele-i ceng-i cüyûş.

Nef'i, s.505

(r – v – c sesi – aliterasyon)

Atılır her yana bin rahş-i savâik pey-rev,

Gerd-i haşyetle dolar künbed-i vârunê-i cev...

Nef'î, s.505

(r sesi – aliterasyon)

İnliyor nây-ı beyânında nevâ-yı Mansûr

Nef'î, s.505

(n sesi – aliterasyon)

Örter, açar, bakar yine örter sehâibi...

Birçok sürer bu reng-i tereddüt,...

Âveng-i Şühûr, s.511

(r sesi – aliterasyon)

Altın başaklı tarlasının bir kenârını
Tezyîn eden ağaçların altında, bî-haber,
Âveng-i Şühûr, s.515
(n sesi – aliterasyon)

Bu sönen
Nefes-i vâpesîn-i mevsimdir...
Âveng-i Şühûr, s.518
(s sesi – aliterasyon)

Müşâbihtir birer pervâne-i sekrâna yapraklar;
Kırık dallar, bozulmuş âşîyanlar hep tahayyürle
Âveng-i Şühûr, s.521
(r sesi – aliterasyon)

- Ser-te-ser secde-gîr-i istiğfâr-
Haluk'un Vedâ'ı, s.545
(s sesi – aliterasyon)

Yaşamak hak, yaşatmamak... o da hak.
Haluk'un Vedâ'ı, s.548
(a sesi – asonans)

Bütün etbâk-ı şârikinde dolaş;
Ferş'i geç, Arş'ı atla, Sidre'yi aş,
Haluk'un Vedâ'ı, s.549
(ş sesi – aliterasyon)

Koyar elbet vatan; bu, hasta nine

Bir sıcak bûse terli nâsiyene!..

Haluk'un Vedâ'ı, s.550

(s sesi – aliterasyon)

Karşında: Bir semâ-yı seher, sâf ü bî-sehâb,

Ferdâ, s.564

(s sesi – aliterasyon)

....., artık elinden,

Artık ayağından ve başından ve dilinden

Kan serpiliyor, kan yağıyor, kan coşuyor, kan!

Hilâl-i Âhmer, s.570

(n sesi – aliterasyon / a sesi – asonans)

Bak şerm ile bir kerre: Şu karşıdaki manzar

Bir ma'reke,

Hilâl-i Âhmer, s.570

(r sesi – aliterasyon)

Sen gül ve ferahlan, ve övün ; işte zaferler,

Şanlar, saçılar, velveleler...Lâkin o muğber,

Hilâl-i Âhmer, s.571

(r sesi – aliterasyon)

Hey'et ki hilâliyle, cemâliyle semâvî;

Kudsiyyet-i âmâl ü f'îâliyle semâvî!

Hilâl-i Âhmer, s.571

(i – e sesi – asonans)

Bugün benim bayram günüm,

Fakat ablama küskünüm;

Hediye, s.580

(**b sesi – aliterasyon / ü sesi – asonans**)

Melek ablacığım benim;

Sen benimsin, ben seninim!

Hediye, s. 580

(**e – i sesi – asonans / b sesi – aliterasyon**)

-Daha? İzin verirsiniz

Sayayım : mahallebimi,

Sütlacımı, şekerimi,

Hep şekerlemelerimi ;

Biraz da gevrek severim...

Fakat en çok mektebimi,

Mektebimi pek severim.

Mahallebim ve M., s.584

(**im hecesi – aliterasyon**)

Kollarında, ellerinde,

Saçlarının tellerinde

Pullar, inciler parıldar.

Siyah Bacı, s.588

(**-ler sesi – aliterasyon**)

Yaşatırsak, bir o yaşar...

Yaşasın tâ haşre kadar !

Öksüz, s. 593

(r – ş sesi – aliterasyon)

O ot yerken bu oturur,

Başucunda, meler durur.

Melek'in Kuzusu, s.595

(r sesi – aliterasyon)

Ne var fakat gücenecek;

Rengîn demek renkli demek;

Benim kedim de üç renkli,

Hem de benekli benekli.

Rengîn ,s.600

(e – i sesi – asonans)

Hasta, yazık Hazan Teyze;

Hicrân oldu hâli bize!

Hazan Teyze, s.604

(h sesi – aliterasyon)

Bir bıçkım, bir testerem var;

Birkaç rendem, güsterem var;

Ölçülerim, pergellerim,

Gönyelerim, cetvellerim,

Kıskaçlarım, kerpetenim,

Hepsi mükemmeldir benim.

Marangoz, s.613

(im hecesi – aliterasyon)

Kamburunu çıkararak,

Tamburunu da çalarak

Arı Sokar, s.620

(r sesi – aliterasyon / a sesi – asonans)

İşte indi...Of, yanağım!,

Şimdi babam adım adım

Ezan, s.623

(m sesi – aliterasyon)

Evet, yüzü baykuş, doğru;

O baykuşun rûhu kumru!

(r sesi – aliterasyon / u sesi – asonans)

Veli Baba, s.635

Sönsün evler, sürünsün âileler;

Tarih-i Kadîm, s.641

(s – n sesi – aliterasyon / ü sesi – asonans)

Hep senin, işte hep senin eserin!

Tarih-i Kadîm, s.642

(s sesi – aliterasyon / e – i sesi – asonans)

-Şimdi mestâne bir sürûd-ı heves;

Tarih-i Kadîm, s.642

(s sesi – aliterasyon)

Hâlâ o vesâvis, o desâyis, o mefâsid!

Doksan Beşe Doğru, s.650

(s sesi – aliterasyon / â sesi – asonans)

Hâlâ tarafiyyet, hasebiyyet, nesebiyyet;

Doksan Beşe Doğru, s.650

(- iyyet hecesi – aliterasyon)

Sâhil dikenli bir uçurum; sonra teknesiz

Cankurtaran, sükûn ve liman bilmeyen deniz!

Rübâbın Cevâbı,s.653

(n sesi – aliterasyon)

Biz duymasak da sayhaların susmuyor senin;

Rübâbın Cevâbı,s.654

(s sesi – aliterasyon)

Sen zanneder misin ki benim hep elemlerim?

Rübâbın Cevâbı,s.654

(e – i sesi – asonans)

Yiyin efendiler yiyin; bu hân-ı iştiâ sizin;

Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

Hân-ı Yağma,s.661

(n sesi – aliterasyon)

Atıştırın, tıkıştırın, kapış kapış, çanak çanak...

Hân-ı Yağma, s.662

(ş sesi – aliterasyon / ı sesi – asonans)

ALİTERASYONUN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'in şiirlerinde çok sayıda aliterasyon tespit ettik. Ancak her sesi tek tek saymak gerektiğinden ve bunu doğru bulmadığımızdan kaç tane olduklarını belirtmedik. Üstelik gerek tek başına gerekse aliterasyonla birlikte olmak üzere pek çok asonans da bulduk. Bu durumda sayı belirtmemiz imkansızlaştı.

Kelimelerin manzumeye kattığı müzikaliteye çok önem veren Tevfik Fikret için çok sayıda aliterasyon ve asonans, şaşırtıcı değildir; çünkü âhenkli söyleyişin peşinde koşan her şâir, bunlara başvurur. Kaldı ki Tevfik Fikret, eski şâirlerden farkını ortaya koyarken her kelimenin ayrı bir müziği olduğunu düşünen Sembolist ve Parnaslarla ortak hareket eder ve onların bu konudaki görüşlerini ilke kabul eder. Gözleri manzara ve portrelere, kulağı da sesin hareketlerine karşı son derece hassas olan Fikret, Servet-i Fünûn şairleriyle ortak olarak şiir mûsikisini duymuş ve bunu her vesileyle dile getirmiş, hatta eserine Rübâb adını verirken bir müzik enstrümanını kullanmıştır.

Bizim bu çalışmamızda aliterasyon dediğimiz âhenk sağlayıcı ses tekrarlarına bazı edebiyat otoriteleri “armoni” demiştir.³⁷ Seslerin uyumu esasını gözeterek meseleye baktığımızda bu iki farklı adlandırmanın aynı maksada dönük olduğunu söyleyebiliriz.

Rûhunda yakaladığı ritmi, his ve heyecanlarına katıp kâfiye, vezin ve kesik mısralarla âhenkli bir şekilde bize sunan Fikret için üstün söyleyiş, yazdığı şiirde neyden bahsediyorsa onunla ilgili, aynı zamanda onu en iyi duyurabileceği kelimeleri kullanmaktır. Denizin şiirini yaptığında dalgaların sesini duyurmak, bulutun dinginliğini, dağların uğultusunu, kargaşanın şamatasını veya akla gelebilecek her hayâtî unsur, kendi sesiyle ve hissiyâtıyla hazzettirmek, ancak kelimeleri oluşturan yumuşak ya da sert, sâkin ya da şiddetli harfleri doğru seçmekle mümkündür. Bu seçim yapıldığında, aliterasyon ve asonanslar kendiliğinden ortaya çıkar. İşte Tevfik Fikret, bunu yakalamış nâdir şâirlerdendir; hattâ bu tarz âhengin bizzat zirvesidir.

Şiirlerde en çok kullanılan sesli harf, r'dir. Onu “s, ş, ç” sert sessizleri tâkip eder; yâni Tevfik Fikret, söyleyişe âhenk katmak için hep sert sessizleri tercih etmiştir.

Bunun yanında “n , h, y ve l ” yumuşak sessizlerini de görüyoruz. Kimi yerde sert ve yumuşak sessizlerin birlikte kullanılması da vâkîdir. “ler” hecesi, “im” ve “de” heceleriyle bazı yerlerde farklı aliterasyonlar oluşturulmuş.

En çok asonans oluşturan sesliler, “a” ve “e” dir. Çoğu yerde bunları aliterasyonla birlikte kullanan Tevfik Fikret, âhengın tüm vâsıtalarına tâlip olmuş gibidir. Bütün şiirlerinde gerçek ve hâkim olan şey, onun, kelimeyle oyun oynamayı çok iyi bildiğidir.

Tevfik Fikret, her sanatçı gibi tabiatta gördüğü veya hissettiği ne varsa yaşadığı muhitin tesirlerini de içine katarak şiire dönüştürmüş ve bu şiiri sesli olarak sunmaya çalışmıştır. Bir koro âhengiyle bize seslenen şiirleri, bu uyumu sağlarken süslü değil aksine hayâtî bir fonksiyonu icrâ eder gibi tabî ve güzeldir. Yani kanaatimizce o, aliterasyonları, sözün tabî akışı içinde sarf etmiş ve böylece edebî estetiğın bir örneğini sergilemiştir.

³⁷ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret**, s.201-210

Ç. TEKRÎR

Aynı kelimeleri aynı anlamda tekrar etmek sûretiyle asıl maksadı pekiştirmeye ve şiirde âhenk oluşturmaya tekrar denir. Şâirlerin en çok kullandığı sanatlardan biridir. Genellikle, nidâ ile birlikte olursa daha etkileyici ve daha canlı olduğu kabul edilir. Tekrar edilen bölüm bazen bir kelime bazen de söz grubu olur. Hattâ soru kelimeleri eklenip istifham sanatına bile benzetilebilir.

Tekrirden esas olan, yinelenen sözcüklerle anlamı pekiştirme ve âhenk sağlamadır. Âhenk sağlamayan tekrarlar, edebî sanat sayılamaz kanaatindeyiz. Kaldı ki klasik belâgat kitaplarında ayrı bir sanat değil, bir üslup özelliği olarak ele alınır. Belâgat kitaplarına tekrîr adıyla ve müstakil bir sanat olarak Süleyman Paşa'nın Mebâniü'l-İnşâ ve Recâizâde Mahmut Ekrem'in Tâlim-i Edebiyat'ı ile girmiştir.

Âhenge önem veren bütün şâirlerde olduğu gibi Fikret'te de çok sayıda tekrîr sanatı vardır. Üstelik Tevfik Fikret, mensûbu olduğu edebî ekolün en önemli özelliği olmak üzere rûha derin izler bırakan hisleri, mûsikî tesirli kelimelerle ifade etme cehdini, ifrat derecesinde bize yansıtır. Bu yüzden onun şiirlerinde, tekrarlanan her kelimenin husûsî bir yeri vardır.

Tevfik Fikret'in şiirlerindeki tekrîrleri aşağıdaki metinlerde kalın punto ile belirttik. Amacımız, hangi tür kelimeleri daha çok tekrar ettiğini, hangilerini ne şekilde kullandığını tespit edip âhenk sağlamada nelere önem verdiğini bulmaktır.

Bu ne hayret-fezâ sanâyi'dir

Bu nasıl dil-rübâ bedâyi'dir

Bu ne bî-hâdd ü intihâ kudret

Bu ne bî- intihâ vü had hikmet

Cânân-ı Girîzâne, s.28

Bahârdır...Bu hep anın füyûz-ı cân-fezâsıdır.

Bahârdır...Bu hep anın şükûh-ı dil-rübâsıdır.

Bahar, s.38

Bu bir zamâne-i tarab, zaman-ı hoş-güzârdır

Bahârdır.. Bahârdır.. Bahârdır.. Bahârdır..

.....

Bahârdır...Bugün bütün cihan bedâa-zârdır;

Bahardır ki gülşen-i hayâta feyz-bârdır;

Bahardır ki âlem-i nebâta cân-nisârdır;

Zemînde gonçe-hîzdir...havada nefha-bârdır,

Bahâr, s.38/39

Hâlâ o nigâh ile harâbım!

Hâlâ o sukût ile türâbım

Bir Subh-ı Safâ İdi, s.46

Bütün safvet, **bütün** rûh u letâfet,

Bütün ulviyyet ü sevdâ vü rikkât.

Bûse-Çin, s.47

,

Kıladı aşkımız gül-zârı taltîf,

Kıladı şevkimiz ezhârı taltîf

Bûse-Çin, s.48

Hezâr-ı zâr ile dem-sâz **olurduk**,

Nesim ü cûya harf-endâz **olurduk**.

Bûse-Çin, s.48

İlâhi! Kalpler **vardır ki** aşkınla münevverdir,
İlâhi! Rûhlar **vardır ki** vaslınla mübeşşerdir.

Tevhîd, s.53

Geh çeşmini tahattur ile girye-perverim
Gül zülfünü tefekkür ile nâle-güsterim,
Her dem **seni...****seni** düşünür, ağlar inlerim;
Her lahza başka hüzn ile yâd eylerim **seni!**

Şarkı, s.54

Nasıl cesâret eyledim de baktım **âh âh âh**
Beni bitirdi rü'yeti o vaz' ı pür-lefâfetin

Neşide, s.55

Uyan, uyan ki ey melek uyanmak üzere tâliim
Açıl açıl ki ey güneş sabâhıdır saâdetin.

Neşide, s.56

Bir âşıkta ihtirâm **lâzım**;
Bir düşmüşü iltizâm **lâzım**.

...

Cânân nerede? O **lâzım!**

Şiir Parçaları, s.59

Uçmuş o melek semâya...**nâ-bûd!**

Nâbûd o hayâl-i zî- sabâhat,

Nâbûd o mücessem-i melâhat!

.....

Olsam ona karşı ben de **nâbûd!**

Şiir Parçaları, s.61

Öldür beni...nâr-ı kahra yakma.

Öldür beni...lâkin öyle bakma!

Şiir Parçaları, s.65

Bir sözle beni edersin ihyâ.

Bir söz, dedim âlihâne **bir söz,**

İhyâma benim behâne **bir söz!**..

Şiir Parçaları, s.66

Hatırla o kalb-i zârı, **yâd et!**

Yâd et beni gâh gâh **yâd et!**

Bir Mektuptan, s.75

Bugün safâsı cihânın taşar cihanlardan

Bugün sürûr yağar hâke âsümanlardan.

Sitâyîş-i H.Ş., s.85

Bugün ol rûz-ı neş'e-verdir **ki**

Matla-ı âfitâb-ı devlettir

Bugün ol îd-i mu'teberdir **ki**

Mecma-ı behcet ü saâdetdir.

Tebrik-i Velâdet, s.87

Güzelsin pâk bir aşkın tecellâ-yi cemâlinden;

Güzelsin kâinâtın bir kız olmak ihtimâlinden!

Güzelsin, s.103

Güzel, âlemlerin hayret-fezâ bin ihtirâ'ından;
Güzel, şâirlerin vicdân- rübâ yüz makâlinden.
Güzelsin, s.104

Sen **çal**,o güzel ellerle hayrân olayım,**çal**!
Çal sevdiceğim **çal** sana kurban olayım **çal**!..
Ud Çalarak Ş.S.B.G., s.125

Nağmem ki verir beynime bin nükteli efkâr
Nâğmem ki sezâ dense ona matla-ı eş'âr.
Ud Çalarak Ş.S.B.G., s.126

Nevâzişin bana ta'zirden yaman **geliyor**,
O müşfikâne bakışlar belâ-yı cân **geliyor**,
Harâb gönlüme aşkın bile girân **geliyor**,
İçimden âh ! garîbâne bir figân **geliyor**..
Melâl, s.127

Bir söz ki eder sâmi'a-yı kalbime te'sir,
Bir söz ki kılar rûhuma cânânımı tasvir,
Bir söz ki duyunca onu ben göklere gittim!
Bir söz ki işitseydi cihân-ı melekiyyet,
Eylerdi güzel kâiline arz-ı muhabbet!
Bir Söz, s.128

Bir şâiri bir hûri-yi nâzân **seviyormuş**,
Cânân seviyormuş beni, cânân seviyormuş.
Bir Söz, s.129

Yaradana kurban olayım ne güzel!

* * *

Ne güzel ne güzel şûh-ı perî-ten!

Yaradana kurban olayım ne güzel!

Ne Güzel Çocuk, s.130

Âh ağlasam, senin ile leb-ber-leb **ağlasam**:

Bir kerrecik de burda meserretle **ağlasam**.

Âh Ağlasam..., s.136

Râh-ı vatan târik-i dâr ü dîyâr...**Siz**

Billâhi **bahtiyarsınız bahtiyâr...Siz**

Teşyî'den Avdette, s.166

Şu dalların arasından bakıp kaçan mehtâb,

Şu bir bulutta uçan leyle-pâre-i muzlim,

Şu boş ufuk, **şu** müzehheb sitâre-i nâim.

Aşk u Şebâb, s.182

Bitmez, hayır tapan o kadar hak ve hikmete;

Bitmez hayır, o mertebe meclûb olan sana.

Bitmez faziletin bu temsil-i ibreti;

Onlar da mahvolursa bekâ mahvolur demek:

İnsan o hisle istiyor ancak fazileti,

Bitmez -diyor- hakikate masrûf olan emek!

Nevha-i Bî-sûd, s.192/193

Çal, ben de olup şevk ile âhengine peyrev,
Dillerdeki sevdâları cûşân edelim, **çal**!

.....

Çal sevdiceğim, **çal** meleğim, **çal** güzelim... **Çal**!

Ey Yâr-i Nağam-kâr, s.207-208

Ben zılâlimle kalmak **istiyorum** .

İnfi'âlimle kalmak **istiyorum**,

Bu melâlimle kalmak **istiyorum**,

Pek muvâfık bugün bu hal bana

Ben bu hâlimle kalmak **istiyorum**!

Âşîyan-ı Peder, s.223

Gönlüm **harâb**, cism-i nizârım kadar **harâb**...

Müthiş, memâttan bile **müthiş** bu iktirâb!

İktirâb, s.227

Benim bu şeb yine pek rikkat-i hayâlim **var**;

Benim bu şeb yine şâirliğim, o hâlim **var**.

Sevdâyı Şî'r, s.233

Kopup gelir sanırım rûh-ı gam-penâhından;

Kopup gelir sanırım rûhu sîne-gâhından.

Sevdâyı Şî'r, s.233

Tasavvur eylemez hâricinde ulviyyet

Tasavvur eylemez hâricinde bir cennet.

Sevdâ-yı Şî'r, s.233

Öter hezâr-ı nağme -ger,

Ki şevkı bî-bahânedir;

Öter, öter, öter, öter...

Bu bir güzel terânedir.

Bahâr-ı Terânedâr, s.243

Bu söz, bu, işte, **hakikatlerin hakikatidir.**

Hakikat, ah **hakikat**; onunladır meşhûn

Zekâ, s.273

Bugün açız yine evlatlarım diyordu peder,

Bugün açız yine, lâkin yarın ümid ederim,

Balıkçılar, s.274

Biraz da sen çalış oğlum, **biraz da sen** çabala.

Balıkçılar, s.274

Ebediyen kalacak böyle mülevves bedenini,

Ebediyen kalacak böyle mülevves rûhun.

Nesrin, s.278

Şimdi artık yaşamaktan bile nefret duyuyor;

Şimdi artık bütün âmâlini tahlil etsen

Bir yudum zevk olacak;.....

Nesrin, s.279

Bu teheyyüc, **bu** temenni, **bu** sıcak

Yaşlar altında.....

Nesrin, s.280

Hudûda, harbe, o meydân-ı har u zâre kadar
Yorulmadan gidecekler, **yorulmadan**...Hattâ
Yorulmadan edecekler cinâna istilâ.

Hasan'ın Gazâsı, s.295

Evet, yiğitler, **evet**...siz fedâ-yı nefis ediniz;

Hasan'ın Gazâsı, s.295

Sizin kalbiniz elbet acır, değil mi? **Verin**,
Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,
Verin enînine gâyet, şu bir yığın beşerin!

Verin Zavallılara, s.306

Soğuk, soğuk...Acı bir nevha-yi teşekkîsi
Soğuk, soğuk...Denizin lerze-dâr-ı girye sesi

.....

Soğuk, soğuk ...Asabî darbelerle bir yağmur

.....

Soğuk, soğuk...Bu tahammül-gezâ bürûdetle
Çocuk harâb olacak;.....

Ramazan Sadakası, s.307

Bahâr olsun,bahâr olsun da gönlüm

Biraz def'-i melâl etsin, **diyordum**

Cihan tağyir-i hâl etsin, **diyordum**

.....

Bu leyl artık nehâr olsun, **diyordum**;

Bahâr olsun, bahâr olsun diyordum;

Bahâr-ı Mağmûm, s.326

Niçin eksilmiyor hâlâ melâlim,
Niçin şâd olmuyor gönlüm, hayâlim?
Bahâr-ı Mağmûm, s.326

İlerledikçe o, kalbimde artıyor helecân;
İlerledikçe o, rûhum gidip izinde arar
Medîd bir hicrân.
Öksüzlüğüm, s.335

Nedir, bu hangi perestîdenin sefâletidir;
Nedir, bu hangi ümidin sukûtudur, mecrûh?
Ninem, ninem... Bu hazan-dîde zıll-ı ber-zede-rûh
Onun hayâletidir!
Öksüzlüğüm, s.335

Onun hayâletidir, bir muhît-i cûşanın
Siyah köpükleri üstünde çırpınıp yatıyor
Siyah köpükleri üstünde bahr-i nisyânın
Müebbeden batıyor.
Öksüzlüğüm, s.335

İşte gayyâ-yı vücûd, **işte** o zulmet, o bataklık;
Beşerin **işte** pür-ümmîd ü heves, kıvranarak
Ka'r-ı târında şinâh ettiği girdâb-ı ufûl...
Gayyâ-yı Vücûd , s.339

Sokaklarda seylâbeler ağlaşır,
Ufuk **yaklaşır, yaklaşır, yaklaşır**;
Yağmur, s.345

Nedir aşkın ki, ey mahkûk olan rûhumda timsâli,
Nedir aşkın ki ba'zen en donuk, en mürde, en hâlî
Heykel-i Giryân, s.350

Tuhafılık etmek için yerde eleriyle gezer;
Tuhafılık etmek için, güldürüp kazanmak **için!**
Balıkçılar, s.355

Hep **tırmalanır, tırmalanır, tırmalanırdım!..**
Zerrişte, s.359

İle'l-ebed!...Bu tahayyül verirdi neş'e bana;
İle'l-ebed onu sevmek, **ile'l-ebed** mü'lim
İle'l-ebed, s.360

Terk et de gurûru
Gel dinleyelim **gel**
Ben zemzeme-i şi'iri, **sen** âheng-i tuyûr
.....
Gel toplayalım **gel**
Ben mısırâ-i berceste **sen** ezhâr-ı mutarrâ
.....
Sen hüsn ü füsûn, **ben** sana günden güne meftun!
Baharda, s.362/363

Birlikte açılmış iki zanbak gibi hem-ser,
Birlikte geçirdik bütün eyyâm-ı şebâbı;
Birlikte, ne yaptıksa şu insanlığa benzer,
Birlikte ne gördükse mukassî ve münevver...

Birlikte, s.367

Bir hâtırâ yoktur o güzel günlere şahid,
Bir hatıra yoktur ki bugün mevc-i sehâbı
Arz eylesin rûhuma her an mütebâid

Birlikte, s.367

Bir lemha ki **yalnız sana, yalnız sana** âid.

Birlikte, s.367

Bir ömr-i muhayyel...Hani gül-bünler içinde
Bir kuşcağızın ömr-i bahârîsi kadar hoş;
Bir ömr-i muhayyel...Hani göllerde,yeşil, boş
Göllerde-o sâfiyet-i vecd-âver içinde
Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü muğfel
Bir ömr-i muhayyel!

Ömr-i Muhayyel, s.368

Yalnız ikimiz, bir de o: ma'bude-i şî'rim;
Yalnız ikimiz, bir de onun zıll-i cenâhı;

Ömr-i Muhayyel, s.368

İki bî-çâre haste-i firkat,
İki bî-çâre, işte inliyoruz...

Şekvâ-yı Firâk, s.375

Bilsen niçin o noktada kalmıştı ellerim,

.....

Bilsen niçin o noktada levh-i musavverim

Resmini Yaparken, s.376

Her gün biraz bu âlem rabteyliyor beni

Her gün biraz ölgün bu hayât-ı müzehzebim!

Resmini Yaparken, s.376

Uçar, uçar gibi kumlar, çimenler üstünde,

Geçen şu tâze kadın bir nümûne-i hevesât;

Ayaklarında kanatlarla sanki aşk u hayat

Uçar, uçar gibi kumlar, çimenler üstünde.

Bisiklet, s.386

Güzel, evet **bu** revîşler, güzel **bu** câzibeler

Güzel, fakat **bu** tehâlûk nedir,.....

Bisiklet, s.386

Bir hüsn-i mükemmel gibi **herkes sana** âşık,

Herkes sana meczûb,

Herkes sana müştâk.

Süs, s.388

Niçin o çehreyi görmekle titredim birden

O dîdelerde **niçin** gizli bir nigâh aradım?

.....

Niçin o gözlere dikkatle baktım öyle iken?

Tesâdüf, s.391

İşte seksen yaşında bir sâil,
Yaşamış kâinâtı görmeyerek.
Yaşamış, mevte olmamış kâil;
Yaşamak ayrı, görmek ayrı demek.
Perde-i Teselli, s.396

İşte bak, **ben de ben de** muhtâcım
Öyle bir perde-i teselliye!
Perde-i Teselli, s.396

Yıllarca taharrî der-i mesdûd-ı necâtı,
Yıllarca metâible mesâible döğüşmek,
Nâdim-i Hayat, s.399

O perilerle koklaşan ezhâr,
O çemenlerde oynaşan ervâh,
O mülevven sürûd-ı şûh-ı bahâr,
O muattar müşâfehât-ı riyâh...
Ne İsterim, s.401

.....**Güler bütün** zevi'l hayât
Güler bütün terâneler,
Güler hep âşiyâneler;
Halûk'un Sesi, s.411

Yaşamak...Başka ihtiyacım yok;
Yaşamak, hem çocukça aldanarak,
Öyle yıllarca, dâimâ, bir çok,
Zâr ü ma'lûl ü muhtazır **yaşamak...**
Yaşamak Aşk, s.420

Bütün **boşluk**: Zemin **boş**, âsümân **boş**, kalb ü vicdân **boş**:
İnanmak İhtiyacı, s.421

Karanlık...Her taraf, her şey **karanlık**, bir hazin yeldâ!
Karanlık...Fehm ü dâniş, akl u istihrâc hep muzlim;
İnanmak İhtiyacı, s.421

Bir samt-ı nâlân: Rûh-ı avâlim,
Etmekte zikr-i Hâllâkı dâim,
Etmekte ra'şân ra'şân ibâdet.
Sabah Ezânında, s.422

Sanki dünya batacak, **sanki** kıyâmet...Heyhât!
Kahkaha-i Ye's, s.433

Zavallı kız, seni karşımda döndüren de **o**, bak;
O, hep o, hep o mülevves, **o** müfteris kitle!
Para ve Hayat, s.444

Tâ uzaklarda **bir sadâ** gülüyor;
Bir sadâ, bir sadâ ki ra'd-efşân,
Hande-i Bûm, s.446/447

Zillet, üstünde bir cilâ-yı gurûr;

Dâimâ aç bir ihtiyâc-ı akûr;

Dâimâ kirli, kirlenen bir el;

Dâimâ alçak, alçalan bir emel;

Dâimâ zorlayan, kıran, deviren,

Mahveden...Sonra mahvolan bir ten.

Cevâb, s.466

Tırnak, çamur, tokat...Bu senin kısmetin değil.

...

Tırnak, çamur, tokat...Sonu bir ömr-i mübtehil.

Tırnak, çamur, tokat...Sonu mahv-ı ebed, türâb!

Hemşirem İçin, s.471

Elbet değil nasîbi mezellet kadınlığın,

Elbet değil melekliğin ümmîdi zulm ü şer,

Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer;

Hemşirem İçin , s.471

Örtün, evet, ey hâile...**Örtün, evet**, ey şehir;

Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr!..

Sis, s.475

Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lânet;
Sen doğ bize, sen doğ bize ey fecr-i hakikat!

.....

Şirretlere, zulmetlere, zilletlere, lânet;
Sen doğ bize, sen doğ bize ey fecr-i uhuvvet!

Bir Güfte, s.490

Can da **sen**, şan da **sen**, hepsi **sensin, yaşa**
Ey vatan, ey mübârek vatan, bin yaşa!

Vatan Şarkısı, s.489

Müşfik evlâdın bulur koynunda her gün, her zaman
Başka şefkat, **başka** nimet, **başka** kuvvet, **başka** can...

Vatan Şarkısı, s.489

Sana bir başka zemîn, başka zemân lâzımdı;
Sana bir âlem-i lâhût-nişân lâzımdı.

Nef'î, s.506

Düşen yaprakların raz-ı melâli
Nümâyân cephe-i sâfında gûyâ;
Nümâyân cebhe-i sâfında hülyâ.

Âveng-i Şühûr, s.520

Perde kapan, perde kapan,
Kapan çabuk çünkü camdan
Güneş içeri vuruyor.

Yazın, s.618

Açıl perde, açıl perde,
Sen açıldın, güneş nerde?
Kışın, s.619

Din şehit ister, âsûmân kurban;
Her zaman her tarafta kan, kan, kan!..
Tarih-i Kadim, s.640

Ne muhârib, **ne** harb u istilâ;
Ne tasallut, **ne** saltanat, **ne** şekâ,
Ne şikâyet, **ne** zulm ü istibdâd;
Tarih-i Kadim, s.642

Şimdi mestâne bir sürûd-ı heves;
Şimdi zindân-girifte bir kuru ses ;
Şimdi muhrik, ya şûh bir nakarat;
Bir geniş “Oooh!”, bir derin “Heyhât!”;
Bir duâ, bir kaside; **şimdi** halîm,
Şimdi ser-keş bir ihtizâz-ı nesim;
Şimdi bir şekve-i garîbâne,
Şimdi bir levh-i nâ-şikîbâne;
Şimdi bir lerze,nağme-i nâkus,
Şimdi bir sayha-i nakkâre vü kûs;
Şimdi aczin sükût-ı giryânı,
Şimdi kahrın sahîl-i şükranı;
Şimdi bir hutbe-i cezîl ü vecîz,
Şimdi şermende bir niyâz-ı marîz;
Şimdi bir hande,şimdi bir hafakan;
Şimdi dehşetli bir gırîveş olan

Mütelâtım tevelvülâtiyle

İnleyen kubbe-i tehî!.....

Târîh-i Kadîm, s.643

Sıfatın “Lâ-şerîke leh” ken, bak,

Şu bataklıkta kaç şerîkin var:

Hepsi kayyûm ü kâdir ü kahhâr,

Hepsinin “Lâ-şerîke leh” sıfatı,

Hepsinin emr ü nehyi, saltanatı,

Hepsinin mihri, mâhı, ecrâmı,

Hepsinin bir hafâ-yı mescûdu,

Hepsinin bir bihişt-i mev’ûdu,

Hepsinin bir vücûdu, bir ademi,

Hepsinin bir nebiyy-i muhteremi,

Hepsinin cennetinde hûrîler,

Hepsinin tu’ me-i cahîmi beşer;

Hepsi halkından istiyor, makhûr

İki bûklüm bir inkıyâd-ı sabûr...

Târîh-i Kadîm, s.644

Hâlâ o vesâvis, **o** desâyis, **o** mefâsid!

Hâlâ o şebîn zeyl-i temâdîsi bu ızlâm.

Hâlâ o cehâlet, **o** tecâhül ve **o** techîl;

Hâlâ vatanın hissesi bir tûde-i âlâm;

Hâlâ düşünen başlara hep latme-i tenkîl,

Hâlâ sırtan dişlere hep lokma-i in’âm!

Doksan Beşe Doğru, s.650

Sen bak: Nasıl donup düşüyor nağmeler yere ;

Sen bak: Nasıl benizler uçuk, nazralar melûl;

Sen bak: Sitâreler **nasıl** âmâde-i üfûl;

Sen bak: Şu buzlu dalgaların gavr-ı şûmuna:

Sen bak: Şu kitlenin tabakât-ı zalûmuna;

Sen bak: Ne bünyeler boğuyor gull-i inhitât;

Rübâbın Cevabı, s.653

Hep devrilen ümîd ü tesellî, zekâ, sebât!

Hep leyl ü hevl; uzak ve yakın **hep** şikâk u şûr;

Hep cehl ü gayz u levs...Acı hengâme-i nüşûr!

Hep kar ve korku; sonra ne bir çit ne bir yuva;

Rübâbın Cevabı, s.653

Karşında son terâne-i rûhum benim, medîd

Bir sayha-i ümîd olacaktır...**Ümîd...Ümîd!..**

Rübâbın Cevâbı, s.656

Bu sofracık, efendiler –ki iltikâma muntazır

Huzûrunuzda titriyor- şu milletin hayatıdır;

Şu milletin ki muzdarip, şu milletin ki muhtazır!

Fakat sakın çekinmeyin, **yişin**, yutun hapır hapır...

Yişin efendiler, yişin; bu hân-ı iştiâ sizin;

Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yişin!

.....

Yişin efendiler, yişin; bu hân-ı zi-safâ sizin;

Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yişin!

.....

Yiyin efendiler yiyin; bu hân-ı can-fezâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

.....

Yiyin efendiler yiyin; bu hân-ı pür-nevâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin!

Hân-ı Yağma, s.661/662

Bütün sizin efendiler, konak, saray, gelin, alay;
Bütün sizin , bütün sizin, hazır hazır, kolay kolay:..

Hân-ı Yağma, s.661

Kaç milleti bel’etti **bugün** nâire-i harb,
Kaç milleti mahvetmededir tavk-ı esâret,
Kaç milleti boğmakta **bugün** fakr ü sefâlet.

Harb-i Mukaddes, s.671

TEKRİRİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te, 107 örnekte çok sayıda tekrarlanan kelime bulduk. Kimi örneklerde söyleyişe hareketlilik katmak için fiilleri tekrar etmiştir. Bilhassa, fiillerin emir şekillerine yer vermiş, gerek cümlede gerekse şiirin tamamında aynı kelimeyi defalarca kullanmıştır. En iyi örnek, Hân-ı Yağma şiirinde 20 kez tekrarlanan “yiyin” emridir; ancak burada yemelerini emretmekten çok bir sitemi hattâ bir öfkeyi dile getirir gibidir. Emir kipi dışında en çok yer verilen fiil çekimi ise geniş ve şimdiki zamanlardır.

Kimi örneklerde, tasvirleri gözönüne getirebilmek için “güzel, harâb, müthiş, soğuk, boş, karanlık” gibi sıfatları, kiminde ifadeyi ketûmlaştırmada “niçin, nedir, hani, hangi” gibi soru kelimelerini tekrarlamıştır.

Durum ve miktar zarfları, fiillerin mânâsını pekiştirmede bir yardımcı olarak kullanılıp “şimdi” kelimesi, Târih-i Kadîm'de 15 kez, “hâlâ- hep” kelimeleri 6 kez yinelenerek zaman ve durum yönüyle fiiller güçlendirilmiştir. İşaret bildiren “işte” kelimesi, pek çok şiirin âhengini sağladığı gibi şâirin dikkat çekmek istediği yönü, okuyucuya hemen göstermiştir. Ünlemlere, daha çok seslenme şeklinde yer verip nidânın âhenginden sonuna kadar faydalandığını da söylemeden geçemeyeceğiz. Bazılarında kendi kendine konuşuyor gibidir. Bazılarında da gençlere veya büyüklere iletme istediği mesajını yüksek perdeden ve defalarca yineler.

Kullandığı kelimelerin türü yönüyle bu şekilde yaptığımız tespitlerin dışında dikkatimizi çeken bir husus da tekrarlanan kelimelerin daha çok bir kelime grubu hattâ bir cümle biçiminde olmasıdır. Örneklerin yarıya yakını, tüm cümlelerin veya cümle çapında bir söz grubunun tekrarından oluşmaktadır. “Uçar, uçar gibi kumlar, çimenler üstünde.”, “Tırmalanır, tırmalanır, tırmalanırdım.”, “Perde kapan, perde kapan.”, “Açıl perde, açıl perde.”, “Yaradana kurban olayım, ne güzel!” gibi kopleks cümlelerle Tevfik Fikret, ulaşmak istediği âhengin zirvesine varmıştır. “Elbet değil.” şeklindeki kesin ifadeli tekrarları, okuyucuya başka hiçbir yolu düşündürmeyecek kadar istikrârlı, bir o kadar da duyguludur.

Tevfik Fikret, hiçbir kelimeyi boşuna tekrarlamamıştır. Mutlaka okuyucuya hazzettirmek istediği bir ince zevki, yetkililere duyuracağı bir sitemi vardır. Tekrarlanan her kelimedede, üslûbunun daha hareketlendiğini ve daha canlandığını görürüz. “yiyin!” tekrarlarında, doysa da yemeye devam eden birilerinin başında durmuş, zorlayan ve onların açgözlülüğünü vurgulayan bir şairin varlığını tahayyül ettiğimiz gibi kaşık şakırtılarını duyar gibi oluruz ve bu sofranın manzarası bizde hoşlanmadığımız duygular uyandırır. Böylece şiirde istenen hareketlilik sağlanmış olur.

Tekrar, anlamı pekiştirme fonksiyonunu eda ederken okuyucuya özellikle neleri vurguladığını, nelere daha çok değer verdiğini söylemeye çalışır. Sanatçı, vermek istediği mesajı, dolaylı yollardan değil de doğrudan, üstelik üzerine basa basa söylüyorsa o noktaya yoğunlaşmamızı istiyor demektir. Tekrarlanan her sözcük, anlama bir kesinlik katar. Tevfik Fikret, şiirlerinde, medeni dünyayı hedef gösterirken buna “hâlâ” ulaşamamış olmasından nefret eder. Suçlu tarihin “hepsi”dir. Cehl, gayz, levs... “hep” vardır ve şâir, bundan son derece muzdariptir. Her şiirinde bu ve benzeri tekrarlar vasıtasıyla söyleyişini canlandırmış ve böylece istediği etkiyi oluşturmuştur.

D. NİDÂ

Nidâ, bir seslenme sanatıdır. Şâir, içinde taşıdığı ve şiire döktüğü hislerinde öyle bir heyecan duyar ki bu coşkunluğunu ancak “ey, hey!” gibi ünlemlerle seslenerek ifade edebilir. Bazen, aynı kelimeleri tekrar ederek bazen de ünlemleri kullanarak hislerinin yoğunluğunu duyurmaya çalışır.

Biz, aşağıdaki örneklerde Tevfik Fikret’in, duygu ve düşüncelerini hissettiği yoğunlukta okuyucusuna iletme çabasını ve sancısını bulduk. Kiminde “ey, hey!” ünlemleri bulunsada çoğunluğu doğrudan seslenme şeklinde yazıldığı için nidâları, kalın punto ile ayırarak belirtmedik.

Cânân-ı Girîzâne şiirinde, kendinden sürekli kaçan sevgiliye, içindeki tüm güzel hisleri, bildiği tüm hitâblara yükleyerek seslenir:

Olmasa envâr-ı rûhun hem-demi
Görmez olur dîdelerim âlemi
Dil ki çeh-i aşkına üftâdedir
Hükmüne bin cân ile ser-dâdedir
Handelerin canlara safvet verir
Nazraların dillere cevdet verir
Pek de alışmıştı gönül vuslata
Şimdi nasıl mûnis olur firkate,
Ey gamı sûz-efgen olan cânıma
Merhamet et sûziş-i vicdânıma
Ben sana aşık değilim, bendeyim
Hâk-i der-i pâkine efgendeyim
Bak yolun üzre şu elem-pervere
Merhametin yok mu ya düşmüşlere
Olma girîzân güzelim, el amân.
Dön geri, dön, ey ferah-efzâ-yı cân!

Dön de nezâketle tebessümler et
Rûhumu şevkinle harâb-perver et
Nâz ü hırâmın görüp ey rûy-ı gül
Ka'r-ı yem-i hayrete dalsın gönül
Bir de açıp gîsû-yi zer-târını
Dök yüzüme pertev-i ruhsârını
Rûhuma ol feyz-dih-i i'tilâ
Ver dilime zulmet-i gamdan rehâ
Kaçma gel ey mâye-i ezvâk-ı cân!
Ey feyezân-bahş-i dil-i gam-nişân
Müncezibim câzibe-i rûyuna
Mürtebitim gîsû-yı dil-cûyuna
Doğrusu ârâm-ı dil-i münkesir
Rü'yet-i dîdârına vâbestedir
Terk edemem ölmeden evvel seni
Hak bu ki sensin eden ihyâ beni
Olsa fedâ çok mu cihân hüsnüne
Az mıdır âşüfte olan hüsnüne
Mecmaü'l-âsâr-ı sefâdır sana
Gamzelerin ey melek-i işve-zâ
Zor geliyor doğrusu bu iftirâk
Başladı sînemde yine ihtirâk
Bil ki fedâkâr-ı nukûd-ı dilim
Râhına, ey şu'le-füzûd-ı dilim
Kim bırakır bendesini zillete
Kim atar efgendesini mihnete
Görme gam-ı hasreti lââyık bana
Bendeyim, elhak ki esîrim sana!
Dön geri ey tâvus-ı verka-hirâm

Ver dile feyz-i ferah u ibtisâm
Gamzeye âgâz ederek gözlerin
Bendeni dem-beste eder sözlerin
Gözlerini seyre koyulsun gözüm
Olsun âmân hep sana dâir sözüm
Çeşm-i remed dîdemi pür-nûr kıl
Kalbimi hem-şa'şa'a-i Tûr kıl
Belki bulur nûrun ile intibâh
Hayli karardı dil-i sevdâ-penâh!

Cânân-ı Girîzâne, s.24/25

Tevfik Fikret, Mirsad Mecmuası'nın açtığı tevhid yarışmasında, aşağıya tamamını aldığımız şiirle birinci gelir. Parlak ifadeler için kendini zorlamış bile olsa bu şiirde, Allah'ın bir ve tek oluşunu, fevkalâde tumturaklı ve Allah'a yakarışı da bir o kadar heyecanlı bir lisanla dile getirmiştir.

Ey meh-i enver-i sipihr-ârâ
Lem'a-i rahmet-i Cenâb-ı Hudâ
Zulmet-i şeb dokundu sevdâma
Merhamet kıl şu kalb-i şeydâma
Sevmiyor zulmeti dil-i zârım
Olsa nûrun olur meded-kârım
Neye eylersen istitâr eyle
Bezm-i deycûru ihtiyâr eyle
Eyle karşımda nâzikâne hırâm
Eylesin tâ ki tende cân ârâm
Sana âşık mıyım neyim bilmem
Olamam bir dakîka görmezsem
Görün artık bu ihticâb yeter
Kapladı âlemi zalâm-ı keder

Açıl ey mâh-tâb açıl da görün
Bürünürsen de ebre sonra bürün
Gark edip zîr ü bâlâyı
Âşikâr eyle hüsn-i Leylâyı
Kudret-i Zât-ı Hakk'ı yâd ettir
Halka tenvîr-i i'tikâd ettir
Olup âlem-fürûz dîdârın
Yemimde mevc ursa aks-i envârın
Vech-i dil-dârı eylesen tasvîr
Görse cân nûr-ı Hakk'ı sûret-gîr
Bâğ u gül-zâra in'itâf etsen
Hep çiçeklerle i'tilâf etsen
Kûh u sahrâ garîk-i nûr olsa
Arz-ı muzlim nazîr-i tûr olsa
Buna hayrân olup da rûh-ı Kelîm
Dese ey Rabb-i Zü'l- Celâl-i azîm

.....

Ey nazîr ü şerîksiz ma'bûd
Kim bu ekvâna verdi böyle vücûd
Şebi revnak-pezîr eden kimdir
Mâhı cism-i münîr eden kimdir
Göge bu ahterânı kim saçmış
Ya bu şeh-râh-ı feyzi kim açmış
Cümlesi sun'u dest-i kudretinin
Bizlere bir yegâne âtîfetin
"Birsin ey bî-niyâz Hâlık bir!"
Olamaz akıl birliğin münkir
Bütün eşyâ güvâh-ı vahdetine
Kim eder iştibâh vahdetine

Çağlayan şu şelâle-i mesrûr
Ağlayan şu anadil-i mahsûr
Deşt ü kûh-sâr-u bahr ü âb-ı revân
Hep cemâdât ve cümle-i hayvân
Hâsılı âlem içre mevcûdât
Hep şu'ûnât cümle meşhûdât
Vahdetin söylemektedir her ân
Eyleyip işbu beyti vird-i zebân
“Ki yekî hest hîç nîst cüz-i O
Vahdehû lâ-ilâhe illâ Hû”

Tevhîd, s.27

Seyret de rûy-ı zerdimi ey şivekâr!..Gül!..
Vechinde nûr-ı Hakk'ı kılıp âşkâr gül!
Zevk-i cihândan et beni de behre-dâr gül!
Ben âşık-ı zebûnu kıl bahtiyâr gül!

Güldür garîbin ey gül-i revnak-disâr!..Gül!

Deymûmet-i safâ-yı dilindir merâm-ı dil;
Müştedd olur melâlin ile iğtinâm-ı dil,
Revnak bulur safân ile dârü's-selâm-ı dil
Vâbestedir tebessümüne ibtisâm-ı dil

Güldür garîbin ey gül-i revnak-disâr!.. Gül!

Güldükçe verd-i ârızın ey feyz-bahş-ı cân
Hakkâ ki nûr-ı feyz-i cihândan verir nişân
Tab'ımca bir cihâna döner ol zaman cihân

Başlar tebessüm eylemeye tıfl-ı dil o ân

Güldür garîbin ey gül-i revnak-disâr!..Gül!

Dünyâ zalâm içinde olurken keder-nümâ,
Sen parlatınca şevk ile bir hande-i safâ,
Eyler önümde Tûr-ı safâ ol dem incilâ;
Handenle taze rûh gelir hâsılı bana:

Güldür garîbin ey gül-i revnak-disâr!..Gül!

Ey Şive-kâr,Gül, s.32/33

Sen bu âfet-nümûd kâmetle
Sevdiğim!Bir kıyâmet olmuşsun!

Âh, Bilsen N.Â.O., s.40

Ey hüsnüne can verdiğim âfet
Ey zübde-i garrâ-i letâfet!

Ey zülfüne dil bağıladığım yâr!
Görmekte gönül her dem ü her bâr

Vechinde bu ma'nâ-yı pedîdar
Bir bî-nazar-ı hiss ü muhabbet

Göstermese de hüsnüme râğbet
Hüsnüm anı meshûr eder elbet!

Hüsnün senin, ey nâdire-i ân!
Reşk-âver-i sükkân-ı semâdır.

Hüsnündeki her lem'a-i handân
Mescûd-ı hayâl-i şuarâdır.

Şi'rim de, hayâlim de fedâdır,
Aşkım da senin hüsnüne kurbân!

Pîşimde sen oldukça hırâmân
Ne sabr kalır bende ne sâman!

Vicdânıma, ey necm-i dil-ârâ!
Pertev-fiken-i feyz ü kemâl ol!

Gark et beni eşvâka ser-â-pâ,
Mihrin gibi mâhî-i zılâl ol!

Mecrûhuna cân-bahş-i visâl ol,
Et rûh-ı revân-ı dil-i şeydâ!

Hüsnünle gider hüzn-i dil ammâ
Vaslınla gelir câna tesellâ.

Hüsnün, s.43/44

Ne anlatır meleğim! Girye-i şebâne sana?
Ne bildirir seherî âh-ı âşıkâne sana?..
O âh ü giryede aşkım tezahür etmez mi?
Ben âşıkım sana! Ey hüsn-i bî-bahâne...sana!

Kıt'a, s.49

Nazım nesir karışımı diyebileceğimiz Tevhîd şiirinde Tevfik Fikret, Allah'ın şeriksiz ve bî-hemtâ oluşunu dile getirmiştir. Bu şiirin hem nesir hem de nazım bölümlerindeki nidâları aşağıya aldık; çünkü nesirlerde de aynı heyecanlı seslenişleri bulduk.

Allâh!..Ey meâli direng-âver-i hayâl; ey zât-ı pâki berter-i
her fikr ü her meâl; ey bî-zevâl rahmeti gülzâr-ı fîrâta
revnak-dih-i kemâl olan Allâh-ı zül-celâl!..

Ey mübdi-i yegâne!.....

.....

Ey sâni-i bî-behâne!.....

.....

Eyâ Hâlikü'l-kevn!.....

.....

Yâ Rabbi! Ey muhît-i avâlim! Semâ ü basîrsin:....

.....

Yâ Rabbi! Bana rûhu,vicdânı, lisânı veren sensin....

.....

Îlâhi! Rûhun seni müşâhede-i gâibânesi....

Îlâhi ! Birsın..

.....

Îlâhi ! Kâdirsın..

.....

Îlâhi ! Kalbler vardır ki aşkınla münevverdir,

Îlâhi ! Rûhlar vardır ki vaslınla mübeşşerdir.

Benim kalbim de,Yâ Rabb! Aşk ile ol nûra mazhardır.

Benim rûhum da neyl-i vaslına Yâ Rab! Taleb-gerdir!

Fürûğ-ı hüsnüne, ey şems bir muzlim tecellî-gâh!

Huzûr-ı izzetinde ser-be-hâk-i hayretim her-gâh!
Değildir kulluğundan başka lezzetten gönül âgâh.
Senin lûtfundur ümmîdim, senin meczûbunum..Allâh!!

Tevhîd, s.51/52/53

Gittin, esîr-i hasret edip, sevdiğim beni,
Târ eyledin hezârına ey gonca gülşeni!
Derdinle itiyâd ederek âh ü şîveni,
Her lahza başka hüzn ile yâd eylerim seni!

Şarkı, s.54

Uyan,uyan ki ey melek uyanmak üzere tâliim
Açıl, açıl ki ey güneş sabahıdır saâdetin

Neşîde, s.56

Ey gönlüme aşkı mâye-i şân!
Koyma beni vâlih ü perişân
Mahrûm-ı bahâr edip hezârı
Uğratma hazâna kalb-i zârı!
Âmâlimi sanma bî-nihâye
Bir nazra yeter bu âşinâye.
Birlikte, demem benimle âh et.
Bin âhıma karşı bir nigâh et.
Verme bana dehri, kâinâtı,
Çok görme fakat bir iltifâtı.
Takdirine bulmasan da ehrâ,
Reddeyleme aşkımı husûsâ!

Şiir Parçaları, s.64/65

-Ey cezbeden cihâna beni şevk-i vuslatı!

Ey teng eden cihânı bana hün-i firkatı!

-Âyâ gelir mi gûşuna âh-ı tahassürü

Ol bî-kesin ki gitti seninle irâdeti?

-Etmez mi incilânı taleb, ey nühüfte nûr!

Gönlüm nasıl görür sana lââyık bu zulmeti?

Uzletgeh-i M.Z., s.72/73

Yâ Rab, ne demdi âh! O dem-i inşirâh-ı tâm?

Yâ Rab, ne şebdi âh! O şeb-i vuslat ibtisâm?

Gonce, s.77

Ey bâdiye-i tarâvet-âlûd!

Ey sâha-i pür-gubâr ü pür-dûd!

Ey mâh ki ebr-i gamla mahsûr!

Ey bâd ki bî-karar ü mesrûr!

Ey mezhere-i safâ-neşîmen!

Ey meşcere-i pür-gıriv ü şiven!

Ey cûy-i hazîn ü şekve-perver!

Ey zemzeme-i meserret-âver!

Ey hacle-i şevk-i bî-bahâne!

Ey makbere dönmüş âşiyâne!

Ma'zûr ola ettiğim şu feryâd!

.....:(ilââhir)

Bir Şiire Ş.B., s.79

Ağla, ey çeşm-i âlîl ü giryân!

Çağla, ey eşk-i demâdem-cereyân!

Açıl, ey ebr-i muhît-i mesdûd!

Serpil ey rahmet-i Rahmân-ı vedûd!

Girye-i Mâtem, s.82

Eyâ şehinşeh-i ulvî-nijad u âlî-dîl

Eyâ kerm-ver-i kudsî mekârim ü âdil

Beyân-ı kıymeti eltâfının değil kâbil

Büyük, büyüksün evet bî-âdilsin, birsin

Ulüvv-i haslet ile ekberü'l-ekâbirsın.

.....

Eyâ veliyy-i ni'am dâd-kârımız sensin

Yegâne melce-i vâlâ-tebârımız sensin

Medâr-ı muhteşem-i iftihârımız sensin

Senin vücûduna muhtâcız ey veliyy-i nî'am

İle'l-ebed sana densin (Halîfe-i âlem)

Sitâyiş-i H.Ş., s.86

Subhiyye...Ey tesellî-i nâyâb-ı rûh-ı zâr;

Ey nağmelerle besleniyorken hamûş u târ

Âgûş-ı seng ü hâke düşen zâde-i bahar;

Ey nazlı yavrucak; yetişir hicr ü intizâr.

Subhiyecik İçin, s.89

Ey şi'r-i nev-tulû-ı tabâat, dem-i seher!
Ma'nâ-yı dil-peziîn, o hüzn-i safâ-eser
Vicdâna rikkat-âver olur, câna akseder;

.....
Ey şi'r-i pür-zilâl-i tabâat, dem-i gurûb;
En âşıkâne manzaradır âlem-i gurûb;

.....
Ey şi'r-i dil-fürûz-ı tabâat, şeb-i münîr!
Nûrunda mültemi sihr-i âlem-i esîr;

Şâire Dâir, s.90/91

Hasret sana ey dem-i civânî!
Ey subh-ı safâ-yi ömr-i mahdûd!
Ey aşk!ey âşk-ı bî-müdânî!
Kurban sana bin sabâh-ı mes'ûd!

Bir Manzum H.M., s.109

Beyhûde emeklerin güzel kız !

.....
Yok şübhe ki ey nihâl-i ismet !

.....
Yapma Çiçek Y.K., s.110

Ey tâir-i zibâ ! O münevver per ü bâlin
Bir lem'a-yı bîdârı mıdır leyl-i visâlin?

.....
Ey hüsn-i mutarrâ! Beni teshîr ediyorsun;
Bir neşe gibi kalbime te'sîr ediyorsun;
Ümmîd kadar rûhumu tesrîr ediyorsun;

Sevdâ gibi vicdânımı tenvîr ediyorsun...

.....

.

Ey berk-i tecellâ, nazar-ı yâr ile meczûb
Gönlüm oluyor câzibe-i şevkîne mağlûb!
Buldum seni ma'suka-i cânımla hem âşûb,
Oldum sana bak bir ezelî aşk ile meclûb...

.....

Ey tıfl-ı dil-ârâ seni ettikçe temâşâ
Meshûrun olup zannediyor hâtır-ı şeydâ
Kim bir güher-i rahmet iken –arşta peydâ-
Atmış seni âğûşuma Allahü Teâlâ

Sevinç misin Ü.N.S., s.111 / 112

Ettim, ey kudsî nevâ! Vakf-ı simâh-ı cân sana;
Aks-i savt-ı dil-keşin âvâz-ı istihsân sana!
Bir sedâ-yı hâtifî bahşeylemiş Yezdân sana,
Vermiş özge feyz-i hıfz-ı hazret-i Kur'ân sana,
Gûş eden bir nağme-i şevkîn olur kurban sana!
Kıldı elhânın beni bir âşık-ı nâlân sana:
Bülbülüm ey gonc-sîmâ-yı hezâr elhân sana!

Bir Hâfize-i Kur'ân'a, s.119

Âh ! Ey nüsha-i güzîn-i cemâl!
Vâkıf olmaz mıyım meâlinize?

.....

Ey bana iltifâtı neşve-i cân!
Muntazır hâtırım suâlinize!

Diğer, s.121

Ey mutribe! Bir mu'cizedir dehre vürûdun
Sazın gibi, savtın gibi bak çeşm-i kebûdun
İhyâ ediyor gönlümü sen böyle devam et!
Çal âşık-ı bî-çareni ey mâh be-kâm et!..

.....
Ey yâr sakın perde-i Şehnâzı unutma!
Ol nağme-i ziynette her sâzı unutma
Sen çal, o güzel ellere hayrân olayım çal!

.....
Çal sevdiceğim durma sen ey yâr-i nağamkâr
Ey sâzı eden gönlümü âzâde-i ekdâr

Ud Çalarak Ş.S.B.G., s.125 / 126

Yârab, nedir ol söz ki gelir sanki semâdan?..
Dur, söyleyeyim ben sana ey nuhbe-i âmâl!

Bir Söz, s.129

Ey rûhumun hayâtı olan yâr-ı gam-güsâr!
Rahmeylemez misin bu kadar ıztırâbıma?

.....
Ben ölmek isterim, bana kat'î cevap ver!
Bir damla gözyaşı dökeceksen türâbıma.

Nazîre, s.133

Esselâm, ey gülşen-i ikbâl-i millet, esselâm!

Ey hilâl, Ey necm-i garrâ, ey mübârek fecr-i nûr,
Dalgalan perrân u ulvî, dalgalan mest ü fahûr;
Altı asrın rûhu dâmânında raksân-ı sürûr!

Zıll-ı mevc-â-mevc gül-fâmında pür-emn ü huzûr
Eylesin Osmanlılık, şâyestedir, ihyâ-yı sûr:
Esselâm, Ey necm-i garrâ, ey mübârek fecr-i nûr,
Esselâm, ey râyet-i iclâl-i millet esselâm!

Gökten, şu güzel memleketin mâ'î göğünden
Bir rûh inerek sesleniyor: Ey koca millet,
Hürsün, sana hürriyet, o ni'met, o sa'âdet
Makdûr u mübah oldu, helâl oldu, bugün sen
Tecdîd-i vücûd ettin. Evet gül, sevin, eğlen.

Gül, çünkü ser-âzâdeliğin hakkı sevinmek,
Gülmek, yaşamaktır. Yaşa handân u ser-âzâd,
Güldükçe yüzün ağlayacak çehre-i bî-dâd.

Kasîde-i Tercîiyye, s.137 / 138

Çok zaman bekledi ey, zât-ı mübeccel, vatanın
Yâd için nâm ü ser-encâmını hürriyetle;
Bize hürriyeti sen verdin, evet sen verdin
Bize insanlığı, hürriyet ü milliyetle.
Sana fermân-ı şehâdet, bize tevkî-i bekâ
Elde kânûn-ı mübînin geziyor hürmetle
Dinle, zâ'ir, bu sadâ hak sesidir, âfâka
Şunu tevdî ediyor,.....

.....

Mithat Paşa İçin, s.139

Zâir! Cihânda hürmete, ibcâl ü hürmete
Şâyeste bin hasîsa bilirsin; bu en güzîn,

En mu'tenâ hasâisi, en rikkat-âşinâ
Bir kalbe topla, sonra en ulvî, en âteşîn
Amâl o kalbe zelzele versin...Ve işte sen
Durmaktasın önünde bu kalbin...Evet, haşin
Bir kitle, bir mezar taşıdır gördüğün; fakat
Altında bir cihân-ı hamîyyet yaşar defin!

Kitâbe (1), s.140

Ey taş, sen ey kitâbe-i jengîn-i kün-fekân;
Bir ser-şikeste heykel-i Bül-hevli andıran
Vaz'ınla seyr-i hilkat edersin, pür-iştibah,
Ettin mi bâri sen o büyük sırrı iktinâh?
Sen bâri anladın mı,sen ey kalb-i zî-huzûr
Hep taş yüreklerin neye âlemde şevk ü sûr?

Kitâbe(2), s.141

Âh ey sevdâ! Seninle bulmuş
Âlem ebedî mesâr ü ekdâr.

Sevgili Hemşireme, s.143

Âlem her dem seninle mes'ûd,
Ey şevk...Ey tıfl-ı şu'le-endâm
Her kalbde, her nazarda mevcûd,
Ancak bana karşı bir siyeh dûd!
Bir ben, bir ben garîb u nâ-kâm...
Benden yalnız firâr edersin.
Yalnız beni bî-karâr edersin!

Ey Şevk!..., s.146

Ey sâhib-i hediye!..Evet, kim olursan ol,
Mes'ûdsun ki garka-i ye's-i hayât iken
Hediye, s.161

Yâ Rab, nedir bu hiss-i hamiyyet ki şeyh ü şâb
Âgûş-ı mevte cân atarak eyliyor şitâb?!
Teşyîden Avdette, s.165

Hazer, ey hasm-ı bî-insâf-ı dîn, Osmanlı nâmından!
Bu kavmin titre makrûn-ı adâlet intikâmından!
Teşyî'ten Avdette, s.166

Olsun gazâ mübârek, ey gâziyân-ı İslâm;
Canlandı sâyenizde ümmîd-i şân-ı İslâm!
.....
Ey şanlı kahramânlar! Fahreyleriz sizinle,
En pür-inâd hasmı kahreyleriz sizinle...
Yenişehir Gâzilerine, s.168

.....Oh, ey nasîb-i şebâb
Sen ey bükâ-yı mu'azzez! Ki rûh-ı müstağrak
Görür le'âli-i sâfında iltima-ı şafak.
Aşk u Şebâb, s.182

Güzel kız! Pek yazık, şunlar
Düşerken bâri sînende
Bırak, bir lahza dursunlar!
.....
Güzel kız! Terk-i ısrâr et

Kopar ezhârı sînenden,
O dest-i aşka îsâr et
Gül-Efşân, s.183

Ey firkati serdî-fîgen-i kalb ü hayâlim:
Karşında emellerle, heveslerle yanan ben
Bak şimdi ne câmid
Bir kitle-i ye'sim.....
İncimâd-ı Rûh, s.185

Ey güzel günlerimin âmâli,
Şimdi sizden ebediyyen hâlî,
Böyle bî-fâide rüyâlarla
Geçiyor leyle-i ömrüm...Heyhât!
Ey güzel günlerimin âmâli,
Şimdi sizden ebediyyen hâlî,
Kaldı rûhum ölü hülyâlarla!..
Hülyâ-yı Sa'âdet, s.189

Seni ey mevt ! Kim hatırlardı,
O bahâr hayâtı süslerken?
Mâtem-zede, s.196

Oku dilber çocuk, sa'âdetdir
Okumak böyle bir muallimeden,
Bu yeşil mekteb-i rebî'îde
.....
Oku, annen ümmîd-vâr olsun
Leb-i nev-i ihtizâz-ı tıflânen

Hecelerken hurûf-ı imlâyı,

.....

Oku, okurken, o bahtiyâr olsun.

Oku Dilber Çocuk, s.200

Dokundun hissime, ey şeb, yine hâl-i hazîninle,
Harâb ettin beni ulviyyet-i sevdâ-güzîninle.
Sen, ey ebr-i münevver, incilâ-bahşâ-yı vicdânsın;
Münevver sâz-ı cân, zulmet-güdâz-ı kalb-i virânsın.
Sen, ey necm-i müzehher, pertev-efrûz-i hayâlimsin;
Enîs-i vahdetimsin, hisse-dâr-ı infi'âlimsin.
Sen, ey mâh, ey mu'allâ menba-ı ulviyyet-i sevdâ,
Kııarsın kalb-i meftûrumda şevk-i i'tilâ peydâ.
Nazar-ı müstağrakındır, ey muhît-i kibriyâ-vüs'at,
Kalır pîşinde fikr-i bî-karârım garka-i hayret.
Şikayet senden, ey mûrg-ı hevâ-dâr ü figân-perver,
Ki feryâd-ı hazînin dilde îkâz-ı melâl eyler.
Nedir nâlede ol te'sîr kim rûha mûgâlibdir,
Sükût-ı mahzen-i mevki kadar ârâmı sâlibdir!
Arar cism-i za'îfîn sû-be-sû bî-tâb-ı enzârım;
Bu şeb bilsem seni tanzîr için mi böyle bî-dârım?
Eder ta'kib fikrim yalnız her yanda, her yerde,
Fezâ-yı nûr-perverde, zalâm-ı ser-i meşcerde,
Fakat, Allah için kes nevha-i feryâd-bahşânı,
Bırak sâkin hayâlâtımla ben hâtır-perîşânı!..

Dokundun Hissime, s.203

Ey gıpta-i nâhîd, ki zîr ü bem-i sâzın
Eflâki de ecrâmı da inletse revâdır;
Ey reşk-i melâ'ik, nağam-ı rûh-nevâzın
Cennetlere, hûrîlere cân-bahş-ı safâdır...

.....
Ey yâr-ı nağam-kâr, sakın kesme nevânı:
Vur, kopsa da mızrâbın ile târ-ı hayâtım;
Çal, şimdi; şu ân olsa da ân-ı sekerâtım!
Ey Yâr-ı Nağam-kâr, s.207 / 208

Gel, ey nedîme-i cân u cinân u vicdânım!
Gönül şu dem yine muhtâc-ı iltifâtındır
Ey âfitâb-ı sabahât! Fezâ-yı irfânım
Hemîşe teşne-i şevk-i tecelliyâtındır!
Eş'âr-ı Muhabbetten, s.214

Ey şems-i münîr! Kim zuhûrun
Tenvîr ile çehre-i hayâtı
Pür-hande kılar şu kâinâtı;
.....
Ey şems, ey kevkeb-i mu'azzam!
Sen dîde-i rûşen-i bekâsın;
Tulû'a Karşı, s.215 / 216

Ey güzel gözler, işte siz inanın:
Ölürüm, ben de sizden ayrılmam!
Ayrılmam!, s.217

Senin yerinde olaydım, güzel çocuk, bilsen
Neler yapardım ben,
Neler yapardım o mübhem nazarlı gözlerle...
Senin Yerinde, s.218

Ey cebhe-i dehâya vuran şu'le-i seher!
Ey matla-ı edebde doğan kevkeb-i zekâ!
.....
Gönlüm çocuk demez sana, ey zübde-i dehâ!
.....
Sen bir büyük bedî'asın, ey şî'r-i zî-hayât;
"Nijad"a, s.224/225

Sendin biraz tesellî-i vicdânıma sebep,
Ey nûr-ı dîde, sen de keder-nâksin bu şeb;
İktirâb, s.228

Ey çehre-i sâmit! Gülüyorken
Cebhende nigâh-ı ebediyyet,
Bekler şu donuk dîdelerinden
Çeşmim yine bir nazra-i ülfet.

Heyhât!Sen ey nûr-ı semâvî,
Sâfillere mekşûf olamazsın;
Ey nazra-i mahmûr-ı semâvî,
Zulmetlere ma'tûf olamazsın.

Bâri bırak etsin beni ibkâ,
Ey şâir-i meshûr! Kitabın;

Bir nağme-i giryende-i sevdâ
Her neş'eli, her nazlı hitâbın.
Şi'rinde perîler gibi mahfî
Bin câzibe-i şevk-i tabî'at;
Ey âşık-ı nâzende-muhabbet,
Hissinle te'essür bana kâfî.

Musset İçin, s.231/232

Melek! Senin de bu feryâd-ı rûha var meylin,
Değil mi? Kalb-i şefîkin senin de mülhemdir...

Sevdâ-yı Şi'r, s.233

Çocuktun, bir melektin sen,
Sen, ey ma'sûka-i Fikret,

Terennüm, s.235

Her dem bu sebeple müncezibtir
Rûhum sana, ey şükûfe-i yâr!

Şükûfe-i Yâr, s.251

Yâdınla çeşm-i hasreti yumdukça gâh gâh,
Ey ân-ı hoş-güzeşte, gülümser durursun, âh!

Geçmişte, s.252

Ağla, ey şi'r-i nâtüvân, ağla
Ağla, ey rûh-ı gam-nişân, ağla;
Ağla, ey çehre-i hazân, ağla...
Ağlayın, girye belki sârîdir,
Bana bir cûşiş-i bükâ getirir!

Girye-i Hüsrân, s.256

Size, ey bilmediğim, görmediğim kâri'ler,
Size ithâf ile neşreyliyorum bunları ben;
Kâri'lerime, s.260

Sayıklıyor yine, Yârabbî sen esirge bizi;
Bağışla yavrumu, onsuz bırakma lânemizi!
Hasta Çocuk, s.286

Âh ey gaflet, ey serâb-ı nasîb
Seni mümkün mü etmemek tâ'kîb!
Sahâyif-i Hayâtımdan, s.310

Âh ey pîş-i istifâdemden
Bî-tevakkuf uzaklaşam mevecât,
Ey mübârek dakikalar,sizi ben
Böyle gayb eylemekteyim, heyhât!
Kendi Kendime, s.318

Oh, ey neş'e, sen kanatlansan
Bu kadar belki dilber olmazsın!
Beyaz Yelken, s.328

Gel, ey biçare fânî, gel, zılâlim
Fîrâş-ı sâfıdır dildâr-ı hâbın,
Sükûnet-gâhıdır her ızdırâbın.
Hâb-ı Girîzân, s.330

Geçen zamanlarımın ey hayâl-i hod-bîni,
Şu ihtizâra yakın hâl-i inkisârımda
Garîk-i neş'e, melâlimle eğlenirsin sen,
Hayâl-i Hod-bîn, s.332

.....Ey nedîme-i heyecân,
Sen ağla; ben de bütün sûzişimle girye-feşân,
Kapımda beklerim,.....
Sükûn İçinde, s.378

Ey nahl-i müzehheb! Ki çıkar berk ü berinden
Bir sâf u mu'anber
Zehr-âbe-i nûşîn;
Ey nehr-i mutalsam! Ki uçar mevcelerinden
En rûh-firâb, en güzel, en şûh u münevver
Bir bûsiş-i nefrîn!

Ey nağme-i rengîni rübâb-ı hevesâtın,
Ey nağme-i sûzân!
Ey nağme-i mühlik!
Ey şîr-i teri sîne-i pür-zahm-ı hayâtın!
Ey câm-ı murassâ-leb-i gaflet! Ki nümâyân
Ka'rında mehâlik.
Ey şûle-i berkıyye! Ukûsunla gülümser
- Mehtâba mümâsil-
Her tûde-i zulmet.
Ey Bürkâ-i zîbâ! Görünür pâk ü müzehher
Zîr-i ham u tâbında en âlûde vü sâfil
Sîmâ-yı hakîkat.

Ey gâze-i sehhâr-ı herem püş!..Güzelsin,
Lâkin mütegayyir...
Bir kız gibi, heyhât!
Ey mevc-i safâ! Rûha kef-efşân-ı emelsin;
Gösterdiğin ahlâm-ı sagaf muğfil ü müskir,
Ey nevm-i huzûzat!

.....
Ey tıfl-ı hayâlî! Yed-i lehvinde kadınlık
Bin şekle girer, hırpalanır, âciz ü mağlûb,
Gûya bir oyuncak.

Eyler seni îmâ bana, ey mürğ-i hevâ-hâh!
Bir lemha-i bî-gâh
Umkunda leyâlin...

Süs, s.387/388

Sen ey sefâlet-i meş'ûme, ey şeb-i hâil,
Soğuk soğuk bakıyorsun;...

Tesâdüf, s.391

Âh, ey pîr-i ser-sefîd-i hazîn,
Seni görmekle işte âmâcım
Yine birçok teessürâta...Sevin

Perde-i Tesellî, s.396

Nesîm-i rehâvet-nisârınla, ey hâb,

Dolaş kâse-i pür-tanîn-i serimde;

.....

Görünsün biraz aks-i mahmûrun, ey hâb!

Şu hep ağlamaktan şişen gözlerimde.

.....

Yayılsın sükûnetle mevc-i hayâlin

O girdâb-ı cûşane, ey hâb-ı mahmûr!..

Ey Hâb,s.398

Ben böyle mi sandım seni, ey ömr-i gam-âlûd?

Nâdim-i Hayat, s.399

Gel ey berîd-i perestîde, bir sürûdunla

Bu gün melâl ü neşâtım takarrür eyleyecek;

Berîd-i Ümmîd, s.407

Yok, bulandırmasın âlûde-i zulmet bu nazar

Rûh-ı ma'sûmunu, ey mâî deniz;

Mâî Deniz, s.409

Melek çocuk! Baban senin sesinle bahtiyâr olur.

Haluk'un Sesi, s.412

Baban diyor ki : "Meserret çocukların, yalnız

Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;

.....

Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;

Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu rûy-ı zerd-i sefâlet...Evet, meserrettir
Çocukların payı; lâkin senin sevincinle,
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor...Halûk, dinle!
Haluk'un Bayramı, s.413

Bütün bu derdimin esbâbı sende toplanıyor,
Sen, âh ey sarışın tıfl-ı nâ-tüvân, hep sen!
Yine Haluk, s.416

O zaman ey ebedî hâmi-i şân-ı akvâm!
O zaman sen yed-i kakhâr-ı hamiiyyette ayân
Olarak ehl-i teaddîye verirsin hüsrân;
O zaman en nâ-kâm

Kalbe şevkinle gelir neş'eli bir hiss-i felâh;
Sana baktıkça fahûrâne parıldar gözler,
Sana ey seyf-i mücellâ, sana ey berk-i zafer,
Sana ey şanlı silah!
Kılıç, s.429

Nedir hakikati, ey sırr-ı ekber-i mescûd,
Köyün Mezarlığında, s.430

Çarpın ey bâd-ı hazân, camlara, hırçın hırçın,
Bir hakâretli sükût işte hep ısıklıklarına;
Kudur, ey lücce-i zulmet,mütehevvir, çılgın,
Gülerim kakhaha-i ye's ile çılgılıklarına!
Kakhaha-i Ye's, s.433

Para, ey şems-pâre-yi âmâl,
Ey güzel ma'den...Oh, ey leb-rîz
Kîse-i şu'le reng-i fecr-âmîz,
Gülüyor gül yüzünde istikbâl!
Ne büyük bir delîl-i kudretsin,
Rehber-i tâli-i saâdetsin,
En müşâ'şa, tezâd-ı ibretsin!
Sana îlân-ı gayz eder de yine
Beşeriyet koşar, gelir sesine.
Ey muazzez melîke-i hevesât,
Zîr-i pâ-yı şehâmetinde hayât;
Şükr ü minnet birer şeref-hâhın;
Ser-fürûlar nisâr-ı şeh-râhın!
Açılır eyleyince sen ibrâm
En kavî, en güzîde bâb-ı merâm,
Kapılan pençe-i teaddîne
Ağlasın kendi za'f u zilletine...

Para, derler ki akla reh-zendir;
Bence hiç şüphe yok ki sendendir,
Ey güzel cevher-i füsûn-perver,
Rûhu ecsâda bağlayan teller;

Büyük İkrâmiye, s.442 / 443

Sükûn, ey rd'd ü berk sarsar-ı hırs u emel,ey şân!
Heykel-i Sa'y, s.450

Sen ey semâya ma'kes-i reyyân olan deniz,
Kanlarla, lâşelerle bulanmaz miyâhını
Gönder, şu paslı çehreyi silsin; biraz temiz
Bir yüzle belki bir iki gün süslenip hayât,
İğrenmez âdemoğlunu gördükçe kâinât.

Dün Gece, s.459

Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Halûk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderâtı kavî bir elin, kavî, muhyî
Bir ihtizâz-ı temâsıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse...- O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz; - O gün benden
Ümîdi kes, beni kötrüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâziye çekmek ister; sen
Bütün hüviyyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!
Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler
Tulû-ı haşre kadar sürmez; âkıbet bu semâ,
Bu mâî gök size bir gün acır; melûl olma,
Hayata neş'e güneştir, melâl içinde beşer,
Çürür bizim gibi...Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür...Asrımızın işte rûh-ı âmâlî;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâlî,
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.

Ümîdimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak!

Sabah Olursa, s.461 / 462

Zavallı kardeşim! İnsan tasavvur ettikçe
Sonunda toprak olan sergüzeşt-i mü'limini,
Şu on sekiz senelik dehşet-i mezâhimini,
Tahammül etmiyor.....

.....
Sen inmedin, seni indirdiler o mezbeleye;
Sen ölmedin, seni öldürdüler, zavallı kadın!

.....
Ey ismet-i mübâreke, ey hüsn-i zî-hicâb,
Ey hande-i tulû-ı hayâ, bîkr-i gül-nikâb...

.....
Nâminla, ey vücûdunu tezlîl eden sefil,
Kaldır taşından olsun o jeng-i hacâleti;
Gölgen karartacak bu cebîn-i şehâdeti...
Ey karha-i hayâtı olan mel'anet, çekil,
Toprakta bâri inlemesin rûh-ı ismeti!

Siz toplanın başında bu na's-ı mükerrermin,
Siz ey kadınlığın ebedi iştikâları,
Ey zarf u zilletin mütevahhiş bükâları;
Siz toplanın ve ağlaşalım...Siz,bu mâtemin
En doğru, en yakın, en asîl âşinâları!

Hemşirem için, s.470/471 / 472

Lâkin sana lâyük bu derin sût-re-i muzlim,
Lâyık bu tesettür sana, ey sahn-ı mezâlim!
Ey sahn-ı mezâlim...Evet, ey sahne-i garrâ,
Ey sahne-i zî-şâ'sâ-i hâile-pîrâ!
Ey şâ'sâanın, kevkebenin mehdi, mezârı;
Şarkın ezelî hâkime-i câzibedârı;
Ey kanlı muhabbetleri bî-lerziş-i nefret
Perverde eden sîne-i meshûf-ı sefâhet;
Ey Marmara'nın mâ'î der-âğûşu içinde
Ölmüş gibi dalgın uyuyan tûde-i zinde;
Ey köhne Bizans, ey koca fertût-ı müsahhir,
Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir;
Hüsünde henüz tâzeliğın sihri hüveydâ,
Hâlâ titrer üstüne enzâr-ı temâşâ.
Hâricden, uzaktan açılan gözlere süzgün
Çeşmân-ı kebûdunla ne mûnis görünürsün!

.....
Örtün evet ey hâile...Örtün, evet, ey şehri;
Örtün ve müebbet uyu, ey fâcîre-i dehr!..

Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;
Kâtil kuleler, kal'alı, zindanlı saraylar,
Ey dahme-i mersûs-ı havâtır,ulu mâbed;
Ey gırre sütunlar ki birer dîv-i mukayyed.
Mâzîleri âtîlere nakletmeye memur;
Ey dişleri düşmüş, sırtan kâfile-i sûr;
Ey kubbeler, ey şanlı mebânî-i münâcât;
Ey doğruluğın mahmil-i ezkârı minârât ;
Ey sakfı çökük medreseler, mahkemecikler ;

Ey servilerin zıll-ı siyâhında birer yer
Te'min edebilmiş nice bin sâil-i sâbir ;
“Geçmişlere rahmet !” diyen elvâh-ı mekâbir ;
Ey türbeler, ey her biri pür-velvele bir yâd
İkâz ederek sâmit ü sâkin yatan ecdâd ;
Ey ma'reke-i tîn ü gubâr eski sokaklar ;
Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar
Vîrâneler, ey mekmen-i pür-hâb-ı eşirrâ ;
Ey kapkara damlarla birer mâtem-i ber-pâ
Temsîl eden âsûde ve fersûd mesâkin ;
Ey her biri bir leyleğe, bir çaylağa mavtın
Gam-dîde ocaklar ki merâretle somurtmuş,
Yıllarca zamandan beri tûtmek ne...unutmuş!
Ey midelerin zehr-i takâzâsı önünde
Her zilleti bel'eyleyen efvâh-ı kadîde ;
Ey fazl-ı tabiatla en âmâde ve mün'im
Bir fitrata makrûn iken , aç, âtıl u akîm ;
Her ni'meti, her fazl, hep esbâb-ı rehâyı
Gökten dilenen züill-i tevekkül ki...mürâyî!
Ey savt-ı kilâb, ey şeref-i nutk ile mümtâz
İnsanda şu nankörlüğü tel'în eden âvâz ;
Ey girye-i bî-fâide, ey hande-i zehrîn,
Ey nâtıka-i acz ü elem, nazra-i nefrîn ;
Ey cevî-i esâtire düşen hâtırâ : Nâmûs ;
Ey kıble-i ikbâle çıkan yol : Reh-i pâbûs ;
Ey havf-ı müsellaah ki hasârâtına râci,
Öksüz, dul ağızlardaki her şekve-i tâli' ;
Ey şahsa masûniyyet ü hürriyyete makrûn
Bir hakk-ı teneffüs veren efsâne-i kânûn

Ey va'd-i muhal, ey ebedî kizb-i muhakkak,
Ey mahkemelerden mütemâdî sürülen hak;
Ey savlet-i evhâm ile bî-tâb-ı tahassüs
Vicdanlara temdîd edilen gûş-ı tecessüs;
Ey bîm-i tecessüsle kilitlenmiş ağızlar;
Ey gayret-i milliyye ki mebgûz ü muhakkar;
Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyâsî;
Ey behre-i fazl ü edeb, ey çehre-i mensî;
Ey bâd-ı hazerle iki kat gezmeye me'lûf
Eşrâf ü tevâbi', koca bir unsur-ı ma'rûf;
Ey re's-i fûrû-bürde, ki akpak, fakat iğrenç;
Ey taze kadın, ey onu ta'kibe koşan genç;
Ey mâder-i hicrân-zede, ey hem-ser-i muğber;
Ey kimsesiz, âvâre çocuklar...Hele sizler,

Hele sizler...

Örtün, evet, ey hâile...Örtün, evet, ey şehir;
Örtün ve müebbet uyu, ey fâcîre-i dehr!..

Sis, s.475-478

Ve siz, ey ordumuzun anlı şanlı efrâdı,
Siz ey güzel vatanın ber-güzîde evlâdı,
Siz ey küşâde alınlar, güzîde vicdânlar,
Siz ey yürekli ve arslan yürekli insanlar!

.....

Me'âli, şi'ri, sünûhâtı, rûhu, lafzı sizin;
Sizin, ne varsa sizin; hepsi, hepsi, hepsi sizin!

Rücû, s.480

Ey şanlı avcı,dâmını bîhûde kurmadın!
Attın...Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!
Bir L.T., s.484

Ey hak, yaşa; ey sevgili millet, yaşa...Var ol!
Millet Şarkısı, s.487

Müşfik vatan, ey sîne-i feyyâz u mutarrâ,
Bir gün seni elbet görürüz maşrık-ı efkâr...
Dârü'l Muallimîn M., s.491

Eğil hürmetle zâ'ir, pîş-i ta'zîzinde heybetler,
Celâdetler kuşanmış yükselen tâk-ı hamîyettir.

Eğil zâ'ir, bu yer mihrâb-ı hürriyet, bu âlî yer
Mukaddes kible-i istiklâl-i millettir!
Kitâbe, s.492

Oh, ey mu'ciz-edâ şâir-i şâyeste-gurûr,
İnliyor nây-ı beyânında nevâ-yı Mansûr.
Nef'î, s.505

Dehâ, ey neyyir-i esrârı fûshat-zâr-ı ilhâmın,
Senin pîşânî-i Hâmid midir evreng-i ârâmın?..
Güler, ey dâhi-i a'zam, serin fevkinde ecrâmın;
Olur meşhûd-ı fikrim yâda geldikçe büyük nâmın :
Derin bir cevî-i lâhûtî, geniş bir darbe-i şeh-per.
Hâmid, s.508

Baktıkça ben zuhûru sukût-ı mevâsime,
Ey tâlî’-i beşer,
Bilmem niçin teellüm eder, ağlarım sana!...
Âveng-i Şuhûr, s.524

Ey lemha-i mükrim, ne olurdu
Tê’dîbine olsaydı da imkân
Sermest-i teselli yaşasaydım...

.....
Ey hırs-ı zelîl, al, bütün âmâl,
Âmâl-i zer, âmâl-i müzehher senin olsun...

.....
“Ölmek ve yaşatmak seni!” Ey pembe Haluk’un
Al sözleri...Ey fecr-i hilal-âvere karşı
Bir ebr-i bahârîde çakan berk-i şerer-hîz,
.....

Ey şanlı vatan bayrağı, bir gün seni oğlum
Bir mevkib-i zî-heybet-i hürriyyet önünde
Çekmiş görebilseydim...O pür-hande ölürken
Etmezsem eğer şevkını takdîs ile secde;
Dünyada en alçak baba elbet ben olurdum.
Oğlum, onu gönlünce yaşat...Ölme fakat sen.
Haluk’un Defteri, s.529 / 530

Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa...Ey
Müşâtâk-ı feyz ü nûr olan âti-i milletin
Mechûl elektrikçisi,.....
Promete, s.543

Bu geçit, işte böyle dar, mu'vec ;
Ey şetâretli yolcu, sen yürü, geç.
Sen bu menhelde kalma, sıçra, atıl,
Bir ziyâ kârbânı bul ve katıl.
Gez, dolaş, kâinât-ı efkârı,

-Dâimâ önde, dâimâ yukarı!-

Pür-tehâlük, hayat u kuvvetten
Ne bulursan bırakma : sanat, fen,
İ'timâd, i'tinâ, cesâret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfîd...
Bize bol bol ziyâ kucakla, getir :
Düşmek, etrafı görmemektendir.

Elvedâ ey sevimli yolcu! Gecen,
Gündüzün daimâ yüzün gibi şen,
Rûh-ı sâfin kadar beşûş olsun;
Geçtiğin yer çiçek, çemen dolsun...
Elvedâ ey şerefli yolcu! Hayât
Bir karış yol; fakat şü'ûn, akabat
Onu her gün biraz büker, uzatır...
Ey şetâretli yolcu, gün kısadır,
Gece bazan mahûf olur; lâkin
Sen cesûr ol, gayûr ol. En sâkin
Yolculuk uykudur. Büyük kuşlar
Yenecek dalga, yok, kasırga arar.

.....
.....Ey yarının
İnkılâb ordusunda çarpışacak
Kahraman, öğren işte kuvvet = hak!

.....
Ey Bizans'ın çürük, sukut-âlûd
Kollarından, pür-iştiyâk-ı su'ûd,
Sıyrılan yolcu, bakma arkana hiç;
Seni bir lahza etmesin tehyîç
Onun ahlâkı solduran nazarı.
- Dâimâ önde, dâimâ yukarı!
İşte fermân-ı azm ü pervâzın.
Uç git, eflâk-i sunu i'câzın
Bütün etbâk-i şârikında dolaş;
Ferş'i geç, Arş'ı atla, Sidre'yi aş,
Gör ne var mâverâda ibret-hîz,
İ!tilâ;- ictirâ; rehâ-engîz...
Topla, fırlat ne varsa, taş, iğne,
Şu muhîtin ser-i rehâvetine.
O biraz belki canlanır, ve senin
Zahmetin, himmetin, ve fazlın için
Koyar elbet vatan; bu, hasta nine
Bir sıcak bûse terli nâsiyene!...

Haluk'un Vedâ'ı, s.546 / 549/ 550

Ey hüsn-i mültefit, bize aldanma, biz denî
Bir aşk-ı bî-sebat ile iğfâl eder seni,
İğfâl eder ; mülevves eder, sonra neşesiz

Bir ân-ı sahvin oldu mu, levn eyleriz...Sakın
İncinme kendi kendine, içlenme, ey kadın,
Mel'ûn eden de biz seni tel'in eden de biz!

Hayata Karşı Beşer, s.553

..... Ey me'men-i şebâb,
Ey me'men-i şebâb ü zekâ, ben de bir zaman
Ettim geniş kanatların altında ihticâb.

.....
Ey pîr-i muhteşem, medeniyet perisine
Bir kehf-i bî-riyâ; ona en mahrem, en yakın
Sensin;

Sultânî'ye, s.561

Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her şey senin değil mi ki zaten?...Sen, ey şebâb,
Ey çehre-i behîc-i ümîd, işte ma'kesin
Karşında: Bir semâ-yı seher, sâf ü bî-sehâb,
Âğûş-ı lerze-dârı açık, bekliyor...Şitâb!
Ey fecr-i hande-zâd-ı hayat, işte herkesin
Enzârı sende; sen ki hayatın ümîdisin,
Alnında bir sitâre-i nev, yok, bir âf-tâb,
Âfâka doğ, önünde şu mâzî-i pür-mihen
Sönsün müebbeden.

.....
Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir.
Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;
Lâkin unutmayın ki zaman tünd ü mutma'ın
Bir hatve-i samût ile tâkib eder bizi.
Önden koşan, fakat yine dikkatle her izi
Ta'mîka yol bulan bu yanılmaz muâkibîn
Şermende-i itâbı kalırsak, yazık! Demin
"Ferdâ senin" dedim, beni alkışladın; hayır,
Bir şey senin değil, sana ferdâ vedîadır;

Her şey vedîadır sana, ey genç, unutma ki
Senden de bir hesap arar âtî-yi müştakî.
Mâzîye şimdi sen bakıyorsun pür-intibâh,
Âtî de senden eyleyecek böyle iştibâh.
Her uzvu gird-bâd-ı havâyicle sarsılan
Bir neslin oğlusun; bunu yâd et zaman zaman.
Asrın, unutma; bârikalar asr-ı feyzidir;
Her yıldırımında bir gece, bir gölge devrilir,
Bir ufk-ı i'tilâ açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer; ya terakkî, ya inhitât!

Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş, i'tilâlara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!
Ferdâ, s.564 / 565

Hürmet sana, ey - tesliyet-i acze müekkel,-
Düşmüşlere mûnis ve şifâ-paş uzanan el!
Hürmet sana, ey kanları simâ-yı beşerden
Rikkatle, metânetle silen şefkat-i zî-fen!
Hürmet sana, ey nâkûn-i zehrîn-i vegâyî
Asrın ciğerinden sökecek pençe-i muhyî!
Hürmet sana, ey gurre-i garrâ-yi gül-efşân,
Hürmet sana,hürmet sana...

Hilâl-i Ahmer, s.571

Bu ne vicdân-güdâz şenâ, ne âr;
Yere geç satvetinle, ey ser-dâr!
Her zafer bir harâbe, bir medfen;
Ey cihân-gîr, utan şu makbereden!
Devril,ey köhne taht-ı istiklâl!
Zîr-i kahrında inliyor ensâl;
Parçalan;ey şikeste-fer iklîl!
Şu yığınlarla ihtiyâc-ı sefîl
Hep senin, işte, hep senin eserin!

Târîh-i Kadîm, s.641

Ey bir dem-i rüyâ gibi geçmiş kara günler,
Bir lahza edin seyr-i cahîminizi tekrar;

.....
Ey millete bir sille olan darbe-i münker!
Ey hürmet-i kanûnu tepen sadme-i bî-dâd!
Milliyeti, kânûnu mukaddes tanıyan her
Vicdân seni lânetle, mezelletle eder yâd...
Düşsün sana –meyyâl-i tahakküm – eğilen ser,
Kopsun seni -bir hak diye- alkışlayan eller!

Doksan Beşe Doğru, s.649/651

Sensin sen, ey rübâb-ı hamûşum, bu haykıran!
Biz duymasak da sayhaların susmuyor senin,

.....
Sensin vuran bu darbeyi, ey rûh-ı bî-sükûn,

.....
Ey gözlerinde mâî güneşler gurûb eden,

Rübâbın Cevâbı, s.654/655

Ey ser-nüviştimizle bizim oynayan fuhûl!

Revzen-i Mahlû, s.657

Dîn-i hak bence, bugün dîn-i hayât!

Sen ne dersin buna, ey Molla Sırat?...

Târih-i Kadîm'e Zeyl, s.665

Ey râyet-i Peygamber; ey ümmîd-i âhiri

Milyonla kulûbun;

Ey nefha-i gaybiyye-i nusret ki safîri

Vecd-âver olur rûhuna Şarkın ve Cenûbun;

Kudsiyyet-i feyzinle açıl, rengini göster,

Varsın soluk olsun;

Ebsâr-ı muvahhid gibi baştan başa her yer

Bir al ve yeşil nûr-ı tecellâya boğulsun.

Ey mevc-i teselli, saçıl aktâr-ı şühûda.

.....

Gel yak beni , ben şimdi tevekkül ve sükûnum,

Sen ejder-i pür-kin!

Zehrinle kudur gel, sana her katre-i hûnum

Bir karha-i tel'în olacaktır şerer-âkîn.

Ey ümmet-i ma'sûme, kanatlar görüyorsun,

Zümrütlü kanatlar;

Onlar seni hıfzetmeye...Atlar görüyorsun,

Hep şu'le-i cevvelâ-i berkıyyeden atlar...

Onlar sana ervâhı yetiştirmeye hâdim.

Allah'ına şükret;
Şükret ve maâsîne olup tâib ü nâdim,
Hak'tan taleb-i ecr-i cihâd et...Ne saâdet.

Rabbim, ne saâdet ki, bugün din uğurunda
Emvâlimi verdim;
Rabbim ne saâdet, ne saâdet ki, yolunda
Emvâlimi, eskâlimi, âmâlimi verdim.

Artık yürürüm...Üstüme volkanları atsan,
Olmam mütezelzil;
Ey gayz-ı mehîn, lahzada bin korku yaratsan,
Olmaz hecemâtın şu büyük azmime hâil.

Sancak-ı Ş.H., s.666

Ey zümre-i ser-dâr-ı milel,-sizlere lânet!

.....

Ey dîni siyânet diye hep herze yazanlar
Az geldi, evet, sanki o Balkan'daki kanlar,

.....

Lânet sana! Lânet sana! Ey harb-ı mukaddes,
Sensin bütün ekvânı eden böyle mülevves
Lânet sana! Lânet sana!Ey hâile-i harb,
İnsanlığa bir darbesin, ey gâile-i harb!
Lânet sana! Lânet sana!Ey darbe-i münker!
Kopsun seni takdîs ile tahrîk eden eller!
Ey nesl-i beşer hâdimi, ey heykel-i idbâr,
Lânet sana! Lânet sana!Ey kin-i adavet,
Ey kin-i adâvet, sana yüz bin kere lânet!

Harb-i Mukaddes, s.673

NİDÂNIN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret, nidâ sanatını çok sever; çünkü duygu ve düşüncelerini en heyecanlı ve en yoğun olarak ifade etme yollarından biri, seslenmedir. Biz, bu çalışmada 104 tane şiirden nidâ örneği bulduk; ancak nidâ sayısını yazacak olursak bu rakam çok yukarılara fırlayacaktır. Dokundun Hissime, Musset İçin, Süs, Haluk'un Bayramı, Sabah Olursa, Hemşirem İçin, Sis, Rücû, Haluk'un Vedâi, Ferdâ, Doksan Beşe Doğru gibi şiirlerin birine veya birilerine ithâfen yazılmış olmaları, manzumelerin tamamında nidâ sanatının kullanılmasını gerektirmiştir. Bu yüzden bu şiirlerin neredeyse tamamını metnimize almak zorunda kaldık.

Sis şiirinde, Abdülhamid devrinin İstanbul'unu hitâbet yoluyla lânetler. Öyle alçaltıcı öyle nefretlik manzaralar çizer ki bunları okuyan veya duyan herkes İstanbul'dan iğrenir. Bazen ahlaksız bir kadına bazen kötülükleri örten bir perdeye benzettiği şehre karşı nefret duygusunu arttırabilmek için şiiri, sürekli seslenişlerle hareketlendirmiştir. Sâfiyete önem veren şâir, uzun dizeler boyunca onun kirliliğini nazmeder. Bazen acır, çoğu zaman lânetler. Bunu yaparken derin acılarını seslenişlerin içine saklar. Sis şiirinde lânetlediklerinden sanki pişman olmuş gibi Rücû'da geri dönüşler görürüz. Bu dönüşler, yine tekrarlar ve seslenişler ile sağlamış şiirlere âhenk katılmış ve okuyucunun gözlerinin önüne hareketli manzaralar serilmiştir.

Âveng-i Şühûr'da 1, Âveng-i Tesâvir'de 3 tane nidâ örneği bulduk. Bu durum, bir konuda bilgi verme veya bildiklerini gösterme amaçlı şiirlerde Tevfik Fikret'in, heyecanlı seslenişlerle değil doğrudan doğruya ve sade üslûpla nazmetmeye dikkat ettiğini gösterir. Şermin'de de nidâ sanatına rastlamadık. Tevfik Fikret, medeniyet, teknik, tabiat gibi değerleri zihinlerde yerleştirme çabasını, çocuklar için yazdığı hikâye tarzındaki şiirleriyle kanıtlar. Bu şiirlerin her biri, çocuklara hattâ kimi yerde büyüklere de mesajlar sunar ve nasihatlar verir. Didaktik diyebileceğimiz çocuk şiirlerinde nidânın yer almaması, bunların yazılış gâyesiyle doğrudan bağlantılıdır.

Nidâ sanatına âit en çok örneğe Rübâb-ı Şikeste'de ve Haluk'un Defteri'nde rastladık. Buralardaki şiirler, Tevfik Fikret'in asıl kimliğini ve asıl üslûbunu

bulduğumuz, eski tarzdan ayrılan, farklı ve şahsiyetli bir lisanla kaleme aldıklarıdır. Diyebiliriz ki onun gerçek kişiliği, bu şiirlerle kendini gösterir. Herkesten farklı ve herkesi aşan fikriyatını dile getirirken yâhud rûhunun ince, zarif ilhamlarını, bir o kadar latif hisleriyle birleştirip nazmederken, duyduğu her heyecânı, nükteli ve estetik seslenişlerle süsler. Oğluna hitâben yazdığı her manzumede gençlere de seslenir ve onları etkileyebilmek, istediği hedeflere yöneltebilmek için bu seslenişlerini duygu ve fikir ile doldurur.

Her şiirinde âhenk peşinde koşan Tefik Fikret için nidâ, vazgeçilmez bir ritm ve mûsikî unsurudur. Aynı zamanda istibdâdın her yanlışını, hürriyetsizliği, mahrûmiyeti, medeniyetsizliği ve seviyesizliği sorgulamak için kimi yerde belli, kiminde de hayâlî düşmanlara seslenişi, onun için bir nevi deşarj niteliğindedir.

E. TECÂHÜL-İ ÂRİF

“Bildiğini bilmezden gelme” şeklinde tarif edilen ve “Gel, ârif ol ki mârifet olsun tecâhülün.” sözüyle gerçek ifadesini bulan bu sanat, şâirlerin söze âhenk katmak ve bildiğini dolaylı yoldan söyleyip okuyucuyu düşündürerek etkilemek için kullandığı bir vasıttır. Her sanatçıda rastlanamaz. Tecâhül ve tecâhül-i ârifâne adlarıyla da bilinir.

Tecâhül-i ârif yapılırken bazen mübâlağadan çoğunlukla istifhamdan faydalanılır. İstifham, sözü soru biçiminde söylemektir. Sorudan maksat, hakîkî cevabı bulmak değil duygu ve düşünceyi daha açık, daha tesirli kılmaktır. Bu durum, tecâhül-i ârif ile istifhamı birbirinden ayırmayı zorlaştırmakta ve karışmalarına sebep olmaktadır. Pek çok kaynakta yaptığımız inceleme sonucu bu iki sanatı birbirinden ayıramayacağını anladık. Çalışmamızı da buna göre düzenledik.

Tevfik Fikret’te 93 tane tecâhül-i ârif örneği bulduk; ancak kimi şiirlerde aynı ârifâne ifadenin tekrarlandığını görünce tek tek yazmak yerine tüm şiiri alıp tek örnek olarak gösterdik. Her ifadeyi ayrı ayrı sayacak olursak daha çok olduğunu görürüz.

Ârifâne söyleyişin nerede olduğunu ve miktarını hemen görebilmek için siyah punto ile belirtmek istedik. Ancak pek çoğunun şiirin bütününe yayıldığını görünce bundan vazgeçtik. Cümlelerin veya beytin tamamına göre anlam vermeyi daha doğru bulduk.

Takviyet vermekle âdem rişte-i tedbîrine
Düşmemek kâbil mi dehrin ukde-i tezvîrine

Gazel,s.5

Sende ey şûh-ı perî-peyker o câdû gamzeler
Çekmedik dil mi bıraktı şişe-i teshîrine.

Gazel, s.6

Heyhât!

Etti mâl-â-mâl zehr-i imtinânıyla tabîb

Kalb-i mecrûhunda artık yer mi var dârûsuna

Gazel,s.12

Hâl-i ye's ü ızdırâbımda söz anlatmak gibi

Var mıdır düşvâr-ı kâr-ı insan dil-i me'yûsuna

Gazel,s.12

Eylesin maktûl-i tîğ-i şu'le-bârım iftihâr

Seyf-i sertîz-i hümâyûnum kadar ulvî ne var?

Selîm-i Evvel 7 L., s.15

Olsa fedâ çok mu cihân üstüne

Az mıdır âşûfte olan hüsnüne

Cânân-ı Girîzânâ, s.25

Kim bırakır bendesini zillate

Kim atar efgendesini mihnete

Cânân-ı Girîzânâ, s.25

Bütün eşyâ güvâh vahdetine

Kim eder iştibâh vahdetine

Cânân-ı Girîzâna, s.29

Çeşm-i âlem kimde görmüştür bu mes'ûdiyyeti

Bak bütün karşımdaki âyine-sîmâlar benim

Hz.Muallim'in B.G.T., s.31

Hemîşe behre-yâb-ı feyz iken hükm-i mürüvvetten

Nasıl memnûn olur hem-bezm-i ashâb-ı şirretten

Tahmîs-i G.M.N., s.34

Sâkî-i rânâyâ çatmak söyle az müşkil midir?
Her gönül bu ni'met-i uzmâyâ ya nâil midir?
Nîl-i feyz-i mes'adet her ferd için kâbil midir?
“Meclis-i pîr-i meye her ehl-i dil dâhil midir?
Ben gibi her gördüğün âlemde deryâ-dil midir?”

Şeyh Vasfî B.G.T., s.36

Neş'e-yâb etmekte hüzn-i kalb-i nâ-şâdım seni,
Sen benim gerçek adüvv-i kalb-i nâ-şâdım mısın?
Mâil-i hâb eyliyor dil-sûz feryâdım seni,
Söyle Allah aşkına, mahzûz-ı feryâdım mısın?
Dembedem cevrinle te'yîd eyleyip hüsrânımı;
Pây-i mâl-i nâz edip her lahza kalb ü cânımı
Böyle temdîd etmeden maksad nedir efgânımı,

Söyle Allah aşkına mahzûz-ı feryâdım mısın?

Şarkı, s.50

Nasıl cesâret eyledim de baktım âh âh âh
Beni bitirdi rü'yeti o vaz'-ı pür-letâfetin

Neşîde, s.55

Seninle i'tilâ bulur seninle fikrim âh âh,
Delîl-i feyzi sen misin aceb semâ-yı fikretin

Neşîde,s.56

Tahayyül ettirir bana muhâl olan visâlini
O gözlerin midir desem penâhı şâiriyyetin

Neşide,s.57

Sonunda merci'im yine muhabbetin değil midir
Ziyânı yok fakat bana ne sûdu var şikâyetin

Neşîde,s.57

Olmak ne için karîne-i zillet?
Bir zerreye bir güneş ne lââyık?
Şiir Parçaları, s.62

Lâkin o ne vahşet-âsâr?
Eyvâh! O ne vahşiyâne enzâr?!
Şiir Parçaları, s.65

Elverdi sükût-ı zâlimâne,
Gelmez mi inâyetin lisâne?!
Bî-sûd olarak bu ibtihâlim,
Kalsın mı cevâbsız suâlîm?!
Şiir Parçaları, s.65

Akrep mi, yılan mıyım neyim ben
Mûcib ne bu ihtirâza benden?
Şiir Parçaları, s.66

Ne gördünüz nazarımda muhabbetten gayri;
Ne buldunuz yüreğimde garâmdan başka?

Neden muâmelenez başkalaştı hakkımda,
Ne etmişim size ben ihtirâmdan başka?

İçim kan ağlar iken siz behîc-i nâz idiniz,
Ne gösterdi yüzüm ibtisâmdan başka?

Ne verdiniz bana –Allah için- ki reddedeyim,
Cihâna verdiğiniz bir selâmdan başka?
Başka, s.68

Etmez mi incilânı taleb, ey nühüfte nûr!
Gönlüm nasıl görür sana lââyık bu zulmeti?
Uzletgeh-i M.Z., s.73

Yâ Rab, ne demdi âh! O dem-i inşirâh-ı tâm?
Yâ Rab ne şebdi âh! O şeb-i vuslat ibtisâm?
Gonce, s.77

Ben bu hicrâna rızâ gösteremem!
Dayanılsın mı senin hasretine?
Girye-i Mâtem, s.82

Önünde nûr-ı tecellâ mıdır nedir bilmem
Şu berk uran o dil-ârâ mıdır nedir bilmem

Görünmesindeki hikmet bu şeb hayât-âsâ
Bu mürde fikrimi ihyâ mıdır nedir bilmem

Nasıl da lâl oluyor karşısında bülbül-i cân
Dehânı gonce-i güyâ mıdır nedir bilmem

Sabâh-ı aşka mu'âdil bu kâkül-i pür-tâb
Şeb-i mücessem-i yeldâ mıdır nedir bilmem

Safâ-yı cân görünür zîr-i ibtisâmında
Gülen o dîde-i şehlâ mıdır nedir bilmem

Şu demde arz-ı hakîkat mı ettiğim feryâd
Visal-i yârı temennâ mıdır nedir bilmem

Sevâd içinde zuhûr eyliyor derûnumdan
Bu söz ki aks-i süveydâ mıdır nedir bilmem

Düşündüren beni sevdâ mıdır nedir bilmem

Nedir Bilmem, s.92

Figân mı, hâtırımın aks-i inkisârı mıdır?

Terennümât-ı ferîhânemin karârı mıdır?

Garîb bir eser-i inşirâh var dilde,

İçim sa'âdet-i yekrûzemin mezârı mıdır?

O giryelerle geçen hoş zamâna müştâkım;

Bu neşve âh o dem-i işretin humârı mıdır?

Şu pîç ü tâb ne hüsnünde yârimin acabâ,

Benim muhabbetimin yoksa bir hasârı mıdır?

Gül cemâline, ey gonce, sen mi âl ettin?

Senin yüzünde gülen pertev-i izârı mıdır?

Nedir? safâlar içinde garîk-i ekdârım,

Hayât-ı zâ'ilemin şimdi son-bahârı mıdır?

Benim şu toprak olan şey neşât-ı ömrüm mü?

Reh-i ümîdimi örten anın gubârı mıdır?

Şebâb bir şeb-i mehtâbı andırıp geçti;

Bugün o leyle-i nûrun sabâh-ı târı mıdır?

Şu hangi seyyi'emindir acep mükâfâtı?

Harâb eden beni ya nefsimin vakârı mıdır?

O dâğlar ki derûnumda hande-perverdir
Sevâ'ık-ı emelin rahne-i güzârı mıdır?

Tagazzül eyliyorum fart-ı ızdırâbımla;
Geçen hayât-ı safânın bu yâdigârı mıdır?
Tahassür, s.94

Âşıkının hâl-i perişânına
Handeler etmek mi düşer şanına?
Bir Gazel, s.99

Ey tâir-i zîbâ! O münevver per ü bâlin
Bir lem'a-yı bîdârı mıdır leyl-i visâlin?
Nâbûd şu pervâz-geh-i gamda misâlin,
Bir gonce-i perrânı mısın bâğ-ı hayâlin?

Uçtukça tebessümler uçar bâl ü perinden;
Sevdâ mısın, ümmîd misin, neş'e misin sen?
Sevdâ mısın Ü.N.S., s.111

O zamanlar ne oldu...Var mı cevâb?
Yok mu ruhsat lisân-i hâlinize?!
Diğer, s.121

Bir gamlı gönülden mi aceb târı bu ûdun?
Bilmem neye muhrik bu kadar çenk ü sürûdun
Ud Çalarak Ş.S.B.G., s.125

Gülmüş...Ne anlarım, gülüşünden çiçeklerin?
Âh...Ağlasam...,s.134

Bu güzel hangi işve-zârındır?
Bu çiçek hangi nev-bahârındır?
Bir Timsal, s.158

Yâ Rab, nedir bu hiss-i hamîyyet ki şeyh ü şâb
Âğuş-ı mevte cân atarak eyliyor şitâb?!
Teşyî'den Avdette, s.165

Layık mıdır bu şevke tehî bir heves demek?
İkbâl için, sa'âdet için boş mudur emek?
Teşyî'den Avdette, s.166

Mülkün bekâ-yı şânı sa'âdet değil midir?
Kim olmak istemez anı te'mine muktedir?
Teşyî'den Avdette, s.166

Kullanır, sonra bir meziyet imiş
Gibi fahreyliz, hakîkatte
Fahre lâyıık ne var bu gayrette,
Bir Musâhabe-i Edebiyye,s.176

-Kolay mı?...San'atı siz öyle kendi kendisine
Olur biter mi kıyâs eyliyorsunuz?...Heyhât!
Bir Muhâvere-i Edebiyye, s.186

-Güzel, bakın bu da âlâ; fakat ricâ ederim,
Hayâyı boş yere etmek revâ mıdır isrâf ?
Geçer mi dest-i telâfiye hiç o gevher-i sâf?
Bir Muhâvere-i Edebiyye, s.187

Yıllarca ızdırâb-ı maraz, sonra terk-i cân;
Buymuş nasibin öyle mi dehr-i sefilden?
Nevha-i Bî-sûd, s.192

Ne demek sanki? Gonçe-i hüsnün
Topu bir kerecik mi şemm edilir?..
-Güzelim bir çiçekle yaz mı gelir?
Topu Bir Gül, s.195

Biçare eski hatıralar mahveder miyim
Ben mahve mukadder bile olsam bugün sizi?
Eski Şeyler,s.202

Zapteyleyebilsin mi gözüm eşk-i revânı?
Ey Yâr-i Nagamkâr, s.208

Ûdun mu hüner, yoksa o cânânın elinde
Bir feyz mi var kim daha mu'ciz hünerinden?..
Ey Yâr-i Nagamkâr, s.208

Onun safâ-yı visâliyle şâ'ir olmuşken,
Nasıl firâkını tasvîre iktidârım olur?
Subh-ı Bahârân, s.211

Zemîn-i mâteme yağdırdığım şu rahmetten
Fakat ne sûdum olur, ağlamak ne hâsıl eder?..
Subh-ı Bahârân, s.211

O gitti, ben kalabilsem de n'eyleyim mes'ûd?
Verir mi fâ'ide hicrâna, âh, âh ü sürûd...
Subh-ı Bahârân, s.212

Ve kendi hüsnünü başlarım önce sevmekten.

Bu rûh için bir hak

Biraz da kendini sevmek değil midir yaşamak?

Senin Yerinde, s.218

Kimden, nasıl, saâdetimi eyleyim taleb:

İktirâb, s.228

Yükselmeyi ister, fakat efsûs!

Anka ile bir serçe ne mümkün

Bir sâhada olsun mütekârin?

Musset İçin, s.232

Karşında senin –Âh ne zillet!-

Şair mi denir bizlere?..Hâşâ!

Musset İçin, s.232

Ne anlardım muhabbetten bekâdan âh ben sensiz?

Terennüm, s.235

Size ithaf ile neşreliyorum bunları ben;

Size ithâf ile; zirâ, ne için ketm edeyim?

Kâri'lerime, s.260

Yürür fakat suların böyle kahr-ı hiddetine

Nasıl tahammül eder; eski, hasta bir tekne?

Balıkçılar, s.276

Ağlamak...Hiç o saâdet bana kısmet mi olur?

Nesrin, s.278

Bana ölmek yaraşır, başka saâdet mi olur?

Nesrin, s.278

Evlendiler, niçin?..Bunu bir kız nasıl bilir?

Tecdîd-i İzdivâc, s.287

Benzer mi aşk-ı hâlise bir şevk-i muktebes?

Tecdîd-i İzdivac, s.288

Cinâna, cennet ü didâra bî-melâl ü ta'ab

Kavuşmak...Âh, bu her gün nasîb olur şey mi?

Hasan'ın Gazâsı, s.295

Köyün çocukları hep cenge gitsin oynaşarak

Kadın mıdır ki Hasan, evde bekleyip yatacak?..

Hasan'ın Gazâsı, s.296

Niçin? diyordu, Niçin? Ben çolak mı, hasta mıyım?

Bu infiâl onu koşturdu öyle birkaç adım.

Hasan'ın Gazâsı, s.297

Nasıl tahammül eder sonra karşısında bunun,

Bunun,bu sahne-i pür-ye's ü girye-meşhûnun

Biraz hamiyet ü rikkatle sızlayan dil-i pak?..

Verin Zavallılara, s.306

Âh ey gaflet, ey serâb-ı nasîb,

Seni mümkün mü etmemek ta'kîb!

Sahâyif-i Hayâtımdan, s.310

Nasıl görür bu nazar kâinâtı?..Bir boşluk;
O sisli hatıra uğrar mı ev, ayâl, çocuk?
Bir Ayyaşın Karşısında, s.323

Niçin bu reng-i tehâlûk likâ-yı hilkatte?
Niçin benim kederim başkasında zevk olsun?
Yazık değil mi,niçin bir tanîn-i şevk olsun.
Benim enîn-i gamım bir leb-i meserrette?..
Enîn-i Gam, s.334

Fakat niçin bu güzel yolun sonunda bir uçurum!
Yazık değil mi, bütün sahâ-yı emel böyle!
.....
Evet, niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?
Seninle, s.364

Fakat o zulmete mümkün müdür alıştırmak
Bütün güneşle, semâlarla beslenen rûhu,
Bu rûh-ı mecrûhu?..
Sen olmasan...Seni bulmak hayâli olsa muhâl,
Yaşar mıyım dersin?
.....
Yaşar mıyız seni kaybetsek âh ben, kalbim,
Bu kalb-i muztaribim?..
Sen Olmasan, s.365

Bozdum niçin o resmi, o timsâl-i hüsnünün
Sildim niçin, bilir misin, eşkâl-i sâfını?..
Gönlüm bu zulme kâil olur muydu hiç, düşün;
Fikrim nasıl görürdü revâ inkisâfını?
Resmini Yaparken, s.376

Güzel, evet bu revîşler, güzel bu câzibeler,
Güzel; fakat bu tehâlûk nedir, değilse eğer
Hayâtı birkaç adım fazla koşturup yormak?..

Bisiklet, s.386

Terennüm eyliyor sesin,
Ne rûhsun bilir misin!

Halûk'un Sesi, s.412

Nasıl şu hâlîmi âtîye eylerim ki fedâ
Geçen şü'ûn-ı hayâtım teceddüd eyleyemez?...

Yarın,s.417

-Ne boş tama'!Bu tehâlûk, revâ mı şöhret için?
Aranmadan bulunur mu defîne-i âmâl?..

Kutba Doğru, s.435

Düşer mi hiç ona hem-pâ oluş bu fertûte ?
Nasıl rekâbet eder gölge, nûr-ı lâhûte?

Rakîbe, s.437

Şimdi hattâ inanmıyor fikrim,
O kadar kahrolur mu hiç insan?..

Büyük İkrâmîye,s.442

Nerde evvelki şevk-i bî-dârım,
Nerde evvelki nağme-i hevesât?

Son Nağme, s.452

Bî-çâre kardeşim, ezilip bittin, öyle mi?

Hemşîrem İçin, s.471

Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?

Millet Şarkısı, s.488

Haksızlığın envânını ördük ...Bu mu kanun?

En gamlı sefâletlere düştük...Bu mu devlet?

Millet Şarkısı, s.488

Dehâ, ey neyyir-i esrârı fûshat-zâr-ı ilhâmın,

Senin pîşânî-i Hâmid midir evreng-i ârâmın?..

Hâmid, s.508

“Ölmek ve yaşatmak seni!” –Artık bunu attır!

Mümkün mü? Bu kıymetli kağıtlar bana bir yâr;

Haluk’un Defteri, s.529

Ölmek nedir şebâb için?..Ümmîd ölür mü hiç?

Fânî beşer o çeşm-i Hızrın zülâlîni

Bir an tecerrü etmese her dem zevâlini

Ta’cil eden şu nesğ-i hayâtında mündemic

Hâin sümûma karşı nasıl, hangi kuvvetin

Nûşâbe-çîn-i feyzi olur? Hangi can-firîb

Enzâr-ı tesliyetle eder şûre-i nasîb

Enzâr-ı hadşe-dârını tatmîn?.....

Ümîd Ölmez, s.531

Bu akşam şetâretlisin pek, neden?

Hakîkat, ne oldun deminden beri?

Hayavata, s. 536

Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?

Gülsün neden cihân bana, ben yalnız ağlayım?..

Promete, s.543

..... Söyle, ey çınar, bağrın
Hangi odlarla yandı? Hangi siyah
Kurt içinden kemirdi ? Hasta, tebâh,
Seni kim şimdi bağlayıp saracak?
Kim şifâlar verip de kurtaracak?
Şu dönen kargalar başında senin,
Söyle, bunlar mıdır zehirleyenin?

Söyle, ey muzdarib vatan, bildir :
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir?..

Haluk'un Vedâ'ı, s.545

Fecrin bütün semâsını birden kucaklayan
Bir pencerede, sahne-i hâverle rû-be-rû,
Yıllarca bundan evvele râci, bugün yavan
Bir sergüzeşt, o günler için mâcerâ dolu
Bir ömre nasb-ı fikr ile daldım...Bugünkü ben
Kim der o yirmi beş sene evvelki gölgeyim?
Bir çeyrek asra öyle uzaktan bakıp gülen
Sîmâya şimdi ben bile bî-gâneyim...O kim?

Sultânî'ye, s.561

Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her şey senin değil mi ki zaten?..Sen, ey şebâb,

.....

.....Şimdi saygısız

Bir göz bu nazlı çehreye-Allah esirgesin,-
Kem bir nazarla baksa tahammül eder misin?
İster misin, şu ak sakalın pâk ü muhteşem
Pişânî-yi vakârına, bir kirli el demem,

Hattâ yabancı bir el uzansın? Şu makberi,
Râzı olur musun, taşa tutsun şu serseri?

Ferdâ, s.564

Yavrum, sakın, arı sokar;
İğnesinden zehir akar;
Acısına dayanılmaz.
Kim söz anlar? Hem biz
Kurnaz değil miyiz?.....

Arı sokar, s.620

-Câmide hiç uyunur mu?
Dedi babam dargın dargın.
Anlatamam o korkumu;

Ezan, s.623

“Ezan nedir?” diye tekrâr
Gelip dikilirse...Haydi
Sen de!..dedim, bu ne kadar
Korku? Baban canavar mı?
Onun gibi baba var mı?

Ezan, s.623

İştibâh...İşte töhmetim! Ne zarar?

Târih-i Kadîm, s.644

Bir tercümân-ı rûh ile rif'atca bir midir,
Bir kaç masal mütercimi yâhud muharriri?
Ezcümle fark edilmeseler nazm ü nesr ile,
Kim muktedir ayırmaya Câhid'le Sâhir'i?

Lâtime-i Câhid'e, s.648

Kânûn diyoruz; nerde o mescûd-ı muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Hâricde mi, biz mi?
Hürriyetimiz var, diyoruz, şanlı, mübeccel;
Düşman bize kânûn mu, ya hürriyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahrettik en evvel.

Doksan Beşe Doğru, s.650

Yıllarca susmadın ve bağırdın derin derin
Zulmün gazûb ayakları altında tellerin
Kopmak değil, çelik kesilirken, bugün niçin

-Bir oklarından ayrı düşen yay kadar- hazîn,
Sâmit köşende tozlanıyorsun?.....

Rûbâbın Cevâbı, s.652

Hicrân biter mi, girye-i hicrân diner mi hiç?...
Rûbâbın Cevâbı, s.654

Heyhât!...Hep hatâ mı tecellîsi ümmetin?

Revzen-i Mahlû, s.657

Hadi sanatın da lüzûmu yok,
Bize hikmetin de lüzûmu yok;
Fakat anlatılsa da anlasak:
Şu cehâletin ne lüzûmu var?
Şu mezelletin ne lüzûmu var?
Şu sefâletin ne lüzûmu var?
Şu esâretin ne lüzûmu var?

Hakikat H.Z.H., s.660

Vatan demek ninen demek,
Sen nineni sevmez misin?...

Küçük Asker, s.676

TECÂHÜL-İ ÂRİFİN DEĞERLENDİRMESİ

Tecâhül-i ârif, zorlamayla olacak bir sanat değildir. Nitekim her şâirin ancak birkaç şiirinde ve sayıca az olmak üzere karşımıza çıkıyor. Sözü, şaşkınlık ve hayranlık hislerini katarak soru biçiminde söylerken aynı zamanda ârifâne olmak, ancak şâirin kâbiliyetiyle mümkündür. Tevfik Fikret'in şiirlerinde de bu durum pek değişmemiş. O, ârifâne olmak için özel bir çaba sarf etmemiştir.

Tevfik Fikret, tecâhül-i ârif yaparken en çok “ mi, midir, misin, mi bilmem” ifadelerini kullanmıştır. Bu durum, eski edebiyatta çok görülen bir tarzdır.

Tecâhül-i ârif, hayret, övgü, mübâlağa, yüceltme, hakâret etme veya aşağılama gibi nükteler sebebiyle yapılır. Genellikle şâirler, sevgiliyi övmek ya da hazzetmediklerini zemmetmek için bu, bildiğini bilmez görünme taktiğini uygulur. Aksi taktirde açıkça hicvetmiş veya sevdiğine karşı kendini ele vermiş olur. Üstelik ârifâne tecâhül, erbâbınca pek makbuldür. Tevfik Fikret de bu makbuliyyetin karşısında duramaz. Özellikle eski şiirlerinde, aynı zamanda söyleyişe âhenk katan tecâhüller yapar. Daha sonraki, gerçek Fikret'i yansıtanlarda ise artık bu çabadan vazgeçip daha tabî ve daha sâde olduğunu görürüz.

Tecâhül-i âriflerde kullandığı istifhamları canlı veya cansız, görünen yâhud görünmeyen her şeye yönlendirdiği sorularla yapmıştır ve bu soruların hepsinde rûha hâkim olan ihtiras, kin, öfke, ümitsizlik, hüzn, acz, hayret, teessüf gibi şiddetli duygular, oldukça mübâlağalı ve kuvvetli bir lisanla, üst perdeden dile getirmiştir. Bu sanatın güzel ve şâirler için vazgeçilmez olması da işte bu yüzdendir. Bazen doğrudan doğruya, soruya bir karşılık olmak üzere hayret veya sözü kuvvetlendirme ifadesini görürüz. Bu, bir çeşit pekiştirmedir. Bazen de şâirler, olumlu veya olumsuz bir cevabı pekiştirmek ister. Hepsinde ortak olan, söze âhenk ve heyecan katmak isteğiyle yapılıyor olmasıdır.

Tevfik Fikret, tespiti edebildiğimiz kadarıyla 93 örnekte tecâhül-i ârif yapmıştır. Duygu ve düşüncelerinin en yoğun olduğu yerlerde hep soru sormuş; kelimelerini, okuyucusu karşısındaymış gibi veya hakkında şiir yazdığı kişi ya da durumlarla aynı ortamda bulunuyor gibi açık, yüksek perdeden ve heyecanla ifade etmiştir. Bu, onun, hissî ve fevrî olduğunu gösterir. Pek çok örnekte öfkeli olduğunu,

duygularını hüznün ve nefret ağırlıklı olmak üzere dile getirdiğini gördük. Diyebiliriz ki Tevfik Fikret'i bize sevdiren, heyecanlarını ve özellikle hüznünü dile getirmesindeki o bazen çaresiz bazen şiddetli ses tonu olmuştur.

Ârifâne söyleyişlerin her biri, ayrı bir ruh derinliğini dile getirir gibidir. Maksadı soruyla duyurma, hislerini içinden geldiği gibi ifade etme, onun en çok tercih ettiği üslûp özelliklerindendir. Kimi zaman isyankâr ve kin dolu görürüz onu. Kimi zaman da onun kelimelerini ve sâfiyâne sorularını kullanarak bir çocuğun dünyasına girme çabasındadır. Bilindiği gibi Tevfik Fikret, gerek millî gerekse dînî pek çok mevzûda muâsırlarından oldukça farklı bir çizgiyi tâkip eder. Bu farklılık ve devrin siyâsî hâdiselerinin istediği gibi cereyân etmemesi, yenilik ihtiyacı gibi sebepler; onun ruh dünyasını, ihtiraslar, tezatlar, bazen kabuğuna çekilme bazen en içneli lafızlarla kimi muhâtaplarını hedef alma, en umûmi mânâsıyla rahatsızlık ve bedbinliklerle doldurur. İçindeki isyanları, bir infiâl, bir suâller yığını hâlinde şiirlerine döker. Biz, onun bu suâllerine baktığımızda, karşımıza, kalbindeki ızdırapları en belîğ ve en fevrî bir lisanla dile getirmek için çırpınan ve bunu başaran bir Tevfik Fikret bulduk.

F. MECAZ

Mecaz, kelimenin aslî mânâsı değiştirilerek daha yeni, daha canlı, daha tuhaf bir mânâda kullanılmasıdır. Recâizâde Ekrem, “Kelâmı, envâ-i mecaz gibi hiçbir şey takviye ve tahsin edemez.” derken mecazın, lisânın süsü olduğu konusunda pek çok retorikçi ile aynı görüştedir. Nitekim hangi edebiyatçıya baksak mecaz ve nevilerini bolca kullandığını görürüz.

Teşbih, istiâre, mürsel mecaz, kinâye, târiz, teşhis, intak, tevriye, tezaat, mübâlağa sanatları, mecazın nevileri sayılır; çünkü bunların hepsinde kelimenin kendi mânâsının dışında kullanılması söz konusudur. Bu çalışmamızda yukarıda saydığımız sanatları ayrı ayrı inceledik. “Mecaz” başlığı altında ise sadece kelimenin kendi mânâsının dışındaki kullanımlarını ele alıp diğer karîne-i mânialara bakmadık. Lisânı süslemesi, ifadeyi güzelleştirmesi kriterine göre değerlendirdik. Mecazlı ifadeyi siyah punto ile gösterip aşağıya da bununla ne demek istediğini yazdık.

Nâil olmak maksadıyla devlet-i pâbûsuna

Baş eğer kalb-i hazînim hançer-i ebrûsuna

Gazel,s.11

(Âşığın sevgiliye râm olması kastediliyor.)

Bârân kesildi...**Kaldı bulut yâni giryeden,**

Güldürdü rû-yı kevnî sabahın şetâreti.

Uzletgeh-i M.Z.,s.72

(Yağmurun kesilmesi)

Bir lehl-i siyâh-ı mâtemîde

Bir fırtınadır olup da peydâ

Bir Mektuptan, s.75

(Gecenin hüznü ve mâtemli olması)

Daha dün mihr idi...Mihr-i enver,

Ayn-ı hâk oldu bugün ol mâder!

Girye-i Mâtem, s.82

(**Annesinin ölmesi**)

Âgûş-ı seng ü hâke düşen **zâde-i bâhâr**;

Subhiyecik İçin, s.89

(**Baharda doğan çocuk**)

Yetiştî felsefe, hadd-i hayâli aşmayalım...

Kazâlıdır uçurumlar, yakın dolaşmayalım!

Müsâhabe-i Edediyye, s.149

(**Felsefenin tehlikeli olması ve ondan uzaklaşmanın gereği**)

Ne kadar sarf-ı zihn edersen et,

Sana **gölmez likâ-yı şî'r-i sahîh**,

Müsâhabe-i Edediyye, s.177

(**Doğru ve güzel şiir yazamama**)

Yakar fûrûğ-ı nigâhın zalâm-ı ahterimi,

Eş'âr-ı Muhabbetten, s.213

(**Bakışın şiddeti ve etkileyiciliği**)

Silinmiş çehre-i maksûd çeşm-i i'timâdından;

Şî'r-i Perîşân, s.226

(**İtimadın kaybolması**)

.....enzâr-ı tehekkümünü âşıkının solgun çehresine **serperek**:

Sühâ ve Pervin, s.263

(**bakmak**)

...Sühâ'yı bîgâne bir **nazarı altında ezerek** koşar.

(**aşağılayıcı bakış**)

Sühâ ve Pervin, s.271

.....**reh-i âmâli**

Bu soğuk terbiyenin karları altında **uzak**,

Pek uzak, hem bütün âsâr-ı şereften hâlî

Bir beyâbâna açılmakta idi;.....

Nesrin, s.279

(**Emellerin gerçekleşmesinin zorluğu**)

.....bir **acı vahşet** duyuyor

En safâ bulduğu,en sevdiği âlemlerden...

Nesrin, s.279

(**yalnızlık acısı**)

Bir sabah, evde, bütün bir **şeb-i tâkât-şikenin**

Tâb-ı nekbeti altında ezilmiş, gam-gîn,.

Nesrin, s.279

(**gecenin zor geçmesi**)

Bu teheyyüc, bu temenni, bu **sıcak**

Yaşlar altında...

Nesrin, s.280

(**samîmi duygularla ağlama**)

Çekti mâzisine bir sût-re-i nisyân.

Nesrin, s.280

(**eskileri unutmak**)

Bugün zavallı Sezâ, **sâkin-i cinân** artık;

Sezâ, s.283

(vefat etti)

Görür o toprağa üftâde **nûr-ı dîdesini**.

(Çocuğun gözbebeği kadar kıymetli oluşu)

Hasta Çocuk, s.285

Bu kimbilir ne kadar böyle ber-devâm olacak.

O yaşlı **gözlerine uykular haram** olacak;

Hasta Çocuk, s.286

(uyuyamamak)

Bir fazla **tabak, sofrayı** bir dağ gibi **ezdi**.

Küçük Âile, s.290

(yiyecek sıkıntısı yaşamak)

Hep şerm ü hakâret dolaşırdı üzerinde,

Bir gonca açılmazdı zemîn-i güzerinde.

Ken'an,s.293

(şanssız, talihsiz biri)

Güşâde-sîne bulutlarla süslenen gökten

Hasan'ın Gazâsı,s.294

(görülebilen bulutlar)

Atılmış on kişi yüzlerce düşmanın peyine

Sürüp kırıp gidiyor...

Hasan'ın Gazâsı,s.297

(düşmanı öldürerek ilerleme)

Bu arzu onu meşgûf-ı hasret ettikçe
Görürdü **tozlu**, müşevveş, acîb **rüyâlar**
Hasan'ın Gazâsı, s.298
(**bulanık, net olmayan**)

Yüzünde **gölgesi** meşhûd çektiği **mihenin**;
Vâlîde, s.303
(**sıkıntının izi, belirtisi**)

Akın akın geçen erbâb-ı i'tizâz ü refâh
Eder bu **kirli, bu yırtık sadâdan** istikrâh.
Ramazan Sadakası,s.307
(**rahatsız edici**)

Görerek **boş, hayât-ı pür-cûşu**
Sahâyîf-i Hayâtımdan, s.309
(**mânâsız, faydasız**)

Ezhâr-ı hâtırât ile, **pür-şemme-i visâl**.
Âşîyan-ı Dil, s.316
(**kavuşma sevinci**)

Yarın da **cism-i tabiat kefenlenip kardan**
Ölür bütün şu menâzır,...
Derd-i Nihan, s.320
(**etrafın karla kaplanması**)

Bir lerzîş-i alîl ile meyyâl-i intifâ
Enzârı ağlıyordu bakıp kendi kendine;
(**çok kötü durumda olması**)
Vagonda, s.321

Bir örtü dizlerinde, bu ma'lûl-ı derd-i yâr
Hâr u şikeste müntakil-i hufre-i heder...

Vagonda, s.321

(ömrü, aşağılanarak geçmiş)

Ağaçlıklarla süslenmiş ufuktan
Gelir bir **nefha-i serd ü siyah-reng;**

Bahâr-ı Mağmûm, s.325

(hüznü veren esinti)

Uzaktan bir sedâ, bir lahn-ı giryân,
Bükâ-yı tıfla benzer bir boğuk ses
Edip ka'r-ı simâh-ı cânı ma'kes.

Bahâr-ı Mağmûm, s.326

(dikkatle dinleme)

Benim **tayr-ı huzûrum**, bir melâlin
Gezer dest-i sitemkârında **medhûş;**

Hâb-ı Girizân, s.331

(huzurunun olmaması)

Neler, ne **giryeler ölmüştür** öyle titreyerek
Dudaklarında neşât u saâdetin, eyvah!

Enîn-i Gam, s.333

(gözyaşını saklama)

Dedim, o lahd açılırken harîm-i kalbim içinde,
Dedim ki: İşte son ümmîdimin mezâr-ı siyâhı!

Mehd-i Âmâlim, s.336

(ümitlerinin tükenmesi)

Sâkin bir akşamın tütuk-ı ergüvânını
Yırtarken ihtiraz ile dest-i siyâh-ı şeb,

Akşam,s.341

(**akşamın geceye dönmesi**)

Leylin emer emer leb-i sâfinda toplanan
Nûşâbe-i sükûnu leb-i teşne-i türâb;

Ufk u Hilâl, s.343

(**gecenin sessizliği**)

Şu kır bıyıklı, **yanık yüzlü** sâ'iyân-ı hayât
-Ki titrer ağlarının her telinde zehr-i memât-

Balıkçılar, s.355

(**esmer ten**)

Sayd eyleyelim gel
Ben **kâfiyeler**, sen de müzehheb kelekler.

Bahârda,s.362

(**kâfiyeli şiir yazmak**)

Geçsin ebedî **günlerimiz** fâhir ü **gül-gûn...**

Bahârda, s.363

(**güzel geçen günler**)

Birlikte olursak yine bir parça **gülümser**
Ömrün, şu geçen **ömrümün** **ikbâl-i harâbı**;

Birlikte, s.367

(**gelecek günlerin iyi olacağı ümidi**)

Bir ihtizaz ile bâzen, bu dinlenen **gecenin**

Rûkûd-u nâimini dişliyor enîn-i kilâb;

Sûkûn İçinde, s.377

(**geceleyin duyulan köpek sesleri**)

Siz olmayınca sönük, boş kalan, ölen bu yuva!

(**Yuvanın sessizliği**)

Sûkûn İçinde, s.378

Firâkın ağlatıyor, besliyor bu hicrânı

Sûkûn İçinde, s.378

(**ayrılık acısı**)

Kabahatim ona bakmaktı, muhteriz, muğber

Dudaklarında **sönerken bir ibtisâm-ı nihân.**

Tesâdüf, s.391

(**gizlice tebessüm etme**)

Bu lâne şimdi yeşil, **tâze bir emel saklar...**

(**Lânede ümitler var**)

Berîd-i Ümîd, s.408

Bahar idi; ona kuşlar **okurdu mersiyeler,**

(**Kuşların acı acı ötmesi**)

Haluk'a, s.415

Siyah bir gece...Altımda bir kırık tekne.

Başımda bir müte'ezzî hayât-ı mel-ûne,

Verip küreklere hâlâ olanca kuvvetimi

Yetişmek istiyorum bir kenâr-ı me'mûne.

Yine Haluk, s.416

(**hayat mücâdelesı**)

Ki **cevf-i gûşuma**, pür neş'e, başka bir odadan
Gelip **döküldü** Halûk'un **sadâ**-yı bîdârı...

Yarın, s.418

(ses duyma)

Hakikat zâhir olmaz, dîde-i idrâke bir zerre...

İnanmak İhtiyacı, s.421

(Hakikat idrak edilemez.)

Bir gün bu tıfl-ı bî-haberin kalb-i sâfına
Bir nokta-i **siyâh-ı elem** düştü bağteten;

Teşrîk-i Melâl, s.431

(kalbinin üzüntüyle tanışması)

Merkûz idi **leylin nazar-ı hadşe-nisârı**

Âfâk-ı şühûda;

Timsâl-i Cehâlet, s.448

(karanlığın yayılması)

Sâhil zalâm içinde; donuk bir parıltı var.

Yalnız **şu bir kaç evde; birazdan siner, batar.**

Dün Gece, s.459

(evdeki ışıkların sönmesi)

Gölgen karartacak bu cebîn-i şehâdeti...

Hemşirem İçin, s.472

(Varlığın onu rahatsız edecek.)

Te'sîs olunurken daha, bir **dest-ı hıyânet**
Bünyânına katmış gibi zehr-âbe-i lânet!

Sis, s.476

(lânetli olma)

Ey ma'reke-i tıyn u gubâr eski sokaklar;

Sis, s.477

(çamurlu, tozlu sokaklar)

Ey bîm-i tecessüsle **kilitlenmiş** ağızlar;

Sis, s.478

(konuşamama)

Sadmenle pâ-yı kâhiri titrer tagallübün,

Bir L.T., s.484

(Zorbalar senden korkar.)

Doğrandı mübârek vatanın bağı, sebepsiz.

Millet Şarkısı, s.487

(vatana ihânet)

Hakk'ın **yüzü güldükçe**, gülümser beşeriyet...

Bir Güfte, s.490

(sevinçli ve rahat olmak)

Zekî nazarlarının hande-i kebûduyla

Tenevvür eyleyen **ecfâm sanki pür-şu'le.**

Nedim, s.499

(hayat dolu olmak)

Köpürür her gûşeden demdeme-i dîv-i memât.

Nef'î, s.505

(ölümün hissedilmesi)

Na'ralar müşte-zen-i tabl-ı sımâh-ı gerdûn;

Sadmeler, zelzeleler, hadşe-res-i kalb-i menûn.

Nef'î, s.505

(nâraların şiddeti)

Gezer tayf-ı mekâbir, rûhlar zıll-i ridâsında;

Hâmid, s.507

(Kabir ehlerinden ve ruhlardan bahseder.)

Dehâ, ey neyyir-i esrârı fûshat-zâr-ı ilhâmın,

Senin pîşanî-i Hâmid midir evreng-i ârâmın?..

Hâmid, s.508

(Hâmid'in dehâsı)

Yine kar...**Bir sükûn-ı câmidle**

Yine her yer melûl ü mevt-âlûd;

Âveng-i Şühûr, s.523

(sessizliğin derecesi)

Bir donuk perde, bir nikâb-ı anûd

Saklıyor çehre-i semâvâtı

Beşerin çeşm-i ibtihâlinden;

Âveng-i Şühûr, s.523

(kış ve karın ortalığı kaplaması)

“Ölmek ve yaşatmak seni!” Ey **pembe Halûk’un**
Al sözleri...

Halûk’un Defteri, s.530

(**küçük bir çocuğun büyük sözleri**)

Sen işte böyle **siyah günlerin misâfirisin.**

Zelzele, s.534

(**zor bir zamanda gelen**)

Haksızlık eden **başları** bir gün...**koparırlar.**

Devenin Başı, s.540

(**etkisiz hâle getirmek**)

Haluk’un Vedâ’ı şiirinin önemli bir bölümü mecâzîdir. Tevfik Fikret’in, oğlu Haluk’la birlikte tüm gençlere, gelecekle ilgili tavsiyelerini içeren ve hâl-i hâzır hakkında bilgilendirip onları hayatla tanıştırmayı hedefleyen dizelerinin hepsini buraya aldık.

Bu geçit işte böyle dar, mu’vec;
Ey şetâretli yolcu, sen yürü geç.
Sen bu menhelde kalma,sıçra, atıl,
Bir ziyâ kârbânı bul ve katıl.
Gez, dolaş, kâ’inât-ı efkârı,
-Dâ’imâ önde, dâimâ yukarı!-
Pür-tehâlûk, hayât ü kuvvetten
Ne bulursan bırakma: san’at, fen,
İtimâd, i’tinâ, cesâret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda hepsi müffid...

Bize bol bol ziyâ kucakla, getir:

Düşmek etrâfı görmemektendir.

Elvedâ, ey sevimli yolcu! Gecen,
Gündüzün dâ'imâ yüzün gibi şen,
Rûh-ı sâfın kadar beşûş olsun;
Geçtiğin yer çiçek, çemen dolsun...
Elvedâ, ey şerefli yolcu! Hayât
Bir karış yol; fakat şü'ûn, akabât
Onu her gün biraz бүker, uzatır...
Ey şetâretli yolcu, gün kısadır,
Gece ba'zan mahûf olur; lâkin
Sen cesûr ol, gayûr ol.En sâkin
Yolculuk uykudur.Büyük kuşlar
Yenecek dalga, yok, kasırğa arar.

İşte bir yol ki hep çakıl ve diken;
Geçeceksin yarın bu yoldan sen...
Geçeceksin, ayakların yorgun,
Ellerin şerha şerha, bağrın hûn,
Fakat alnın açık, yüzün handân,
Gözlerin ufka feyz ü nûr akıtan
Bir tecellîye müncezib, meshûr...
Sen koşarsın, tayf-ı nûr-a-nûr
Yaklaşırken uzaklaşır; çılgın
Bir tehâlûkle sen kucaklarsın,
O kaçır; kolların açık, meshûf
Atılırsın;o tâ uzakta mahûf
Bir derinlikte gizlenir ve güler;
Sen koşarsın, kırık, ezik, muğber,
Ellerin şerha şerha, bağrın hûn
Büsbütün teşne, büsbütün yorgun.
Sen yoruldukça yol uzar, artar;
Çalı dişler, taş ağrıtır, yırtar;
Çırpınır her dikende bir parçan...

Yine sen, pür-emel, önünde uçan
O esîri hayâli kapmak için
Atılır, yırtılır ve inlersin

Varsın uçsun, bugün değilse yarın
O senindir, mükedder olma sakın.

Koşan elbet varır;düşen kakar;
Kara taştan su damla damla akar,
Birikir, sonra bir gümüş göl olur;
Arayan hakkı en sonunda bulur...
Halûk'un Vedâ'ı, s.546/547

Asrın, unutma; bârikalar asr-ı feyzidir;
Her yıldırımında bir gece, bir gölge devrilir.
Ferdâ, s.565
(Kötüler yenilir.)

.....şanlı mevkibi
Her yanda pâ-yi azmini lerzân, şikeste-ser
Bir inkıyâde uyduruyor;.....
Bir Kız M.İ., s.566
(kız mektebinin yüceliği)

Evlâd-ı beşer mahvederek mahvolacaktır,
Her lâhza bu vâdi-yi belâ kan dolacaktır!
Hilâl-i Ahmer, s.569
(insanın kana susamışlığı)

Hâtırımdan çıkmış, demin

Biliyordum...**Kalın kafa!**

Mahallebim ve M.,s.585

(**zor anlayan, çabuk unutan**)

Öğrenmezsek, yolu izi;

Yolda kurtlar kapar bizi

Şermin/Hasbihâl, s.610

(**İşimizi iyi bilmezsek birileri bize zarar verebilir.**)

El tutarsa yürür sapan

Eldir sapanı da yapan.

Hasbihâl, s.610

(**çalışkanlığın önemi**)

Tekrar etti: -Nedir ezan?..

Başımdan buzlu su döküldü;

Şermin/Ezân, s.622

(**korkudan donup kalma**)

Onu da **aldı mezarlık.**

Ezân, s.624

(**vefat etti**)

.....bu kasvetli mahbesin

çatlak, **sağır duvarları** sayhanla inledi;

Rübâbın Cevâbı, s.652

(**ses duymayan ve geçirmeyen**)

Kahrın demir dudakları, cehlin, ta'assubun

Masrû u müfteris canavar dişlerinde hep

Rübâbın Cevâbı, s.654/655

(cehâlet ve taassuptan ötürü kahırlanma)

Mahzun bir ihtifâl ile mâzî-i şâdının

Gerdûne-i şükûhunu teşyi' eden kadın!

Rübâbın Cevâbı, s.655

(mâzideki sevinçli günleri hatırlama)

Günler kararsın, ufk-ı teselli de gülmesin;

Revzen-i Mahlû, s.657

(kötü günler yaşama ve bundan kurtulma ümidinin olmaması)

Ey hak diyerek **hakkı ezen** zümre-i bî-dâd,

Artık yetişir kalb-i beşer etmede feryâd.

Harb-i Mukaddes, s.669

(hakkâniyetli olmama)

Minimini omuzların

Taşıyacak yarın tüfek;

Tüfek değil, **vatan yarın**

O omuza yüklenecek.

Küçük Asker, s.677

(vatani kurtarma görevini üstlenme)

Bu iki bed-bahtı birbirine rabteden zincir-i belâyı

“Sefâhet”, ”Sefâlet” nâmında iki demirci imâl etmiştir.

Baba, s.684

(Bu iki kişiyi mahveden şeyler, sefâhet ve sefâlettir.)

MECAZIN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te 85 tane mecaz tespit ettik. Bunun biri Haluk'un Vedâ'ı şiiri olup mecazlarını tek tek göstermediğimizi de dikkate alırsak bu sayının daha fazla çıkacağını belirtmiş olalım. Görüldüğü gibi mecâzî ifadeler her şâir için son derece câzip bir anlatım yoludur. Eski tarzda yazan şâirlerin pek çoğunda mecaz, benzetmeyle birliktedir. Tevfik Fikret, mecaz sanatını teşbihten uzaklaştırmış, böylece müstakil bir hâle getirmiştir. Gençlere, çocuklara veya büyüklere vereceği mesajlarda bilhassa bu yolu kullanmış olması Tevfik Fikret'in yaşadığı dönemin zor şartlarını da aklımıza getiriyor.

Hayalleri kadar fikirleri de geniş olan Tevfik Fikret, kimi zaman günlük hâdiselerden duyduğu bıkkınlığı, aşırı hassas ve zarif hislerinin zorlamasıyla, kelime ve hayal oyunlarına başvurarak zihinlere ulaştırmak ister. Hakîkatten kaçma eğilimi ne kadar güçlü olursa olsun yaşadığı dönemin gerçeklerine tamâmen bîgâne kalması, elbette ki düşünülemez. Üstelik, hakîkati mecazla süsleyerek nazmetme, her şâirin hedefidir. Tevfik Fikret, çoğu zaman tabîî olarak bunu yapar.

Vatanın omuza yüklenmesi, yolu izi öğrenmediğimizde kurtların kapması, sabanın el tutunca yürümesi, kalın kafalı olma, hayat denen yolun hep çakıl ve dikenle dolu olması, insanın bu yolda yorgun ve yaralı olarak ilerlemesi, koşanın hedefe varacağı, düşenin kalkıp yola devam edeceği, arayanın hakkı bir gün mutlaka bulacağı, vatanın bağrının sebepsiz doğranması, dudaklarında giryelerin ölmesi, felsefenin bir uçurum kadar tehlikeli olması, ayn-ı hâk olmak, tabiatın karla kefenlenmesi, mâziye bir nisyân örtüsü çekmek, acı vahşet, sıcak yaşlar gibi mecazların kimi, herkesin söyleyebileceği, avam tarzı denilen cinstendir. Kimisi de oldukça şâirâne ilhamları ve ince, estetik zevkleri bize hissettirir. Bu durum, onun için hiç de anlaşılmasa değildir; çünkü Tevfik Fikret, âhenk sağlamak ve rûhundaki esintileri duyurmak için hem halk hem de havassa âit mecazları birlikte kullanabilmeyi çok iyi başarır ve bunları kendi üslûbunun şahsiyetli tavırlarına bürüyüp bize şiir olarak sunar.

G. TENÂSÜB

Birbiriyle mânâca ilgili kelimeleri aynı dize veya beyitte birlikte kullanma sanatı, tenâsüptür. Sözüñ akışını sağlayan, ifadeyi güzelleştiren, okuyanın zihnini söylenmek istenene kolayca ulaştırabilen, metnin ana fikrini belirleyen, böylece sanatçının psikolojisine ve üslûbuna ulaştıran kapılar açabilen bir sanattır. Bu yüzden en çok kullanılanlardan biridir. Kaldı ki eski edebiyatın mazmunları, mânâca ilgili kelimeleri, tabîî olarak bir araya getirirdi. Şâir, genellikle, tenâsüp oluşturmak için özel bir çaba sarf etmezdi.

Tenâsüplü kelimeleri, aşağıdaki örneklerde, siyah punto ile gösterdik. Maksadımız, kendimiz bulup birbirine münâsip gördüklerimizi herhangi bir ayrıntılı ayırtırmaya gitmeden gruplandırmaktır; çünkü neredeyse her konuda tenâsüplü kelimeler çıktı karşımıza. “ Şu konuda, şu kadar kelime var.” dememizi, imkansız hale getirdi. Ancak bu, hiçbir ayrıma gitmediğimiz anlamına gelmez. İnsanın genel halleri, soyut kavramlar, bitki ve hayvan isimleri, kozmik ögeler, eşya isimleri gibi ana başlıklar yönüyle bir sıralama yaptık. Bu sıralamayı, , teşbih ve istiâredeki gibi kendi içinde ayrı ayrı gösterme yoluna gitmeyip sadece aşağı yukarı sayılarını belirttik ve değerlendirme ve yorum bölümünde bunu açıkladık.

Ey **gam** merâmın üzre akıt seyl-i eşkimi

Sahrâ-yı **derd** ü **gâile** cûy-ı revânıdır

Muallim N.N.,s.13

Leşkerim dehşet-resân-ı şark u garb olmaktadır

Bin **nefer düşmenle cenge** bir **piyâdem** muktedir!

Selim-i Evvel 7 L., s.15

Cezbe-dârân- cünûn aşka karşı berk urur

Mâh-ı enver vech-i Leylâdır **şeb**-i **mehtâbda**

Ekrem B.N., s.16

Çekip **simât-ı** neşâtı çemen **ziyâfetine**
Atıp **şerâb** ü **kebâbı** be-aşk-ı yâr-ı bahâr
Bahâriye, s.18

Piyâle-i meyi zâhid diler nihân **çekelim**
Gelin gelin ana rağmen bunu ıyân çekelim
Gazel, s.20

Târ eyledin **hezârına** ey **gonce gülşeni!**
Şarkı, s.54

Bayıldım ittikâsına sedîr-i **istirâhata**
Ne mü'tenâymış anladım meâli **hâb** ü **râhatin**
Neşîde, s.55

Rûhum görüyor anı hırâmân
Cennette nasıl gezerse gılmân,
Maşrıkta nasıl yürürse **Hûrşîd**,
Burcunda nasıl durursa **Nâhid**,
Yaklaşmada,âh,tayf-ı dil-ber!..
Şiir Parçaları, s.63

Ne gördünüz nazarımda **muhabbetten** gayrı;
Ne buldunuz **yüreğim**de **garâmdan** başka.
Başka, s.68

Lâkin gönül..gönül yine meşhûn-ı **derd** idi;
Eksilmiyordu **hüznü**; **bükâsı**, harâreti.
Uzletgeh-i M.Z., s.72

Bir **hezâr**-ı zârınım ey verd-i rahşân ben senin
Hangi **firdevsi**-i tarabdır âh bilsem **gûlşenin**
Terdîs, s.97

Bârân-ı **bahâr** arza olunca güher-efşân,
Ezhâr-ı safâdan duyulur şemme-i **cennet**;
Bir Söz,s.129

Bî-bâde vü **câm** ü **çeng** ü **sâkî**
Her dem anı neşve-dâr edersin.
Ey Şevk, s.145

İçimde titredi bir şey ve bir inilti gibi
Dedim:-Acıklı şu **aczin** bu **za'fa** imdâdı!
Çeşme Başında, s.194

Hezâr **gonce** solar her nefeste, her demde;
Benim de **soldu gülüm, goncem**...Âh, derdim çok!
Subh-ı Bahârân, s.211

O **nâim**-i ebedînin **sükûn**-ı **hâb**ından.
Sühâ ve Pervin, s.270

Âh ben,ben ki henüz **gonce** iken **solmuş gül**
Nesrin, s.278

İşte Nesrin, daha bir **gonce**-i nev-hande iken
Geçti, makhûr-ı kazâ hep bu **dikenlik**lerden
Nesrin, s.279

Esen **reyâh** ona enfâs-ı kudsiyân gibidir.
Meşâm-ı rûhuna bir **nûkhet**-i samîme verir.
Kamîs-i Yûsuf, s.301

Derin, inilti çarpıntılarla sîne-i hâk
Teessürâtını söyler bu levh-i **âlâma**;
Verin Zavallılara, s.306

Öyle zî-rûh var ki âlemde
Bir buçuk saatin içinde **doğar**
Yaşar, itmâm-ı ömr eder...ibret!
Kendi Kendime, s.318

Bu câme-hâb-ı rebîide bir **ten**-i şîrîn,
Ten-i hayat-ârâ
Bürehne **sîne** vü **sâid**, bürehne **sâk** u **serin**
Bürehne ser-tâ-pâ
Rûh-ı Eşârım, s.319

Nasıl görür bu nazar kâinâtı?..Bir boşluk;
O sisli hâtıra uğrar mı **ev, ayâl, çocuk**?
Bir Ayyaşın Karşısında,s.323

“Gel ey bîçâre fâni, gel, zılâlim
Firâş-ı sâfıdır dildâr-ı **hâb**ın
Hâb-ı Girizân,s.330

Şi’rimle kâh zâhir olur hoşça bir **sedâ**
Târ-ı şikestesinde **rübâb**-ı hayâtımın;
Ukde-i Hayat, s.337

Bir ızdırâb-ı **serd** ile **titrer** mükevvenât
Altında **karların**;
Bir dūd-ı **müncemid** gibi âfâk-ı bî-hayât,
Karlar, s.347

Güler **görür** de o **çeşm-i** siyâhı **ağlardım**,
Cihanda bir bu iken rûhumun temennâsı;
Evet, ben anlardım;
O tatlı **giryelerin** ayrılıktı mânâsı.
İle'l-ebed, s.361

Bozdum niçin o **resmi**, o **timsâl-i** hüsnünün
Sildim niçin bilir misin, **eşkâl-i** sâfını
Resmini Yaparken, s.376

.....şu dallardan
Sızıp düşen katarâtın sukût-ı nâlânı
Bükâ-yı hasretidir...Ey nedîme-i heyecân,
Sen **ağla**; ben de bütün sûzişimle **giryeye**-feşân,
Sükûn İçinde, s.378

Bu böyle işte,senin **hasretin** ...Bu zehri bana
Firâkın ağlatıyor, besliyor bu **hicrân**,
Sükûn İçinde, s.378

.....Geçtiğim yerler
Şakâyıklarla, zambaklarla, sünbüllerle süslenmiş
Birer **gülşendi**; Her şey, her **çiçek** bir nâzenîn cûşış
Verir.....
Fırsat Yolunda, s.389

Şafak, bulut, gece, mehtâb, jâle, gonce-i ter,
Siyah saçların altında bir likâ-yı **seher**
Bahâr-ı aşka medâr-ı terâvet olsa bile...
Haluk İçin, s.410

Diyor ki : “İşte **leyl** olur, **tulû** olur, **nehâr** olur;
Halûk’un Sesi, s.411

Bu **kar**, bu **kış**, bu **serdî-i havâ** ki **titretir** seni,
Şu **incimâd**-ı âteşin ki yaktı rûh-ı gülşeni,
Şu **berf-pâreler** ki doğrusu **üşütmüyor** beni
Halûk’un Sesi, s.411

Muttasıl **zikreder**, **ibâdet** eder;
Bin **huşû u hulûs u hürmetle**
Her **sücûd**unda çeşm-i hak-bîni
Ramazan, s.424

Şimdi kumlarda bir yığın **haşerât**
Nice bin **engerek, çıyan, akrep**
-Hepsi meşbû-i **zehr** kahr u gazab-
Hande-i Bûm, s.447

Gafletlere, **zilletlere, zulmetlere** lân’et;
.....
Şirretlere, zulmetlere, zilletlere lânet
Bir Güfte, s.490

Meşhûn-ı seher **gözlerimiz** vakf-ı **temâşâ**:
Manzûrumuz âfâk-ı tekemmül ki pür-envâr;
Dârü’l-Mu’allimîn M., s.491

Süzük nazarlara mestâne dîdeler meftûn

Nedîm, s.500

Piyâle, lâle, sebû, nükte, hande hep karışık

Nedîm, s.500

Güler, şakır, bağırır, ağlar, âh ü vâh eyler

Hurûş-ı vecd ile hep **defler, ûdlar, neyler**.

Nedîm, s.500

Savlet-i **gürz**-i girân, darbet-i **şimşîr** ü **sinân**.

Nef'î, s.505

Şeytân da biziz, **cin** de, ne şeytân ne **melek** var;

Dünyâ dönecek cennete **insân**la inandım.

Halûk'un Âmentüsü, s.541

Bütün etbâk-ı şârikında dolaş;

Ferş-i geç, **Arş**'ı atla, **Sidre**'yi aş,

Gör ne var **mâverâda** ibret-hîz,

İ'tilâ;-ictirâ; rehâ-engîz...

Halûk'un Vedâ'ı, s.549

Ben o **güle bülbul** derdim,

Söz söyleyen bülbul olsa...

Kıvrım kıvrım **saçları** var;

Ben onlara **sümbül** derdim,

Eğer altın sümbül olsa.

Bahar Kalfa, s.602

Bir **bıçkım**, bir **testerem** var;
Birkaç **rendem**, **güsterem** var;
Ölçülerim, **pergellerim**,
Gönyelerim, **cetvellerim**,
Kıskaçlarım, **kerpetenim**,
Hepsi mükemmeldir benim
Çekiç, **törpü**, **keski**, **kalem**,
Torna,**burgu**...Bütün elzem
Avandanlıklar

Şermin/Marangoz, s.613

Sonra hûnîn vesâit-i tahrîb:
Mızırak, **yay**, **kılıç**,**topuz**, **balta**,
Mancınık, **top**, **sapan**, **tüfek**...

Târih-i Kadîm, s.640

Devril, ey köhne **taht**-ı istiklâl!
Zîr-i kahrında inliyor ensâl;
Parçalan; ey şikeste-fer **iklâl**!

Târih-i Kadîm, s.641

İşte hürriyet-i hakîkiyye:
Ne **muhârib** ne **harb** u **istilâ**;
Ne tasallut ne saltanat ne şekâ
Ne şikâyet ne **zulm ü istibdâd**

Târih-i Kadîm, s.642

O bugün-**hud'a**, **şeytanet**, **iğvâ**-
Seni mülkünden eyliyor iclâ

Târih-i Kadîm, s.645

Muğfil ü muğfel o İsa, **Mûsâ**

Köhne bir kizb-i **mutalsam**dır **âsâ**.

Târih-i Kadîm'e Zeyl, s.664

Ta kalbine **top**,beynine **sâtûr**-i tegallüb

Binlerce **kılıç, bomba, tüfek, süngü ve mızrak**

Harb-i Mukaddes, s.671

TENÂSÜBÜN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te, 52 örnek üzerinde 205 tenâsüplü kelime tespit ettik. Bunların içinde en çok eşya ve âlet isimlerinin kullanmış olması dikkatimizi çekti. Bilhassa savaş âletleri ve zanaatla ilgili olanlara hepsinden daha çok yer verilmiştir. Savaştan nefret eden, buna karşılık çalışmak ve medenî kurallarla ilerlemek gerektiğini söyleyen Tevfik Fikret, bu tezini ve beklentisini bilinçaltına yerleşmiş kelimelerle ifade etmekten kendini alamamıştır. Çekiç, törpü, kerpeten gibi âletler, onun şiirinde bir medeniyet havârisi gibidir; çünkü gerçek terakkî, bunlarla mümkün olacaktır. Nitekim çocuklara ithâfen yazdığı Şermin'de, hedef davranış olarak gösterdiklerine bakarsak onun gelecekte ve çocuklardan beklentilerinin neler olduğunu anlarız.

Eşya isimlerini, insanın değişik halleri ve soyut kavramlar izler. Diyebiliriz ki Tevfik Fikret, çevresinde gördüğü her eşyayı, insanın her durumunu, varlığına inandığı veya inanmadığı her şeyi, kokuyu, hayvanları, yiyecek ve içeceklerle ilgili nesneleri, sevdiği tüm çiçekleri, bilhassa kış mevsimi ve onun çeşitli hallerini, askerlikle alâkalı her silahı şiirine katmıştır. Bu durum, onun, gözlem yeteneğini ve çevresindeki materyalleri kullanabilme gücünü bir kez daha bizlere göstermiş olur.

Tevfik Fikret'in seçtiği nesneleri tek tek ele alacak olursak onun dünyasındaki önceliklere ulaşabiliriz. Meselâ, koku, tabiatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Çiçekler, tabiatın en mükemmel süsüdür. Tabiata taparcasına bağlı olan Tevfik Fikret için bu iki unsur her şiirinde yer almış baş karakterler gibidir. Kış mevsimi, onun hüznle sarılı dünyasında, bahardan daha önemlidir; çünkü ona bu hüzn ve ızdırap çok yakışır. Sonbahar ise apayrı önem taşır. Öyle sanıyoruz ki Tevfik Fikret'i anlamak, ancak onunla eş kederleri yaşamakla mümkündür ve ancak o zaman, birbirine mütenâsip kelimelerin yerlerine baktığımızda “İşte bunun yeri, burası.” diyebiliriz. Tevfik Fikret'teki tenâsüplü kelimelerin, eski edebiyatta kullanılanlara benzeyenler olsa bile pek çok yenilikler ihtivâ ettiğini de söylemeden geçemeyeceğiz.

H. MECAZ-I MÜRSEL

Bir sözü, benzetme amacı olmaksızın başka bir sözcüğün yerine kullanma sanatına mecaz-ı mürsel denir. Bu yapılırken arada benzetme ilgisi olmamalıdır. Genellikle bir bütünün parçası söylenip tamamı kastedilir veya tam tersi olur. Buna cüz'iyet- külliyyet ilgisi denir. Sebebiyet, hülûl, umum-husus, masdariyet, mazhariyet, kevnîyet, evveliyet, âliyyet, hazf ve isnad ilgileri, mürsel mecazın başlıca şekilleridir. Her birini ayrı ayrı açıklamak yerine, gerektiğinde, kullanılan örneklerle birlikte ayırtırmayı uygun gördük. Bulduğumuz örnekten sonra, kelimeler arasındaki ilgiyi kalın punto ile belirttik.

Bir tâze hatt-ı siyah kâkül

Yoldan geçiyordu şûh u ser-bâz,

Bir Manzum H.M., s.109

(**Kâkülü söylenip sevgilinin kendisi kastedilmiş.* Parça-bütün ilgisi**)

Çok zaman bekledi ey zât-ı mübeccel, vatanın

Yâd için nâm ü ser-encâmını hürriyetle;

Midhat Paşa İçin, s.139

(**Vatan söylenip o vatanda yaşayan halk kastedilmiş.* Bütün-parça ilgisi**)

Eyler şevkîn cihânı hurrem...

Ezhârına akseder de nûrun

Bir kabri de güldürür sürûdun.

Tulûa Karşı, s.216

(**Kabir söylenip içinde yatan ölüler kastedilmiş.* İç-dış ilgisi**)

-Evet, biz ayrılırız;

Ve hep cihandan uzak, ayrı, bir zaman kalırız.

Sühâ ve Pervin, s.269

(Cihan denip içinde yaşayan insanlar kastedilmiş.* Bütün-parça ilgisi)

Bakın şu kuşlara, ayrılmak istiyorlar mı?

Bütün cihan kavuşurken...

Sühâ ve Pervin, s.269

(Cihan denip içinde yaşayan insanlar kastedilmiş.* Bütün-parça ilgisi)

Zekâ tefelsüfe mâildi... Muttasıl düşünür

Okur, okur ve o hatmettiği resâilden

Birer hülâsa-i hikmet yapardı ; sonra gelen,

Gelen geçen ne kadar âşinâsı varsa tutup

Mütâleâtını söyler : Falan nasıl düşünür,

Nasıl yazar, nasıl icmâl ü ictihâd eyler,

Bütün bu şeyleri tekrar ederdi ...

(Zekâ söylenip ona sahip olan kişi kastedilmiş.* Bütün-parça ilgisi)

Zekâ, s.272

..... belki yarın

Bir güzel göz, iki dikkatli nazar, bir dalgın

Vaz'ı giryân-ı garîbâne, kızın bâkir ü tâm

Ne kadar duygusu kaldıysa tutup mahvedecek;

(Göz, nazar, va'z denip bunların sahibi olan insanlar kastedilmiş.*Parça-bütün)

Nesrin, s.279

Gariptir, ne zaman geçse pîş-i çeşminden
Ufukta bir mütemevvic bulut, ya bir yelken,

Sezâ, s.281

(Yelken söylenip yelkenli gemi kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi.

Küçük Âile, s.290

(Tabak söylenip tabaktakini yiyen insan kastedilmiş.*Âlet-insan ilgisi)

Köy arkadaşları, hep ellerinde martinler,

Hasan'ın Gazâsı, s.297

(Tüfeğin markası olan martin, tüfek yerine kullanılmış.*Özel-genel ilgisi)

Kızıl şeritlere müstağrak, işte on gündür

Hasan tüfek taşıyor...

Hasan'ın Gazâsı, s.297

(Kızıl şeritler sözüyle, rütbe işâretlerini kastediyor.*Parça-bütün ilgisi)

Köyün likâ-yı hamûşunda bir peyâm arıyor;

Bir âşinâyî-i dîrne, bir selâm arıyor.

Hasan'ın Gazâsı, s.300

(Selâm denip selâmı verecek insan kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

-İçinde saklayarak sûziş-i felâketini

Yabancı gözlere göstermesin sefâletini...

Verin Zavallılara, s.305

(Gözler söylenip insan kastedilmiş.* Parça-bütün ilgisi)

Bir gün o kuşlar uçtu, o ezhârı eyledi

Bir dest-i nâzenindeki yelpâze, târümâr...

Âşiyân-ı Dil, s.317

(Yelpâze söylenip sahibi olan kadın kastedilmiş.*Âlet-insan ilgisi)

O zıll-ı mübhem-i sâir,o mevceler, o cibâl

Yaşadıkça, s.338

(Karanlık olma özelliği söylenip gecenin kendisi kastedilmiş.*Parça-bütün)

Açılmaz ne bir yüz, ne bir pencere;

Bakıldıkça vahşet çöker yerlere.

Yağmur, s.345

(Yüz söylenip sahibi olan insan kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Olurken nâgehân ahker-nümâ bir fecr-i dûr-â-dûr

Söner, püf! Sanki üfler bir dudak unf u huşûnetle.

Mihr-i Zemherîr, s.349

(Dudak söylenip sahibi olan insan kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Dönerim: Pencereimde bir leb-i lâl

Bana va'z-ı pür-iğbirârıyla

Bahseder tâ uzakta bir yerden;

Şekvâ-yı Firâk, s.375

(Leb söylenip sahibi olan insan kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Binlerce nazar hep seni ta'kîb ile gümrâh;

Süs, s.388

(Nazarı söylenip insanın kendisi kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Müzehher bir etek tâkip ederdim.

(Etek söylenip kadının kendisi kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Fırsat Yolunda, s.389

Gözüm gaybetti dâmân-ı dil-ârâmı...

Fırsat Yolunda, s.390

(Dâmân söylenip kadın kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Bir ihtilâc-ı meserretle şimdi hep belde

Eder çocuk gibi şûrîde neş'eler izhâr...

Sabah- ı İd, s.425

(Belde söylenip içinde yaşayan insanlar kastedilmiş.*Bütün-parça ilgisi)

Nâmınla ey vücûdunu tezlîl eden sefil,

Kaldır taşından olsun o jeng-i hacâleti;

Hemşirem İçin, s.472

(Taş deyip mezar taşını kastetmiş.*Genel-özel ilgisi)

Milyonla barındırdığın ecsâd arasından

Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk u dırahşân?

Sis, s.476

(Nâsiye deyip insanın tamamını kastetmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Sen ey muhît-i teceddüd, o leyl-i menhûsun

Seninle nisbeti yok; sen şerefisin, ulusun.

Rücû, s.479

(Muhît deyip orada yaşayan halkı kastetmiş.*Bütün-parça ilgisi)

En girre tâc-ı haşmeti sarsar takarrübün.

Bir L.T., s.484

(Tâc deyip iktidârı ve onu elinde tutanı kastetmiş.*Âlet-insan ilgisi)

Yâhud o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,

Bir L.T., s.484

(İklîl deyip onu elinde tutan pâdişâhı kastetmiş.*Âlet-insan ilgisi)

Her ân o güzel sîneyi hançerliyor eller;

Millet Şarkısı, s.487

(Sîne deyip anneye benzettiği vatânı kastediyor.*Parça-bütün ilgisi)

Hakk'ın yüzü güldükçe, gülümser beşeriyet...

Bir Güfte, s.490

(İnsanlık demiş insanın kendisini kastetmiş.* genel-özel ilgisi)

Süzük nazarlara mestâne dîdeler meftûn,

Bir ibtisâmı hemân karşılar bir âh-ı derûn.

Nedîm, s.500

(Dîdeleri söylenip insanın kendisi kastediliyor.*Parça-bütün ilgisi)

Kırık dökük dem urur mahremâne sevdâdan;

Meyân-ı bezme de bir harf-i şûh atar aradan.

Nedîm, s.501

(Harf denip söz, laf kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Okur eş'âr-ı ulvî bir leb-i sâkit havâsında;

Hâmid, s.507

(Lebi söylenip insanın kendisi kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

Kalem, baharı bu tasvîr-i sâde-nakşıyla

Hulâsâ eylemek ister; ve nâgehân peydâ

Vüreykalardaki şermende bir tehâşîyle

Eder bu cür'eti âvâresinden istihyâ.

Âveng-i Şühûr, s.513

(Kalem söylenip onu kullanan yazar kastedilmiş.*Âlet-meslek ilgisi)

Ablam da böyle bir kutu

Veriverse ne olurdu?

Hediye, s.580

(Kutu denip içindeki hediye kastedilmiş.*İç-dış ilgisi)

Miniminicikten beri
Hiç de hoşuma gitmez...Çat!
İşte indi...Of, yanağım!.

Ezân, s.623

(Çat sesi söylenip tokat kastedilmiş.*Ses-fiil ilgisi)

.....Bütün bu seyl
Girdâb-ı zehri, sarsar-ı kahırla çağlıyor;
Bak, ağlıyor vatan yine, bak, anne ağlıyor!

Rübâbın Cevabı, s.652

(Vatan söylenip içinde yaşayan halk kastedilmiş.*Bütün-parça ilgisi)

Hayır, güneşlere toprak ve hakka taşlar atan
Çocukların onu görmez...Dövün zavallı vatan!

(Vatan söylenip içinde yaşayan halk kastedilmiş.*Bütün-parça ilgisi)

Yegâne Feylesofumuz, s.658

Artık yetişir **kalb-i beşer** etmede feryâd.

Harb-i Mukaddes,s.669

(Kalp denip insanın kendisi kastedilmiş.*Parça-bütün ilgisi)

MECÂZ-I MÜRSELİN DEĞERLENDİRMESİ

Mecaz-ı mürsel, eskiden beri çok kullanılan, çeşitli dillerde örnekleri bulunan ancak zaman zaman teşbihle karıştırılan bir sanattır. Tevfik Fikret'te bu sanatın çok güzel örneklerine rastladık. Genellikle bir nesnenin parçasını söyleyip tamamını kastettiği veya tamamını belirtip onun bir parçasını kastettiği misaller bulduk. Üstelik, bunların sayısı diğerlerinden oldukça fazla. 37 tane mürsel mecazın 26'sı parça bütün ilgisinden oluşmakta. Diğerleri; 2 tane iç dış ilgisi, 3 tane âlet insan meslek ilgisi, 3 tane genel özel ilgisi şeklindedir. Bir tane de sesi söyleyip fiili kastettiği bir örnek vardır.

Parça bütün ilgilerini kurarken genellikle insana âit unsurları kullanmış olduğunu gördük. Kâkül, leb, etek, nazar, göz, va'z, selam, yüz, nâsiye gibi parçalar, çoğunluğu oluşturmakta. Bunun yanında vatan, belde, cihan deyip buralardaki insanları kastediyor. Görüldüğü gibi insan, Tevfik Fikret için çok önemlidir. Diğer pek çok sanatta olduğu gibi bunda da ağırlıklı unsur, insandır.

1 örnekte, taş sözüyle mezar taşını kastettiğini tespit ettik ki bu, halk arasında da kullanılan bir mecazdır ve deyimlerimizde buna rastlamak mümkündür. Genel-özel ilgisi şeklinde adlandırdığımız bu örnek, insan ögesi içermemesi yönüyle diğerlerinden ayrılır. Kutu sözüyle hediye kastettiği örnek de insan ögesini hatırlatmaz.

Günlük konuşmalarımızda farkında olarak veya olmayarak yer verdiğimiz mürsel mecazlar, şiirde, bir ustalık ürünü şeklinde karşımıza çıkar; üstelik bu karşılaşma, zorlamayla değil de sözün tabîî akışı içinde gerçekleşirse daha efdal olur. Tevfik Fikret'teki mürsel mecazlar, bize insan unsurunun önemini bir kez daha hatırlatması yanında, tabîî söyleyişin, ne kadar zevkli ve tatlı bir şiir dili oluşturduğunu gösterdi. Hattâ diyebiliriz ki Tevfik Fikret deyince ilk hatırlamamız gereken husûsiyet, bu doğal söyleyişin âhengidir.

I. İŞTİKAK

Türklerin İslamiyeti kabulüyle Arapça ve Farsça kelimelerin âdetâ saġanak hâlinde dilimize girdiğini görürüz. Başlangıçta bu dillerden geçen kelimelere Türkçe karşılıklar bulmak için çalışan münevverler, zamanla bunları kendi malı gibi kullanmakla kalmayıp bu dillerin kâidelerini bile almıştır. İşte bu durumu bâriz bir şekilde örnekleyen sanatlardan biri iştikaktır.

İştikak, aynı kökten türeyen kelimeleri bir dizede veya beyitte birlikte kullanma sanatıdır. Bu, ittihâd-ı iştikaktır. Eğer yazılışı ve okunuşu aynı, kökü farklı olan kays-kıyas ve nedim-nedâmet gibi kelimelerle yapılırsa şibh-i iştikak olur.

Aşağıda, birbirinden iştikak eden sözcükleri, anlamlarıyla beraber olmak üzere tek tek belirttik.

İnşirâhı şerh olunmaz, gayri dünyalar benim.

Hz. Muallim'in B.G.T., s.31

(şerh : açma, açık anlatma – inşirah : açılma, açıklık, ferahlık)

Enîs-i cehl eder insânı *câhillerle ünsiyet*.

Tahmîs-i G.M.N, s.35

(enis : dost, arkadaş – ünsiyet : dostluk)

(cehl : bilmezlik – câhil : bilmeyen)

Müessirsin ki **te'sîr**indir ancak mûcid-i âsâr;

Tevhîd, s.53

(te'sir : iz bırakma, içe işleme – müessir : iz bırakan)

Girye etmek bana **lâzım**... **Elzem**.

Girye-i Mâtem, s.83

(lâzım : gerekli – elzem : en çok gerekli olan)

Daha bir hitâb-ı aşkın beni etmemiştir **iskât**

O **sükût** olur mu lââyık bu kadar figâna karşı

Karşı, s.84

(**iskât : susturma, sükût ettirme – sükût : susma**)

Büyük, büyüsun evet bî-âdilsin, birsin

Ulüvv-i haslet ile **ekberü'l-ekâbir**sin

Sitâyiş-i H.Ş., s.86

(**ekber : en büyük – ekâbir : büyükler**)

Mehâsininle olurken hemîşe zînet-dâr

Bu devr-i şevkete denmez mi **ahsen**-i edvâr

Sitâyiş-i H.Ş., s.86

(**ahsen : en güzel – mehâsin : güzellik**)

Bugünün kadr ü şânı âlîdîr

Hele **tasvîr**den, **tasavvur**den;

Tebrik-i Velâdet, s.88

(**tasvîr : resmini yapma, portre – tasavvur : zihninde resmetme**)

Sevâd içinde zuhûr eyliyor derûnumdan

Bu söz ki aks-i **süveydâ** mıdır nedir bilmem.

Nedir Bilmem, s.93

(**sevâd : karalık, siyahlık – süveydâ : yürekteki siyah nokta**)

Olmuyor -anladım ki- **isticvâb**

Böyle bin sözle, bin terennümle;

Ağladım karşısında...Verdi **cevâb**

Dedim ki, s.106

(**cevâb : soruya verilen karşılık – isticvâb : cevap verme**)

Ey berk-i tecellâ, nazar-ı yâr ile **meczûb**

Gönlüm oluyor **câzibe**-i şevkine mağlûb!

Sevdâ mısın Ü.N.S., s.112

(**câzibe** : cezbeden, çeken, alımlı – **meczûb** :cezbolunmuş,cezbeye tutulmuş,deli)

Buldum seni **ma'sûka**-i cânımla hem-âşûb,

Oldum sana bak bir ezeli **aşk** ile meclûb.

Sevdâ mısın Ü.N.S., s.112

(**aşk** : şiddetli sevgi – **ma'sûka** : sevilen kişi, cânân)

Benzer o güzel nağmelerin, durma **devâm** et!

Çal sevdiceğim, çal beni sen, mest-i **müdâm** et.

Ud Çalarak Ş.S.B.G.,s.125

(**devâm** : dâim olma, sürme – **müdâm** : devâm eden, süren)

Osmanlı kalbidir bu hem zorlu hem de **âdil**;

Hilm ü metânetiyle bir kalb ona **muâdil**,

Yenişehir Gâzilerine, s.169

(**âdil** : adâletli davranan – **muâdil** : musâvî, denk)

Sen **şi'r**-i mücessem

Ben **şâir**-i mülhem;

Baharda, s.363

(**şi'r** : manzume – **şâir** : manzume yazar)

Hâkîlere bahş eyleyerek **hâk**-i siyâhı

Ömr-i Muhayyel, s.368

(**hâk** : toprak – **hâkî** : toprağa bağlı olanlar)

Savtındaki **eş'âr**ı pür-âhenk ile mâlî,
Şi'rimdeki elhân-ı muhabbetle nağam-sâz,
Ömr-i Muhayyel, s.369

(**şi'r** : nazımlı ve kâfiyeli söz – **şâir** : şiir söyleyen – **eş'âr** : şiirler)

Sen ey sefâlet-i **meş'ûme**, ey şeb-i hâil,
Soğuk soğuk bakıyorsun; o nazra-i **şûmun**
Tesâdüf, s.391

(**şûm** : şom, uğursuz – **meş'ûme** : uğursuz)

Nedir bu sizdeki aşk-ı **teceddüd** ü **îcâd**?
Zavallı “Evet”, s.436

(**îcâd** : yenilik – **teceddüd** : yenileme, yenilik)

Perîşân bir bulut hâlinde titrerken **bevâdîde**,
Derin gurrende aks-i savletiyle ra'd-i hevl-âver
Kımıldar bir siyah ejder gibi **vâdîde**.
Heykel-i Sa'y, s.450

(**vâdî** : bir yeryüzü şekli – **bevâdî** : vâdiler)

Sorun tabiatı **terzîl** eden **erâzilden**.

Hemşîrem İçin, s.470

(**terzîl** : rezil etme, edilme – **erâzil** : rezil olanlar)

Lâkin sana lâyık bu derin **sütire**-i muzlim,
Lâyık bu **tesettür** sana, ey sahn-ı mezâlim!
Sis, 475

(**sütire** : örtü – **tesettür** : örtünme)

Ey va'd-i muhal, ey ebedî kizb-i **muhakkak**,

Ey mahkemelerden mütemâdî sürülen **hakk**;

Sis, s.477

(**hakk : doğruluk, gerçeklik – muhakkak : hakikati belli olmuş**)

Karıştı **leyl**-i musîbet **leyâl**-i nisyâna,

Rücû, s.479

(**leyl : gece – leyâl : geceler**)

Doğan güneş gibi **sâfi** bir infilâkın var.

.....

Bugün senin medeniyet, müsâlemet, **safvet**.

Rücû, s.479

(**sâfi : saf, temiz – safvet : saflık, temizlik**)

Çehre-i girye-nikâbında hayât-ı beşerin

Bir **müşerrih** gibi **teşrih**-i nukûş ettinse...

Cenâb, s.497

(**teşrih : açma – müşerrih : açan**)

Her mevsimin sukûtu olur başka **mevsime**

Bir menba'ı-nemâ...

Baktıkça ben zuhûru sukût-ı **mevâsime**,

Âveng-i Şühûr, s.524

(**mevsim : yılın dörtte biri – mevâsim : mevsimler**)

İncinme kendi kendine, içlenme,ey kadın ,

Mel'ûn eden de biz seni **tel'in** eden de biz!

Hayâta Karşı Beşer,s.553

(**tel'in : lânetleme – mel'ûn : lânetlenmiş**)

Fakat, yavrum senin yuvan

Bir **mârifet** yuvasıdır;

Bunu ancak **irfân** yapar.

İthâf, s.577

(**irfân : bilme, anlama – mârifet : ustalık, bilme, hüner**)

Ne **muhârib**, ne **harb** u istilâ;

Târih-i Kadîm, s.642

(**harb : savaş – muhârib : harb eden, savaşçı**)

İştibâh...İşte töhmetim! Ne zarar?

Şüphe bir nûra doğru koşmaktır,

Târih-i Kadîm, s.644

(**şüphe : kuşku, zan – iştibâh : şüphelenme**)

Kimbilir, belki bir adem **mevcûd**,

Belki ukbâ da var, fakat bu **vücûd**

Târih-i Kadîm, s.644

(**vücûd : varlık – mevcûd : var olma**)

Fark ettirin şu zevzeğe şâirle nâsiri.

Tefrika kâdir olmayan iz'âna pek yazık.

Latîfe-i Câhid'e, s.648

(**fark : ayrılık, başkalık – tefrika : ayrılma, bozuşma**)

Hâlâ o **cehâlet**, o **tecâhül** ve o **techîl** ;

Doksan Beşe Doğru, s.650

(**cehâlet : bilgisizlik – tecâhül : bilmez gibi görünme – techîl : bilgisizliğini ortaya çıkarma**)

Ben ne **ma'bûd** ne **mu'bid** bilirim,

Kendimi hilkate **âbid** bilirim.

Târih-i Kadîm'e Zeyl, s.664

(**ma'bûd** : kendisine ibadet edilen – **mu'bid** : ibadet edilen – **âbid** : ibadet eden)

Gökte binlerce **mesâcid** görürüm

Onda vicdanımı **sâcid** görürüm

Bu **sücûd** işte benim tâatim.

Târih-i Kadîm'e Zeyl, s.665

(**sücûd** : secde etme – **sâcid** : secde eden – **mesâcid** : secde edilen yer, mescidler)

İŞTİKAKIN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret ve Servet-i Fünûn sanatçıları, şiirlerini şekil olarak Arap ve Fars hâkimiyetindeki Divan Edebiyatı'ndan bağımsız hale getirmişler, ancak kullandıkları kelimelerde bu dönemin şaşaalı, süslü, ağır, tumturaklı havasını yansıtmışlardır. Onların elinde dil, aktüeldir; ancak sade değildir. Bütün duygu ve düşünceleri en ince haliyle anlatabilecek, bütün kederlerine ve bütün neşelerine, kalbin bin türlü inceliklerine, fikrin bin türlü değişikliklerine tercüman olabilecek derecede belîğdir. Bunu sağlayabilmek için sözlüklerden eski kelimeleri çıkarıp yeni ve farklı terkipler, bileşik sıfatlar yaptılar. Hattâ Fransızcadan kimi deyimleri tercüme edip Türkçeleştirdiler. Eski köklerden yeni kelimeler türettiler. Bütün bu yenilikleri, ruh hallerini anlatabilmek için zorlamayla yaptılar.

Tevfik Fikret, kimi noktalarda Servet-i Fünûnculardan ayrılır; ancak yeni kelimeler bulma çabasını onda da görürüz. Nitekim o zamana kadar hiç kimsenin duymadığı, kullanmadığı kelimeler ve terkipler, şiirlerinde bol miktarda vardır. Lafzî sanatlara pek ehemmiyet verilmemekle birlikte farklılık ve müzikal güzellik için özellikle ıstıkakı çok tercih etmiştir. Kaldı ki ıstıkak, ince, nükteli bir hayali veya hissi ihtivâ etmesi yönüyle diğer lafzî sanatlardan ayrılır.

İstikak, kelime tekrarlarını gerektirir. Bu yönüyle anlatıma kattığı âhenk, göz ardı edilemez. Sanatçı, vurgulamak istediği her fikri veya duyguyu, ya tekrar eder veya onunla münâsebetli bir kelimeyi daha sarf eder. Bu kelime, öncekinden müştâk ise daha etkili ve daha canlı olur. Hareketlilik kazanan her şiir, okuyucuyu etkiler ve böylece şâir, amacına ulaşmış olur.

Tevfik Fikret, bir anlam inceliği oluşturacağına inandığı yerlerde ıstıkakı kullanmıştır. Şiirlerinde hepsi ittihâd-ı ıstıkak olmak üzere 36 ıstıkak örneği bulduk. Kelimelerin müzikalitesine değer veren Tevfik Fikret için önemli bir sanattır. Aynı kökten türeyen iki veya daha fazla kelimeyi bir arada kullanmak, fevkalâde güzel bir âhenk oluşturur. Kaldı ki o, zorlamayla değil manzumenin tabîî akışı içinde ıstıkakları meydana getirmiştir. Bu da onun edebî sanatları, eski şeklinden ayrı ve farklı düşündüğünü gösterir.

Bu çalışmamızda, birbirinden türeyen kelimeleri ayrı ayrı gösterdiğimiz gibi mânâlarını da belirttik; çünkü başka türlü, aynı mânâ etrafında dolaştıklarını ispatlayamazdı. Nitekim şibh-i iştikaktan ayırabilmek için de bu gerekiyordu.

36 örnekten sadece “cehl-câhil-tehil” kelimeleri 2 farklı kullanımda karşımıza çıktı. Bunun dışındakilerin hepsine bir kez yer verilmiş. Birbirinden türeyen kelimeler, günlük konuşmalarda veya edebî eserlerde devamlı rastlanabilecek cinstendir. Orta yollu sözcük bilgisi olan ve Arapça’nın kökten türeyen bir dil olduğunu bilen herhangi birinin, kolaylıkla anlayabileceği ve çözebileceğini söyleyebiliriz. Elbette ki bunu iştikak sanatının kullanımını hafife alarak söylemiyoruz. Maksadımız, Tevfik Fikret’in, bu sanata yer verirken fevkalâde zor ve anlaşılmaz kelimeleri avlamaya çalışmadığını belirtmektir. Yaşadığı dönemde geçerli olan ve kullanılan kelimelerin bu tarz olduğu gerçeğini de eklersek onun iştikaklarına daha iyimser bir gözle bakabiliriz.

İ. TELMÎH

Telmih, söz arasında, herkesçe veya erbâbınca bilinen bir olaya, ünlü bir kişiye ya da bir inanca işaret etmektir. Genellikle peygamberler tarihinden, yerli ve yabancı mitolojilerden, mûcizelerden, târîhî şahsiyetlerden, efsânevî kahramanlar ve onlarla ilgili rivâyetlerden, evliyâ menkıbelerinden faydalanılır. En çok kullanılan şekli, peygamberler ve mûcizeleridir.

Aşağıdaki örneklerde hangi telmih yapıldığını, açıklamasıyla birlikte verdik. Sayfa sırasına göre başladık; ancak daha sonra aynı telmih yapıldığı örnekleri alt alta sıraladık.

Neden âğuşuma Belkıs-ı hüsnüm eylemez rağbet

Ki sînem şehriyâr-ı aşkına taht-ı Süleymândır

Belkıs ile Süleymân

Gazel,s.3

Hız. Davut'un oğlu olan Hız. Süleymân, hem peygamber hem hükümdardır. İnsanlara, cinlere, kuşlara hâkim olabilen, kuş dilini ve mantığını kavramış biridir. Bu, onun mûcizesidir. Belkıs, Sebe ülkesinin güzelliği dillere destan melikesidir. Aldığı davet üzerine Hız. Süleymân'ın ülkesine gelen Belkıs, cinlerin getirdiği tahtını görünce puta tapmaktan vazgeçip müslüman olur ve Hız. Süleymân ile evlenir.

“ Güzel Belkıs'ım, kucağıma neden rağbet etmez? (halbuki) Benim sînem, aşkının hükümdarlığı için hazırlanmış olup Süleymân'ın tahtı gibidir.” diyen şair, sevgilisi için Belkıs, kendisi için de Süleymân isimlerini kullanıp bu şahısları hatırlatıyor.

Mısır-ı hüsne öyle pertev-bahştır mihr-i ruhun

Kim sezâdır Yûsuf-ı zerrîn-resen ta'bîrine.

Mısır ve Hız.Yusuf

Gazel,s.6

“ Yanağındaki güneş, güzellik ülkesi olan Mısır’a öyle bir ısıltı saçır ki onu, altın saçan Yusuf tâbir etse sezâdır.” Sevgilinin yanağı öyle güzeldir ki bu, ancak bir rüyâ olabilir ve bu rüyâyı sadece tâbircilerin pîri sayılan Hz. Yusuf yorumlayabilir. Mısır, Yusuf, rüyâ, güzellik kelimelerinin bir arada olması, telmih için yeterlidir. Hz. Yusuf, Mısır’da yaşar. Güzelliği ve iffetiyle meşhur bir peygamberdir. Aynı zamanda rüyâ ilminin pîri kabul edilir.

Eyliyor izhar-ı acz ü meskenet Hârut’lar
Ol emîr-i mülk-i nâzın gamze-i câdûsuna.

Hârût

Gazel, s.11

“ O naz ülkesinin emîrinin cadı gibi bakışları karşısında Hârutlar, âcizlik ve fakirlik izhâr ediyor.” Bu dizelerde, Hârut ve Mârut’un, âşık oldukları bir kadının istekleri karşısında âciz ve çaresiz kaldıkları hatırlatılmış.

Hangi sehâh-ı mu’cizin bu füsûn?
Hangi Hârût olup acîbe-nümûn
Eylemiş kubbe-i semâyı nigûn;

Hârût

Hande-i Bûm, s.446

“ Bu füsûn, hangi mûcizeli sihirbazın? Hangi Hârut, tuhaflıklar gösterip gökkubbeyi böyle ters yüz etmiş?” dizelerinde Tefîk Fikret’in, Hande-i Bûm şiirini gizliden atfettiği II. Abdülhamid’i Hârut ile müsâvî saydığını görüyoruz. Hârut ile Mârut, tüm edebiyat devirlerinde rastlanan bir telmihtir. Bunlar, insanların günah işlemeleri, buna karşılık Allah’ın hep affedici olması karşısında itiraz edince Cenâb-ı Hak tarafından Bâbil’e, imtihan için gönderilen iki melektir. İmtihan, çok çetindir. Bir kadın, onları kendine meftun edince şarap içen, putlara tapan, vazifesini unutan birer varlığa dönüşürler. Kadın, onların gece okuduğu duâyla göğe yükselir. Şaşıp kalan Hârut ile Mârut, İdris peygamberden şefaât isterler. Dünya ve âhiret azâbından birini seçmeleri hususunda muhayyer bırakılınca dünya azâbını seçerler. Bunun üzerine Bâbil’de bir kuyuya baş aşağı vaziyette asılıp kıyâmete kadar orada kalmaları emredilir.

Mecnûna döndüm ey saçı Leylâ gaminla ben

Fevk-i serim tuyûr-ı belâ âşiyânesidir.

Leylâ ile Mecnûn

Muallim N.N.,s.13

Leyla ile Mecnun, herkesçe bilinen aşk hikâyesidir.Leyla, herkesin aşkı için bir ufuktur. Mecnun ise o ufka ulaşmak için kanat çırpın bir kuş. Birbirlerine duydukları aşk yüzünden çektikleri çileler, ayrılık acıları, kavuşma hayalleri, günümüz edebiyatında bile dile getirilmektedir.Diyebiliriz ki Leyla ile Mecnun telmihi, diğer bütün hatırlatmalar arasında en meşhurdur.

Mecnun çöllere düştüğünde perişan bir halde gezer. Öyle ki kuşlar, dağınık saçlarına yuva yapmakta tereddüt göstermez. Zaten o, çölde tüm canlılarla konuşur.

“ Ey Leylâ! Çektirdiğin gamla ben, Mecnun’ a döndüm.Başım, belâ kuşlarının yuvası oldu.” derken şâir, bu olaya telmih ediyor.

Cezbe-dârân-ı cünûn aşka karşı berk urur

Mâh-ı enver vech-i Leylâdır şeb-i mehtâbda

Leylâ

Ekrem B.N.,s.16

Şâir, mehtaplı gecede, ayın aydınlığını Leyla’nın yüzüne benzetiyor. Leyla, güzelliğiyle meşhurdur. Eskiden beri şâirler, sevgilinin yüzünü medhederken Leyla’ya benzetmeyi şîâr edinmiştir.

Aşağıdaki 5 örnekte Hz. Mûsâ ve Tûr dağı ile ilgili mûcizesi dile getirilmektedir. Diğer bütün örnekler arasında en çok kullanılanın bu kısma olması dikkatimizi celb etti. Hz. Musa’nın, Allah’tan cemâlini göstermesini istemesi, Allah’ın ona bunun mümkün olamayacağını söylemesi, illâ görmek istiyorsa Tûr dağına bakmasını buyurması ve bir anlık tecelli ile dağın paramparça olması hadisesi Tevfik Fikret için Allah ile perdesiz görüşme cesâretini içermesi yönüyle önemlidir. Diğer peygamberler içinde bu türden bir beklenti içine giren yoktur. Son peygamber Hz. Muhammed’in Mi’raçta Allah ile bu şekilde görüştüğü gerçeğiyle ise Tevfik Fikret nedense pek ilgilenmez. Dikkatimizi çeken başka bir husus da eski tarz şiirlerde bu telmihi kullanmış olmasıdır.

Gark-ı envâr-ı cemâlüllahdır Mûsâ-yı dil
Manzarım Tûr-ı tecellâdır şeb-i mehtâbda.

H.z.Mûsâ,Tûr Dağı’na cemâlin tecellisi

Ekrem B.N., s.17

Bir sûr ki sürûra döndü.
Gûyâ ki fezâ-yı Tûr’a döndü.

Tûr Dağı

Mes’ûdiyyet-i Aşk,s.22

Çeşm-i remed dîdemi pür-nûr kıl
Kalbimi hem-şa’şa’a-i Tûr kıl

Tûr Dağı

Cânân-ı Girîzana, s.26

Kûh u sahrâ garîk-i nûr olsa
Arz-ı muzlim nazîr-i Tûr olsa

Tûr Dağı

Tevhîd,s.28

Sen parlatınca şevk ile bir hande-i safâ,
Eyler önümde Tûr-ı safâ ol dem incilâ;

Tûr Dağı ve Tecellî

Ey Şîve-kâr, Gül!,s.33

Hûrşîd, İran şâhının kızıdır. Diyâr-ı mağrib sultanı Ferahşâd ile birbirlerini severler.
Leyla ile Mecnun kadar meşhur olmasa da dillerde dolaşan bir hikâyeleri vardır.
Nâhid ise güzelliğin timsâli olan Venüs gezegenidir.

Cennette nasıl gezerse gılman,
Maşrıkta nasıl yürürse Hûrşîd,

Burcunda nasıl durursa Nâhid,

Hûrşîd

Şiir Parçaları, s.63

“ O, güzelliğin Süheyl yıldızı kadar güzel olabilecek biri felekte yoktur.”
Süheyl yıldızı, doğduğunda, Yemen’de çıkan akik taşının rengini ondan aldığı bir yıldız olup güzelliğiyle meşhurdur.

Çıkamaz felekte bir hüsn o Süheyl-i âna karşı

Süheyl Yıldızı

Karşı, s.84

Aşağıdaki örnekte, insanın çamurdan yaratıldığı gerçeğinin hatırlatıldığını görüyoruz.

Aynı çamurdan bu yığın.

İnsanın çamurdan yaratılması

Karî’lerime, s.260

Kamîs-i Yusuf, başlıbaşına bir telmih şiiridir. Peygamberler tarihinden, Hz. Yusuf ve babası Hz. Yâkub’un Allah’a inanç ve tevekküllerinin sınandığı bir olayı Tefvik Fikret, nazmetmiştir. Erkek kardeşleri, kıskandıkları Yusuf’u öldürmek için bir plan yaparlar. Onu eğlenceye götürüp kuyuya atarlar. Babaları Hz. Yâkub’a da onu kurtların parçaladığını söylerler. Kana bulanmış bir gömleği getirip verirler. Hz. Yâkub’un ağlamaktan gözleri görmez olur. Bu arada Yusuf’u kuyudan kurtaranlar, onu esir pazarında satar.Mısır melîkinin satın aldığı Yusuf, yıllar sonra bu ülkeye melîk olur. Kendisinden buğday istemeye gelen ve onu tanımayan kardeşleriyle gömleğini babasına gönderir. Gömleğin kokusunu alan Hz. Yâkub, oğlunun ölmediğini anlar. Bir mûcize gerçekleşir ve gömleği gözlerine sürdüğünde görmeye başlar. Şiirde, bu mûcize dile getirilmektedir.

Kavurmuş âteş-i seyyâl-i girye dîdesini;
Döküp zaman zaman ecfân-ı hûn-çekânından
Uzak ufuklara bir iştiyâk-ı pür-halecân,
Okur neşîde-i derd-i herem-resîdesini,
Çölün samût u mukassî leyâl-i târında
Esen reyâh ona enfâs-ı kudsiyân gibidir,
Meşâm-ı rûhuna bir nûkhet-i samîme verir.
Sanır ki Yûsuf'u gelmiş, gezer civârında.
-Onun şemîmi, onun, Yûsuf'un harâreti bu!
Şu hâl-i za'fımı ta'yîb edersiniz sizler,
Ve dersiniz ki: "Muhakkak, ateh getirdi peder!"
Fakat emîn olunuz, Rabb'imîn inâyeti bu,
Yakında Yûsuf'u görmek benim nasîbimdir...

O yanda kâfile-i müjde-âver-i ihvân
Kamîs-i Yûsuf'u hâmil, mübeşşer ü şâdân,
Yürür şitâb ile; her gün biraz yakın getirir
O tâze nûkhet-i cân-bahşî pîr-i mehcûre.
Günün birinde – ki bir tûde ebr-i nâmiye-bâr
Verip havâlî-i Ken'an'a incilâ-yı bahâr
Dökerdi rahmet ü behçet o hâk-i meftûre,-
Erişti kâfile-i müjde-âver-i ihvân.
Sürünce gömleği Ya'kûb uyûn-ı bî-ferine
Önünde geldi bütün arz u âsümân yerine;
Bütün tabî'at o dem kıldı secde-i şükrân!

Kamîs-i Yusuf, s.301 / 302

Irak, Fuzûlî'nin doğup yetiştiği yerdir. “ Irak ateşinin güneşi, gözünde ışıldıyor.” derken vatan hasretiyle sevgilinin güzelliğini birleştiriyor.

Gözünde şu'le-nümâ mihr-i âteşin-i Irak,

Irak

Fuzûlî, s.495

Zevk ve sefâhatin zirvesi kabul edilen Lâle Devri, şâir Nedim'in yaşadığı ve sanatını icrâ ettiği devirdir. Türk tarihi içinde önemi büyüktür.Bu telmihte, tarihî bilginin hatırlatılması söz konusudur. Lâle devri, lâlezârlarıyla ve eğlenceler sırasında çerağlar yakılmasıyla meşhurdur

Gezer tuyûr-ı emel sâye-gâh-ı târında,

Çerâğlar dolaşır sahn-ı lâle-zârında

Lâle Devri

Nedim, s.499

Anka, Kaf dağında yaşayan, uzun boylu, yüzü insan şeklinde olup vücudunda her hayvandan bir alâmet taşıyan, renkli tüylere sahip bir masal kuşudur. Nef'i'nin hayalleri, tıpkı Anka kuşu gibi yükseklerde uçuyor.

Fikri Ankâ gibi bâlâ-rev-i atbâk-ı hayâl.

Anka kuşu

Nef'i, s.504

Hallâc-ı Mansur, “ene'l-hak” dediği için öldürülen bir sofîdir.Tasavvufî şiirlerin vazgeçilmezlerindendir ancak bütün şâirlerde bunun telmihine rastlamak mümkündür.

Oh, ey mu'ciz-edâ şâir-i şâyeste-gurûr,

İnliyor nây-ı beyânında nevâ-yı Mansûr.

Hallâc-ı Mansûr

Nef'i, s.505

Hızır(A.S.), âb-ı hayat içip ölümsüzlüğü yakalayan biridir.Önemli ve çok kullanılan bir timsaldir.

Fâni beşer o çeşme-i Hızırın zülâlini
Bir ân tecerrü etmese her dem zevâlini

Hızır(a.s.)

Ümîd Ölmez, s.531

Promete, tanrılara baş kaldıran ve gökten ateşi çalıp gelen bir mitoloji kahramanıdır.Tevfik Fikret, oğlu Haluk’a, bir idol olarak Promete’yi gösteriyor.

Gör dâimâ önünde esâtîr-i evvelin
Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramânını...

Promete’nin bir macerası

Promete,s.543

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’in oğulları, farklı batından bir kızla evleniyorlardı. Büyük oğul Kâbil, bunu kabul etmeyip kendi ikizi İklîma ile evlenmek isteyince sonu Hâbil’in katliyle biten ve insanlık tarihinin ilk cinayetine sahne olan bir hadise vukû bulur. Hased ve kinin, kardeş sevgisinin bile önüne geçebileceğine dâir bir örnek olarak tarihe geçer. Tevfik Fikret, insanlık tarihi kadar eski bu olayı, iki örnekte kullanmıştır.

Hâbil ile Kâbil, iki kardeş...bize târih
Kardeşliği bir sahne-i hun-rîz ile telvîh
Etmekte ve enzâra o timsâl-i mehîbin
Bir hande-i lânet gibi mûhiş,gazab-âgîn
Binlerce tecellîsini sermektedir.....

.Hâbil ile Kâbil

Hilâl-i Ahmer, s.569

Kardeş kanı sâgarlarının köhne şarâbı.

Hâbil'in katli hâdisesi

Hilâl-i Ahmer, s.570

Hız. Mûsâ, değişik mûcizeleri olan bir peygamberdir. Bunlardan biri de tılsımlı âsâsıdır. O devirde meşhur büyücülüğü, istediğı her şekle girebilen âsâsı ile alt etmiştir. Tevfik Fikret, Hız. Mûsâ'nın bu mûcizesine inanmayıp köhne bir yalan olduğunu düşünüyor. Aşağıdaki dizelerde, bunu dile getirmekte, aynı zamanda Hız. İsa'yı da hatırlatmaktadır.

Muğfil ü muğfel o İsa, Mûsâ;

Köhne bir kizb-i mutalsamdır âsâ.

Mûsâ'nın âsâsı

Târih-i Kadim'e Zeyl, s.664

Hız. Âdem'den sonraki peygamber, yeryüzünü sulara boğan tufan hadisesi ile meşhur Hız. Nuh'tur. Bu olay, insanlık tarihi için önemli bir dönemeçtir.

Artık yürürüm... Yıldırım insin, beni yakmaz,

Boğmaz beni Tûfân;

Nuh Tûfânı

Sancak-ı Ş.H., s.668

TELMİHİN DEĞERLENDİRMESİ

Bir şâirin, genel kültür planındaki mâlûmâtlarının bir nevi ölçüsü sayılabilecek telmih sanatı, eski ve yeni edebiyat dönemlerinde, bazen kastî bazen de tabîî olarak şiirlerde bolca kullanılmıştır. Hattâ kimi bilgileri verebilmek için daha anlaşılır kabul edilip sadece telmih yapılmıştır. Meselâ sevgilisinin çok güzel olduğunu şiirleriyle dile getirmek isteyen âşık, onun için “Leylâ” demekle bu amacına ulaşmış sayılır; çünkü “Leylâ”, güzelliğin bir çeşit mikyasıdır. Aynı zamanda bize meşhur Leylâ ile Mecnûn hikâyesini hatırlatır.

Tevfik Fikret, 30 adet telmih yapmış; 16 tanesini peygamberler tarihinden , bunların arasında en çoğunu Hz. Musa’dan seçmiştir. Hz. Musa, onun için diğer bütün peygamberlerden farklı bir anlam taşır. Hz.Süleyman ve Belkıs, Hz.Yusuf’un çektikleri, Hızır’ın ölümsüzlük suyu, Musa peygamberin mûcizeleri, bizzat açıklamalarıyla yâd edilmiş; Âdem ve Nuh peygamberler ise , önemli târihî olayları ile dile getirmiştir. Biz de buna göre seçtiği örneklerin, insanlık tarihi için özel önem taşıdığını da söylemeliyiz.

Diğer telmihlerde şâir Nedim’le birlikte Lâle devrini, Fuzûlî ile Irak’ı, Promete ile Yunan mitolojilerini, Anka kuşunu anarak masalsı olayları ve kahramanları, Hârut ile Mârut örneğinde yerli ve dînî muhtevâlî olayları, Hallâc-ı Mansur ile tasavvufî dünyayı ele alır. Bütün bu örnekler, eski edebiyatta da rastladığımız türdendir. Bir şâirin, bütün ifadeleriyle ve manzumelerindeki şekil özellikleriyle eskiden tamamen ayrı olamayacağını göstermesi açısından önemlidir. Kaldı ki Tevfik Fikret’in yaptığı telmihlerin 11 tanesi eski şiirlerinde, 9’u Rûbâb-ı Şikeste’de, 2’si Haluk’un Defteri’nde, 2 tanesi de son şiirlerinde yer alır. Bu durum, bize, Tevfik Fikret’in de bazı manzumelerinde eskinin klişe mazmunlarından kurtulamadığını gösterir.

J. RÜCÛ

Şâir, söylediği bir sözü geri alıp ondan daha müessir, daha şedîd, daha renkli bir düşünceyi söylerse rücû yapmış olur. “Yok, öyle değil, galat ettim, ben ne dedim..” gibi ifadelerle bir önce söylediğinden vazgeçer. Bu vazgeçmede, unutulmuş bir şeyi ikmal veya ağızdan kaçırılmış bir sözü düzeltme amacı vardır. Güzel yapılması şartıyla makbul bir sanat sayılır.

“Sis” şiirinde Tevfik Fikret, iç âlemindeki bunalımları ve ümitsizlikleri dile getirir. Yaşadığı şehri, çok kötü görür ve âdeta lânetler yağdırır. Daha sonra yazdığı “Rücû” şiirinde ise önceki söylediklerinin hepsinden ricat edip İstanbul’u ulu ve aydınlık olmakla şerefendirir. Bu iki şiirin bütününe bakarak rücû sanatının var olduğunu söyleyebiliriz. Bu bölümde gösterebilmemiz için “Sis” ve “Rücû” şiirlerinin tamamını almamız gerekeceğinden sadece bahsedip geçmeyi uygun gördük.

Aşağıdaki örneklerde rücû edilen ifadeleri siyah punto ile gösterdik.

Sor şunu, ey bâd-ı sabâ, gönlümün

Âh! O seher neşeli cânânına.

Sorma, **hayır**, ben bilirim yârimin

Şefkatini âşık-ı nâlânına!

Bir Gazel, s.99

Görüp o sevb-i siyeh-reng içinde cânâm,

Dedim ki, baht-ı siyahım ne hoş vücûd almış!

Değil, değil şeb-i vuslat tecessüm eylerken

Görünce hâl-i perîşânımı donup kalmış!

Kıt’a, s.113

Dokuz yaşında..**hayır**, on birinde var lâkin

Vücûdu pek ufacık, hâl ü tavrı pek sâkin...

Bir Hâtıracık, s.152

Belki bir köyde ...bir sönük yerde,
Belki bir ebr-i lâne-perverde
Sâha-ârâ-yı hilkat olmuştur

Yok, ne hâkin ne âsmânındır
Bu çocuk başka bir cihânındır.

Bir Timsâl, s.158

Diyordunuz ki : “Bu san’at kolayca, zahmetsiz
Şeref kazandırıyor... “Nerde?Öyle olsa bugün
Beş on edîbe mi?

Yok, yok: Benim kolay dediğim
“Şehîk”, “berf-i müzehheb”, “terâne-i muzlim”
Falan yolundaki şeylerle “şimali”, “başka”, “bütün”
Yolunda bir iki imlâ, biraz da Avrupa’dan
Alınma turfe hayâlâtı mezcedip de yazan
Edîb olup çıkıyor...İşte bu!

Bir Muhâvere-i Edebiyye, s.187

Evet, bu şi’r-i ter ol meh-likâya â’iddir;
Hayır, bu zulmetin o meh-likâya nisbeti yok
Lisân-ı hâlîme bak; sözlerim zevâ’iddir;

Subh-ı Bahârân, s.211

Ben olsaydım, bu...**Yok**, inanma sakın :
İnci olsam, denizden ayrılmam!

Ayrılmam, s.217

Ben olsaydım, bu...**Yok**, inanma sakın :
Ben gül olsam filizden ayrılmam!

Ayrılmam, s.217

Fikrim nüfûz eder gibi olsun hafâsına
Lâkin, **hayır**, o sihr-i cemâl anlaşılmazın.
Anlaşılmazın, s.253

Gönder şu dalgalar yıkasın şeyn-i hilkatı...
Lâkin, **hayır**, senin ne umûrun? Bu hizmeti
Senden ne hakla bekliyorum?...
Dün Gece, s.459

Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?
Yok, kalmadı, hâşâ, sana zillet pederinden.
Millet Şarkısı, s.488

Ey lemha-i mükrim, ne olurdu
Te'dîbine olaydı da imkân
Sermest-i tesellî yaşasaydım...
Yok yok, benim aksâ-yı murâdım
Karşımda ne bir debdebe görmek, ne de gül-gûn
Halûk'un Defteri, s.530

Koca ev sanki bir günûde mezâr.
Hayır, ıssız değil bu dâr-ı harâb;
Yaşayan var, ziyâ da var,...
Şehrâyîn, s.539

Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi...Hülyâ!
Olsun, ben o hülyâyâ da bin canla inandım.
Halûk'un Âmentüsü, s.541

.....Büyük kuşlar
Yenecek dalga, **yok**, kasırga arar.
Haluk'un Vedâi, s.546

..... soğuk,sâmit

Bir derinlikte aynı bir meyyit,
Aynı bir müstehâse, bir mâden,
Bir kırık taş; **hayır**, bu şeylerden
Daha mânâsız, âdetâ bir sis ,
Bir duman, bir adem;.....

Cezâ-yı Mensiyyet, s.560

Alnında bir sitâre-i nev, **yok**, bir âf-tâb
Âfâka doğ...

Ferdâ, s.564

“Ferdâ senin” dedim, beni alkışladın; **hayır**,
Bir şey senin değil, sana ferdâ vedî’adır;
Her şey vedî’adır sana, ey genç, unutma ki

Ferdâ, s.565

..... en küçük dalı
Tûbâ-yı sıyt u satvetinin dehre fer salan
Bir şeh-per-i celâl açıyorken; bugün...**Hayır**,
Zannetmeyin, bugün düne hasretle ağlamak,
Yâhud dünün şükûhuna nisbetle muhtazır,
Zâil bir ibtisâm-ı seher, bir sönük şafak,
Bir gölge görmek istiyorum; yok bugünle dün
Kardeşir;.....

Bir Kız M.İ.,s.566

-Elifbânı oku cicim.

-Elif, be, pe, te, se,cim,çim

Ha, hı, dal, zel,sin...yok, zel, rı,

Ze, je, sin, şın, sat, dat, tı, zı,

Ayın, gayın, fe, kaf, kef, lâm,

Mim, nun,vav, he,ye; bir de lâm

Yok, lâ; bir de gef var.

Bir de üç noktalı kef var.

Şermin'in Elifbâsı, s.578

Bahr-ı Siyâh, Bahr-ı Sefid,

Bahr-ı Muhît-i Atlasî,

İki de Bahr-ı Müncemid,

Bahr-ı Ummân...İşte hepsi.

Yok, daha vardı, lâkin

Hatırımdan çıkmış demin

Mahallebim ve M., s.585

Çerkez...demek bir çetrefil,

Çetrefil mi? **Hiç de değil**,

Dinleyeninin ömrü artar.

Bahar Kalfa, s.602

Arslan gene zincirlenmiş,

Kulübesinde yatıyor.

Uyuyor mu ? **Yok**, uyanmış;

Arslan, s.616

Açıl perde, açıl perde,
Sen açıldın, güneş nerde?
Bizi galibâ unutmuş;
Hayır, onu bulut yutmuş.

Kışın, s.619

Geldim... Neden başlayalım?

-Körebeden.-**Yok** saklanbaç

Daha iyi.-**Hayır**, ebe daha iyi.

-**Hayır**, zaten körebeyi

Oynayacak arkadaş yok,

Oldu, Bitti!, s.631

RÜCÛNUN DEĞERLENDİRMESİ

Rücû, sanâyi-i mâneviyedendir. Sözün âhengi, geriye dönüşlerle sağlanır. Bu yüzden dönüşlü sanatlardan sayılır. Bir nükteden dolayı, genellikle sarfedilen sözün duyurulmak istenen ruh hâlini ifâde edememesi endişesiyle, rücû yapılır. Heyecanla şiirini yazan şâir, söylediğinden daha etkili, daha vurucu bir söz bulup eskisinden vazgeçer ve bu dönüşü “Yok, öyle değil, hayır...” gibi lafızları kullanarak şiddetlendirir. İşte bir âhenk unsuru olan rücû, bu şekilde vücut bulur

“Sis” ve “Rücû” şiirleriyle birlikte, bulduğumuz 26 rücû örneğine baktığımızda, Tevfik Fikret’in manzumelerinde kimi edebî sanatların daha tabîî ve daha akışkan olduğunu gördük. Zaten o, konuşma lisanını şiire çevirmeyi başarabilen nâdir sanatçılardandır. Sayısı az da olsa rücû sanatının onun için önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Tevfik Fikret’te rücû sanatını manzumenin tabîî akışı içinde bütün tesiri ve şiddetiyle görürüz. Zira o, diyalogları şiirleştirirken bu ayrıntıyı gözden kaçırmaz. Günlük konuşmalarda çok yaptığımız, sözünden vazgeçmeyi belirten ifadeler, biraz değişerek ve manzumeye yani vezin ve kâfiyeye uymuş şekliyle karşımıza çıkar.

26 rücû örneğinin 9 tanesi ilk şiirlerinden, 2’si Rübâb-ı Şikeste’den, 8’i Haluk’un Defteri’nden, 6 tanesi de Şermin’den. Eski edebiyatta neredeyse her şâirde rastladığımız rücûlar, onun devamı olan dönemlerde de tercih edilmiştir. Eskiye yıkıp yeni bir edebiyat husûle getirmeye çalışan yenilikçilerin ilk denemeleri hep bu tarzın tekrarı olmuştur. Nitekim Tevfik Fikret’in rücûlarının çoğunluğu, eski şiirlerindedir. Sanat anlayışını, bedbinliklerini dile getirdiği Rübâb’da, âhenkli söyleyişler, onun için bir hedef teşkil etmez. Buna karşılık millî ve ideolojik muhtevâlî şiirlerinin, gençlere tavsiyelerinin yer aldığı Haluk’un Defteri’nde, düşüncesini ispatlamak ve tesirli olmak için daha âhenkli ve daha heyecanlı ifadeleri seçer. Bunu sağlayabilmek için gerekli tüm yolları kullanır. Rücû da bunlardan birisidir. Şermin’deki rücûlar da kayda değer bir sayıdadır. Oldukça güzel ve tesirli bir sanat olan rücû, mânâyâ kattığı başkalık ile daha çok tercih edilen bir sanat olmuştur.

K. İLTİFAT

Söz arasında o anda doğan bir duygunun etkisiyle konu dışına çıkmadan, sözü, hitap edilen kişiden bir başkasına veya başka herhangi bir şeye yöneltmektir. En tesirlisi, ruhun heyecanı ile istimal olunandır.

Aşağıdaki örnekte, şâir, Mithat Paşa'ya seslenirken; "Dinle.." diye başlayan bölümden itibaren onun mezarını ziyaret edene dönüyor.

Sana ferman-ı şehâdet, bize tevkî-i bekâ
Elde kânun-ı mübînin geziyor hürmetle
Dinle, zâir, bu sedâ hak sesidir;.....

Mithat Paşa İçin; s.139

Ediyor her dıraht-ı üryânı
Şiddet-i rüzgârdan feryâd
Bir nihâl-i şikeste ağsânı
Bana ettirdi hâl ü şânını yâd...
Geçme fikrimden, ey ümîd-i visâl!
Nûrdan inkisâr eder bu zılâl!

Âşiyân-ı Peder, s.223

Bu mısralarda şâir, ümitsizlikten ümide dönüp sesleniyor. Sühâ ve Pervin'de ise bulunduğu halden kabre dönüyor.

Uzaklaşıp gidiyorken, yosunlu bir kabrin
Başında birleşerek -âh o kabr, o kabr-i hazîn;
Benim bekâret-i rûhumdur onda nâim olan!-

Sühâ ve Pervin, s.270

Balıkçılar şiirinde, teknenin köhneliğinden bahsederken bunun sebep olduğu açlığa ve hemen arkasından ümide döndüğünü görüyoruz.

..... deniz aynı şiddetiyle şırak-
Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını...Âh açlık, âh ümmîd!

Balıkçılar, s.275

Aşağıdaki dizelerde, hasta çocuğunun başındaki bir anne, kendiyle konuşur gibiyken birden muâyene eden doktora sesleniyor. Devamında ise Allah'a dönüp yalvarıyor.

-Hayır, Hudâ'ya emânet, neden merâk edeyim?
Fakat kuzum, ne kadar olsa ben de vâlideyim!

Hasta Çocuk, s.284

-Sayıklıyor yine, Yârabbi sen esirge bizi;
Bağışla yavrumu, onsuz bırakma lânemizi!

Hasta Çocuk, s.286

Şâir, evdeki durumu dile getirirken birden evin babasına dönüyor ve onu uyarıyor.

Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi.

-lâkin, bu teesür ne için, ey eb-i müşfik?

Küçük Âile, s.290

Hasan'ın Gazası'nda şimdiki halden yiğitlere, daha sonra da kadınlara dönüp seslendiğini görüyoruz.

Evet yiğitler, evet... Siz fedâ-yı nefs ediniz;

Vatan yolunda fedâ-yı hayat eden, ölmez....

Kadınlar, ağlamayın, cenge her giden ölmez!..

Hasan'ın Gazâsı,s.295

Aşağıdaki örneklerde, sırasıyla akşamın hâlinden neşeye; kuşlardan, tabiattan ve yoldan kendi duygu ve düşüncelerine; kendinden sevgiliye dönüp seslendiğini görüyoruz.

Refref-i bâdbân-ı pür-ferine
Pek muvâfık sükûnu akşamın.
Oh ,ey neş'e,sen kanatlansan
Bu kadar belki dil-ber olmazsın!

Beyaz Yelken, s.328

Saçaklarda kuşlar -hazîndir bu pek!-
Susarlar, uzaktan ulur bir köpek.

Yağmur, s.346

Çıplak ağaçlarıyla, beyaz damlarıyla gâh
-mahsûl-i vâhime-
Bir bî-hudûd mahşer-i emvat olur;...

Karlar, s.347

Fakat niçin bu güzel yol sonunda bir uçurum?
Yazık değil mi, bütün sâha-i emel böyle!
Bu yol, bu râh-ı saâdet de-Âh korkuyorum!-
Müebbeden çıkacak bir harâbe-i kesele...

Seninle, s.364

Birlikte olursak yine bir parça gülümser
Ömrün, şu geçen ömrümün ikbâl-i harâbı;
Tezkîr ile mâziyi -Gel, ey hem-dem-i dilber!-
Birlikte olurduk, yine birlikte, berâber.

Birlikte, s.367

Birlikte öyle tatlı zamanlar geçer ki rûh
İster seninle bir ebedî zevk-i imtizâc;
Bazen, fakat –nedir bu felâketli ihtiyâc,
Bilmem!- eder hayâlîme hep zulmetin sünûh..

Perî-i Şi'rime, s.383

Bu örnekte, şiir perisiyle konuşurken birden kendine dönüyor ve bir soru soruyor. Çirkin şiirinde ise çirkinden çirkinliğe döndüğünü görüyoruz.

Zucret-i rûhu bütün fark olunur.
Başka hiçbir sebep-i zilleti yok;
O da herkes gibi, lâkin menfûr;
Âh çirkinlik !..Evet rahatı yok;

Çirkin, s.395

Aşağıdaki mısralarda, denizin uyandırdığı hislerle kendine dönen bir şâir vardır.

Yok, bulandırmasın âlûde-i zulmet bu nazar
Rûh-ı mâsumunu, ey mâî deniz;
Âh, lâkin ne zarar;
Ben bu gözlerle mükedder, âciz,
Sana baktıkça tesellî bulurum, aldanırım;
Mâî bir göz elem-i kalbime ağlar sanırım...

Mâî Deniz, s.409

Hemşirem İçin şiirinde Tevfik Fikret, oldukça yoğun hislerle doludur ve daldan dala atlayarak bu ölümü sorgular, didikler; bir türlü kabullenemez. Önce, uzunca bir serzenişle kız kardeşine seslenir:

Biz çocuktuk, seni defneylediler
Bî-vefâ kumlara bî-kayd eller.
O zamandan beri, müştâk u zebûn,

Ne zaman kıbleye dönsem dil-hûn,
Seni bir mahfede pûyân görürüm;
Sonra kumlarda perîşân görürüm.
Bir diken belki delîl-i kabrin,
Develer belki ziyâretçilerin;
Kim bilir, belki de, pâ-mâl-i gubâr,
Ne diken var, ne ziyâret, ne mezâr;
Ne de sen...Bense bugün derdimle
Seni inletmeye geldim, dinle.
Dinle her nerde isen, her ne isen:
Toz, bulut, rûh, melek, taş ya diken;
Bunların hepsi giryân edecek
Bir cinâyet ki bu...cinâyet, gerçek!

.....
Ba'zan felâketin de olurmuş hayırlısı:
Kurtuldun işte lâhzada bin kerre ölmeden.
Öldürdüler fakat...Beni yalnız bu titreten;
Ölmek değil, bu öldürölüş en kahrılısı;
Çektiklerinle muzdaribim en ziyâde ben!

Şiirin sonunda, kardeşinin ölümünün sebebi olarak gördüğü kocasına dönüp
oldukça hakâretli sözler sarf eder:

Nâmınla, ey vücûdunu tezlîl eden seffîl,
Kaldır taşından olsun o jeng-i hacâleti;
Gölgen karartacak bu cebîn-i şehâdeti...
Ey karha-i hayâtı olan mel'anet, çekil,
Toprakta bâri inlemesin rûh-ı ismeti!

En sonunda, kardeşinin fecî âkibetini, bütün kadınlık âlemine teşmîl eder ve
onlara seslenir:

Siz toplanın başında bu na'ş-ı mükerrermin,
Siz, ey kadınlığın ebedî iştikâları,
Ey za'f u zilletin mütevahhiş bükâları;
Siz toplanın, ve ağlaşalım...Siz, bu mâtemin
En doğru, en yakın, en asîl âşinâları!

Hemşîrem İçin, s.472

Vatan Şarkısı'nda, Osmanlı rûhunu taşıyan kendinden bahsederken, birden vatana dönüyor:

Biz fedâyî milletiz, merd oğlu merd Osmanlıyız;
Burc-ı istibdâdı yıktık, kahramânız, şanlıyız;
Bir vatan, bir hak tanır ahrârız; arslan canlıyız.
Canla, şanla, ey vatan, te'yîdine peymanlıyız...

Vatan Şarkısı, s. 489

Haluk'un Defteri şiirinde, içinde bulunduğu halden, oğlunun sözlerine; ondan bayrağa; sonunda yine oğluna dönüp sesleniyor:

.....Ey pembe Haluk'un
Al sözleri...Ey fecr-i hilâl-âvere karşı
Bir ebr-i bahârîde çakan berk-ı şerer-hîz,
.....
Ey şanlı vatan bayrağı, bir gün seni oğlum
Bir mevkib-i zî-heybet-i hürriyyet önünde
Çekmiş görebilseydim.....
.....
Oğlum, onu gönlünce yaşat...Ölme fakat sen.

Haluk'un Defteri, s.530

Aşağıdaki şiirde, önce hayâta seslenip bir nevi günah çıkarıyor. Sonra güzelliğe hitâb ediyor. En sonunda ise kadınlara dönüp günah çıkarmaya devam ettiğini görüyoruz.

- Lânet bize, ey hayât; sen
mâsum ve mübeccelsin!-

Gür saçlarında hep şu bahârın güneşleri,
Şefkatli gözlerinde bütün gök, bütün deniz,
Bir ebr-i gonçe-hîze bürünmüş ve muhteriz,
Lâkin her iştiyâka gülen nazlı bir perî...

-Tâ Rabbimizle gökteki hengâmeden beri
Biz dâimâ güneşte siyah bir göz, en temiz
Vicdânda gizli bir leke fark etmek isteriz;
Âsî biziz, biziz yine şâkî-i müfteri.-

Ey hüsn-i mültefit, bize aldanma, biz denî
Bir aşk-ı bî-sebât ile iğfâl eder seni,
İğfâl eder; mülevves eder, sonra neşesiz

Bir ân-ı sahvin oldu mu, levh eyleriz...Sakın
İncinme kendi kendine, içlenme, ey kadın,
Mel'ûn eden de biziz seni tel'în eden de biz!

Hayâta Karşı Beşer, s.553

Mehmet Âkif'e ithâfen yazdığı zeylde, kendinden Âkif'e yönelmiştir.

Dîn-i hak bence, bugün dîn-i hayât!
Sen ne dersin buna, ey molla sırat!

Târîh-i Kadîm'e Zeyl, s.665

İLTİFATIN DEĞERLENDİRMESİ

Hareket noktası heyecan olan iltifat, ifadeyi daha tesirli ve daha kuvvetli hâle getirmek için başvurulmuş bir sanattır. Genellikle bir hitâbede, hikâyelerde ve şiirde kullanılır. Bizi ilgilendiren yönü, elbette ki şiirdeki yansımalarıdır. Bir muhâptan başka bir muhâtaba geçerek oluşturulması, söyleyişi hareketlendirir ve okuyanı ya da dinleyeni heyecanlandırır. Üstelik, şâiri yeknesak ifadelerden kurtarır.

Hepsini toparlayıp sayıyla ifade edecek olursak 28 tane iltifat örneği olduğunu söyleyebiliriz. Ancak aynı şiirin içindeki birden fazla ve birbirinin devamı şeklindeki iltifat dizelerini ayrı ayrı ele almadığımız için 21 tane diyeceğiz. Bu çalışmamızda, iltifatların kimden kime döndüğünü tek tek ele alıp belirttik. Aynı şiirin içinde yer alanları, birlikte izah etmeye çalıştık.

Tevfik Fikret'teki iltifatların sözün doğal akışı içinde yer aldığını söylemeden geçemeyeceğiz. Konuşma şeklindeki ifadeleri, gayet ustalıkla ve aruzun âhengini de yansıtarak bir muhâptan diğerine dönüp heyecanlı dizelere dönüştürmeyi başarmıştır.

Genellikle insan ögesine doğru yüzünü döndüğünü görüyoruz. Mithat Paşa'dan, onun mezarını ziyâret edene; kendinden, çocuğunu muâyene eden doktora, sevgiliye, vatana ve şâir Âkif'e; evin hâlinden, babaya; şimdiki halden, savaşıyor yigitlere; ondan da kadınlara; kuşlardan, yoldan, tabiattan, periden, denizden kendine; kız kardeşinden, onun kocasına ve bütün kadınlara; önce bayrağa, ondan oğlu Haluk'a şeklinde sıralayabileceğimiz örneklerde, dönüp dolaşıp insana gelir ve gerçek muhâtap bunlarmış gibi davranır. Bizim için şaşırtıcı olmayan, bu, insan ağırlıklı dönüş, aslında genel anlamda Tevfik Fikret'in tarzını gösteriyor. Diğer örneklerde de ümitsizlikten ümide; şimdiki zamandan kabre, kendinden Allah'a; çirkinden çirkinliğe; teknenin hâlinden açlık ve ümide gibi soyut iltifatlar vardır. Bütün bunlar bize gösteriyor ki Tevfik Fikret, bir heyecan kaynağı ve tesirli olmanın en güzel yollarından biri olarak iltifatı seçmiş ve bu kaynağı iyi kullanarak son derece etkileyici dönüşleri içeren şiirler yazmıştır.

L. MÜBÂLAĞA

Mübâlağa, sözün etkisini güçlendirmek için bir şeyi, nükteli ve zarif bir biçimde, olduğundan çok veya az göstermektir. Akla ve göreneğe uygun olup olmaması yönüyle gruplandırılrsa da en doğru mikyası, zevk-i selim ve hüsn-i tabîdir. Biz de bu çalışmamızda, mübâlağa örneklerini tebliğ, iğrak, gulüvv olarak ayırmayıp mübâlağa-i latifeye daha ziyade itibar ettik. Nitekim bulduğumuz 13 mübâlağa örneği de bizce fevkalâde latiftir.

Mes'udiyyet-i Aşk şiirinde aşkı, güneşi bile yakan bir nûr olarak buluyoruz.

Bir nûr oluyor ki pertev-efken

Hurşîd yanar eşi'asından.

Mes'udiyyet-i Aşk, s.22

Sevgilinin nâdir rastlanacak güzelliği, semâda oturan melek, cin, ervâh gibi tâifeyi bile birbirine düşürecektir. Semâ sâkinleri arasında ise böyle bir haset düşünülemez.

Hüsnün senin, ey nâdire-i ân

Reşk-âver-i sükkân-ı semâdır.

Hüsnün, s.43

Aşağıdaki şiirde, saçtığı ışıktan güneşi bile yakabilecek bir zerreden bahsediliyor.

Bir zerre ki hep şümûsa fâ'ik!

Bir zerre ki olsa pertev-efken

Hûrşîd yanar eşi'asından!

Şiir Parçaları, s.62

Bir ihtiramdır bu semâvî cemâline,
Pirâmeninde zelzeleler pür-sükûn olur;
Çarparsa âsümân nazar-ı infiâline
Ser-nigûn olur!
Ey Kız, s.205

“Ey Kız!” şiirinde, kızın semâvî güzelliği karşısında hayranlık ve hürmet hisleriyle dopdolu olan bir şâir vardır. Kızın eteğinde zelzeleler sükûna eriyor; gökyüzü, onun kırgın bir bakışını görürse utancından başını eğiyor. Bu da latif bir mübâlağadır. Kaldı ki her âşık, sevdiğinde sükûn bulur.

Çal âlem-i ervâhı da raksân edelim, çal!
Ey Yâr-ı Nağam-kâr!, s.207

Âlem-i ervâhı bile döndürüp dans attiren nağmelerde mübâlağa görüyoruz. Bu, hakikatte gerçekleşmesi imkansız bir hâdisedir.

Vücûdunuzdan uçan nur içinde ben mahfûz,
Sühâ ve Pervin, s.264

Sevgilinin vücûdundan nûr uçması, başka bir mübâlağadır. Kastedilen, tenin beyazlığı ve pürüzsüz parlaklığıdır.

Kız, bu son aşkının kaç gecedir en coşkun
Bir muhabbetle alevler saçan âğûşunda.
Nesrin, s.277

Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi.
Küçük Âile, s.290

Nihayet işte adüv, işte harb... Dağlarda
Süyûl-ı âteş ü hûn dalga dalga çalkanıyor;
Hasan'ın Gazâsı,s.298

Bilirim : Bir nefeste, bir demde
Koca bir kâinât-ı zinde doğar;
Canlanır bir hayât, bir hilkat.
Kendi Kendime, s.318

Ezdin başınla taşları, yendin denizleri;
Tuttun elinle berki,o gurrende ejderi,
Tuttun ve bağladın;...
Gökten Yere, s.574

Rübâbımın şu kırık tellerinde vaktiyle
Boğuk bir aksini titrer duyunca keyfimden
Onuncu kat göğe yükseldiğim;...
Hüsni ü Ân Nedir?, s.646

Artık yürürüm...Üstüme volkanları atsan,
Olmam mütezazelil;
Ey gayz-ı mehîn, lâhzada bin korku yaratsan,
Olmaz hecemâtın şu büyük azmime hâil.
Sancak-ı Ş.H., s.668

Âşığın alevler saçan kucağı, fazla bir tabağın sofrayı bir dağ gibi ezmesi,
savaş anında kan ve ateşin bir sel gibi akıp çalkalanması, başıyla taşları ezmek,
denizleri yenmek, yıldırım eliyle tutup bağlamak, onuncu kat göğe yükselmek,
üstüne volkanları atsan korkmadan ve kıpırdamadan durmak gibi olağanüstü olay ve
durumlar da pek çok şâirde rastlanacak türden mübâlağa örnekleridir.

MÜBÂLAĞANIN DEĞERLENDİRMESİ

Hayalleri geniş olsa bile hayatını muzdarip ve yeknesak geçiren Tevfik Fikret için mübâlağa, az itibar gören, sıradan bir edebî sanattır. Çünkü o, daha ziyade beyânındaki mesaja ağırlık verir. Sözü süsleyerek aktarmaktan hoşlanır; hattâ kimi yerde sanatlı üslûba kendini zorlar. Ancak şiir yazma amacı, his ve heyecanlarını abartarak aktarmak değildir. O, duygu ve düşüncelerini, en uygun sembollerle zirveleştirmek ister. Bu yüzden mübâlağalar, onun sanatında ilk sıralarda yer almaz.

Tevfik Fikret'in mübâlağa ettiği hususların 6 tanesi aşk ve kadınla ilgilidir. Eski şiirlerinde mazmunlarla birlikte rastladığımız; Rübâb-ı Şikeste'de oldukça az sayıda örneğini gördüğümüz; Haluk'un Defteri'nde ise hiç yer almayan aşk, burada karşımıza çıktı. Şâirimiz, sevgilinin güzelliğini ve âşğını sükûnete erdirmesini, aşkın büyüsunü, âşğın alevler saçan kucacağını dile getirirken mûtedil davranamaz ve hayallerini zorlar. Aşk, güneşi bile yakan bir nûra dönüşür. Sevgilinin güzelliğini, semâda oturanlar dahi kıskanır; gökyüzü, bu güzellik karşısında utancından başını eğer. Sevgilinin vücûdu öyle parlak ve tazedir ki sanki nûr uçuyor gibidir. Hakikatte, semâda oturanlara pek itibar etmeyen Fikret, aşk söz konusu olduğunda onlara âit doneleri kullanmaktan çekinmez. eski edebiyatın, tabiatın sevgiliyi kıskanması temasına yer verdiği mısraları, ilk şiirlerinde görüyoruz.

Mûsikiye önem veren Fikret, 2 örnekte, rübâbın tellerinden yükselen nağmelerden bahseder. Bunlar, öyle nağmelerdir ki âlem-i ervâhı bile dans ettirir ve insanı, onuncu kat göğe yükseltir.

Fakirlik, savaş gibi sosyal konulardaki fikirlerini ifade ederken anlamı güçlendirmek için mübâlağaya yer vermiştir. Bir fazla tabağın, sofrayı bir dağ gibi ezmesi, sayısı artan bir âilenin maişet derdini, tüm gerçekliğiyle gözümüzün önüne getirir. Savaşa karşı olan Fikret, kan ve ateşi sel gibi akıtırken bu isyanını dile getirmeye çalışır. Buna karşılık Sancak-ı Şerif huzurunda, üstüne volkanları atsan hiç kıpırdamayacak bir asker gibidir. Gökten Yere şiirinde, dînin yerine konmak istenen yeni fikirleri, ejder dediği eskilerin başını ezen, denizleri yenen ve yıldırımları eliyle tutup bağlayan bir güç olarak sunar. Bu mübâlağa, eskinin yerine yeniyi ikâme etmenin bir yoludur.

M. İRSÂL-İ MESEL

Bir düşünceye inandırmak ve anlamı pekiştirmek amacıyla söze, bir atasözü veya atasözü değerinde bir örnek katmaktır. Tâhirü'l- Mevlevî'de çok kısa olarak ele alınan bu sanatı, R. Ekrem, M. Nâci, Âgah Sırrı ve Fuat Köprülü gibi teorisyenlerde iktibas ve tazminle birlikte görüyoruz. Aslında beyânı kuvvetlendirme ve süslemeyi gâye kabul ettiğimizde irsâl-i meselin de bu dâireye girmesinde bizce bir yanlışlık yoktur. Bu düşüncemize rağmen 8 adet irsâl-i mesel örneğini ayrı bir başlık altında topladık.

“Söz, gölgesidir tahassüsâtın;”

Derler; bu hatâ değilse, eyvâh;

Neş'esiz, s.255

Bir yolcunun kudûmu idi orda muntazar :

“Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar!...”

Tecdîd-i İzdivâc, s.288

Nüvişte cebhe-i hüznünde bir “hüve'l-bâkî”

Şehîdlikte, s.426

“Alet işler, el övünür.”

Derler her söze kanmayın.

İşitin de inanmayın!

Hasbihâl, s.610

Şimdi de raks edin, ne var?

“Yazın çalan, kışın oynar.”

Ağustos Böceği İle Karınca,s.626

Bir yaz günü, sabah erken
İki yolcu aynı köyden
Kasabaya gidiyordu;
“Yolcu kısmı yolda gerek!”
Koşmasını söyleyerek.
İki Yolcu, s.629

Gören benim. –Alan da ben!
Biri yer biri bakar;
Hep gürültü bundan çıkar.
İki Yolcu, s.630

Anlayana bu ibrettir:
“Az tama’, çok ziyân verir.”
İki Yolcu, s.630

İRSÂL-İ MESELİN DEĞERLENDİRMESİ

Söyleyişi daha güçlü ve daha tesirli kılmak için kullanılan atasözleri ve atasözü değerindeki sözler, şâirlerin edebî kimliğini oluşturmaz; ancak neredeyse hepsinde bu takviyeye rastlarız. Günlük hayatta çok sarf ettiğimiz bu sözler, belki de bilinçaltından sanata doğru gayriihtiyârî bir akış içindedir.

Tevfik Fikret, âlet işler, el övünür; yazın çalan, kışın oynar; gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar; yolcu yolunda gerek; biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar; az tama' çok ziyan verir gibi atasözlerimizi kullanmıştır. Aynı zamanda “Söz tahassüsâtın gölgesidir.” şeklinde söyleyeni belli edilmemiş bir cümleye ve “hüve’l-bâkî (Bâkî olan O’dur.) ifadesine de rastladık. Bu söz, tasavvufî olması yanında insanın fâni, Allah’ın bâkî olduğunu hatırlattığı için mezar taşlarına yazılmasıyla da herkes tarafından bilinir.

Dikkatimizi çeken bir husus, darb-ı meselleri daha çok Şermin’deki şiirlerde kullanmasıdır. Bu durum, Tevfik Fikret’in, çocuklara mesaj vermek için yazdığı şiirlerde sade halk söyleyişini yansıtan atasözlerini seçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. O, çocuklara yazdığı her şiirde, ayrı bir hakîkati dile getirmeye çalışır. Tabiata tapıyor olması, medeniyete olan sarsılmaz inancı, fen ve teknik konusundaki beklentileri, onu, özel bir şâir yapar. “Yazın çalan, kışın oynar” ve “Âlet işler, el övünür” atasözleri, gençlere ve çocuklara sürekli olarak çalışmayı salık veren Fikret’in bir nevi hayat görüşünü de yansıtır. Gerçekte o, geçimini kazanmak için çok fazla çalışmak zorunda kalmamıştır; ancak buradaki çalışmadan kasıt, geleceği kurmak ve terakkîyi sağlamak için gerekli sa’y ve gayrettir.

“Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar.” sözü, bütün ümitsiz kalpleri tedavi edebilecek kadar tesirli bir ilaçtır. Kaldı ki yaşadığı dönemin sıkıntılarından bunalan ve çaresizlik içinde ne yapacağını bilemeyip kendini evine hapsetmiş gibi bir hayat süren Tevfik Fikret için tüm ışıkları yakıp karanlıkları aydınlatan ve geleceğe dâir ümitlerin közünü alevlendiren bu söz, fevkalâde mühimdir.

N. LEFF Ü NEŞR

Leff ü neşr sanatı, birbiriyle mânâca alâkalı kelimelerin bir beyitte düzenli veya karışık halde sıralanmasıyla oluşur. Bu kelimeler, genellikle birbirini çağrıştırır ya da tamamlar. Sıralanma şekline göre “düzenli leff ü neşr” ve “karışık leff ü neşr” şeklinde ikiye ayrılır. Bu çalışmamızda, zaten az sayıdaki örneklerimizi iki farklı grupta incelemek yerine açıklama şeklinde bu ayrımı belirttik. Mânâca ilgili kelimeleri, kalın punto ile ya da italik yazıyla gösterdik.

Ben **sükut etsem** de durmaz hâme-i *hikmet-nevâ*
İşte ben **sustum** da hâlâ *tercümânım* söylüyor.

Şeyh Vasfî E.N., s.9

Dünya **zalâm** içinde olurken *keder-nümâ*
Sen **parlatınca** şevk ile bir *hande-i safâ*
Ey Şivekâr Gül, s.33

Çocuk o **va’z-ı yetîmânesiyle** bir *dürr-i nâb*
Kadın o **hâl-i harâbiyle** bir *şikeste-sadeî*
Vâlide, s.304

Eder bu levha en **âvâre** kalbi *rikkat-yâb*
Verir bu manzara en **kayıtsız** mizaca *esef*
Vâlide, s.304

LEFF Ü NEŞRİN DEĞERLENDİRMESİ

Eski edebiyatta örneğine çokça rastladığımız leff ü neşr sanatı, lafızla ilgili olduğu için gerek Servet-i Fünuncular gerekse Tevfik Fikret tarafından pek kabul görmemiştir. Mânânın, düzgün ve âhenkli bir lisanla dile getirilmesinin esas gâye sayıldığı yeni edebiyatta, sadece mânâca mütênâsip lafızların dizilmesiyle ilgili bir sanatın makbul sayılmamasını anlamak zor değildir. Eski şiirin şeklî tüm kurallarını yıkan ve “Mısraları, alt alta değil, yan yana yazılırsa mükemmel bir nesir örneği olur.” dedirten manzumelerinde, beyitlerdeki gibi dizilmiş anlamca bağlı kelimelerle karşılaşsak da 4 beyitte toplanmış halde 8 adet leff ü neşr örneği bulduk.

Sükût ile susmak, hikmet söylemek ile tercüman, zalâm ile parlatmak, keder ile hande, yetim duruş ile hâl-i harâb, dürr ile sadef, âvâre ile kayıtsız, rikkat-yâb ile esef kelimeleri müretteb leff ü neşr oluşturacak şekilde alt alta sıralanmıştır. Karışık bir misâlin (müşevveş leff ü neşr) bulunmaması da ayrıca dikkat çekicidir. Bazı kelimeler arasındaki münâsebet, tezat teşkil etmektedir: zalâm ile parlatmak, keder-nümâ ile hande-i safâ gibi.

Kanaatimizce Tevfik Fikret, leff ü neşr oluşturmak için özel bir çaba sarf etmemiştir. Bu yönüyle eski şâirlerden ayrılır. Ondaki sıralama, mânâca ilgili kelimelerin, sözün doğal akışı içinde bir araya gelmesiyle hâsıl olmuştur.

O. HÜSN-İ TA'LİL

Hüsn-i ta'lil, herhangi bir gerçek olayın meydana gelmesini hayâlî ve şâirâne bir sebebe bağlamaktır. Bize bir anlamda mübâlağayı hatırlatır; ancak taşıdığı lirik hava, onu, okuyanın nazarında kabul edilir hâle getirmiştir.

Tevfik Fikret'in şiirlerinde 6 tane hüsn-i ta'lil bulduk. Bunların ikisi aynı şiirde ard arda yer aldığı için birbirinden ayırmadık.

Birinci örneğimizde, fikirlerin, arş-ı âlâda yani yücelerde gezmesinin sebebi, hâke tenezzül etmemek şeklinde gösterilmiştir. Gerçekte de bilinir ki yüce fikirler, ileri ufukları gözler; ancak bunun sebebi, yere tenezzül etmemek değildir.

Eylemez hâke tenezzül fikr-i ulvîyet-perest
Cebhe-sây-ı arş-ı â'lâdır şeb-i mehtâbda.

Ekrem B.N., s.17

Bir iltifât eyle revzeninden, yüzünde âlem tulû'u görsün .
Güneş utansın zemîne düşsün ki secde etmek sana revâdır !

Nazîre, s.116

Bu beyitte, güneş ışınlarının yere düşmesi şeklindeki tabîî bir olay, sevgilinin önünde secde etmek sebebine bağlanmıştır.

Aşağıdaki mısralarda, çiçekler, açılmak için sevgilinin bir tebessümünü beklerken sabah rüzgarı da esmesini, sevgilinin edâlı, nazlı bir yürüyüşüne bağlamıştır. Çiçeklerin açılması ve rüzgarın esmesi, tabîî bir olaydır. T. Fikret, bunu şâirâne bir edâyla ifade etmiştir.

Bekler çiçek açılmak için ibtisâmını;
Bekler hübûb için o seher-hîz olan sabâ
Bir hırâmını.

Ey Kız, s.205

Kuşlar ötüşür,uçar melekler,
Çağlar dereler, açar çiçekler;
Canlanmak için bütün şu âlem
Senden demek iltifat bekler;
Tulû'a Karşı,s.216

Bu mısırâlarda, bütün âlemin canlanmayı beklemesi, sevgiliden gelecek bir iltifâta bağlıdır. Hakikatte bu olayın, sevgiliyle bir ilgisi yoktur.

Mayıs bir köylü kızdır...

.....
Çiçekler handesinden serpiyen elvân-ı revnak-dâr;
Tuyûr, âvaz-ı şevkinden uçan ervâh-ı zî-âhenk.
Âveng-i Şühûr, s.514

Mayıs, bir köylü kızdır. Çiçekler, onun gülüşünden serpiyen parlak renklerdir. Kuşlar, onun heyecanlı sesiyle havalanan ve uçan âhenkli ruhlardır. Bu dizelerde, çiçeklerin renkli olmasının sebebinin mayıs ayının gelmesi olduğu kabul edilebilir ve hakikattir; ancak kuşların uçmasının gerçek sebebi, mayıs ayını simgeleyen kızın sesinin uyandırdığı heyecan değildir.

HÜSN-İ TA'LİLİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'in şiirlerinde diğer pek çok sanata göre az sayıda hüsn-i ta'lil olduğunu gördük. Şibh-i hüsn-i ta'lil dediğimiz “acep, mi, midir...” gibi ifadeleri içeren şekline ise hiç rastlamadık. 6 örnekte karşımıza çıkan hüsn-i ta'lilin 5 tanesi tabiî hâdiselerle alâkalıdır. 1 örnek ise dolaylı yoldan tabiata dönüktür.

Hüsn-i ta'lillerde ortak olarak karşımıza çıkan tablo, eski edebiyattakinden hiç farklı değildir. Sevgilinin güzelliğini, yürüyüşünü, tebessümünü, iltifâtını veya sesini, tabiatın bir unsurunun doğal hâliyle birleştirip edebî söyleyiş şeklinde bize sunar. Fikirler, toprağa tenezzül etmedikleri için arş-ı âlâda geziyor. Hakikatte yüce fikirler uzak ufuklara dönüktür, arş-ı âlâyı hedefler; ancak bu odaklanmanın sebebi, toprağa tenezzül etmemeleri değildir. Bu örnek dışındakilerin hepsinde sevgili ile tabiatın arasında cereyan eden yoğun bir iltifat trafiği vardır. Güneş ışınlarının yere düşme sebebi, sevgilinin önünde secde etmek istemeleridir. Çiçekler, açılmak için sevgilinin tebessümünü; bahar rüzgârı, esmek için yürüyüşünü; bütün âlem, canlanmak için sevgiliden gelecek iltifatı; kuşlar, uçabilmek için mayıs kızının heyecanlı sesini bekler. Bütün bu olaylar, sevgili olsun veya olmasın zâten cereyan edecektir. Şâir, sevgisini göstermek amacıyla bu özdeşliği kurar.

Tevfik Fikret , hüsn-i ta'lili, eski edebiyatın kurallarıyla yazdığı ilk şiirlerinde kullanmıştır. Bu sanat, genellikle klişe özdeşliklerle karşımıza çıkar. Sevgili ve tabiat, her zaman başrodedir. Hakîkî üslûbunu yansıttığı şiirlerinde hüsn-i ta'lil örneklerine rastlamayıp, bizden kaynaklanan bir eksiklik olsa bile onun tabiî ve mânâ ağırlıklı söyleyişlere önem verdiği gerçeğiyle örtüştüğünü de söylemeden geçemeyeceğiz. Tevfik Fikret, üslûbunu konuşturduğu her şiirinde ayrı bir yeniliği göstermiş ve eski söyleyişin kalesinden bir taş düşürmüştür. Hüsn-i ta'lile bakan yönüyle, son olarak diyebiliriz ki o, hayalleri, gerçek kimliğiyle yansıtmaya ve hissettirmeye çalışmıştır. Hoş bir nükte oluşsa bile tabiatın ve sevgilinin, hakîkî olmayan övgülerine prim vermemiştir.

Ö. TERDÎD

Sözü, okuyanı şaşırtacak şekilde bitirme sanatıdır. Eski edebiyatta örneğine pek sık rastlayamadığımız bu sanat, daha sonraki edebiyat devirlerinde de aynı kaderi yaşar. Sözün bir sürprizle neticelenmesi, elbette ki mahâret ister.

O saâdet değilse makdûrum,
Öpemezsem de çeşm-i mestinden;

Geçer elbette destine resmim:
Öperim öylelikle destinden!

Kıt'a, s.122

Anlamam...Bir de anlaşılmayı
Kâle almak, onunla uğraşmak
Ne için ?Anlaşılmıyorsa, bırak.

Musâhabe-i Edebiyye, s.176

_ Yarın küçük gidecek yalnız, öyle mi balığa?
_ O gitmek istedi; "Sen evde kal!" diyor...
_ Ya sakın

O gelmeden ben ölürsem?..

Balıkçılar, s.275

Evet, bırakmalıyız, belki bir saâdettir
Ki biz cezâ diyoruz, gâfilâne bilmeyerek.

Bir Ayyaşın Karşısında,s.323

Geçerdim basıp birtakım izlere;
Eğildim biraz dikkat ettim yere:
O izler benim, hep benim izlerimdi.
İzler, s.458

.....o pür-hande ölürken
Etmezsem eğer şevkını takdîs ile secde;
Dünyada en alçak baba, elbet ben olurdum.
Oğlum,onu gönlünce yaşat...Ölme fakat sen
Haluk'un Defteri, s.530

TERDİDİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te terdid sanatına âit 6 örnek bulduk. “Kıt'a”da, sevgilisinin gözlerinden öpme isteğiyle yanıp tutuşan âşığın, kendi resmine, sevgilisinin elinin dokunmasıyla bile bu isteğinin yerine gelmiş olabileceğini söylemesi bizi şaşırtıyor.

“Musâhabe-i Edebiyye” şiirinde, şâir; anlaşılmayanı anlamaya çalışmak yerine bırakmayı salık veriyor.

“Balıkçılar” şiirinden alınan örnekte hasta bir anne, oğlu balıktan gelmeden önce ölmekten ve onu görememekten duyacağı ızdırabı dile getirmekte. Annede hâkim olan duygu, şaşkınlık ve korkudur.

“Bir Ayyaşın Karşısında” şiirinden alınan örnek, bizim gaflet dediğimiz şeylerin, bir ayyaş için saâdet sayılabileceğini ifâde ediyor.

“İzler” şiirinde Tevfik Fikret, basıp geçtiği izlerin kendisine âit olduğunu fark ettiğinde hem kendi şaşıyor hem de okuyanı şaşırtıyor

Tevfik Fikret, oğlu Haluk'a yaptığı tavsiyede bayrak için ölünebileceğini söylerken, bir yandan da asıl istediğinin, oğlunun yaşaması olduğunu belirtiyor.

Görüldüğü gibi Fikret, az sayıda terdid örneği kullanmıştır. Üstelik bu kullanımın irâdî değil, ilhama dayalı olduğu kanaatindeyiz. Biliyoruz ki Tevfik Fikret, nesre yakın şiir yazarken şaşırtıcı ifadeleri tabîi olarak nazmetmiştir. Kiminde ise duygu ve düşüncelerinin yoğunluğu, böyle söylemesine sebep olmuştur. Meselâ, oğluna, bayrak için ölünebileceğini belirtse de bir yerde kalbi buna râzı olmaz. Üstelik, yeni ufuklar ve yeni ülke için Haluk'a ve onun gibi aydın düşünceli gençlere ihtiyaç vardır.

Bastığı yerlerde, sadece kendi izleri olduğunu fark ettiği zaman duyduğu şaşkınlığın gerçek olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü o, evi ile çalıştığı okul arasına bir köprü yapıp hiç kimseyle görüşmeden bu yolu kullanmasıyla bilinir ki böyle biri için bu şaşkınlık oldukça tabîidir.

Tevfik Fikret, az sayıda terdid yapmak için özel bir çaba sarf etmemiştir elbette. Onun, eski edebiyatta da örneğine az rastladığımız bu sanata pek yer vermeme sebebi olarak sosyal hayattan kopukluğunu gösterebiliriz.

P. İKTİBAS ve TAZMİN

Her şâir, kendinden önceki sanatçılardan bir parça etkilenebileceği gibi onlara âit beğendiği sözleri veya mukaddes bilip kıymet verdiği âyet, hadis gibi değişmezleri, manzumesinde bulundurabilir. Eğer şâir, bir âyet-i kerime veya hadis-i şerifi alırsa **iktibas** yapmış olur. Bir şâirin meşhur bir mısırâını veya sözünü şiirinde geçirirse adı **tazmin** olur. Bu bir taklit veya kopya değildir. Muhtelif edebiyat devirlerinde neredeyse her şâirde az veya çok miktarlarda rastladığımız bu sanat, beyânı takviye ve tezyin etmek içindir.

Bazı edebiyatçılar, iktibas, sadece âyet ve hadis almak şeklinde tanımlarken(Fuat Köprülü, Tâhir'ül-Mevlevi) bazıları, kavî-i meşhur ve kelâm-ı kibar denilen sözleri de buna dahil eder(Âgah Sırrı Levent); yani tazmini iktibas içinde ele alır. Biz bu çalışmada ikisini aynı başlık altında topladıysak da aradaki farkı dile getirip misallerde bunu belirttik.

Eyleyip işbu beyti vird-i zebân

“Ki yekî hest hiç nist cüz-i O

Vahdehû lâ-ilâhe illâ Hû”

Tevhîd, s.29

Ne der güzelliği târif ederken Eflâtun :

“Güzel, hakîkatin enmûzec-i letâfetidir...”

Zekâ, s.273

Bütün emelleri gönlünden eylemiş ib’âd,

“Ne verseler ana şâkir, ne kılsalar ana şâd !”

Fuzûlî, s.496

Nedim, o bir yeni dem-sâza hem-dem-i hurrem,

“Çekip visâdeyi, kılmış külâh-ı gûşeyi ham.”

Nedim, s.501

Babacığım ,geçen sabah
Beni çağırđı, dedi ki:
-Nedir “Hayyâ-ale’l-felâh”?
Ezan, s.622

İKTİBAS VE TAZMİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te 2 iktibas, 3 tazmin örneğine rastladık. Tevhid manzumesinde “vahdehû lâ ilâhe illâ hû (Allah birdir; O'ndan başka ilah yoktur.)” ifadesi hem Farsça hem Arapça olarak kullanılmıştır. Ezan şiirinde ise, ezanda geçen “hayyâ-ale'l- felâh (Haydi kurtuluşa!)” çağrısını duyuyoruz. Bunlar, iktibas örnekleridir. Müslüman veya Hristiyan olsun, tevhide inanan her insanın bildiği ve tekrarladığı “Allah birdir, O'ndan başka ilah yoktur.”ifadesini, Tevfik Fikret, ilk şiir denemelerinden olan Tevhid manzumesinde kullanarak Allah'a olan inancını göstermek ister. Hayatının daha sonraki dönemlerinde ise mâlesef bu duygu ve düşünceye yabancılaşır; hattâ Allah'a inancını kaybeder.

Şermin'de yer alan Ezan şiirinde, Müslümanları, günde beş kez namaz ibâdetine çağıran ezanın rûhunda uyandırdıklarını yazması beklense de o, öyle yapmıyor. Çocukluğuna dâir bir ezan hâtırasını dile getiriyor ki zorla dînî duygu ve düşüncenin yerleştirilemeyeceğini ifade etmek istiyor. Şiirine aldığı bölüm, ezanın en etkileyici sözlerindendir: “Haydi kurtuluşa!”. Burada, elbette ki anlatımını güçlendirmek için bu sözü kullandığını söyleyemeyiz.

Tazminlerde; Eflâtun, Fuzûlî ve Nedim'in meşhur sözlerini görüyoruz. Herkesçe bilinen ifadelerde, mısraın sahibinin adını geçirmek gerekmeseydi de meşhur olmayanlarda sirkat denmemek için şâirin adını söylemek âdettendir. Tevfik Fikret, sadece Eflatun'un adını geçirmiş; diğerlerinde ise adına şiir yazdığı şâirlere âit olduğunu hissettirmiştir. Sehl-i mümtenî sayılacak kıymetteki bu mısraılar, Nedim ve Fuzûlî'yi kendi dillerinden anlatıyor olması yönüyle de önemlidir.

Tevfik Fikret, yeni bir edebiyat oluşturma çabasındadır. Bu gâyede birinin, eskilere âit her unsuru, özellikle onların sözlerini çokça kullanmasını beklemek hatâ olur. Eskiye yıkmaya çalışırken devamlı eskilerden bahsetmesi, bizce ihtimal dâhilinde değildir. Nitekim, iktibas ve tazmine âit 5 örneğin bulunmasının, bu tezi güçlendireceği kanaatindeyiz.

R. TEFRİK

Ortak özellikleri bulunan iki şey arasındaki farkları gösterip birinin diğerinden üstünlüğünü vurgulamaktır. Tefrik, övme veya yerme maksadıyla yapılır. Şâir, öveceği ya da yereceği şeyi, aynı cinsten başka bir şeyden ayırmaya çalışır.

Cehl-ü haclet, kahr u süfliyyet:...nihâyet in'idâm,
İşte mâzi...Bir de istikbâli seyret, şad-kâm;
Bir müzehher vâdi-i nevvâr-ı firdevs-ibtisâm...

Kaside-i Terciiyye, s.137

Anlamak fikre âid olsa bile,
Duymak elbette rûha râci'dir.

Musâhabe-i Edebiyye, s.177

Biri dâ'im cenâh-ı gayretle
Evc-i âmâle yükselir gibidir;
Biri nevmîd bir sükûnetle
Sönmek ister...Fakat değil kâdir.

Ka'r-ı mahfiyyetinde bir leylin
Biri hâb-ı huzûra mâ'il iken
Biri mahzûz olur didinmekten

Mükedder, s.188

Kuşlar uçar,
Ben koşarım;
Onların kanatları var,
Benim kanadım kollarım.
Kuşlar kanadını ęırpar,
Ben de kolumu sallarım.

Kuşlarla, s.598

Size ne mutlu ęocuklar!
Güzel kitaplarınız var;
Hocalarınız da iyi,
Öğretiyorlar her şeyi;
Tahta, rahle, hep mükemmel;
Hiğbirisi yoktu evvel.
Hasırlarda sürünürdük,
Evlere hep câhil döndük.
Bize nispet bugün birer
Küçük âlimsiniz sizler.

Hasbihâl, s.610

TEFRİKİN DEĞERLENDİRMESİ

Tefrik sanatının, okuyanı manzumeye bağlayan bir hususiyeti vardır. Mukâyeseden haz duyan insan tabiatına fevkalâde uygun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak şâirler tarafından pek de kabul görmemiştir. Tefrik Fikret'te örneğinin az olması da bunun ispatıdır.

Tefrik Fikret'te 5 adet tefrik örneği bulduk. Kasîde-i Tercîiye'deki örnekte, geçmişten hiç hoşlanmayan Tefrik Fikret'i bulduk. Mâzî, ona göre, cehâlet, utanç, kahır ve süfliyet doludur. Buna karşılık istikbâl, sevinçlerin yeridir. Tıpkı cenneti andıran çiçekli bir vâdi gibidir. Kurtuluşunu gelecekte gören Fikret, bu tefrikte, istikbâli övme, mâziyi yerme çabasıdadır.

“Musâhabe-i Edebiyye” şiirindeki mısırâlarda anlamak ile duymak arasındaki farkı dile getirir ve anlamının fikirle, duymanın ise doğrudan ruhla alâkalı olduğunu belirtip ruhun fonksiyonuna karşı bîtaraf kalamayacağını vurgular. Hassas duygularla dolu Fikret için bu tarafgirlik şaşırtıcı değildir.

İnsanın kederli hâli ile sevinçli hâlini ele aldığı üçüncü örnekte; kederin, ümitsizliğini ve didinmekten hoşlandığını vurgularken sevincin, gayret kanalıyla evc-i kemâle yükselip huzur uykusunda uyuduğunu belirtir.

“Kuşlarla” şiirinde, kuşlar ile kendisi arasındaki farkları söyler. Kuşlar uçar, kanatları vardır, kanat çırparak göğe yükselir. Kendisi de koşar, uçamasa da kolları vardır, kolunu sallar. Burada, kuşlar ile şâir arasındaki ilişki, övme ya da yerme amaçlı değil, mâsum bir mukâyesedir.

“Hasbihal” deki mısırâlar, eski eğitim ile yeni eğitimi, talebeler nokta-i nazarından tefrik eder. Şimdiki talebelerin güzel kitapları vardır. Hocaları iyidir ve her şeyi öğretirler. Okuldan küçük birer âlim gibi çıkarlar. Buna karşılık eski talebeler, hasırlarda oyurmuşlar, okuldan evlere hep câhil dönmüşlerdir. Bu durumda eski eğitim yerilip yenisinin övülmesi söz konusudur. Tefrik Fikret, her zaman yenilikten taraf olmuş ve bunu sürekli dile getirmiştir. Görülen o ki sayısı az da olsa Tefrik Fikret, tefrik yaptığı örnekleri rastgele seçmemiş, kendi dünyasından izler taşıyan mefhumlar arasındaki farkları ele almıştır.

S. TEŞHİS VE İNTAK

Teşhis sanatı; cansız, soyut varlıklara veya insânî vasıf taşımayan nesnelere, insana has özelliklerin verilmesiyle oluşur. Bu varlıkları konuşturduğumuzda ise intak sanatını yapmış oluruz. Eski edebiyattan beri en çok tercih edilen sanatlardan biri olan teşhis, intakla da birleşebilir. Nitekim her intakta teşhis vardır; ancak her teşhiste intak yoktur.

Tevfik Fikret'te, intakla birlikte teşhise âit 5 örneğe rastladık. Buna karşılık sadece teşhis olarak 150 örnek mevcuttur. Aşağıda, konuşan varlıkları kalın punto ile yazarak gösterdik.

Gökten, şu güzel memleketin mâi göğünden
Bir rûh inerek sesleniyor: Ey koca millet,
Hürsün, sana hürriyet, o nimet, o saâdet,
Makdûr u mübâh oldu, helâl oldu, bugün sen
Tecdîd-i vücûd ettin. Evet gül, sevin, eğlen.
rûh

Kaside-i Terciiyye, s.138

Lisân-ı hâli olup tercümân-ı vicdânı
Diyor ki: "Vâlidelik, en safâlı gâiledir!"

Lisân-ı hâl

Vâlide, s.304

Uçup uçup gidiyor; sonra pür-gurûr u garâm
Zemine resm ile bir nazlı hatt-ı istifham:
"Güzel değil mi şu hâlim, bakın!" diyor...Parlak,

Bisiklet

Bisiklet, s.386

Karıncayı tanırırsınız:
Minimini bir hayvandır,
Fakat gâyet çalışkandır,
Gâyet tutumludur, yalnız
Pek hod-kâmdır, bu bir kusur
Hod-kâm olan zâlim olur.

Bir gün ağustosböceği
Tembel tembel ötüp durmak
Neticesi aç kalarak,
Karıncadan göreceği
Bürûdete bakmaz, gider,
Bir lokma şey ricâ eder,
Der ki :-Acıyınız bize,
Çoluk çocuk evde açız;
Îânenize muhtâcız.
Karınca bir yüreksize
Lâyık huşûnetle sorar :
-Aç mısınız?...Ya o kadar
Uzun, güzel günler oldu;
O günlerde ne yaptınız?
Böcek inler : -Açız,açız!
Bakın benzim nasıl soldu,
O günlerde gülen, öten,
Sazla, sözle eğlenen ben,
Bugün bakın ne haldeyim!
Vallah açız billah açız,
Hâlimize acıyınız!
Şimdi de rakedin, ne var?
“Yazın çalan kışın oynar!”

Ağustosböceği ile Karınca, s.625/626

.....Vatan,
İfrît-i hırs u gayzın o her keyfi hak sayan,
Her şekl-i iltikâmı helâl addeden, “Sözüm
Kânûn!” diyen tasaltunu altında: “Öksüzüm,
Bedbahtım, işte kimseciğin hayrı yok bana;
Ben bir zavallıyım!” diye pür-şehkâ-i bükâ
İnlerken, artık inlememek, hem de en cesûr,
En gür sesimle inlememek bir günâh olur...
vatan

Rübâbın Cevâbı, s.655

TEŞHİS VE İNTAKIN DEĞERLENDİRMESİ

Sanâyi-i mâneviyeden olan teşhis ve intak, şâirin ağzıyla tüm mevcudâtı konuşturan ve böylece tabiattaki insan dışı varlıkların hepsini sanata katan, hepsine bir misyon yükleyen önemli bir belâgat unsurudur. Tevfik Fikret, bu sanatı kullanarak bazı düşüncelerini dile getirmiştir; ancak tamamen de buna esir olduğunu söyleyemeyiz. O, gerektiğinde fikirlerini perdesiz olarak da duyurmuştur. Nitekim sadece 5 örnekte intak sanatını kullanmış olması, bunun ispatıdır.

“Kaside-i Terciiyye”de, bir ruh, memleketin mavi göğünden inerek koca millete seslenir. Onlara, artık hür olduklarını; hürriyetin bir nimet, bir saâdet ve bugün herkese mübah hattâ helal olduğunu; böylece vücudunu yenilediğini söyler.

“Vâlîde” şiirinde, bir annenin lisân-ı hâli dile gelip en safâlı gâilenin annelik olduğunu belirtir.

Bisiklet, eski edebiyata âit şiirlerde hiç rastlanmayan bir nesne olup batılı bir hüviyet arz eder. Bize, samimi bir arkadaş gibi, hâlinin güzel olup olmadığını soruyor.

Şermin’de ağustos böceği ile karıncayı konuşturur Tevfik Fikret. Bunun bir fabl örneği sayılabileceğini söylemeden geçemeyeceğiz. Onların bu hikâyesi, dünyaca meşhurdur. Fransız yazar Lafontaine’in şiirinden etkilenecek kaleme aldığını düşünebileceğimiz gibi, çalışkanlığın önemini devamlı vurgulamasını da göz ardı edemeyiz.

“Rübâbın Cevâbı”nda Tevfik Fikret; öksüz, bedbaht, zavallı vatani dillendirir. Âdetâ bize inleme sesini duyurmak ister.

Görülüyor ki Tevfik Fikret, kendi fikirlerini dile getirmede, canlı cansız tüm varlıkları konuşturan eski şâirlerden ayrılır. İntak sayısının azlığına baktığımızda bunu daha iyi anlayabiliriz. O, fikriyatını, kendi ağzından dillendirmiştir.

Ş. CİNAS

Yazılışı aynı, anlamı ve görevi farklı kelimelerin kâfiyesiyle oluşan sanata “cinas” demiştik. Lafzı mânâyâ tercih eden, kâfiyeyi göz için gerekli gören eski edebiyatta, cinasa önem verilmiş ve bütün nevileriyle kullanılmasına çalışılmıştır. Umumiyetle belli kelimelere yer verilmiştir; yani orijinal misallere rastlamak oldukça güçtür. Kabul etmeliyiz ki bu husus daha sonraki edebiyat dönemlerinde de devam etmiştir.

Bu çalışmamızda, cinasları, gruplandırmadık; ancak açıklamasıyla birlikte hangi tür olduğunu yazmaktan da geri durmadık. Kalın punto ile cinaslı kelimeyi gösterdik.

Güldür garîbin ey **gül**-i revnak-disâr!.. **Gül!**

Ey Şive-kâr, Gül!, s.32

Bir zülf bulunca anberîn **bû**

Bin cân ile bağlanır gönül **bu** !

Şiir Parçaları, s.58

Birlikte demem benimle **âh et**.

Bin âhıma karşı bir **nigâh et**.

Şiir Parçaları, s.65

Âh ben, ben ki henüz gonca iken solmuş **gül**

Gibiyim, böyle mülevves, bana ölmek bile **züll!**

Nesrin, s.278

CİNASIN DEĞERLENDİRMESİ

Sanâyi-i lafziyyeden olan cinas, her şâirde rastlanabilecek bir sanattır. Özellikle lafız hâkimiyetinin hüküm sürdüğü klasik edebiyat devrinde, tecnis yapmak, şâirliğin şîârından sayılmıştır. Burada mutlaka belirtmemiz gereken husus, halk edebiyatında da rastladığımız cinasın, divan edebiyatında Arap harflerine göre yapıldığıdır.

Tevfik Fikret, eski tarzda yazdığı ilk şiirlerinde cinas örnekleri verir. “Ey Şîvekâr, gül!” şiirinde bir çiçek adı olan “gül” ile “gölmek” fiilinin emir şeklini kullanarak cinas yapmıştır. İki kelime arasında farklı bir harf olmadığı için bu bir cinas-ı tam örneğidir. “gül”cinası, eski edebiyattan beri en çok kullanılan misaldir.

“Şiir Parçaları”nda kullanılan “bû” ile “bu” cinasları arasında yazım farkı vardır. “koku” anlamındaki “bû” nun sonundaki “ye”, zamir olan “bu” da yoktur. Bu tür cinasa “cinas-ı lâhık” denir.

“Âh et.” ve “Nigâh et.” örneklerinde, cinaslı sözlerden biri diğerinin içinde yer almaktadır. Buna “cinas-ı mürekkebi” denir.

“Nesrin” şiirinden alınan “gül” ve “zül” sözcüklerinin yazılışı farklıdır. Bunun cinas-ı nâkıs örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Yenilikçi olmasıyla meşhur Tevfik Fikret, görüldüğü gibi cinasın en çok, meşhur olan şekillerini kullanmıştır. Lafzî sanatlara ehemmiyet vermediğini, cinas örneğinin azlığına bakarak bir kez daha anlamış oluyoruz. 4 örnek, bize, bu sanata itibâr edilmediğini gösteriyor.

T. TEDRÎC

Tedric, duygu ve düşünceleri nazmederken onları, ehemmiyetlerine göre artarak veya azalarak tertib etmektir. İfadenin dozu, artarak yükseliyorsa tedric-i sâid; düşüyorsa tedric-i hâbit denilir.

Aşağıdaki örneklerde tedricleri kalın punto ile belirtip bulunmasını kolaylaştırdık.

Dünyâ değil, gözümde o bir gülşen-i sürûr

Gülşen değil, o **cennet** idi hâsıl-ı kelâm :

Gonce, s.78

Savlet-i **gürz**-i girân, darbet-i **şimşir** ü **sinân**.

Nef'i, s.505

Sen cesûr ol, gayûr ol,En sâkin

Yolculuk, uykudur.Büyük kuşlar

Yenecek **dalga**, yok, **kasırga** arar.

Halûk'un Vedâ'ı, s.546

Bir teşekkî, hemen **tokat**, **yumruk**.

Yumruk elvermemiş, **topuz** vurmuş.

Halûk'un Vedâ'ı, s.548

TEDRİCİN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te 4 tane tedric örneğine rastladık. “gülşen” sözcüğünden sonra bütün gül bahçelerinden daha güzel olan “cennet”in adını geçirir. “gürz”den sonra ondan daha hızlı hareket eden “şimşir(kılıç) ve sinan(mızrak)”tan bahseder.“dalga”dan sonra “kasırga”, “tokat”tan sonra ondan daha etkili olan “yumruk ve topuz”un kullanılmasında derece derece yükselen bir tertibi görüyoruz. Gülşen ve cennet örneği dışındakilerde, şâir, şiddet duygusunu açığa çıkaran ve asıl ehemmiyetli olanı belirtmeye çalışan bir tablo sergiler. Bunların dördü de tedric-i sâid örneğidir. En önemli olana en sonda yer vermekle şâir, okuyanın ilgisini bu noktaya çekmek ister.

Tedric-i sâid; dalgalı, fırtınalı bir hayatı olan, kimi alışkanlıkları hastalık derecesinde kendisinde yer eden, harâretli üslûbuyla tanınan ve şiirlerinde kullandığı sözcüklerin mûsiki değerlerine husûsi önem veren Tevfik Fikret'e çok yakışan bir sanattır. Ne var ki son derece az miktarda olduğunu gördük. Klasik edebiyatın zorlamayla oluşturulan sanatlarından biri olması hasebiyle, Tevfik Fikret'in tedrici kullanmamaya çalıştığını söyleyebiliriz.

Tedric-i hâbit örneğine rastlamadık. Heyecanlı çıkışların insanı olan Tevfik Fikret, genellikle yükselen bir ses tonunu tercih etmiştir. Tekrar söylemeliyiz ki o, mânevî sanatlara her zaman daha çok yer vermiş; ancak tedric gibi sanatları yapabilmek için özel çaba sarf etmediğinden bunların sayısı, diğerlerinden epey az olmuştur.

Ü. KAT'

Kat' sanatı, susmanın söylemekten daha etkili olacağı yerde sözü kesmekten ibaret bir sanattır. Hakîkî hislerin ifade edildiği lirik şiirlerde şâirler bu sanatı tercih eder; ancak çok kolay bir sanat değildir. Şâirin dile getirdiği hissiyât, o kat' noktasında çok güçlü bir halde olmalı ve okuyucu, o hissi hemen alabilmelidir. Bu yüzden diğer edebî sanatlara göre oldukça az sayıda kullanılmıştır.

-Yarın küçük gidecek, yalnız, öyle mi balığa?

-O gitmek istedi, "Sen evde kal." diyor...

-Ya sakın!

O gelmeden ben ölürsem?..

Balıkçılar, s.275

Harâb-ı zelzele bir köy...Şu yanda bir çatının
Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden
Çamur yığıntısı şeklinde bir zemîn katının
Yıkık temelleri manzûr, uzakta bir mesken
Zemîne doğru eğilmiş, hemen sukût edecek;
Önünde bir kadın...Of, artık istemem görmek !
Verin Zavallılara, s.305

SÜHÂ

- Evet, biz ayrılırız;

Ve hep cihândan uzak, ayrı, bir zaman kalırız.

Bu iftirâkı, bunun telhî-i lezzetini siz

Tahayyül etmeye bilmem ki muktedir misiniz?

" Tarif eder:"

Uzakta birbirimizden, uzakta her şeyden,

Uzakta benliğimizden de...Âh, rûhun ben

Bu inceliklerinin karşısında gaşyolurum;

Bu incelikleri teşrîh eder, neler bulurum.
Sizin de böyledir elbet hayâl-i sevdânız,
Değil mi sevgili?

PERVİN

“soğuk”

- Pek şâirâne hulyânız!

Sühâ ve Pervin, s.269

Ey kimsesiz, âvâre çocuklar...Hele sizler,

Hele sizler...

Sis, s.478

KAT'IN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'te 4 kat' örneğine rastladık. Dördünde de son derece trajik hallerin tezâhürü olarak karşımıza çıktı. "Balıkçılar" şiirinden alınan parçada, oğlunun tekneyle uzak denizlere açılmasına gönlü razı olmayan; çünkü hasta bedeninin o gelmeden iflâs edeceğinden korkan bir annenin kesik feryâdını duyar gibi oluyoruz. Âdetâ bir konuşma metninin içine bir hayat sığmıştır. "Ya sakın, o gelmeden ben ölürsem?" ifadesindeki kesinti, okuyan veya dinleyenlere böyle bir durumda yaşanabilecek ızdırâbı duyurmak ister.

"Verin Zavallılara" manzumesindeki, "Önünde bir kadın..." şeklinde başlayan mısırda tasvir kesilip bu dehşetli ve fevkalâde manzaranın okuyucunun hayâlinde oluşması bekleniyor. Bu müphemiyet, istenen tesiri gerçekleştiriyor.

"Sühâ ve Pervin", bir platonik aşkın resmi gibidir. İnce, hassas, hayalperest, şâir ruhlu ve mutluluğu sevdiğinde yakalamaya çalışan Sühâ'ya karşılık, uçarı ve şımarık, sevgiye hak ettiği kıymeti vermeyip Sühâ ile eğlenen Pervin. "Uzakta benliğimizden de... Âh, rûhun ben, bu inceliklerinin karşısında gaşyolurum." derken benliğinden uzaklaştığını hissettirmek istercesine, Sühâ, sözü kesiyor ve sonucu, okuyucunun zihnine bırakıyor.

"Sis" şiirinden aldığımız örnekte, Tevfik Fikret, bir felâket manzarası gösteriyor bize. Şiirin bu mısralardan önceki bölümünde, acı çeken ve yaşadığı şehrin her pisliğini kabullenmeye mahkum insanları sayar. Sonunda sıra çocuklara gelir. Onlara âit ızdırabın, diğerlerinden daha güçlü ve daha tesirli olduğunu belirtmek için şâir, sözünü keser. "Hele sizler..." ifâdesiyle, bir acıyı, çok bâriz bir şekilde herkese duyurmak ister.

4 örnekle karşımıza çıkan kat' sanatı, bize, oldukça hisli ve ızdırıp dolu fâciâları iletmektedir. Hassaslığını dile getirmekte hiç zorlanmayan Tevfik Fikret'in, burada da sözünü kesip okuyucuyu merak içinde bırakarak istediği duyguları hâsıl ettiğini gözlemledik.

III. BÖLÜMÜN DEĞERLENDİRMESİ

Tevfik Fikret'in kullandığı teşbih ve istiâre dışındaki edebî sanatların incelendiği bu bölümde, 26 sanatı, 24 başlıkta ele aldık. İntak sanatını, teşhisle ve tazmini iktibasla birlikte ele almamız, alt başlık sayımızı azalttı. Teşbih ve istiâre, tek başına önemli bir yekûn teşkil etse de en çok sanat, bu bölümde yer almaktadır. Sayısını belirtmediğimiz aliterasyonlarla birlikte 1600 civarında edebî sanat tespit ettik. Bunun 893 tanesi bu bölümdedir.

Edebî sanatları, mânevî ve lafzî olmaları yönüyle gruplandırmada epey zorlandığımızı, çalışmamızın başında belirtmiştik. Zîrâ, kaynak olarak başvurduğumuz edebiyatçıların bu mevzûdaki tespitlerinde ortak nokta bulmak, neredeyse imkânsızdı. Bu yüzden mecâzî, mânevî ve lafzî sanatların tam sayıları konusunda sağlıklı rakamlar veremeyebiliriz. Aşağı yukarı belirtmemiz gerekirse, Recâizâde Ekrem'in sınıflandırmasına göre; cinas, iştikak, tenâsüb, iktibas ve tazmin gibi lafzî sanatların sayısı, mânevî olanların onda birine eşittir. Mânevî sanatların sayısı ise 1400 civârındadır. Bu durumda çalışmamızın muhtelif yerlerinde belirttiğimiz, Tevfik Fikret'in, sözle ilgili olanları değil mânâca dolu ve yoğun sanatları tercih ettiği şeklindeki tezimiz, bir kez daha ispatlanmış oluyor. O, topluma verecek mesajlarını öncelikli tutan, sanat yapma gâyesi olsa bile mânâyı, süsün içinde boğdurmeyen bir âhenk şâiridir.

Tevfik Fikret, mânevî sanatlar içinde sırasıyla en çok teşhis, tezat, aliterasyon, tekrar ve nidâyı kullanmıştır. Tabiata birinci derecede önem veren tarzıyla o, canlı cansız tüm mevcudâtı, 150 örnekte, çeşitli insan hususiyetlerini yükleyerek şiirine katmıştır. Hayatı, iniş çıkışlarla dolu olması hasebiyle ona en yakın söyleyişlerden biri de tezattır. Nitekim, 124 örnekle, bize hayalindeki veya hakikatte yaşadığı tezatları bildirir. Aliterasyon, eski edebiyatta bu adla rastlamadığımız bir sanattır. Bir âhenk ustası olarak Fikret, ses tekrarlarıyla oluşturulan bu sanata epey itibar eder ve 119 örnekte yer verir. Hattâ diyebiliriz ki o, hususi şekilde bu sanatı yapmaz, sözün doğal akışı, onu aliterasyona taşır. Tekrar ve nidâ sanatları; tekrarlar, ünlemler ve sorularla, şiiri bir ses ve armoni cümbüşüne dönüştürmeleri yönüyle tercih edilmişlerdir.

SONUÇ

Tevfik Fikret, edebiyat tarihçileri tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiş bir sanatçımızdır. İlk şiirleri, çocuklar için yazdıkları, ahlâkı, felsefesi, devrin meseleleri karşısındaki tavrı, gençlere tavsiyeleri, hayat karşısındaki memnûniyetsiz duruşu, fazilet hevesi, temiz ve titiz yaradılışı gibi bir çok tarafları, yapılan araştırmalarda dile getirilmiştir. Bazı sanatçılar Tevfik Fikret'i kırk muharririn ağzıyla beş cepheden tenkit ederken, bazıları bıraktığı izleri, onunla ilgili hâtıralarını yazmıştır.

Biz bu çalışmamızla, onun şiirlerinde kullandığı edebî sanatları tespit etmeye çalıştık. Uğraşımız, söz sanatlarına yönelik olsa da pek çok yönden onun irdelenmesini gerektirdi. Çünkü "Eski Şeyler"adı altında topladığı şiirlerinde sanat için sanat yapılan klasik edebiyatı; Şermin'de sâde ve didaktik söyleyişleri; Rübâb-ı Şikeste'de şahsî üslûbunu, kimi gençlik manzumelerini; Haluk'un Defteri'nde, şâir bir babanın ağzıyla, sosyal, ahlâkî, millî, vatanî ve insanî öğütlerin oğul Haluk'un şahsında tüm yurt gençliğine, didaktik ama heyecanlı ifadelerle sunulduğunu gördük. Kendine has bir şiir dili oluşturan Tevfik Fikret'in terkiplerinin, Servet-i Fünûn'un anlaşılmazlık ve farklılık ilkesini yansıtmaması, işimizi oldukça zorlaştırdı. Çünkü kelimelerin lügat karşılıklarını bulmak, Tevfik Fikret'i anlamak için yeterli olmadı. Bu yüzden pek çok kaynak kitaptan faydalanmak durumunda kaldık.

Girişten sonra 3 bölüme ayırdığımız bu çalışmamızın giriş bölümünde önce edebî sanatların gelişim ve değişimini, her edebî dönemin kabulleniş ve kullanma şekillerini, Servet-i Fünûn ve nihayet Tevfik Fikret'teki yansımalarını ele aldık. 1. bölümde edebî sanatlar hakkında genel bilgiler verdik. 2. bölümde, sayıca çokluğunu ve şâirin dünyasındaki önemini göz önüne alarak teşbih ve istiâreden bahsettik. Gerekli açıklamalarla birlikte, bulduğumuz teşbih ve istiâreleri sıraladık. Bu bölümün ve her bölümün sonunda genel bir değerlendirme yaptığımız gibi her edebî sanattan sonra da onunla ilgili sonuçları, bu sanatın, şâirin anlatımına neler kattığıyla ilgili görüşlerimizi belirttik.

3. bölümde, bu ikisi dışındaki sanatlara yer verdik. Karşımıza, sayısını belirtmediğimiz ancak ortalama olarak bildiğimiz aliterasyonlarla birlikte 1634

edebî sanat çıktı. Bunun en önemli meblağı, sanâyi-i mâneviyeye âit olup sanâyi-i lafziyyenin sayısı, ancak 10'da 1 oranındadır. Bu durum gösteriyor ki Tevfik Fikret, sanat için sanat yapsa bile mânâyâ, her zaman hakettiği kıymeti vermiş ve âhenkle dans eden kelimeleri, bir mesajı, bir nasihati veya bilgiyi iletmekten geri durmamıştır.

Tevfik Fikret, ilk şiirlerinde Muallim Nâci, Recâizâde Ekrem ve Şeyh Vasfî gibi üstadlara nazireler, tahmisler yazar ve bunları Rübâb-ı Şikeste'ye "Eski Şeyler" adıyla alır. Eski edebiyat tesirinde yazdığı bu şiirlerinde anlamca ilgili sözcüklerin ve bilhassa aynı kökten türeyenlerin çokça kullanıldığını, "servi, gonce, gül, fidan" gibi mazmunların tenâsüb oluşturacak şekilde dizildiğini gördük. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki divan edebiyatının hususiyetlerini taşıyan manzumelerinde, divan şâirinin lafızla oyun oynama, mânâyı ikinci plana yerleştirme tarzını aşarak sanâyi-i mâneviyeye ağırlık verir ve sanatları genellikle ses ve armonilerine kıymet atfederek kullanır. Mübâlağalı ifadelerle sözü kuvvetlendirip süsler. Onun her kelimesi yerli yerinde ve uyumludur.

Tevfik Fikret'ten önceki Tanzimat nesli, bir nevi savaş neslidir. Hak, adalet, cesaret, şecet gibi yüce değerler şiirlerde zirveleşmiştir. Tevfik Fikret ise şahsî ve içtimâî ızdıraplarla öyle hırpalanmıştır ki savaştan, tarihinden, devrinin sosyal meselelerinden irâdî olarak uzaklaşır. Maârif Nâzırlığı'nı red, buna karşılık Galatasaray Sultânisi müdürlüğünü memnûniyetle kabul eden Fikret, içinde yaşadığı cemiyetin dedikodusundan bıkmıştır. Kendi gönlünün dertlerini hatırlamadığını söylerken Namık Kemal'e benzer. Ancak o, hedefine doğru ilerlerken hislerinin, kırgınlıklarının ve bedbinliklerinin darbelerinden kurtulamaz. Zaten Fikret, çok okuyan bir insan da değildir. Bir fikir adamı veya filozof sayılamaz. Devrinin hâdiselerine, tarihi bilgiler ışığında ve uluslar arası komplolar perspektifinden bakamamıştır. Bu bilgisizlik, hassas ve kırılgan ruhla birleşmiş, bir âile geleneği şeklinde cereyan eden iman ile imansızlık arası tereddütler de eklenince, belki insanlık sevgisi ve fazilet hevesiyle dopdoludur; ama devamlı müştekî, devamlı buhranlı bir insan ortaya çıkmıştır. Kaldı ki Fikret, çocukluk çağlarında neşe doludur. Güzel yazı yazdığı gibi güzel resim de yapar. Üstelik güzel sesiyle dînî şiirler bile okur. O, aldığı batı terbiyesini, yerli malzemeye karıştıramadığı için yıllar sonra kimi hususiyetlerini kaybeder ve batıdan alınmış içtimâî fikirleri yine batılı tarzda

nazmetmeye devam eder. Bu tespitler ışığında diyebiliriz ki Tevfik Fikret, hem şekil hem muhtevâ yönüyle Avrupâidir ve edebî sanatlara yaklaşımı da dîvan geleneğinden oldukça farklıdır.

Recâizâde ile başlayan ve Tevfik Fikret'te gerçek yuvasını bulan kimi edebî beklentiler, edebî eserin güzel sayılabilmesi için şart hâline gelmiş ve nitekim azamet-i tasavvur, semâhat-i hayâl, servet-i elfâz, halâvet-i âhenk gibi kriterler, sanatın gayesi sayılmıştır. Ancak bunlar, bir eserin güzel sayılabilmesi için yeterli değildir. Bunun yanında kelimeleri, kâfiyeyi, konuya uygun vezni seçmek ve bunları uygun şekilde sıralamak da gereklidir. Şekle bu derece merbut olan Servet-i Fünûncular, elbette ki edebî sanatları ihmal edemezlerdi. Tevfik Fikret, ifadesi muntazam, mânâsı güzel, his ve hayâli hakikat ve tabiata uygun olan her sözü şiir saydığı gibi bu şiiri oluşturan ve anlamlı kılan her sanatlı söyleyişle de direkt temas halindedir. Kendinden önce var olan edebî söyleyişleri yok saymaz ama aynen de kullanmaz.

Bu çalışmamızda Tevfik Fikret'in kullandığını tespit ettiğimiz edebî sanatları çoktan aza doğru sıralayarak rakamlarla verelim.

Teşbih	444
İstiâre	141
Teşhis	150
Tezat	124
Aliterasyon	119
Tekrir	107
Nidâ	104
Tecâhül-i Ârif	93
Mecaz	85
Tenasüp	52
Mecaz-ı Mürsel	37
İştikak	36
Telmih	27
Rücû	26
İltifat	21

Mübâlağa	13
İrsâl-i Mesel	8
Leff ü Neşr	8
Hüsn-i Tâil	6
Terdid	6
İktibas ve Tazmin	5
Tefrik	5
Teşhis ve İntak	5
Cinas	4
Tedric	4
Kat'	4

Tevfik Fikret gerçeği sembolleştirmiş bir sanatçıdır. Onun şiirleri muhteva ve şekil bakımından organik bir bütün teşkil eder. Bütünden ayırıp tek başına bir anlam verilebilecek pek az beyti veya mısrası vardır. Tevfik Fikret'in resimle meşgul olması ve perspektife önem vermesi onu “ bütün şiir” yazmaya yöneltmiştir. Diyebiliriz ki onun şiirlerindeki en önemli şey, bütünlüktür. Bu yüzden kimi sanatları metne yazarken şiirin neredeyse tamamını almak zorunda kaldık.

Tevfik Fikret “Bizler tabiatın acemi birer şâkirdiyiz.”derken şiirlerinde tabiatın önemli hatta hürmete lâyık olduğunu vurgulamak ister. Resimle ilgilenmesinin bunda bir tesiri olduğu kanâatindeyiz. Neredeyse tüm teşbihlerinde tabiatı gerek kozmik gerek coğrâfî olarak çokça görürüz. Toplam 444 adet teşbih, 141 adet de istiâre kullanmıştır. Daha dikkatli bir nazarla bakan araştırmacılar eminiz ki bu sayıya eklemeler yapacaktır. Teşbih yaparken en çok insanla ilgili unsurları benzetilen olarak kullandığını görüyoruz. Daha sonra sırayla tabiat, eşyâ, yer, hayvan isimleri, mücerret kavramlar, madenler, bitkiler ve mevsimleri kullanmıştır. Tabiatı çok kullanmasında, Sully Prudhomme, François Coppé gibi Fransız sembolist ve parnas şairlerinin büyük tesirleri vardır. Hattâ en önemli şiirlerinin toplandığı Rübâb-ı Şikeste'nin adını, Emil Bergerat'ın Lyre Brisee'sinden aldığını bile söyleyenler vardır.

Tevfik Fikret'in hayatındaki birbirine zıt devreler sanatına da tesir etmiştir. Bunu tezat sanatını bolca kullanmasından anlıyoruz. Ruh hâlini yansıtan ve nelere değer verip neleri memnuniyetsizlikle karşıladığına dair ipuçlarını içeren örneklerde,

en çok keder ve sevincin, ağlamak ve gülmenin karşıtlığına rastladık. Hayatı mutsuzluklarla geçen, şahsî ve millî ızdıraplarla örselenen ve şikâyet etmeyi mizacı hâline getiren Fikret için bu tezatlar, hiç şaşırtıcı değildir. Ondaki bu hüzn-i umûmî, memleketteki genel ahvâl idi. Fikret, biraz daha hassas ruhlu, ferdiyetçi ve kırılgan olduğu için umum halden buhranlar çıkarıp kendini bir nevi mutsuzluğa hapsedmiştir. Aslında o, ömrünün sonunda bile, rehbersiz kalmış, zorba kuvvetlere hakikat diye boyun eğmiş gençleri irşâd etmek için yeni heyecanlar duymaktaydı. Ancak devrin münevverleriyle bilhassa inanç nokta-i nazarında çatışması ve onlarla tezat teşkil eden duygu ve düşüncelere sahip olması sebebiyle, bu heyecanına eşdeğer itibârı, arkadaşlarından bile görememiştir.

Görülen o ki Tevfik Fikret mecâzî ifadelerle, tabiat ağırlıklı teşbihlere, tekrarlarla, kişileştirerek mesaj vermeye iltifat etmiştir. Bir kuyumcu titizliğiyle ve kutsî bir hisle yazdığı her şiirinde insanı tatmin eden, hatta kendinden geçiren bir âhenk vardır. Bu âhenk, onu diğerlerine karşı son derece avantajlı bir konumda tutar. Canlı, tesirli, ölçülü, yeni, sanatlı ve belîğ ifadeler, Fikret'in sanatçı kimliğinin göstergesidir. Sanatı, sanat için yapan bir ekolün temsilcisi sayılan Tevfik Fikret, gerek tabiat tasvirlerinde gerek masum ve çekingen aşk şiirlerinde gerekse aile hikâyelerini nazmettiklerinde, duyarlı sanatçı ruhunu ve şahsî ızdıraplarını dile getirirken, etkilendiği Fransız şâirlerinin bilhassa sembolistlerin izlerini hissettirir. Yâni o, her zaman sadece kendini yansıtmaz. Edebî sanatları kullanımında da bu sanata düşkün sembolist ve parnas ekolün yansımaları vardır.

Bu çalışmamızla, edebî sanatları merkez kabul ederek Tevfik Fikret'in dünyasındaki öncelikleri, vazgeçilmezleri, eski ve yeni sanatın yansımalarını, ananevî söyleyişlerin durumunu, aksiyon veya durgunluklarını, hedeflerini ve yönelişlerini tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken Tevfik Fikret'in yenilikçi şâir kimliğini esas aldık. Aynı zamanda bir baba ve inkılapçı bir fert olduğu gerçeğini, asıl çalışmamıza yardımcı kabul ettik. Gerçekte o, her şiirinde hatta millî mevzûları dile getirdiği şiirlerde, savaşı ve ordu ile ilgili kullandığı kelimelerde bile, sözcüklerin ritim ve ahenk oluşturmadaki üstünlüğünden faydalanmaktadır. Çünkü onun için şiirin gayesi güzelliştir.

Ümidimiz, Tevfik Fikret'le ilgili daha çaplı çalışmaların yapılması, bizim incelememizin de bu çalışmalara ışık tutmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk: **“Namık Kemal”**,İslam Ansiklopedisi,M.E.Basımevi, 2. baskı, c.9, İst.1964-1970
- Banarlı, Nihat Sâmi: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, fasikül 12-13-14, M.E.Basımevi, İst. 1978
- Beyatlı, Yahya Kemal: **Edebiyata Dair**,İstanbul Fetih Cemiyeti,3.baskı, İst.1990
- Bilgegil, Kaya: **Edebiyat Bilgi ve Teorileri(Belagat)**,2. baskı, Enderun Kitabevi, İst. 1989
- Birinci, Necat: **Nabizade Nazım**, K.B.Türk Büyükleri Dizisi 66, 1. baskı, Ank. 1987
- Birinci, Necat: **Menemenlizade Mehmet Tahir**, K.B.Türk Büyükleri Dizisi 96, 1. baskı, Ank. 1988
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik: **Tevfik Fikret**, Kitabevi-272, Bayrak Matb., İst.2005
- Cevdet Kudret: **Örneklerle Edebiyat Bilgileri 1**,İnkılap Yay., İst. 2003
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 17. baskı, Aydın Kitabevi, Ank. 2000
- Dilçin, Cem: **Türk Şiir Bilgisi**,TDK Yay.:517, Sevinç Basımevi, Ank. 1983
- Enginün, İnci: **Cenap Şehabettin**, K.B.Türk Büyükleri Dizisi 112, 1. baskı, Ank.1989
- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yay., 16. baskı, İst. 1985
- Göçgün, Önder: **Namık Kemal**, K.B.Yay. Türk Büyükleri Dizisi 63, Ank. 1987
- İnal, İbnülemin M.K.: **Son Asır Türk Şairleri**, M.E.Basımevi,İst. 1970, cüz:10
- İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, Ankara 1985
- Kaplan, Mehmet: **Tevfik Fikret**, Dergah Yayınları İnc.17, 2. baskı, İst. 1987
- Kaplan, Mehmet: **Şiir Tahlilleri 1**, Dergah Yay. İnc.1, 9. baskı, İst. 1985

- Kaplan, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, Dergah Yay.İnc.3/2, 1. baskı, İst. 1987
- Kazancı, Ahmet Lütfü: **Peygamberler Tarihi**, Nil Yay., c.1-2-3, İst. 1997
- Köprülü, Fuat: **Türk Edebiyatı Tarihi**,Ötüken Neşriyat, Kültür Serisi:28, İst. 1986
- Levent, Âgâh Sırrı: **Divan Edebiyatı**, Enderun Kitabevi, 4. basım, İst. 1984
- Muallim Naci: **İstilahât-ı Edebiye**,İstanbul 1307
- Pala, İskender: **Divan Edebiyatı**, Kültür Serisi 109, Ötüken Neşriyat, İlaveli 2. basım, İst. 1996
- Parlatır, İsmail: **Recaizade Mahmut Ekrem**, K.B. Türk Büyükleri Dizisi 25, 2. baskı, Ank. 1986
- Parlatır, İsmail,Çetin,N.: **Tevfik Fikret Bütün Şiirleri**, Türk Dil Kurumu Yay:784, Ank. 2001
- Recâizâde M.Ekrem: **Tâlim-i Edebiyat**, İstanbul 1330
- Reşid: **Nazariyât-ı Edebiyye**, İstanbul 1328
- Saraç, M. Yekta: **Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, 3. baskı, Gökkuşbu Yay., İst. 2004
- Saraç, Tahsin: **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**,5. basım,Adam Yay., İst.1994
- Sertel, Sabiha: **İlericilik Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret**, 3. bası, Çağdaş Yay., İst. 1996
- Siyavuşgil, Sabri Esat: **“Abdülhak Hamit”**, İslam Ansk., M.E.Basımevi, c.1, İst.1965
- Şahin, Seval: **Tevfik Fikret, Düşünce Dergisi, Nüsha-i Mahsûsa,1918**,Kitap Yayınevi,İst.2005
- Şemsettin Sami: **Kamus-ı Türkî**, 7. baskı, Çağrı Yay., İst. 1999
- Tâhirü'l-Mevlevî: **Edebiyat Lügatı**,Enderun Kitabevi, İst. 1973
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Edebiyat Üzerine Makaleler**,M.E.Basımevi, Çağdaş Türk Yazarları Makale Serisi 1, İst. 1969
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, 6. baskı, İst. 1985
- Tanpınar, Ahmet Hamdi: **“Ekrem Bey”**, İslam Ansk.,c.4,M.E.Basımevi,İst. 1964

- Tarlan, Ali Nihat: **Edebi Sanatlar**, B. Erenler Matb., 3. basım, İst. 1947
- Tarlan, Ali Nihat: **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İs. 1981
- Tevfik Fikret: **Rübâb-ı Şikeste**, Tanin Matbaası, İst. 1327
- Topaloğlu, B.,Karaman, H.: **Arapça- Türkçe Yeni Kamus**,8. baskı, Elif ofset, İst. 1980
- Ünaydın, Ruşen Eşref: **Diyorlar ki**,M.E.Basımevi, Kültür Yay.,haz. Şemsettin Kutlu, İst. 1972
- Yazıcı, Rıfkı: **Örneklerle Edebi Sanatlar**,Genişletilmiş 2. baskı, Erzurum 1976
- Yetiş, Kâzım: **Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları**,2. basım, Şubat 1996, Alfa Yay., İstanbul